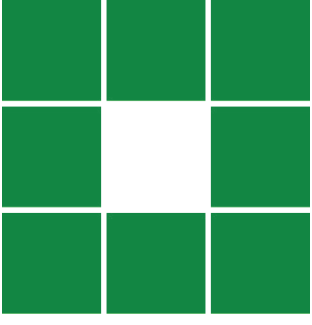

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

Cilt | Sayı
31 | 1

Dört Ayda Bir Yayınlanır
ISSN 1300-7319

PLANLAMA

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü - Owner and Chief Editor

TMMOB Şehir Plancıları Odası adına **Gencay SERTER**

Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü / TMMOB Şehir Plancıları Odası

Editörler - Executive Editors

Tuba İNAL ÇEKİÇ

Humboldt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü - Berlin

Kumru ÇILGIN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Yayın Kurulu - Editorial Board

İdil AKYOL

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Süleyman BALLYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü - İstanbul

Tolga ÇİLİNGİR

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İzmir

Gökhan Hüseyin ERKAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Trabzon

Tayfun KAHRAMAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Savaş Zafer ŞAHİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tapu ve Kadastro Yüksek Okulu - Ankara

Arzu BAŞARAN UYSAL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Çanakkale

Fikret ZORLU

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Mersin

Yayın Sekreteryası - Editorial Secretariat

Oktay KARGÜL

TMMOB Şehir Plancıları Odası, İstanbul Şubesi

Bedel EMRE

TMMOB Şehir Plancıları Odası, İstanbul Şubesi

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır

Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir

Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's, Avery Index, Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI),

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIHPLUS), TÜBİTAK

ULAKBİM TR Dizin ve EBSCO veri tabanlarında dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Gencay SERTER

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

İletişim: planlama@planlamadergisi.org

Adres: Cihannüma Mah. Akdoğan Sok. Başar Apt. No:30 D:6-7 Beşiktaş/İSTANBUL

Tel: 0212 275 43 67

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: planlama@planlamadergisi.org

İnternet adresi:

www.planlamadergisi.org

www.journalofplanning.org

www.jplanning.org

www.karepb.com

KARE YAYINCILIK tarafından tasarlanmıştır.

Basım tarihi: Mart, 2021

Yayın türü: Süreli yayın

Baskı adedi: 750

Matbaa: Aydan Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş

Alinteri Bulvarı, 3364 Sokak No: 4, Ostim, Ankara

Yazarlar; makalelerin sisteme yüklenmesi, kör hakem değerlendirmesi ve yayın süreçlerinde gecikmeleri önlemek için bu talimatları dikkatli bir şekilde takip etmelidirler.

A. GENEL BİLGİLER

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organı olan Planlama Dergisi'nde; planlama, tasarım, kent sosyolojisi ve kentsel ve bölgesel çalışma alanlarından orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma, görüş ve derlemeleri yayımlanmaktadır. Açık ve ücretsiz erişim olanağı olan Dergi; şehir ve bölge planlama alanındaki uygulama örneklerinin yanı sıra politika uygulamalarını, uygulama araçlarını ve sosyolojik çalışmaları meslektaşlarına ve okurlarına ulaştırma çabasıdır.

Yılda üç kez yayımlanan Planlama Dergisi'nde her bir araştırma makalesi, tarafsız bir değerlendirme sürecine tabi tutulmakta olup; kendi alanlarında uzman hakemler tarafından incelenmektedir. Editörler, Dergi'nin Yayın Kurulu üyelerinden gelen makalelerin değerlendirme süreçlerini yönetmek için harici ve bağımsız hakemleri davet etmektedirler. Tüm yazılar için karar verme sürecindeki nihai otorite, Editörler'dir.

Planlama Dergisi Yayın Kurulu ve Kare Yayıncılık, editöryal ve yayın süreçlerini Bilim Editörleri Konseyi (Council of Science Editors - CSE), Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE) ve Avrupa Bilim Editörleri Birliği (European Association of Science Editors - EASE) kurallarına göre şekillendirmiştir.

B. MAKALELERİN GÖNDERİLMESİ

Sorumlu yazar makaleyi göndermeden önce, makalenin tüm yazarları Uluslararası Yazar Kimlik Numaralarından Open Researcher and Contributor ID (ORCID) kimlik numarası edinmeli ve bu numarayı sorumlu yazara iletmelidirler. İlgili ORCID numarası edinmek için <https://orcid.org> bağlantısını tıklayabilirsiniz.

Etik kurul kararı gerektiren sosyal çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı, bu husus yazar(lar)ın kimlik ifşasına yol açmayacak biçimde makalenin yöntem kısmında belirtilmeli ve başvuru formu ile etik kurul onay belgesi veya ilgili yasal dökümantasyon ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

Planlama Dergisi'nde Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Yazı uzunluğu, araştırma makaleleri için (metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil; başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynakça hariç) 9000; derlemeler için 5000; görüş yazısı, kitap incelemesi ve diğer yazılar için ise 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce Dergi Sekreteryası ve Editörler tarafından ön değerlendirilmeye alınır; ardından incelenmeleri için hakemlere gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirmeye ve düzeltmeye başvurulur, gereken koşullarda yazar(lar)dan yazı hakkındaki soruları yanıtlamaları veya eksikleri tamamlamaları istenebilir. Dergi'de yayımlanmasına karar verilen yazılar, yayına

hazırlık sürecine alınır; bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir ve yayın öncesi son şekline getirilen eser, yazar(lar)ın kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergi'ye yazı teslimi, çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının yazar(lar) tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar), çalışmanın yayımlanmasını kabul ettiğinde, yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler)*. Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuşsa toplantı adı, tarihi ve toplantının düzenlendiği şehir; lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda ise tezin ismi ve hazırlandığı kurum, ilk sayfada dipnotla belirtilmek üzere çevrimiçi başvuru sırasında editöre not olarak bildirilmeli ve fakat kimlik ifşasına yol açmamak adına metin dosyasında yer verilmemelidir.

Yazar(lar), telif hakkıyla korunan materyali başka kaynaklardan çoğaltmak için izin almakla yükümlüdür(ler) ve telif hakkının yayıncıya devredilmesi için bir anlaşma imzalamaları gerekmektedir. Bir yazar, başka bir kaynaktan herhangi bir şekli, tabloyu veya metni almak istiyorsa mutlaka önce izin almalıdır. Bu, doğrudan reproduksiyonlarda olduğu gibi "türev reproduksiyonlar" için de geçerlidir (örneğin, telif hakkıyla korunan bir kaynaktan türetilen yeni bir şekil veya tablo oluşturulması durumunda olduğu gibi).

*Telif hakkı devir işlemleri, makale Yayın Kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makalenin yayına hazırlanma aşamasında yayıncı tarafından e-postayla gerçekleştirilmektedir.

C. MAKALE KATEGORİLERİ

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, yeterli bilimsel incelemelere, gözlemlere ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler, Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile giriş, materyal, metot, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil -başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynakça hariç- 9000 kelimeli aşmamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri maksimum 250 kelimeden oluşmalıdır.

Derleme Makale: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, belirli bir konudaki bilimsel çalışmalar veya güncel gelişmelere dair, o konuda yoğun çalışmaları bulunan deneyimli yazarlarca kapsamlı bir literatür taramasına dayanarak mevcut bilgi birikimi ve düşünsel oluşumların sentezlendiği, eleştirel bir değerlendirme ile kuvvetli ve zayıf yanlarının vurgulandığı, literatürdeki tartışmalı ya da eksik noktaların belirtildiği, ileriye yönelik araştırma gereksinimi olan alanların ortaya çıkarıldığı özgün yazılardır. Bu

yazıların başlık ve özet bölümleri, orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı; bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 5000 kelimeyi geçmemelidir.

Görüş Yazısı: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazar(lar)ın kendi görüşlerinden ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri, orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı; bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilenler ve kitap inceleme kategorisi dışındaki (çeviri, yarışma sunumları, araştırma özetleri, Oda görüşü ile değerlendirme ve tartışma başlıklarında yer alan) yazılar, Editörler ve/veya Yayın Kurulu süzgecinden geçtikten sonra yayımlanırlar.

D. MAKALELERİN HAZIRLANMASI

Planlama Dergisi'ne makale başvuruları, çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Dergi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org / www.journalofplanning.org / www.jplanning.org) yer alan "Çevrimiçi Makale Gönder" ya da "Journal Agent" sekmesi kullanılarak makale başvurusu yapılabilir.

Yazıda ana metin, referanslar, tablolar, şekiller, etik kurul onayı (gerekirse) yer almalıdır. Aşağıdaki belgeler çevrimiçi başvuru sistemine ayrıca yüklenmelidir:

1. Başvuru Mektubu
2. Başvuru Sayfası
3. Ana Metin ve Referanslar
4. Tablolar, Şekiller ve Fotoğraflar (varsa - ayrı dosyalar şeklinde yüklenecektir)
5. Teşekkür Yazısı (varsa)
6. Etik Kurul Onay Formu (gerekliyse)

Makalenin tüm bölümleri, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde ve iki satır aralıklı olarak hazırlanmalı; sayfa kenarlarında 2,5 cm. (1 inç) kenar boşlukları bırakılmalıdır. Ana metin ile tablo ve şekiller, sisteme ayrı dosyalar olarak yüklenmeli; ana metin Word formatında olmalı; satır numaraları metnin içine dahil edilmemelidir. Makale sayfaları, makale boyunca ardışık olarak numaralandırılmalıdır.

I. Başvuru Mektubu

Başvuru mektubunun ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmekte olup; yazının tüm yazarlar tarafından okunup onaylandığı, orijinal bir çalışma ürünü olduğu ve başka bir yerde yayımlanmadığı veya yayımlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmadığı açıkça ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak, yazının başlığı; yazarların adı, soyadı ve unvanları; çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri; eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları; etik kurul izni gerektiren bir çalışma yapılmış ise izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca "yazışmadan sorumlu" yazarın isim, açık adres, telefon, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

2. Başvuru Sayfası

Makalenin ana metin, kaynakça, tablo, şekil, grafik ya da fotoğraf dosyalarının içeriğinde ya da dosya adında; yazar(lar)ın adı ve soyadı ya da adı ve soyadının baş harfleri ile yazar(lar)ın çalıştıkları kurumların adı ya da kısaltması bulunmamalıdır. Eğer makale bir tez çalışmasından üretiliyse ilgili çalışmanın adı ya da kısaltması; eğer makale daha önce bilimsel bir etkinlikte sunulduysa o etkinliğin adı ya da kısaltması bulunmamalıdır.

Bu bilgiler ayrı bir dokümanda sisteme yüklenmelidir.

3. Ana Metin ve Referanslar

Ana Metin Dokümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin ve kaynakça şeklinde yapılmalıdır. Makale başlığı, yazar adı, özet ve anahtar kelimeler, çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenecek olup; ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmemelidir.

Kaynak Gösterme: Makalelerin kaynakları, uluslararası APA 6.0 Biçimlendirme ve Stil Kılavuzu'na göre yazılmalıdır. Kaynak gösterimi için dipnot kullanılmamalıdır. Metin içinde yer alan referanslar için metnin uygun yerinde parantez açılarak yazarın soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası belirtilmelidir. Kullanılan tüm kaynaklar, kaynakçada, yazarların soyadlarına göre alfabetik sırayla ve her yazar için kronolojik sırayla listelenmelidir. APA stiline büyük ve küçük harf kurallarına ve noktalama türlerine dikkatlice uyulmalıdır. APA stili hakkında daha fazla ayrıntı şuradan görülebilir: <http://www.apastyle.org>

4. Tablolar ve Şekiller (varsa - ayrı dosyalar şeklinde yüklenecektir)

Tüm tablolar word dosyası olarak (.doc, .docx), şekiller ise .jpg veya .png formatlarında ayrı birer doküman şeklinde gönderilmelidir. Şekil olarak nitelendirilebilecek görsellere grafikler, çizelgeler, haritalar, çizimler ve fotoğraflar da dahildir. Gönderilecek ayrı dokümanlarda, tabloların ve şekillerin numaraları, başlıkları ve varsa kaynakları belirtilmeli; bu bilgiler tablolarda tablonun üstünde, şekillerde ise şeklin altında yer almalıdır. Tabloların ve şekillerin ana metin içerisindeki yerleri, metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazıyla (örneğin, "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir.

5. Teşekkür Yazısı (varsa)

Teşekkür sayfasının ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

6. Etik Kurul Onay Formu (gerekliyse)

Etik kurul kararı gerektiren sosyal çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı ve etik kurul onay belgesi ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

E. TELİF HAKKI, ÖZGÜNLÜK VE ETİK

Telif Hakkı Bildirimi: Yayımlanan tüm materyallerin telif hakları, yazar(lar) tarafından Dergi'ye devredilir. Yayıncının önceden yazılı izni olmaksızın, yayının hiçbir kısmı kullanılamaz. Makalelerin tüm hakları, yayımlandıktan sonra Dergi'ye ait olur.

Açık Erişim ve Ortak Kullanım İzinleri:

Açık Erişim: Planlama Dergisi açık erişimli bir dergidir; bu, kullanıcıların tüm içeriğe ücretsiz olarak ulaşabilecekleri anlamına gelir. Okuyucular, yayıncı ya da yazar(lar)ın izni olmaksızın, makalelerin tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kaynak göstermek şartıyla kopyalayabilir, dağıtabilir veya diğer yasal amaçlar için kullanabilirler. Bu, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin (BOAI) açık erişim tanımıyla uyumludur.

Ortak Kullanıcı İzinleri: Creative Commons Attribution - Non Commercial 4.0 (CC BY - NC 4.0) ticari olmayan amaçlar için, makalelerin dağıtımlarına veya kopyalanmalarına, ortak bir çalışma içinde kullanılmalarına, makalenin değiştirilmemesi ve kaynak gösterilmesi koşuluyla izin verir.

Özgünlük: Makaleler, etik olmayan durumlar ve intihal tespiti amacıyla yayıncı tarafından iThenticate programı kullanılarak taranır. Benzerlik oranının toplamda %20'yi geçtiği durumlarda makale intihal olasılığı yönünden münhasıran incelemeye alınır. Bu inceleme aynı kaynağa dayalı alıntılarının yoğun olması durumunda da işletilir. Editörler, intihal incelemesinde gerekli görülmesi halinde hakem görüşüne de başvurabilirler. Başvurunun intihal yönünden reddi veya olağan hakem değerlendirme sürecine alınması kararı Editörler'e aittir.

Etik: Daha önce yayımlanmış herhangi bir materyalin (metin, tablolar, şekiller vb.) yazarlarından ve yayıncılarından yazılı izin almak yazarın sorumluluğundadır.

Yayın Kurulu, dergiye gönderilen çalışmalar hakkındaki intihal, atıf yönlendirmesi ve veri sahteciliği iddiaları ve/veya şüpheleri karşısında Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE) kılavuzunda belirtilen ilkelere göre hareket edecektir.

F. DEĞERLENDİRME VE YAYIMLANMA SÜRECİ

Ön Değerlendirme: Ön değerlendirme, tüm makale kategorileri için uygulanmaktadır. Tüm makaleler öncelikle Dergi Sekreteryası tarafından Dergi'nin yazım kuralları açısından değerlendirilir ve Dergi'nin kapsamı dışında olan yazılar Dergi Sekreteryasına iade edilir. Uygun bulunan makaleler, değerlendirme amacıyla Yayın Kurulu'na ve hakemlere iletilir. Gerekli görüldüğünde yazıda istenen değişiklikler yazar(lar)a Editörlerce yazılı olarak bildirilir.

"Araştırma Makaleleri", hakem değerlendirmeleri sonucunda uygun bulunursa, Yayın Kurulu aracılığıyla karar süreci başlatılır. Bir makale hakemler tarafından değerlendirilip önerilen düzenlemeler yapılmak üzere yazara gönderildikten sonra 6 ay içerisinde yazardan yanıt gelmemesi halinde, uyarıda bulunmaksızın yazı iade edilir ve tekrar değerlendirmeye alınmaz.

Yazının Sorumluluğu: Yazar(lar) basılmış halde olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenir(ler). Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Basım Hakkı: Dergi'de basılmış bir makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait resimler veya tablolar Planlama Dergisi Editörleri ile Planlama Dergisi Yayın Kurulu'nun bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide basılamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi Editörleri ya da Yayın Kurulu, ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında incelemek için makalenin dayandırıldığı verileri yazar(lar)dan isteyebilirler. Bu nedenle yazar(lar)a kolay ulaşımı sağlayacak adresin ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

Ücretler: Makale gönderme, makale işlemleri ve yayın için herhangi bir ücret alınmamaktadır.

Authors must follow these instructions carefully to avoid delays in submission, blind peer-review and publication processes.

A GENERAL INFORMATION

Journal of Planning which is the publication of UCTEA Chamber of Urban Planners, publishes original articles, research briefs, book reviews and current discussion, opinions and reviews on the field of urban and regional studies. The Journal, annually distributed free to the members of the Chamber, aims to reach colleagues and readers with case studies and tools in urban and regional planning fields as well as politics and sociology.

Each submission in the Journal, which is published three times a year, are blind-reviewed by external, independent expert peer reviewers in order to ensure an unbiased evaluation process. The Editors invite external and independent reviewers to manage the evaluation processes of manuscripts submitted by the Editorial Board members of the Journal. The Editors are the final authority in the decision-making process for all submissions.

The Editorial Board of the Journal of Planning and Kare Publishing adhere to the principles of the Council of Science Editors (CSE), the Committee on Publication Ethics (COPE), the European Association of Science Editors (EASE).

B. SUBMISSION OF MANUSCRIPTS

All authors' Open Researcher and Contributor ID (ORCID) numbers need to be submitted when creating an account for correspondence. To obtain an ORCID number, please visit: <https://orcid.org>

In social studies that required an ethics committee decision, ethics committee approval should be obtained and stated in a way that does not lead to the disclosure of the identity of the author(s), this issue should be clearly stated in the application letter and the ethics committee report or and equivalent official letter should be uploaded to the system as a separate file.

Manuscripts can be submitted both in English and Turkish. Preferred length for manuscripts (excluding title, abstract, keywords, references; including text, tables, figures, notes) is 9000 words for research articles, 5000 words for reviews, and 2500 words for book reviews and viewpoints. Each submission is reviewed by the Journal Secretary and the Editors initially and then sent to reviewers for evaluation. Evaluation and improvement process is carried out anonymously. If necessary, further information might be requested from the author(s). The manuscripts that are accepted, are processed with detailed control for accuracy and then the approval of the author(s) is asked before publication.

Submission of a manuscript implies that the work has not been published before and that its publication in Journal of Planning is approved by the author(s). The author(s) transfer(s) the copyright to UCTEA Chamber of Urban Planners after the approval, and the author(s) guarantee(s) that the manuscript will

not be published elsewhere in any other language without the consent of the Chamber*. If the manuscript was presented at a conference, this should be stated together with the meeting name, date and the place of the meeting. If the manuscript was generated as a part of a postgraduate thesis, this should be stated together with the thesis name and institution. For preventing identity disclosure, this statement should definitely not be indicated in the main text, but be noticed to the editor in the related section of manuscript submission system in order to be located as a footnote.

Author(s) is(are) responsible for obtaining permission to reproduce copyrighted material from other sources and is(are) required to sign an agreement for the transfer of copyright to the publisher. As an author, you are required to secure permission if you want to reproduce any figure, table, or extract text from any other source. This applies to direct reproduction as well as "derivative reproduction" (such as when you have created a new figure or table which is derived substantially from a copyrighted source).

* Copyright transfer process is fulfilled via e-mail -sent by the publisher- during the publication preparations, after your article is accepted.

C. CATEGORIES OF MANUSCRIPTS

Research Articles: These are the manuscripts that have an original and genuine conclusion based on a sufficient scientific study, observation and research. Articles in Turkish must have title, abstract and keywords in both Turkish and English in addition to Turkish introduction, material and method, findings, disputes, conclusion and references. There is a 9000 words limit for the research articles excluding title, abstract, keywords, references; including text, tables, figures, notes. Articles in English must have title, abstract and keywords both in English and in Turkish, and also have to be written according to the manuscript preparation guide for the Turkish articles. The limit for the abstracts in all languages is maximum 250 words.

Review Articles: These are the manuscripts based on a comprehensive literature review or current developments drawn up by experienced writers with extensive studies or scientific researches in a particular field specified in the article categories. It is expected in these original articles that the existing knowledge accumulation and intellectual formations are synthesized, with a critical evaluation emphasizing their strengths and weaknesses, and the controversial or incomplete points in the literature are mentioned. The title and abstract section of these manuscripts should be written in the original research article format, the following sections should be arranged as introduction, main text, and references and should not exceed 5000 words.

Viewpoint Articles: These are the manuscripts written on the fields specified in the article categories that also reflect and evaluate the opinion and/or research results of the author(s)

over an important contemporary issue. The manuscript's title and abstract sections should be in the same format as research articles and continue with introduction, main text and references, and not exceed the limit of 2500 words.

The manuscripts apart from the above mentioned categories and book reviews (translations, presentation of competitions, research reviews, chamber viewpoints, and considerations and discussions) are accepted and published in accordance with the evaluation of the Editors and/or the Editorial Board.

D. PREPARATION OF MANUSCRIPTS

Submissions are only accepted online through the "Online Manuscript Submission" or "Journal Agent" tab on the web site of the Journal (www.planlamadergisi.org / www.journalofplanning.org / www.jplanning.org).

The manuscript must include main text, references, tables, figures, ethics committee approval (if necessary). The following documents must be uploaded to online submission system separately:

1. Application Letter
2. Title Page
3. Main Text & References
4. Tables, Figures & Photos (if any - upload separately)
5. Acknowledgement (if any)
6. Ethics Committee Approval Form (if necessary)

Articles should have double-line spacing, leaving margin 2,5 cm (1 inch) on all sides. The font size is 11 points in Arial style. The main text, figures and tables should be uploaded as separate files, main text should be in Word format without adding line numbering. All pages of the main text should be numbered consecutively.

1. Application Letter

Application letter must be uploaded as a separate document. It must contain a brief statement that the article has been read and approved by all authors, that it has not been submitted to, or is not under consideration for publication in another journal. In addition, article title, author(s) name(s), surname(s) and titles, institutions and places, research ethics committee's approval including committee name, date and issue (if the content of the research necessitates), if available supporting institution(s) and fund name should be stated. Besides, it must contain the name, full address, telephone number, mobile phone number and e-mail address of the corresponding author.

2. Title Page

Name(s) and surname(s) or initial of name(s) and surname(s) of author(s), name of organization(s) of author(s) work(s) or the shortening of the organization(s) should not be mentioned in main text, references, tables and figures or in the filenames of these documents. If the manuscript is generated as a part of a postgraduate thesis, full title or the shortening

of the thesis should not be written in main text and related documents or in the filenames. If the manuscript has been presented at a meeting, the name or the shortening of the meeting should not be mentioned in main text and related documents or in the filenames.

This information should be uploaded to the system as a separate document.

3. Main Text and References

Main Text: Main text should be arranged as full text and references. Title, abstract, keywords and author name(s) will be requested in the online manuscript application system and shall not be uploaded as separate documents.

References: The articles' reference must be written according to the international APA 6.0 Formatting and Style Guide. References in the manuscript must give the surname of the author and the year of publication in brackets. The references must be listed in alphabetical order of authors' names and in chronological order for each author. The upper- and lower-case rules and punctuation types of APA style must be carefully followed. Further details about APA referencing style can be seen from <http://www.apastyle.org>.

4. Tables, Figures & Photos (if any - upload separately)

All tables should be uploaded in a separate Word document (.doc, .docx) and figures should be uploaded as separate files in .jpg, .png format. Graphics, diagrams, maps, drawings and photographs are considered as figures. All figures and tables should be numbered in the relevant order as in the main text. The desired position of figures and tables should be indicated in the text (eg: "Figure 1 will be placed here").

5. Acknowledgement (if any)

Acknowledgement should be uploaded as a separate document.

6. Ethics Committee Approval Form (if necessary)

In social studies that required an ethics committee decision, ethics committee approval should be obtained and uploaded to the system as a separate file.

E. COPYRIGHT, ORIGINALITY AND ETHICS

Copyright Notice: All published material will become the sole property and will be copyrighted by the Journal. No part of the publication may be used without prior written permission of the publisher. Articles and illustrations become the property of the Journal after publication.

Open Access and Commons User Licenses:

Open Access: The Journal of Planning is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles, or use them for any other lawful purpose, without asking prior permission from the publisher or the author(s). This is in accordance with the BOAI definition of open access.

Commons User Licenses: This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY - NC 4.0).

Originality: The manuscripts are scanned by the Publisher's Office using the iThenticate program for determination of plagiarism and unethical situations. In cases where the similarity rate exceeds 20% in total, the article is exclusively examined for the possibility of plagiarism. This review is also run if quotations based on the same resource are intense. The Editors may also refer to the opinion of the referee if necessary in the plagiarism review. It is up to the Editors to reject the submission in terms of plagiarism or to take it to the regular referee evaluation process.

Ethics: It is the author's responsibility to obtain written permission from authors and publishers of any previously published material; text, tables, figures, etc.

In the event of alleged or suspected research misconduct, e.g., plagiarism, citation manipulation, and data falsification/fabrication, the Editorial Board will follow and act in accordance with Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines. Each individual listed as an author should fulfill the authorship criteria recommended by the European Association of Science Editors.

F. EVALUATION AND PUBLISHING PROCESS

Pre-evaluation: Pre-evaluation is mandatory for all manuscripts. All manuscripts are reviewed by the Journal Sekretariat in accordance with the format of the Journal and manuscripts

which are outside of the scope of the Journal are returned to the author(s). Appropriate manuscripts are sent to the Editorial Board and the reviewers to be reviewed in terms of scientific concept. Manuscripts that are subject to editing are sent to the author(s) for revision in written.

"Research Articles" that are found appropriate are sent to the referees for review by the Editorial Board. After a manuscript is evaluated by reviewer(s) and sent to author(s) for revising, the revision period limit is 6 months. If author(s) do(es)n't re-submit within this period, the manuscript will be returned to author(s) without notification and will not be included in evaluation process again.

Liability of the Article: The author(s) has(have) the complete liability of the content of the printed manuscript. The Journal of Planning has no responsibility over the information given within the text.

Right to Publish: Manuscripts can neither fully nor partly be published in any other journal without the written permission of the Editors and the Editorial Board of The Journal of Planning.

Further Information: The Editors or the Editorial Board have the right to ask to make further research on the fact that the manuscript is based on. Therefore, communication information (address and other) of the author(s) must be given in the title page.

Fees: Article submission, article processing or publication are free of charge.

PLANLAMA

İçindekiler / Content

Editörden	xi
-----------------	----

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Kıtap İncelemesi: Feminist City: Claiming Space in the Man-Made World (Feminist Şehir) Savran Penbecioğlu S.....	1
---	---

GÖRÜŞ / OPINION

30 Ekim 2020 Ege Denizi Depreminin Düşündürdükleri <i>Critics on 30 October 2020 Earthquake</i> Çınar AK, Ekici Y, Baysan N.....	4
--	---

ARAŞTIRMALAR / ARTICLES

Türkiye'de Yakınsama ve Bölge İçi Eşitsizlikler: İlçe Düzeyinde Sosyo-Ekonomik Gelişme Endeksi Aracılığı ile Bir Değerlendirme <i>Convergence and Intra-Regional Inequalities in Turkey: An Evaluation Through Socio-Economic Development Index at District Level</i> Yoloğlu AC.....	12
---	----

Kırsallığın Seçilmiş Sosyo-demografik Değişkenler Yardımıyla Kümelenmesi ve Zamana Bağlı Değişimi <i>Clustering of Rurality Based on Selected Sosyo-demographic Variables and Their Variations Over Time</i> Özlu S, Dedeoğlu Özkan S, Beyazlı D.....	31
---	----

Kırsal Yerleşmelerde Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi İçin Bir Yöntem Önerisi: Bursa Köylerinden Örnekler <i>A Methodology Proposal to Measure the Quality of Life in Rural Settlements: Example Villages of Bursa</i> Küçüköğül S, Türkoğlu H.....	47
--	----

Eşikler ve Değerler Bağlamında Kırsalda Kadın Örgütlenmeleri: Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu Örneği <i>Women Organisations in Rural Within the Context of Thresholds and Values: Case of Federation of Productive Women Associations in Bursa</i> Erdoğan Z.....	63
---	----

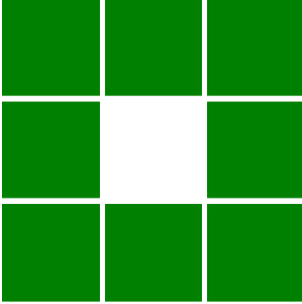
Genel Kentsel Dönüşüm Alanları ile Öncelikli Riskli Alanlar Arasındaki İlişkinin Sorgulanması Üzerine Bir Değerlendirme: İstanbul Örneği <i>An Evaluation of the Relationship Between General Urban Regeneration Areas and Priority Risk Areas: The Case of Istanbul</i> Bektaş Y.....	78
--	----

İnşaat Odaklı Ekonomide Kentsel Dönüşüm Mevzuatının Dönüşümü, Pratiği ve Planlama İlke-Esasları Çatışması: Mahkeme Kararlarında Ankara Örneği <i>Transformation of Urban Regeneration Legislation, Practice, and Planning Principles Conflict in a Construction-Led Economy: Ankara Case in Court Decisions</i> Cihangir Çamur K, Korkmaz C.....	95
--	----

Bir Şehircilik Problemi: Değişen İklimde Termal Konforu Sağlamak <i>An Urbanism Challenge: Provision of Thermal Comfort in Changing Climate</i> Peker E.....	108
--	-----

İstanbul Anadolu Yakası D-100 Karayolu Üzerindeki Alışveriş Merkezlerinin Trafike Etkisi <i>The Impact of Shopping Centers on Istanbul Anatolian Side D-100 Highway on Traffic</i> Kayadibi G, Aktuğlu Aktan EÖ.....	120
--	-----

Kadına Yönelik Şiddetin, Şiddeti Uygulayan ve Mekân Bağlamında İncelenmesi: Katledilmiş Kadınlar Örneği <i>Investigation of Violence Against Women in the Context of Enforcer and Place: Example of Murdered Women</i> Akgül A, Uğurlu Ö.....	128
---	-----

COVID-19 salgınının tüm dünyada etkilerini izlediğimiz, önce evimize sonra içimize döndüğümüz ve dijital platformlarda bir araya gelerek üretmeye çalıştığımız, bir şekilde devam etmenin yolunu bulduğumuz ilk yılı geride bıraktık. Dünyada yaşanan bu sürecin yanı sıra Planlama Dergisi'nde de değişimlerin yaşandığı bir dönem oldu. Yeni yayın kurulu ve derginin taranmaya başladığı yeni indeksler değişen görev dağılımlarını beraberinde getirdi. Bundan sonraki süreçte dergimiz, yeni yayın kurulu ile akademik alandaki varlığını sürdürmeye devam edecek. Bu bağlamda, Planlama Dergisi'nin bu yılki ilk sayısında birer tane kitap incelemesi, görüş yazısının yanı sıra dokuz araştırma makalesini sizlerle buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

İlk sayımızın ilk yazısı olan Leslie Kern'in orijinal adı Feminist City: Claiming Space in the Man-Made World başlıklı kitabının incelemesinde, ana-akım feminist coğrafyanın ötesine geçen bu çalışmada "kesişimsel perspektif" yöntemiyle cinsiyetçilik, ırkçılık, sınıfcılık, homofobi gibi baskı sistemlerinin bir arada ele alındığı vurgusu yer almaktadır. 30 Ekim 2020 tarihinde İzmir-Seferihisar Körfezi açıklarında gerçekleşen deprem, tüm ülkenin hüznü ve endişeye boğulmasına neden olmakla birlikte, deprem riski ile burun buruna yaşadığımız gerçeğini bir kez daha gözler önüne serdi. Dergimizde bu konu ile ilgili bir görüş yazısı, TMMOB Şehir Plancıları Odası İzmir Şubesi tarafından hazırlanarak yer aldı.

Dergimizde yer alan araştırma makaleleri, bölgesel eşitsizlikler ve kırsaldaki yaşam dinamikleri konularıyla başlamaktadır. Neo-klasik paradigmanın konumunu sorgulayan diğer düşünce okullarının yanı sıra neo-klasik büyüme teorisi varsayımlarından birine göre bölgesel eşitsizlikler uzun erimde yok olacaktır. İlk araştırma makalesi; mekânsal olarak ilçe ölçeğini ele alarak, 1985-2004 arasındaki gelişmişlik endeksi üzerinden, gelişmiş ilçelerden oluşan kümelenmeleri değerlendirmekte ve sonuçta kalkınma politikalarının uygulanması için doğru ölçeğin ilçe düzeyi olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmayı takip eden araştırma makalesi; kırsallık kriterlerinin çok boyutlu ve değişken yapısına dikkat çekmekte ve TÜİK'ten aldığı veriler ile istatistikî bölgelerin ve alt bölgelerin benzerlikleri-farklılıkları konusunda planlama kararlarına girdi oluşturacak ve sosyo-demografik politikaların üretilmesinde yol gösterici olacak bir model önermektedir. Endüstri devrimi sonrası, tarımsal üretim sistemlerinde yaşanan değişim teknolojik devrim ile hız kazanmış ve tarımsal üretim sistemleri ile ilişkilendirmiş olduğumuz kırsal yaşam formları değişim sürecine girmiştir. Bu durum sonucunda donatı alanlarının kent merkezlerine taşınması, nüfus yoğunluğunun azalması ile birlikte hizmet altyapısının kentlere kayması, kırsal alandaki yaşam kalitesi üzerine etki etmiştir. Diğer bir araştırma makalesi, Bursa'da seçilen üç köyün profillerini çıkararak, yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacıyla öneriler geliştirmektedir. Ekonomik büyümeyle ilişkilendirilen kalkınmanın sürdürülebilirliği noktasında kadın emeği ve girişimin önemini vurgulayan söz konusu diğer çalışmada, Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu cinsiyetçi federasyona üye 21 köy 15 kadın derneği ile yüz yüze yapılan derinlemesine görüşmelerden bulgularla derneklerin kuruluş aşamasında yaşadıkları zorluklar ve toplumsal eşikler ile kuruluş aşamasından sonra sürekliliğin sağlanması sonucu elde edilen başarıların kadınlardaki kazanımları ortaya konmaktadır.

Sıradaki araştırma makaleleri, kentsel dönüşüm üzerine yoğunlaşmaktadır. İlk çalışmada, "afet riski, imar mevzuatına aykırılık, riskli yapı, zemin yapısı..." gibi gerekçelerle ilan edilen kentsel dönüşüm alanları ile risk faktörü taşıyan "öncelikli riskli alanlar" arasındaki ilişki, İstanbul örneklem alanında irdelenmektedir. İkinci çalışmada ise "dönüşüm süreçlerinde" kentlerin sorunlarına bütüncül yaklaşmak yerine, fiziksel dönüşüme odaklanan ve kentsel dönüşümü inşaata dayalı ekonomik büyümede stratejik bir araç olarak kullanan yaklaşım ele alınmaktadır.

Yer alan son üç araştırma makalesi, farklı konuları ile dikkat çekmektedir. İklim değişikliği karşısında kentlerde termal konforu sağlama sorunu, son bir yılın evde geçirilmesine ve üretim sistemlerinin yavaşlamasına rağmen artan ortalama sıcaklık değerleri neticesinde gün geçtikçe önemi artacak bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mardin kentinin Artuklular dönemini temsil eden geleneksel kent dokusu ile Cumhuriyet sonrası gelişen modern kent dokusu arasında yapılan karşılaştırma, üretilen mekânların hem iklime uyum ve hassasiyet hem de yerel halkın yaşam tarzı ve kentsel mekânı kullanma pratiklerine uyumu açısından değerlendirilmektedir. Sonraki çalışma, özellikle metropol kentlerde sosyalleşme alanı olarak işlev görmeye başlayan alışveriş merkezlerinin kentin trafik sistemine etkilerine odaklanmaktadır. "İBB Yol Gösteren" uygulamasının kullanıldığı çalışmada; alışveriş merkezlerinin konumu, türü ve perakende yapısı ile trafik yoğunluğu arasındaki ilişki irdelenmektedir. Son araştırma makalesi ise kadına yönelik şiddet olgusunu fail ve mekân bağlamında ele almaktadır. Kadınlar kocaları, babaları, sevgilileri, eski kocaları, kardeşleri gibi birçok fail tarafından, ev, tarla otel, kafe, restoran, adliye, hastane, belediye gibi pek çok farklı kullanım alanında şiddete maruz kalmaktadırlar. Söz konusu çalışma, faili ve mekânı çok olan şiddet olaylarının en çok yoğunlaştığı mekânı cinayet haberlerinden yola çıkarak tartışmaya açmaktadır.

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organı olan Planlama Dergisi; planlama, tasarım, kent sosyolojisi ve kentsel ve bölgesel çalışmalar alanlarındaki araştırmalar ile gün geçtikçe zenginleşiyor. Dergimize çalışmalarını ileten araştırmacılara ve hakemlikleri ile çalışmaların değerlendirilmesine katkı sunan akademisyenlere ve uzmanlara çok teşekkür ederiz.

İlgiyle okumanız dileğiyle.

Sağlıkla kalın.

Yayın Kurulu

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Kitap İncelemesi: Feminist City: Claiming Space in the Man-Made World (Feminist Şehir)

id Sezen Savran Penbecioğlu

Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye

Feminist coğrafyacı Leslie Kern'in orijinal adı *Feminist City: Claiming Space in the Man-Made World* olan kitabı; Beyza Sumer Aydaş tarafından Türkçeleştirilerek "Feminist Şehir" adıyla Türkiye'de yayımlandı. Orijinal kitabın da Türkçe çevirisinin de ilk yayın tarihi 2020 senesidir. Kern'in davetli konuşmacı olduğu 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 44. Kolokyumu'nda belirttiği üzere, "kendisinin de beklentisinin ötesinde" ilgi uyandırmış bir kitap Feminist Şehir. Bu kitap incelemesindeki yorumlar; hayatının büyük bölümü Türkiye'nin büyük kentlerinde geçmiş bir kadın şehir plancısı ve feminist coğrafya alanına ilgi duyan bir akademisyen olarak bana ait ve dolayısıyla sübjektiftir. Yöntem olarak; kitabın bütününe ilişkin genel yorumlamalardan sonra öne çıkan noktaların altını çizmeye çalışacağım.

Öncelikle kitabın odağının Küresel Kuzey ülkelerinin metropol kentleri olduğunu söyleyerek başlamak gerek. Çünkü kitabın kurgusunda Kern (2020); Toronto, New York, Londra gibi kentlerdeki kişisel deneyimlerinden yola çıkıyor. Yazar, konular çeşitlendikçe dünyanın farklı coğrafyalarından örneklerle kısaca yer vermiş olsa da Küresel Güney'in görece küçük ölçekli ve kırsal nitelikli bölgelerindeki kadın ve azınlık meselelerine tam olarak temas edemediği yönünde eleştirilebilir. Türkiye'yi de Küresel Güney ile ilişkili bir bağlamda konumlandırarak, kitabın işaret ettiklerini metropol kentler düzeyinde bir pencereden okumak gerek. Ancak kitabın küresel yaygınlığı olan hiçbir argüman üretmediğini söylemek de haksızlık olur.

Kitapta yazarın kişisel deneyimlerinin incelikli biçimde aktarılmış olmasının yanı sıra, oldukça geniş bir referans listesinden yararlanılmıştır. Böylece kitap, akademik açıdan da doyurucu

hâle getirilmiştir. Başka bir ifadeyle Kern, akademik yazınla kişisel anlatıyı kitabında güzel bir şekilde harmanlamıştır. Yazım dilinin ve çevirinin akıcılığı da kitabı kolay okunur ve ilgi çekici yapan bir diğer unsur. Kitabın bölümleri, incelenen temaya göre "Anneler Şehri", "Arkadaşlar Şehri", "Tekler Şehri" gibi başlıklara sahip. Italo Calvino'nun (2003) "Görünmez Kentler"ini hatırlatır biçimde, her yeni bölüm ilgiyi canlı tutmayı başarıyor. Calvino'dan farklı olarak Kern, mekânı değiştirmeden fakat ona başka gözler ve bedenlerden bakarak bir anlatı oluşturuyor.

Yöntem olarak benimsediği "kesişimsel perspektif" ile yazar, ana-akım feminist coğrafyanın ötesine geçerek; cinsiyetçilik, ırkçılık, sınıfçılık, homofobi, sakat ayrımcılığı gibi çeşitli imtiyaz ve baskı sistemleri arasındaki ilişkileri bir arada ele almaya gayret ediyor (a.g.e, s. 30). Bu noktada feminizmi ana-akımlaştırmanın bir sonuç vermediği, ihtiyacı karşılanamayan birçok kadın grubunun dışarıda bırakılabildiği, toplumda ve mekânda sürekli yeniden üretilen dışlayıcı ve engelleyici pratiklerin farklı kimlik özellikleri üzerinden kesişim alanlarına sahip olduğu vurgulanıyor. Ayrıca yazar, dürüst biçimde kendi ayrıcalıklı konumunu da ortaya koymaktan çekinmiyor. Kanada'da yaşayan, beyaz, engelli olmayan bir akademisyen olarak içe bakışını; "ait olmadığım topluluklara dair klişeleri ve sorunlu imgeleri yeniden üretiyor muyum?" sorusu üzerinden temellendiriyor (a.g.e, s. 33). Konuları açılırken; LGBT+, siyahi, engelli, göçmen, vb. grupları da çerçevenin içinde tutmaya özen gösteriyor ve şair Adrienne Rich'i anarak ekliyor: "Şehirler, kişisel kimliğimizle doğrudan bağlantılıdır. Bedenlerimiz neyi yazmamıza veya söylememize izin verildiğinin temel belirleyicisi haline gelmektedir" (a.g.e, s. 34).

Geliş tarihi: 12.01.2021 Kabul tarihi: 26.01.2021

Online yayımlanma tarihi: 10.02.2021

İletişim: Sezen Savran Penbecioğlu

e-posta: sezensavran@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

“Erkekler Şehri” adını verdiği giriş bölümünde yazar, (toplumsal cinsiyet normları dahil) toplumdaki tüm değerlerin ve normların mekânın da içine gömüldüğüne dikkat çekiyor (a.g.e, s. 11). Yazar bu durumu açıklayan bir başka feminist coğrafyacı Jane Darke’in (1996) cümlesine de burada yer veriyor: “Kentler ataerkilliğin taşa, tuğlaya, cama ve betona yazılmış halidir”. Bu yapının sürekli olarak yeniden üretilmesine neden olan, eski paradigmalara sıkı sıkıya bağlı tutucu mekân tasarımcılarının azımsanamayacak sayıda oluşudur. Halbuki artık dünya, geleceksel hetero-ataerkil dünya değildir. Erkekler şehri Charles Baudelaire (2003) ve Walter Benjamin’in (2003) ünlü *flâneur*’ü ile örnekleyen Kern; kentin sokaklarında aylıklık eden flânörün her daim erkek olduğunun düşünülmesinin şaşırtıcı olmadığına değiniyor (a.g.e, s. 39). Peki *flânöz*’l kentin sokaklarında istediği gibi aylıklık edebilir mi? Kadınlar gerçekten de kalabalıklar arasında hiç fark edilmeden, izlenmeden kaybolabilirler mi? Bu noktada kavramsallaştırılan husus, kentte herkes için “yalnız kalma” ve “yer kaplama” becerisidir.

Özellikle kadınlar için “özgürleşme alanı olarak şehir” ve “tehlike alanı olarak şehir” arasında çelişkiler bulunmaktadır (a.g.e, s. 87). Kentte yalnız olmak, birçok kadın için halen lüks konumundadır. Herhangi bir yabancıнын bir sonraki hamlesini sürekli olarak hesaplamak zorunda olan kadınların, kamusal alandaki özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Kentte yalnız kalma ve yer kaplama becerisi, kesişimsel perspektif üzerinden sorgulandığında da siyahiler, göçmenler, sakatlar, vb. grupların sıkça hak gaspına uğradıkları görülmektedir. Bir kahve dükkanında arkadaşlarını bekleyen iki siyahi vatandaşın sipariş vermedikleri için şikâyet edilip 9 saat göz altında tutulmaları, bu konuda çok çarpıcı bir örnek (a.g.e, s. 112).

Tersten bir okuma ile kendilerine evde her zaman bir sebeple talep olmasından dolayı kadınlar için şehirde yalnız olma hâlinin çok daha kıymetli olduğuna dikkat çeken yazar; eşlerinin ve çocuklarının sürekli talepleri yüzünden “duyusal aşırı yüklenme”ye maruz kalan kadınların, kentin sokaklarında da kendilerini en iyi ihtimalle “misafir” gibi hissedebildiklerini ortaya koyuyor (a.g.e, s. 115-116). Bu hissiyatın giderilmesi konusunda otoriteler tarafından önerilen uygulamalar da bir o kadar sığ kalmaktadır. “Pembe metro” örneğinde olduğu gibi sadece kadınlara özgü mekânlar oluşturulmasının teklif edilmesi, oldukça yüzeysel bakış açılarından beslenmektedir ve gerçek feminist şehir anlayışından uzaktır (a.g.e, s. 65 ve 119).

Kern, yaygın kent planlama pratiklerinin ürettiği eşitsizliklerle ilişkin de önemli kanıtlar sunuyor. Kentsel mekân düzenlemeleri sonucu oluşan banliyöleşme, bulvar genişletmeleri, araba bağımlılığı, vb. alanlarda her zaman kadınlar ve çocuklar daha dezavantajlıdır. Daha spesifik bir örnek için yazar Gerda Wekerle’den (2005) bir alıntıya yer veriyor: “Tali yollara sapmayan, duraklar arası mesafelerin yakın olmadığı toplu ulaşım sistemleri, doğrusal bir seyahat varsayar. Erkekler için

iyi işleyebilecek olan bu varsayımın, kentteki seyahatleri ev-iş arası mekik dokumaktan çok daha karmaşık olan kadınlar için geçerli değildir”. Bir diğer örnekte ise yazar, ev-işyeri ve ev-bakım hizmetlerinin gerçekleştirildiği yerler arasındaki ilişkilerin çelişkilerine dikkat çekiyor. Burada anılan bakım hizmeti, çocukların yanı sıra her türden bakıma ihtiyaç duyan aile bireylerine de genişletilebilir. Bakım hizmetlerinin, kentin her bölgesinde aynı kalitede ve eşit erişimde olmaması; bu hizmetleri mutenalaştırmakta ve daha maliyetli hâle getirmektedir. Artan maliyeti karşılayamayan ve sosyal hizmet desteği alamayan kesimler, gündelik yaşamlarının ağırlığı altında daha çok ezilir hale gelir (a.g.e, s. 58-60). Bu noktada yazarın çağırısı; “kadınlar bakım işlerini daha çok üstlenmelidir” anlayışının yerini “kentler bakım işlerinin eşit dağıtımını sağlamaya olanak verir nitelikte olmalıdır” anlayışının alması yönündedir (a.g.e, s. 71).

Kitabın en çarpıcı metinlerinin yer aldığı bölümlerden biri de “Korku Şehri” adlı beşinci bölümdür. Kern bu bölümde, ilgili yazında tartışmalı bir fenomen haline gelmiş olan “kadınların korkusu paradoksu” kavramını açıklıyor (a.g.e, s. 164). Paradoksu yaratan ikilik, aslında verilere göre erkeklerin kamusal alandaki şiddetin daha çok öznesi olmasına karşın, kadınların kentlerde daha çok korku içerisinde yaşamasıdır. Bu durumu irrasyonel olarak değerlendiren araştırmacılar da bulunmaktadır. Ancak şiddet ve taciz, kentte kadınlar ve diğer dezavantajlı gruplar için çok daha gündelik olarak yaşanmakta; mikro-saldırıların tabiri caizse her zaman eli kulağındadır. Hâliyle, bunlar çok büyük bir oranda veriye de dönüşmemektedir. Bu nedenle resmî verilere bakarak kadınların korkularını yersiz bulmak çok sığ bir bakış açısıdır (a.g.e, s. 165-166). Feminizm bu noktada genel geçer sebepler bulmakla değil; korkunun kaynaklarını ve etkilerini daha geniş yapılar, sistemler ve kurumlar içinde konumlandırmakla ilgilenmektedir. Çünkü kadınların korkusu, toplumsal ve kültürel olarak çok daha derinlere gömülmüştür.

Kadınların “tehlike” ile nerede ve ne zaman karşılaşabileceklerini önceden hesaplama güdülerini, mekânsal boyutta da yansıma bulmaktadır. Söz konusu tehlike üzerinde çok az kontrolümüz bulunduğunda, korku mekâna aktarılmaktadır: Arka sokaklar, metro, karanlık parklar, vb. Kadınların kafalarında kentin böylesi bir analizini sunan haritalar vardır. Bu harita dinamiktir, zihinde sürekli güncellenir. Tüm bu korku ve kontrol hâli, sürekli zamanımızı ve enerjimizi çalan bir ek mesai anlamına gelmektedir (a.g.e, s. 168-169). Otoritelerin sıklıkla çözüm olarak sundukları “çevresel tasarım yoluyla suç önleme” anlayışı ise güvenlik iyileştirmeleri yapıldığında korkunun kaybolacağını varsaymaktadır. Ancak durum bundan çok daha karmaşıktır. Mekân tasarımcılarının çoğu; kaldırımları genişletip, ışıklandırmayı artırıp, daha çok güvenlik kamerası koyduklarında “denenecek başka ne kaldı?” diye düşünmektedir. Ne var ki, daha çok aydınlatma elemanı koymak, patriarkayı ortadan kaldırmayacaktır (a.g.e, s. 176-177).

¹ Kadın flânör.

Kern'in dikkat çektiği bir diğer önemli husus, feminizmde sahip olduğumuz hiçbir şeyin mücadele etmeden kazanılmadığı ve gelecekte de mücadelesiz elde edilemeyeceğidir (a.g.e, s. 137). Çapraşık iktidar ilişkileriyle dolu bir alan olan kentsel feminist politik; amfilerde, sosyal medyada ve hatta seçimle bile savunulmuyor (a.g.e, s. 145). Çabanın tam olarak olayların olup bittiği yerde verilmesi gerekiyor (a.g.e, s. 159). Bu noktada yazar, kadın ve azınlık hakları konusundaki kentsel hareketlere dikkat çekmekte ve bazı örneklerle yer vermektedir: Kadınların şehrin tüm alanlarında ve her an var olma hakkına yönelik "*Take back the night*" hareketi; tecavüz kültürünün bir sonucu olan, kadınların giyim tarzına göre "arandığı" imasına tepki olarak başlatılan "*SlutWalk*"; Afro-Amerikalıların "*Black Lives Matter*" hareketi; Amerika Birleşik Devletleri'nde *fast-food* çalışanlarının başlattıkları asgari ücretin saatte 15 dolara çıkarılmasına yönelik "*Fight for \$15*" hareketi; Londra'da konut ödeneklerinin kesilerek tahliye kararları alınmasını protesto etmek için başlayan "*Focus E15*" hareketi, vb. örnek olarak sunulan önemli kentsel hareketlerdir.

Yazar sonuç bölümünde feminist şehre ilişkin yaklaşımını daha genel bir perspektifte ele alan yorumları ile kitabı bitirmektedir. Temel argüman; kentlerde herkes için uygun çözümler bulmak bazen imkânsız gibi gelse de mümkün olduğunca kesişimsel bir yaklaşım benimsemek zorunda oluşumuzdur (a.g.e, s. 181). Ayrıca tüm idealleştirilmiş kent hayatı resimlerinde kimlerin eksik olduğuna dair sorular sormak konusunda çağrıda bulunuluyor. Bu yönüyle "feminist şehir, istek uyandıran bir projedir, hükmedici tek bir *master planı* bulunmamaktadır, zaten hükmetmeyi reddetmektedir ve farklılıklara, iyi, eşit ve adil yaşamaya dair süregiden bir deneydir" (a.g.e, s. 197).

Leslie Kern; belki feminist şehrin nasıl bir yer olacağını betimleme konusunda, kendisinden kesin bir reçete bekleyen okurları tarafından eleştirilebilir. Ancak Feminist Şehir kitabı ile vaat edilen bu olmasa da kadınların ve dezavantajlı diğer grupların şehirlerde her gün karşılarına çıkan sorunlar ve engeller kitapta oldukça geniş bir perspektiften ve derinlikli biçimde ortaya konuyor. Yazar "erkekler şehri"ne sorulması gereken çok önemli sorular yöneltiyor. Ancak şu uyarıyı da yapıyor: "Tarihsel olarak kadın ve azınlık hakları konusunda mesafe kat edilmiş olsa da özellikle kentsel boyutta daha yapılacak çok iş var". Aslında kitapta ele alınan konular parça parça düşünüldüğünde; ilk kez yazıldığı ve çok özgün olduğu hissi uyandırmasa dahi, muhataplarının rahatsız edici derecede aşına olduğu kentsel sorunların ve engellerin bir araya getirilip incelikli bir anlatı ile çözümlenmesi, kitabın feminist coğrafya ve kent çalışmaları alanlarındaki eşsiz yerini imliyor. Kern'in bıraktığı noktadan alarak bu soruları ve farklı coğrafyalardaki örnekleri çoğaltmak zorundayız. Feminist Şehir kitabı, bu yönde kesinlikle bir motivasyon sağlıyor. Yazarın da belirttiği gibi, daha yapılacak çok şey var; feminist şehir, hemen, şimdi!

KAYNAKLAR

- Baudelaire, C. (2003). Modern hayatın ressamı (A. Berktaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benjamin, W. (2003). Metropol ve tinsel hayat (N. Kalaycı vd., Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Calvino, I. (2003). Görünmez kentler (I. Saatçioğlu, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Darke, J. (1996). The Man-shaped City. C. Booth, J. Darke ve S. Yeandle (Ed.), Changing Places: Women's Lives in the City içinde (ss. 88-89). Londra: Sage Publications.
- Kern, L. (2020). Feminist şehir. (B. Sumer Aydaş, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Wekerle, G. (2005). Gender Planning in Public Transit: Political Process, Changing Discourse and Practice. S. S. Fainstein ve L. J. Sevrón (Ed.), Gender and Planning: A Reader içinde (ss. 175-295). New Brunswick: Rutgers University Press.

Görüş / Opinion

30 Ekim 2020 Ege Denizi Depreminin Düşündürdükleri

Critics on 30 October 2020 Earthquake

 Ali Kemal Çınar, Yusuf Ekici, Nejla Baysan

Şehir Plancıları Odası, İzmir Şubesi, İzmir

1. Giriş

30 Ekim 2020 tarihinde saat 14:51'de İzmir-Seferihisar Körfezi açıklarında gerçekleşen deprem, kent planlamasının önemini bir kez daha gözler önüne sermiş, yaşanan can ve mal kayıpları¹ sağlıklı ve güvenli konut hakkını yeniden gündeme getirmiştir. Yeterli analiz ve değerlendirmelerden uzak planlama yaklaşımlarına prim verildiğinde, gayrimenkul rantı her şeyin üstünde tutulduğunda, kentler afetler karşısında savunmasız kalırlar. Yaşanan son deprem, kentlerimizin afetler karşısında ne kadar kırılgan olduğunu, kentlerin geçmişten bugüne bilimin değil, sermayenin talep ve beklentileri doğrultusunda "planlanması" sonucu yaşananlardan ders çıkartılması gerektiğini çok güçlü bir şekilde hatırlatmıştır. Yıkımların ve hasarlı binaların yoğunlaştığı Bayraklı-Bornova bölgesi İzmir'in imar planlarına uygun olarak gelişen kesimlerindendir (Şekil 1).

Yapılan ön incelemede bölgenin büyük bir kısmının jeolojik etütlerinin bulunmadığı, kalan kısmının da yapılaşma sonrası jeolojik etütlerinin yapılmış olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bölgedeki planlama ve projelendirme süreçlerinde yer bilimsel analizlerin eksikliği söz konusudur. Dokuz Eylül Üniversitesi, Deprem Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından bölgede yıkılan 17 binada yapılan incelemede, seçilen yapıların ortak özelliğinin zemin etütlerinin olmaması olduğu görülmüştür (İzGazete, 2021). Ayrıca yıkılan ve hasarlı binalarda yapı ölçeğinde kusurlar olduğu görülmektedir.

Kente, topluma ve doğaya karşı sorumluluğumuz gereği yaşanan bu felaketin düşündürdüklerini şu biçimde özetleyebiliriz

(TMMOB ŞPO İzmir Şubesi, 2020a), 30 Ekim 2020 depremi:

- Yalnız yapı kusurlarının değil, yer seçimi ve plan kararlarındaki yanlışların da afetlere davetiye çıkardığını göstermiş, kent planlamasının önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir; eksik/kötü planlama süreçleri sonucu oluşan planlar da can ve mal kaybına sebeptir,
- Özellikle kent merkezlerinde, belirli nüfus ve yapı yoğunluk değerlerinin aşılmaması gerektiğini bizlere göstermiştir,
- Afet sonrası acil toplanma ve geçici barınma alanlarının yetersizliğini ortaya çıkarmıştır,
- Ulaşım altyapısının yeniden ele alınması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır,
- "İmar Barışı"nın ortaya çıkaracağı tehditler için uyarı niteliği taşımaktadır,
- Sağlıklı ve güvenli konut hakkını yeniden gündeme getirmiştir.

Şehir Plancıları Odası (ŞPO) İzmir Şubesinin görüşleri doğrultusunda hazırlanan bu yazı, yukarıda belirtilen sorunların ana kökeninin Türkiye'deki yapı, özellikle de konut üretiminin serbest piyasanın egemenliğine bırakılmasından kaynaklandığını iddia etmekte ve buradan hareketle halkımızın sağlığı ve can güvenliği için kamucu/toplumcu bir kent planlama yaklaşımının yeniden tesis edilmesi yönünde bir kolektif görüşün ifadesidir. İçeriğini bu bağlamda oluşturduğumuz değerlendirmemizin sonraki bölümünde, İzmir'de meydana gelmiş önceki depremlere ilgili özet bilgi ile özellikle 30 Ekim 2020 depreminin daha ayrıntılı irdelenmesine yer verilmiştir. Değinilen tüm unsurlar doğrultusunda oluşturulan görüş ve öneriler son bölümü oluşturmaktadır.

¹ 30.10.2020 tarihinde İzmir'de gerçekleşen depremde 117 can kaybı yaşanmış ve 1032 kişi yaralanmıştır (AFAD, 2020a).

2. İzmir Depremleri

2.1. Önceki Depremler

Ege Bölgesi depremsellik açısından dünyanın en aktif bölgelerinden biridir ve tarihsel deprem kayıtları 2500 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Bahsi geçen bölgeye ait, 1900 yılı öncesi için 332 adet tarihsel dönem depremi kaydı mevcuttur. Bunlardan 688 yılı depreminde 20.000 can kaybından bahsedilirken, İzmir kent merkezinde ve civarında çok ciddi yıkıma neden olan 1688 depreminde 15.000'in üzerinde insan hayatını kaybetmiştir (Ergin vd., 1967). Bölgede 1900 yılından günümüze kadar en büyüğü 6.8 (1955 Aydın/Söke) olmak üzere 695 adet $M_w \geq 4.0$ deprem meydana gelmiştir. İzmir ve civarında yakın tarihli hissedilen son depremler ise 17.10.2005 ($M_w=5.7$ ve 5.9), 21.10.2005 ($M_w=5.9$) şiddetindeki Seferihisar depremleri ve 12.06.2017 tarihli Karaburun açıklarında meydana gelen $M_w=6.2$ depremdir. Bahsedilen depremlerde can kaybı olmamış, yapısal hasarlar ve panik nedeniyle az sayıda yaralanma yaşanmıştır (AFAD, 2020b; B.Ü. Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, 2020).

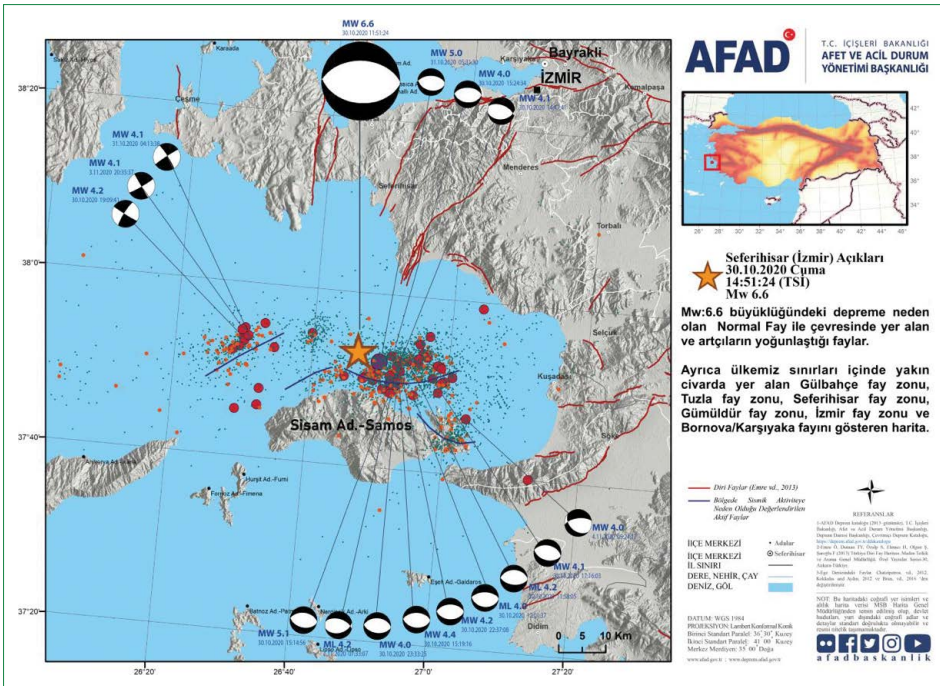
2.2. 30 Ekim 2020 Depremi

30.10.2020 günü saat 14:51'de merkez üssü Ege Denizi, Seferihisar-İzmir açıkları olan (Sisam Adası'nın hemen kuzeyinde, ülkemiz sınırları içinde Seferihisar ilçesinin kıyı kesimlerine yaklaşık 22 km uzaklıkta), aletsel büyüklüğü $M_w=6.6$ (AFAD), $M_w=6.9$ (B.Ü. Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü) büyüklüğünde, yerin 14.9 km derininde bir de-

Şekil 1. Depremden etkilenen bölge haritası (yazarlar tarafından üretilmiştir).

rem meydana gelmiştir. Ana şoktan, 09.12.2020 tarihine kadar geçen zamanda (41. günde), büyüklükleri 0.9 ile 5.1 arasında değişen 5099 adet artçı deprem kaydedilmiştir. Depremin belirgin süresi ise ilk hesaplamalara göre 15.7 sn'dir. Deprem Sisam Adasını kuzeyden sınırlayan yaklaşık 30 km uzunlukta Sisam Fayı üzerinde meydana gelmiştir.

Şekil 2. Deprem bölgesinin genişletilmiş tektonik durumunu ve depremlere neden olan fayları gösteren harita (AFAD, 2020b: 5).

Şekil 3. 30.10.2020 depremi hasar yoğunluk haritasında Bayraklı-Bornova bölgesi (TMMOB İzmir İKK, 2020b).

Deprem özellikle zemin etkisi ve yapısal problemlerden dolayı İzmir kent merkezinde Bayraklı mevkiinde can ve mal kaybına sebep olmuştur. Hasarın Bayraklı'da ve 7–10 katlı binalarda yoğunlaşmasının sebebi zemin büyütme etkisi nedeniyle bu binalara daha fazla deprem kuvvetlerinin etki etmiş olmasıdır. Bir çanak ya da çöküntü oluşturan İzmir Körfezi yaklaşık 600 m. kalınlıkta gevşek ve suya doygun bataklık-kıyı-delta çökellerinden oluşmaktadır. Bu gevşek-suya doygun zemin 72 km. uzaklıktaki bir depremin ($M_w=6.6$) hareketini birkaç kat büyütmüş ve süresini artırmış, yıkımların olduğu Bayraklı'da ivme, beklenen ivme değerinden 4–5 kat daha düşük olmuştur (AFAD, 2020b: vii, 6, 34). TMMOB İKK tarafından İzmir'de deprem haritalama ve tespit çalışmaları kapsamında hazırlanan hasar yoğunluk haritasında Bayraklı bölgesi Şekil 3'te verilmiştir.

Yaşanan depremden sonra yapılan hasar tespit çalışmaları sonuçlarında AFAD verileri ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) verilerinin farklılaştığı görülmektedir. AFAD Raporu (30.11.2020 itibariyle) İzmir genelinde 24 binanın yıkık, 449 binanın ağır hasarlı, 511 binanın orta hasarlı olduğunu; Manisa il sınırları içinde de 1 binanın yıkık, 1 binanın da ağır hasarlı olduğu sonuçlarını vermiştir (AFAD, 2020b). ÇŞB İzmir Deprem Afeti sunumundaki hasar tespit çalışmalarına (20.11.2020 itibariyle) göre ise 54 binanın yıkık, 602 binanın ağır hasarlı, 720 binanın orta hasarlı olduğu belirtilmiş olup, İzmir İl genelini içeren değerler Tablo 1'de verilmiştir. Bu tabloya göre Bornova ve Bayraklı ilçelerindeki Yıkık+Acil yı-

kılması gereken+Ağır hasarlı bina toplamının, İzmir'deki aynı toplama oranı %35, Bayraklı ilçesi için ise %25'tir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020).

Bayraklı'da deprem anında yıkılan ve arama kurtarma faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı apartmanlardan örnekler Şekil 4'te verilmiştir. Seferihisar ve Çeşme ilçesinin kıyı kesimlerinde deprem nedeniyle tsunami olduğu rapor edilmiş olup Seferihisar-Sığacık bölgesindeki taşkında bir kişi yaşamını yitirmiş ve maddi hasar oluşmuştur.

Deprem nedeniyle yaşanan hasarın Bayraklı ve Bornova sınırları içinde, zemini uygun olmayan ve ruhsatlı yapıların bulunduğu yerlerde yaşandığı, bu alanların ise 1980'li yıllar öncesinde yaygın tarımsal faaliyetlere konu bir bölge olduğu bilinmektedir. Dönemin Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanan imar planları aracılığıyla bölge yerleşime açılmış, sonrasında ise yerel yönetimlerce aynı plan kararları ve yapılan plan değişiklikleri üzerinden yapılaşmalar devam etmiştir. Bölgenin bir kısmının jeolojik etüdü bulunmakla birlikte, mevcut yapılar jeolojik etüt öncesi yapılmış ve uygulamalar da jeolojik etüdü olmayan imar planları doğrultusunda günümüze kadar devam etmiştir. Sonuç olarak Bornova Belediyesi (Manavkuyu Mah. ve Mansuroğlu Mah.), Karşıyaka Belediyesi (Adalet Mah.) ve 2009 yılında kurulan Bayraklı Belediyesi² tarafından alanın zemin yapısı bilinmeden yürürlükteki imar planları doğrultusunda uygulama işlemlerine devam edilmesi sonucunda ağır bir tablo ortaya çıkmıştır.

² 22 Mart 2008 tarihli ve 26824 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun'a göre, belediye kurulmak üzere İzmir ilinde Bayraklı İlçesi kurulmuştur (Resmî Gazete, 2008).

Tablo 1. İzmir ili genel hasar tespit tablosu

İzmir ili genel hasar tespit tablosu																
İlçe	Yıkık		Acil yıkılacak		Ağır		Orta		Az hasarlı		Hasarsız		Toplam tespit sayısı		Toplam acil+ağır+yıkık	
	Bina bölüm	Bağımsız bölüm	Bina bölüm	Bağımsız bölüm	Bina bölüm	Bağımsız bölüm	Bina bölüm	Bağımsız bölüm	Bina bölüm	Bağımsız bölüm	Bina bölüm	Bağımsız bölüm	Bina bölüm	Bağımsız bölüm	Bina bölüm	Bağımsız bölüm
Bornova	7	7	2	2	59	105	72	508	894	7.420	55.612	212.993	56.646	221.035	68	114
Bayraklı	9	136	30	795	127	1.922	170	3.305	1.372	16.659	29.785	121.733	31.493	144.550	166	2.853
Seferihisar	2	2	0	0	23	47	33	49	235	471	6.805	13.425	7.098	13.994	25	49
Aliağa	2	2	0	0	11	71	20	178	107	1.127	1.629	12.845	1.769	14.223	13	73
Buca	1	1	1	35	28	180	49	431	428	4.311	9.588	53.031	10.095	57.989	30	216
Karabağlar	2	2	1	1	21	95	33	358	345	3.922	4.766	34.001	5.168	38.379	24	98
Karşıyaka	6	7	0	0	25	392	105	1.638	1.239	16.607	15.512	135.099	16.887	153.743	31	399
Kemalpaşa	0	0	0	0	10	11	2	111	42	77	1.134	2.015	1.188	2.114	10	11
Konak	3	6	1	15	40	231	55	858	642	6.975	5.504	29.152	6.245	37.237	44	252
Menderes	1	2	0	0	23	94	29	129	192	941	1.745	4.730	1.990	5.896	24	96
Diğer	17	18	0	0	214	402	120	915	1.187	7.801	18.004	75.543	19.542	84.679	231	420
Toplam	50	183	35	848	581	3.550	688	8.480	6.683	66.311	150.084	694.567	158.121	773.839	666	4.581
Hasar tespiti yapılan kamu binaları																
İcmal	Okul		Cami		Diğer kamu binaları											
	Toplam tespit sayısı		517		1.919											
	Ağır hasarlı bina sayısı		10		20											
	Orta hasarlı bina sayısı		18		23											
Kaynak: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020.																

Kaynak: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020.

Şekil 4. (a) Rıza Bey Apt.-solda. (b) Emrah Apt.-sağda (Gazete Duvar, 2020).

3. Görüş ve Öneriler

1999 yılında yaşanan Marmara Depremi, neden olduğu can ve mal kayıplarıyla kentlerimizde çok ciddi sıkıntıların bulunduğunu ve bunlara ivedilikle müdahale edilmesi konusunu çok güçlü bir şekilde hatırlatmış oldu. Ancak deprem sonrası iyi niyetli yasal düzenlemelere gidilmiş olsa da, bunların sistemin bütününe iyileştirdiğini söylemek güçtür. Türkiye’de kentleşme süreçlerinde sermaye birikiminin hızlandırılması amacıyla kamunun planlama konusundaki yetkilerinin piyasa lehine düzenlenmesi ve kamusal denetim süreçlerinin zayıflatılması bugün yaşanan tablonun önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır. 1999 Marmara ve 2020 Ege Denizi depremlerinin ortak özelliği, tarihsel depremlerde alışageldiği gibi Türkiye taşrasındaki köy, kasaba, küçük ilçe gibi yerleri değil; ülkenin, bölgenin “gelişmiş” sayılan yörelerini, toplumun orta sınıflarının yaşadığı yerleri vurması olmuştur. Daha önce değinildiği gibi 30.10.2020 depreminde can kayıplarının, yıkımların ve hasarlı binaların yoğunlaştığı Bayraklı-Bornova bölgesinin kentin planlı gelişen kesimlerinden olması çarpıcıdır. Bu durum, bölgenin yer seçim kriterlerini şehir planlaması açısından; yer bilimsel ve yapısal özelliklerini ise mühendislik/mimarlık hizmetleri açısından tartışma konusu haline getirmiştir.

Ayrıca ülkemizin deprem kuşağında olduğu bilinen bir gerçek iken, yakın tarihte yaşanan birçok depremde olduğu gibi 30.10.2020 tarihinde Ege Denizi’nde gerçekleşen ve ağırlıklı İzmir’i etkileyen deprem de, alınan önlemlerin yetersiz olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. İllerde AFAD koordinasyonunda hazırlanan afet yönetimi/müdahalesi türü planların yaşadığımız son depremde yetersiz olduğu, arama-kurtarma faaliyetlerindeki başarının ötesinde uygulanmadığı görülmüştür.

Yürürlükte bulunan imar mevzuatında, hazırlanan imar planlarında afet vb. kentsel risklere ilişkin yapılması gereken çalışmalar tarif edilmekte, fakat ilgili kamu kurumları tarafından gereğinin yerine getirilmediği anlaşılmaktadır. 14.06.2014 tarih ve 29030

sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde (MPYY) imar planları hazırlanırken afet ve diğer kentsel risklere ilişkin çok sayıda hüküm yer almaktadır.³ Yönetmelik maddeleri değerlendirildiğinde kentsel riskleri önlemeye ilişkin azımsanmayacak düzeyde hüküm bulunmakla birlikte, belirsizliklerin de bulunduğu görülmektedir. Örneğin Prof. Dr. Murat Balamir’in afete karşı dirençli kentlere ilişkin ifade ettiği “kentsel riskleri azaltma ve sakinim planlaması” kavramlarının ilk defa mevzuatta yer almalarına karşın, sakinim planının kim tarafından ve nasıl hazırlanacağı belirsizliğini korumaktadır. “Kentsel sakinim planlaması yalnızca fiziki düzenlemelerle sınırlı değil, sosyal, finansal, yönetsel bir kapsama sahiptir ve imar planlaması pratiğinin kullandığı bilgi ve yöntemlerin ötesinde bir içerik gösterdiği gibi, katılımcı süreçler gerektirmektedir” (Balamir, 2007: 92). Yine yönetmeliğin yazımından kaynaklı olsa gerek “afetlere karşı daha dayanıklı ve güvenli hale getirileceğine” ilişkin ifadenin sadece Koruma Amaçlı İmar Planı tanımında olması, eksik ve çelişkili bir durumdur. Sonucu değiştirecek esas önemli nokta, idarenin mevzuatı uygulanır kılma konusundaki niyeti ve bu yöndeki denetimidir.

Buradan hareketle öncelikli olarak depreme dirençli kentlerin oluşturulması esas alınmalı ve yanı sıra deprem sonrası oluşacak karmaşa ve paniğin giderilmesine yönelik afet yönetim planları ile birlikte, afetzedelerin toplanabileceği, tahliyelerinin sağlanabileceği ve kalınacak süre içinde temel gereksinimlerini karşılayabilecekleri güvenli toplanma/barınma alanları oluşturulmalıdır. Acil toplanma alanları belirlenirken, imar planlarında park, çocuk oyun alanı, semt spor alanı, açık pazar yeri gibi mülkiyeti kamuya ait ve etrafı çevrili olmayan alanların tercih edildiği görülmektedir. Fakat acil toplanma ve geçici barınma alanlarının imar mevzuatında tanımlanmaması ve dolayısıyla imar planı kararlarına yansıtılmaması sebebiyle, İzmir ve İstanbul araştırmalarından da görülebileceği gibi acil toplanma alanları mülkiyet değişimi ve plan değişiklikleri (altyapı-ulaşım, avm, konut, vd) yüzünden kullanılmaz hale gelebilmekte ve sayıları azalabilmektedir (Çınar vd., 2018; Diken, 2015).

³ MPYY: Madde 7-ğ, 8-10, 14-b, 19-h, 21-9, 21-13, 22-2, 23-v, 24-i, 27-c (Resmî Gazete, 2014).

Bayraklı ilçesinde yıkımların yoğunlaştığı Adalet, Manavkuyu ve Mansuroğlu Mahalleleri'nde Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) İzmir 2019 (AFAD-İzmir, 2019) kapsamında belirlenen "Afet ve Acil Durum Toplanma Alanları" ile toplanma alanı olarak belirlenmemiş olmakla birlikte saha çalışmamız sırasında pratikte toplanma alanı olarak kullanılan açık ve yeşil alanlar, niceliksel (büyüklük) ve niteliksel (erişim, yapılar, yakınlık, altyapı, vb.) olarak yeterlilikleri yönüyle incelenmiştir. Özetle, belirlenen toplanma alanlarının büyüklük, kapasite, erişim, altyapı ve ikincil tehlikeler açısından eksikler ve sorunlar içerdiği, bazı toplanma alanlarının çadır kurulmak suretiyle geçici barınma amaçlı olarak da kullanıldığı, Adalet Mahallesi'nde ise toplanma alanı bulunmadığı gözlenmiştir (TMMOB ŞPO İzmir Şubesi, 2020b).

Hızla yapılması gerekenlerden biri; kent bütününde acil toplanma alanı olarak belirlenen yerlerin ulusal/uluslararası kriterler gözetilerek niceliksel ve niteliksel olarak yeniden değerlendirilmesi, bu kapsamda bazı alanların aynı zamanda geçici barınma alanı (çadırkent/konteynerkent) olarak da kullanılabilmesi varsayılarak (ideal olan toplanma ve geçici barınma olarak ayrıştırılmasıdır) vaziyet planının hazırlanmasıdır. Bu alanların plan bütününde ayrılması gerektiği, plan değişiklikleri aracılığıyla yok edilmesini engellemek amacıyla 3194 sayılı İmar Kanunu ve MPYY'nde "Acil Toplanma Alanı" ve "Geçici Barınma Alanı" kullanımlarına ilişkin tanımlamalar yapılmalıdır.

Bir diğer tartışılması gereken husus riskli alanlar/kentsel dönüşüm bölgeleridir. Sadece düzensiz konut alanlarının afet riski taşıdığı ve riskli alan/kentsel dönüşüm bölgesi olmaları gerektiği öngörüsü, 1999 Marmara ve 2020 Ege Denizi depremlerinin kentin imar planları ile gelişmiş, birçoğu mühendislik/mimarlık hizmeti almış yapılarının bulunduğu bölgelerini etkilemesi, önemli kamu binalarının dahi hasarlı/kullanılamaz hale gelmesi ile boşa çıkmıştır. Dolayısıyla afet riskini nasıl tanımlayacağımız ve buna bağlı olarak nerelerin riskli alan ilan edilmesi gerektiği konusunda yeni bir yol haritasına ihtiyaç vardır. Riskli alan ilanlarının gerekçesi bilimsel kriterler doğrultusunda verilmelidir. 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi uyarınca daha önceden riskli alan/kentsel dönüşüm ve gelişim bölgesi olarak ilan edilmiş ve henüz uygulaması gerçekleştirilmemiş bölgelere ait kararlar ve projeler revize edilmelidir.

Her deprem sonrasında karar vericilerin yapılmış hatalardan gereken dersleri çıkartması gerekirken, depremin toplum aleyhine sermayenin lehine olacak şekilde bir fırsata dönüştürüldüğünü görüyoruz. Yaşanan 30.10.2020 depreminden bir kaç gün sonra şehircilik biliminin bütünüyle yok sayılarak hiçbir bilimsel araştırma yapılmadan yıkılan binaların yerine zemin+ 5 katlı binaların yapılacağı (HaberTürk, 2020), geçmiş-

te yaşanmış sel felaketi nedeniyle orman statüsü kazandırılan ve bir kısmı doğal sit olan alanının rezerv alan tartışmalarına konu edildiği (TMMOB İzmir İKK, 2020c), yerel yönetimler tarafından mevcut imar planlarındaki yoğunluk değerlerinin artırılmasının (Ege'de SonSöz, 2020) çözüm olarak sunulduğu bir durumda, yeni felaketlere kapının aralandığını ifade etmek bir zorunluluk olarak önümüzde durmaktadır. Planlamanın kamu ve toplum yararı hedefinden uzaklaştığı her düzenleme, kentsel alanın yaşanabilirliğini zayıflatmakta ve afetler karşısında savunmasız kalmasına neden olmaktadır. Ancak söz konusu tartışmaların dikkate alınmadığı, bilimsel dayanakten yoksun ve çok hızlı bir şekilde Bayraklı ilçesi 2261 ada 59 parselin yaklaşık 360 hektarı ve 14,18 hektarlık 37908 ada 2 parselin tamamı, evlerini kaybeden vatandaşlara kalıcı konut yapılmak gerekçesiyle 26.11.2020 tarih ve 31316 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan karar ile orman vasfı dışına çıkarılmıştır (Resmî Gazete, 2020). Ayrıca 09.11.2020 tarihli ve 237958 sayılı Bakanlık Makamı Oluru ile alanın sit statüsü yeniden düzenlenmiş, bir kısmı tamamen doğal sit statüsü dışına çıkarılmıştır (ÇŞB-İzmir, 2020). Yukarıda açıklanan gerekçeler doğrultusunda her iki idari işlemin yürütmesinin durdurulması ve iptali talebiyle TMMOB tarafından dava açılmıştır.

Başta ÇŞB, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve İlçe Belediyeleri tarafından popülist açıklamalar yerine, gelecekteki olası depremler göz önüne alınarak ihtiyaç duyulacak rezerv alanları belirlemek üzere, şehircilik biliminin ilke ve esasları çerçevesinde, kent içerisinde yer bilimsel ve imar mevzuatı yönünden herhangi bir kısıtı olmayan, kamu mülkiyetindeki alanların araştırılması ve aynı zamanda il bütününde yapı envanterinin çıkarılarak risk düzeylerinin tespiti yoluna gidilmelidir. Deprem en çok etki ettiği ve şu anda yıkılan bazı bölgelerin dahi ÇŞB tarafından proje alanı olarak seçildiği Bayraklı bölgesinde ise ivedi olarak jeolojik-jeoteknik etüt raporlarının hazırlanması, bu raporlar kapsamında alandaki imar planlarının bütüncül olarak yeniden ele alınması gerekmektedir.

Sonuç olarak; yaşanan her deprem sonrasında olduğu gibi 30.10.2020 tarihinde yaşanan deprem sonrasında da afet sonrası planlamaya çözüm olarak sunulan tek aracın "yoğunluk artışı" şeklinde tartışılıyor olmasının şehircilik ilkeleri ve afet yönetimi ile ilgisi bulunmamaktadır. Sermayeye can suyu olarak sunulan büyük ölçekli kentsel projelere ayrılan kamu kaynakları ile kentlerimizde var olan sorunların önemli bir kısmının çözülebileceği tartışmasız bir gerçektir. Afet ve diğer kentsel risklerin yüksek olduğu İzmir kent bütününde (öncelikli olarak kent merkezinde) kentsel risk analizleri ve sakınım planlaması çalışmalarının yapılması, afet ve diğer kentsel riskler için yapılmış risk azaltıcı önlem ve tedbirlerin alınması, jeolojik-jeoteknik-mikro bölgeleme etütleriyle beraber bir dizi kapsamlı çalışmanın yapılması bir zorunluluktur.⁴ İzmir Deprem Master

⁴ Deprem sonrası yaşanan tartışmalar da dikkate alınarak TMMOB ŞPO İzmir Şubesi tarafından 28.12.2020 tarihinde "Afetler Karşısında Dirençli Kentlere İhtiyacımız Var! Ne Yapma(ma)lı?" başlıklı açıklama ile konuya ilişkin görüşümüz kamuoyu ile paylaşılmıştır (TMMOB ŞPO İzmir Şubesi, 2020c).

Planı yenilenmeli, mevcut yapı denetim sistemi zeminle ilgili mühendislik çalışmaları ve denetçilerin mesleki yetkinliği gibi konularda iyileştirilmeli, depreme dayanıklı yapı tasarımı ve üretimi desteklenmeli, yapısal değerlendirmeler 1.1.2019'da yürürlüğe giren Türkiye Bina Deprem Yönetmeliğine (Resmî Gazete, 2018) göre gerçekleştirilmelidir (TMMOB İzmir İKK, 2020a; İMO, 2020). Yukarıda açıklanan hedeflere ulaşılması, kentlerimizin toplum ve doğa yararı dikkate alınarak planlanması ile mümkündür.

KAYNAKLAR

- AFAD. (2020a, 26 Kasım). İzmir Seferihisar Depremi-Duyuru 81. Erişim tarihi:07.12.2020, <https://www.afad.gov.tr/izmir-seferihisar-depremi-duyuru-81-26112020---2100>
- AFAD Deprem Dairesi Başkanlığı. (2020b). 30 Ekim 2020 Sisam Adası (İzmir Seferihisar Açıkları) Mw 6.6 Depremi Raporu. Erişim Tarihi: 18.12.2020, <https://deprem.afad.gov.tr/depremdokumanlari/2065>
- AFAD-İzmir İl Müdürlüğü. (2019). TAMP-İzmir 2019. Erişim Tarihi: 07.12.2020, <https://izmir.afad.gov.tr/tamp-izmir-2019>
- Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun. (2012). T.C. Resmî Gazete, 28309, 31 Mayıs 2012, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6306&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- Balamir, M. (2007). Afetler Politikası ve Sakınım Planlaması. TMMOB JMO Haber Bülteni-2007/3. Erişim tarihi: 07.12.2020, https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/20ab15a36e8643d_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD
- Belediye Kanunu. (2005). T.C. Resmî Gazete, 25874, 13 Temmuz 2005 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü. (2020). 30 Ekim 2020 Ege Denizi Depremi Basın Bülteni. Erişim Tarihi: 16.12.2020, <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/30-ekim-2020-mw6-9-ege-denizi-izmir-depremi/>
- Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2008). T.C. Resmî Gazete, 26824, 6 Mart 2008. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/03/20080322M1-1.htm> (Erişim Tarihi: 05.01.2021)
- Çınar, A.K., Akgün, Y., Maral H. (2018). Afet sonrası Acil Toplanma ve Geçici Barınma Alanlarının Planlanmasındaki Faktörlerin İncelenmesi: İzmir-Karşıyaka Örneği, Planlama, 28(2): 179-200.
- Diken. (2015, 30 Mart). İstanbul'da afet toplanma alanlarının yaridan fazlası 'rant'a açıldı! (AKUT Başkanı Nasuh Mahruki ve İMO İstanbul Şube Başkanı Cemal Gökçe ile röportaj). Erişim tarihi: 25.01.2021, <http://www.diken.com.tr/istanbulda-afet-toplanma-alanlarinin-yaridan-fazlasi-ranta-acildi/>
- Ege'de SonSöz. (2020, 11 Aralık) Deprem sonrası çok önemli hamle! İmar revizyonu geliyor. Erişim Tarihi: 13.12.2020, <http://www.egedeson-soz.com/haber/Deprem-sonrasi-cok-onemli-hamle-Imar-revizyonu-geliyor/1055657>
- Ergin, K., Güçlü, U., Uz, Z. (1967). Türkiye ve Civarının Deprem Kataloğu (Milattan sonra 11 yılından 1964 sonuna kadar). İTÜ Maden Fakültesi Ofset Baskı Atölyesi.
- Gazete Duvar. (2020, 2 Kasım). Depremde yıkılan binalar: Önce... Sonra... Erişim Tarihi: 25.12.2020, <https://www.gazeteduvar.com.tr/depremdede-yikilan-binalar-once-sonra-galeri-1503330>
- HaberTürk. (2020, 4 Kasım). İzmir'de yeni yapacağımız konutlar zemin artı 5'i geçmeyecek. Erişim Tarihi: 13.12.2020, <https://www.haberturk.com/bakan-kurum-izmir-de-yeni-yapacagimiz-konutlar-zemin-arti-5-i-gecmeyecek-haberler-2858811-ekonomi>
- İmar Kanunu. (1985). T.C. Resmî Gazete, 18749, 9 Mayıs 1985 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3194&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- İTÜ. (2020). 30.10.2020 İzmir Depremi Değerlendirme Raporu. Erişim Tarihi: 10.12.2020, https://haberler.itu.edu.tr/docs/default-source/default-document-library/izmir_depremi_raporu_2020.pdf
- İzGazete. (2021, 15 Ocak). Prof. Dr. Sözbilir: İzmir depreminde yıkılan binaların ortak özelliği... Erişim Tarihi: 17.01.2021, <https://www.izgazete.net/genel/prof-dr-sozbilir-izmir-depreminde-yikilan-binalarin-ortak-ozelligi-h59722.html>
- İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Boğaziçi Üniversitesi. (1999). İzmir Deprem Senaryosu ve Deprem Master Planı. Erişim Tarihi: 17.02.2021, <http://www.izmir.bel.tr/izmirdeprem/index.html>

- İzmir İli, Bayraklı İlçesi, Bayraklı Mahallesinde Bulunan Bazı Alanların Orman Sınırları Dışına Çıkarılması Hakkındaki Kararın Yürürlüğe Konulması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 3226). (2020). T.C. Resmi Gazete, 31316, 26 Kasım 2020. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/11/20201126-5.pdf> (Erişim Tarihi: 27.01.2021)
- Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) (2002). Türkiye Cumhuriyeti İstanbul İli Sismik Mikro-Bölgeleme Dahil Afet Önleme/Azaltma Temel Planı Çalışması, Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.
- Laçiner, Ö. (1999). Depremde Orta Sınıflar. Birikim Sayı 125-126 - Eylül/Ekim 1999
- Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği. (2014). T.C. Resmi Gazete, 29030, 14 Haziran 2014. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140614-2.htm> (Erişim Tarihi: 13.12.2020)
- Olcan, A. ve Avcı, B. (2020, 6 Kasım). Bir şehir plancısının gözüyle İzmir ve deprem: İzmir'i İstanbullulaştırmanın bedeli (Zafer Mutluer ile söyleşi). 1+1 Forum. Erişim tarihi: 18.12.2020, <https://www.birartibir.org/kent-hakki/919-i-zmir-i-i-istanbullastirmanin-bedeli>
- Sphere Projesi. (2011). İnsani Yardım Sözleşmesi ve İnsani Yardımda Asgari Standartlar. Üçüncü Baskı. ISBN 978-1-908176-00-4. Practical Action Publishing, İngiltere. Erişim Tarihi: 25.08.2020, <https://spherestandards.org/handbook/editions/>
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2020, 20 Kasım). 30 Ekim 2020 İzmir deprem afeti [Powerpoint slaytı]. Erişim Tarihi: 04.01.2021, https://webdosya.csb.gov.tr/db/izmir/haberler/2020_20201121031632.pdf
- T.C. İzmir Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (ÇŞB-İzmir). (2020, 19 Kasım). Doğal Sit Alanı Tescili, Duyuru No:2020/05. Erişim Tarihi: 14.01.2021, <https://izmir.csb.gov.tr/dogal-sit-alani-tescili-i-93070>
- TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası (İMO)-İzmir Şubesi. (2020). 30 Ekim 2020 Tarihinde Meydana Gelen İzmir Depremi Raporu. Erişim Tarihi: 20.12.2020, http://izmir.imo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=35666&trpi=2&sube=16
- TMMOB İzmir İKK. (2020a). 30 Ekim 2020 İzmir Depremi İlk Gözlem Raporu. Erişim Tarihi: 21.12.2020, http://www.tmmobizmir.org/wp-content/uploads/2020/11/Tmmob_deprem_on_rapor.pdf
- TMMOB İzmir İKK. (2020b). İzmir Depremi Haritalama ve Tespit Çalışmaları. Erişim Tarihi: 24.11.2020, <https://www.izmirdepremi.com/hasar-yogunluk-haritasi.html>
- TMMOB İzmir İKK. (2020c). Ormanlar ve yeşil alanlar deprem mağdurlarına sahip çıkma bahanesi ile daraltılamaz! Bir felaketin yaraları sarılırken bir başka felakete zemin hazırlanamaz! Erişim Tarihi: 13.12.2020, <http://www.tmmobizmir.org/wp-content/uploads/2020/11/Basin-Aciklamasi-2.pdf>
- TMMOB JMO. (2007). Haber Bülteni, Sayı: 2007/3. Erişim tarihi: 7.12.2020, https://www.jmo.org.tr/yayinlar/dergi_goster.php?dergikod=28&kodu=267&dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD
- TMMOB ŞPO İzmir Şubesi. (2020a). Güvenli kentler, vatandaşlık hakkıdır! Erişim Tarihi: 10.12.2020, <http://spoizmir.org/guvenli-kentler-vatandaslik-hakkidir>
- TMMOB ŞPO İzmir Şubesi. (2020b). Toplan-ma alanları niteliksel olarak yeterli mi? Erişim Tarihi: 02.12.2020, <http://spoizmir.org/toplan-ma-alanlari-niteliksel-olarak-yeterli-mi>
- TMMOB ŞPO İzmir Şubesi. (2020c). Afetler karşısında dirençli kentlere ihtiyacımız var! Ne yapma(ma)lı? Erişim tarihi:03.01.2021, <http://spoizmir.org/afetler-karsisinda-direncli-kentlere-ihtiyacimiz-var-ne-yapmamali/>
- Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği. (2018). T.C. Resmi Gazete, 30364, 18 Mart 2018. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180318M1-2.htm> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)
- Yiğitcanlar, T., Bolposta, R., Yankaya, U., Kınacı, O., Baradan, B., Bektaş, B. (2005). Afet Sonrası Geçici Yerleşim Alanlarının Tasarımında Stratejik Seçim Yaklaşımı. Planlama. 2005/2, 89-100

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Türkiye’de Yakınsama ve Bölge İçi Eşitsizlikler: İlçe Düzeyinde Sosyo-Ekonomik Gelişme Endeksi Aracılığı ile Bir Değerlendirme

Convergence and Intra-Regional Inequalities in Turkey: An Evaluation Through Socio-Economic Development Index at District Level

 Ali Cenap Yoloğlu

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mersin

ÖZ

Neo-klasik büyüme teorisinin varsayımlarından birine göre bölgesel eşitsizlikler uzun erimde yok olacaktır. Bunun nedeni olarak sermayenin daha yüksek getiri oranına sahip az gelişmiş bölgelere gitme eğiliminde olması ile emeğin daha yüksek ücret düzeylerine sahip gelişmiş bölgelere doğru kayma eğilimi gösterilmektedir. Bu iki eğilimin birlikte bölgeler arasında bir yakınsamaya neden olacağı varsayılmaktadır. Neoklasik paradigmanın konumunu sorgulayan diğer düşünce okulları ise büyümenin mekânsal olarak seçici ve birikimsel bir süreç olarak eşitsizlikleri artıracaklarını iddia etme eğilimindedirler. Bölgesel yakınsama çalışmaları 1990’ların başından beri Türkiye’de bölgesel kalkınma sorunsalı etrafında çalışılan konulardan biri olmuştur. Yakınsama çalışmaları şimdiye kadar farklı sonuçlar vermiştir. Bunun nedeni farklı mekânsal ölçeklerin, farklı zaman aralıklarının ve farklı değişkenlerin kullanılmasıdır. Bu çalışma ise yakınsama tartışmalarına farklı bir değişkeni, farklı bir zaman aralığı için farklı bir mekânsal ölçekte çalışarak katkı koymayı amaçlamaktadır. Çalışma mekânsal ölçek olarak ilçeyi, zaman aralığı için 1985–2004 arasını ve değişken olarak gelişmişlik endeksini kullanmaktadır. Çalışmanın bir diğer amacı da Moran’s I endeksini hesaplayarak gelişmişlik düzeyi açısından ilçeler arasında herhangi bir mekânsal ilişki olup olmadığını anlamaktır. Çalışmanın sonucuna göre ilçe düzeyinde bir sigma yakınsaması gözlenmemiş, düşük ve orta düzey gelişmişlik düzeyine sahip ilçeler arasında beta yakınsaması gözlenirken gelişmiş ilçelerin diğer ilçelerden ıraksama eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Bu durum ise gelişmiş ve gelişmemiş ilçelerden oluşan iki kutuplu bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun dışında çalışmanın diğer bulguları da şunlardır: gelişmişlik düzeyi açısından ilçeler arasında yüksek düzeyde bir mekânsal ilişki olduğu, ancak sadece gelişmiş ilçelerden oluşan kümelenmelerin gözlemlendiği ve il içi (veya ilçeler arası) gelişmişlik farklılıkları yüzünden Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının uygulanması için doğru ölçeğin ilçe düzeyi olduğudur.

Anahtar sözcükler: Gelişmişlik endeksi; ıraksama; mekânsal otokorelasyon; yakınsama.

ABSTRACT

According to one of the assumptions of the neoclassical growth theory, regional inequalities will disappear in the long run. The reason for this is that capital tends to go to less developed regions with higher return rates and labor tends to migrate to developed regions with higher wage levels. It is assumed that these two trends together will cause a convergence between the regions. Other schools of thought, questioning the position of the neoclassical paradigm, tend to argue that growth will increase inequalities as a spatially selective and cumulative process. Regional convergence studies have been one of the topics being studied around the problem of regional development in Turkey since the early 1990s. Convergence studies so far have yielded different results. The reason for this is the use of different spatial scales, different time intervals, and different variables. This study aims to contribute to the convergence discussions by working at a different spatial scale for a different period with a different variable. It uses district level as a territorial unit, years of 1985 and 2004 for time period and development index for variable. Another aim of the study is to understand whether there is any spatial autocorrelation between the districts in terms of development level by calculating Moran's I index. According to the findings of the study, sigma convergence was not observed at the district level. Beta convergence was observed between undeveloped and underdeveloped districts, while divergence was observed among developed districts. This situation led to the emergence of a polarized structure consisting of un(der)developed and developed districts. Other findings of the study are as follows: there is a high level of spatial correlation between districts in terms of development level, however only clusters of developed districts are observed and the district level is the right scale for the implementation of regional development policy in Turkey due to inequalities within provinces (or inter-districts inequalities).

Keywords: Development index; divergence; spatial autocorrelation; convergence.

Geliş tarihi: 03.12.2019 Kabul tarihi: 06.10.2020
Online yayımlanma tarihi: 16.02.2021
İletişim: Ali Cenap Yoloğlu
e-posta: acyologlu@mersin.edu.tr

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

I. Bölgesel Gelişme ve Yakınsama

Bölgesel kalkınmanın beklenen uzun erimli yörüngeleri hakkında geleneksel olarak karşılıklı iki görüş vardır. İlk olarak, bölgeler arası emek ve sermaye hareketi ile uyumlanma için yeterli zamanın, nihayetinde bölgesel eşitsizlikleri çözeceği ve **bölgesel yakınsamaya** neden olacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, uzamsal/mekânsal olarak farklı bölgeler arasında girdilerin yer değiştirmesinden kaynaklanan kayda değer ayarlanma maliyetlerinin varlığı, **bölgesel ıraksamanın** daha muhtemel olduğunu savunan ikinci görüşe katkıda bulunmaktadır (Yıldırım and Öcal, 2006).

Çeşitli mekânsal ölçeklerde yapılan yakınsama çalışmaları, ekonomik büyüme yazınının büyüyen ve ilgi çeken bir parçasıdır. Bu çalışmalar, yoksul ya da geri kalmış bölgelerin ekonomilerin nihayetinde hem gelir seviyeleri hem de gelir artışı açısından daha zengin olan bölgelere ulaşip ulaşamayacağını anlamaya çalışmaktadır. Ampirik olarak yakınsama, araştırılan ekonomilerdeki büyüme oranlarının her bir ekonominin ilk gelir seviyesi ile arasındaki bağılanının (regression) ortaya konmasıyla araştırılmaktadır. İlk gelir seviyesi ile büyüme oranı arasındaki negatif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı **mutlak yakınsama** ve neo-klasik büyüme teorisinin bir kanıtı olarak kabul edilmektedir (Atalık, 1990).

Neo-klasik teorisinin kilit bir varsayımı parasal sermayenin azalan getiriler kanunudur: Bir üretim sürecinde kullanılan parasal sermaye ne kadar artarsa veya yoğunlaşırsa marjinal ürün o kadar azalır. Tansel ve Güngör (1998) daha düşük bir parasal sermaye tabanına sahip ekonomilerin parasal sermaye yatırımlarından, zaten önemli bir parasal sermaye tabanına sahip olan ekonomilerden daha yüksek getiri elde edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle gelişmekte olan ülke veya bölgelerin gelişmiş ülke veya bölgelere göre daha yüksek bir büyüme hızı göstermesi öngörülmekte ve bu nedenle, gelişmekte olan ülke ya da bölgelerin en nihayetinde gelişmiş ülke ya da bölgelerin ekonomik düzeyine ulaşması ya da yakınsaması beklenmektedir. Erk vd. (2000) benzer şekilde, fakir ülkelerde parasal ve beşeri sermaye getirilerinin gelişmiş ülkelerden daha yüksek olduğunu, bu nedenle de sermayenin gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere kaydığını ve yakınsamaya yol açtığını belirtmişlerdir. Neo-klasik büyüme teorisinin kilit öngörülerinden bir diğerine göre, kişi başına düşen gelirdeki mekânsal eşitsizlikler uzun vadede yok olacaktır. Azalan eşitsizliklerin arkasındaki mekanizma, parasal sermayenin azalan getiriler kanunudur; düşük sermaye stoku ve kişi başına geliri olan bölgeler, sermayeye daha yüksek getiri sağlayacaklardır (Martin, 1998: 760).

Ekonomi yazınında iki yakınsama türü vurgulanmaktadır. Bunlar beta ve sigma yakınsamalarıdır. Yoksul ülkelerin veya bölgelerin diğer ülke veya bölgelere göre yüksek seviyeli ekonomik büyüme oranlarına sahip olduğu bir durumda bu yakınsama

beta-yakınsama (mutlak yakınsama) olarak adlandırılmaktadır. Kişi başına GSYİH seviyelerinin nispi dağılımının ülkeler veya bölgeler arasında zamanla azaldığı bir durumda **sigma-yakınsama** olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, kişi başına GSYİH değerinin bölgeler arası standart sapma değeri zamanla azalırsa, bu sigma-yakınsamaya bir işarettir (Erk vd., 2000).

Son yıllarda yapılan bazı ekonomik çalışmaların ampirik bulguları dünyanın Neoliberal Büyüme Modeli tarafından tahmin edilen uluslararası gelir yakınsamasını göstermediğini belirtmektedir. Bu sonuçlar **şartlı yakınsamaya** odaklanan yeni teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üretim fonksiyonlarının ülkeler veya bölgeler arasındaki farklılıkları, yaklaşımın olası açıklamalarını değiştirmektedir (Erk vd., 2000). İslam (1995: 1128) panel veri analizini kullanarak, ülkelerin kurumsal ve teknolojik farklılıklarının uluslararası ekonomik büyüme farklılıklarını anlamada güçlü bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde beşeri sermayenin dikkate alınmasıyla geliştirilen neoklasik model, ekonomiler arasında gelir veya büyüme oranlarının yakınsamasının insan sermayesine dayandığını ifade etmektedir (Tansel ve Güngör, 1998).

Tüm bölgelerin/kentlerin aynı verimlilik seviyesine geçmesi durumunda küresel yakınsamanın gerçekleşebileceği belirtilmektedir. Ancak bunun yerine, bütünsel bir yakınsamadan daha çok parçalı yakınsamaların da olabileceği vurgulanmış ve **yakınsama kümeleri** kavramı ortaya atılmıştır. Belli il gruplarının farklı bir gelir/verimlilik seviyesine yöneldiği görülmektedir (Temel vd., 2005).

2. Alternatif Gelişme Kuramları

Ekonomik yakınsama ile ilgili ampirik çalışmalar çelişkili bulgular göstermektedir. Bazı çalışmalar yakınsama hipotezini desteklerken, bazı çalışmalar bunu geçersiz kılmaktadır. Neoklasik Büyüme Teorisindeki büyümenin bölgeler arası yakınsamaya yol açacağı iddia edilmesine rağmen büyüme yakınsama ile sonuçlanamayabilmektedir (Sagbaş, 2002; Temel vd., 2005).

Bu sonuçlar alternatif büyüme teorileri için yeni bir araştırma ihtiyacı başlatmıştır. Tansel ve Güngör (1998) neoklasik teorisinin yakınsama tahmininin başarısızlığına cevaben, farklı büyüme belirleyicilerinin içselliğini ortaya koyan **İçsel Büyüme Teorilerinin** geliştiğini belirtmektedirler.

İçsel büyüme yazını ekonomik büyümenin birikimsel bir süreç olduğunu ve bu süreçte endüstriler arasında bölgesel uzmanlaşma veya bilgi yayımlarının ana büyüme kaynaklarını oluşturduğunu ve gelişmiş bölgelerin her zaman daha az gelişmiş bölgelere göre büyümeden daha fazla faydalandığını vurgulamıştır. Bu nedenle bölgeler arası eşitsizlikler kaçınılmazdır ve düzenlenmedikleri takdirde bu eşitsizlikler merkez ve çevre bölgeler arasında artacaktır (Hansen, 1995: 99).

Ekonomik faaliyetlerin mekânsal yoğunlaşması ölçeğe göre artan getirilerin bir sonucudur ve ekonomik kutuplaşma kaynak akışının ve ekonomik faaliyetlerin bölgedeki sınırlı sayıdaki merkezde yoğunlaşması ile birlikte coğrafi kutuplaşmaya yol açacaktır (Krugman, 1998: 163). Endüstriyel faaliyetlerin dikey olarak parçalanması/ilişkisizleşmesi faaliyetlerin merkezden çevreye yayılmasını destekleyebilir, ancak yüksek teknoloji endüstrileri ve üretici hizmetleri esas olarak merkezde bulundukları sürece, merkez bölgelerin toplam üretkenliği çevre bölgelerin toplam üretkenliğine göre daha hızlı artacaktır (Lopez-Bazo vd., 1999: 347).

İçsel büyüme teorisi bölgeler arası eşitsizlik açısından yakınsamadan daha çok ıraksama olacağını, diğer bir deyişle bölgeler arası eşitsizliklerin gelişmiş bölgeler lehine artacağını öngörmektedir ve bölgeler arası eşitsizliği azaltmak için devlet politikasını/müdahalesini gerekli görür. Özellikle, ölçek ekonomileri, beşeri sermaye birikimi, kurumsal çerçeve ve belirli bölgelerin coğrafi yapıları, ekonomik getirilerin belirli alanlarda gerçekleşme eğiliminde olduğu anlamına gelmektedir (Martin ve Sunley 1998: 201).

Petrakos vd. (2011: 386) Avrupa Birliği örneğinden yola çıkarak şunları not etmektedir: Neoklasik kuram, büyüme performansını daha erken gelişme seviyelerinde açıklama potansiyeline sahipken, içsel büyüme ve yeni ekonomik coğrafya kuramları büyüme performansını daha ileri düzeylerde açıklama potansiyeli daha yüksektir. **Yığılma ekonomileri, coğrafya, ekonomik bütünleşme ve ekonomik yapı**, Avrupa'daki bölgesel büyümenin en önemli itici güçleridir. **Yığılma ekonomileri** büyük kentsel konsantrasyonlarda büyümeyi desteklemektedir. **Coğrafya** ise Avrupa pazarında yüksek erişilebilirlik ve bağlantı seviyelerine sahip bölgeleri desteklemektedir. **Ekonomik bütünleşme** süreci, büyük, deneyimli ve uluslararası firmaların daha büyük bir payına sahip olan ve bunun sonucunda yeni açık Avrupa pazarında rekabet etmek için daha iyi bir konumda olan daha gelişmiş bölgeleri desteklemektedir. Bölgelerin **ekonomik yapısı** önemli bir faktördür. Şöyle ki, AB düzeyinde yapısal yakınsama bölgesel yakınsama için bir önkoşul gibidir. Baskın Avrupa ekonomik yapısına daha fazla benzerlik gösteren bölgeler, daha yüksek bölgesel büyüme oranlarına ulaşma eğilimindedir.

Lessmann'a (2014: 35) göre mekânsal eşitsizliğin belirleyicileri üzerine en önemli teorilerden biri Kuznets'e¹ ve Williamson'a² dayanmaktadır. Kuznets, ülkeler çiftlik-temelli ekonomilerden sanayi ekonomilerine doğru geliştikçe, gelir eşitsizliğinin önce arttığını, ardından zirve yaptığını ve azaldığını gösteriyor. Böylece, bu ilişkinin yörüngesi ters-U şeklindedir. Bunun nedeni, kalkınmanın erken aşamasında, çok az insanın fiziksel sermaye yapılan artan yatırımdan faydalanması ve gelir eşitsizli-

ğinin artmasıdır. Gelişimin daha sonraki aşamasında, giderek daha fazla işçi tarım sektöründen sanayi sektörüne geçmekte, böylece eşitsizlik azalmaktadır. Ancak Lessmann ve Seidel (2017: 111) şunu belirtmektedirler: Çok yüksek ekonomik kalkınma düzeylerinde artan eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu nedenle, ilişkiler sonuçta N şeklindedir, yani tersine çevrilmiş U modeli tamamlandıktan sonra eşitsizlikte bir başka artış görülmektedir. Bu artışın nedeni olarak nitelikli hizmet sektörünün gelişmesi (tertiarization) gösterilmektedir.

Gennaioli vd. (2014: 259–260) ise bölgesel yakınsamanın daha zengin ve daha iyi sermaye piyasalarına sahip ülkelerde daha hızlı olduğunu ifade etmektedirler. Diğer bir deyişle yoksul ülkelerde, bölgesel GSYİH seviyelerinin zengin ülkelere göre daha fazla yaygınlık gösterdiği görülmektedir.

Barro (2015: 912) ise başka bir noktaya vurgu yaparak şunu vurgulamaktadır: Ekonomik büyüme üzerine yapılan birçok çalışma, özellikle hukukun üstünlüğü ve demokrasinin sürdürülmesi ile ölçülen kurumların kalitesini vurgulamaktadır. Bu analizin öne çıkan özelliği, ekonomik kalkınma ile kurumsal kalite arasındaki iki yönlü nedenselliklerdir. Beşeri sermayenin ve kurumların kalitesi gibi temel değişkenlerin iyileştirilmemesi durumunda yoksul yerler/bölgeler hiç bir zaman zengin yerlere/bölgelere yakınsamayabilir. Ters şekilde, **“modernleşme hipotezine”** göre, ekonomik kalkınma da, iyi işleyen temsili demokrasi de dahil olmak üzere daha kaliteli kurumların varlığını ve sürdürülmesini teşvik eder. Sonuç olarak bölgesel yakınsama faktörleri gelişimin erken aşamalarında baskın iken bölgesel ıraksama faktörleri ileri gelişmişlik düzeylerinde daha güçlüdür (Petrakos vd., 2011: 379).

3. Eşitsiz Gelişimin Yarattığı Kalkınma Problemleri

Bölgeler arasındaki gelişme farklılıkları, coğrafi konum, ihracat veya ithalat kapılarına yakınlık, altyapı yatırımlarının seviyesi, tarihsel sosyal ve ekonomik yapılar (Doğruel ve Doğruel, 2003), emek gücünün büyümesi, sermaye stoku, teknolojik ilerleme, bir bölgenin ihracatının büyümesi, bölgesel uzmanlaşma veya bilgi yayılmasının birikimsel süreci, dışsal ekonomiler ve yığılma ekonomileri (Gezici ve Hewings, 2007) gibi çeşitli faktörlerin benzersiz bir kombinasyonunun sonucu olarak görülebilir. Buna ek olarak başlangıçta sadece bir iç sorun olarak görülen bölgesel farklılıklar, küreselleşme yoluyla dış koşulların etkilerine de açık hale gelmiştir.

Ekonomide, özellikle kalkınma ekonomisi çerçevesinde, bölgesel kalkınma sorunu üzerine yapılan tartışmaların temel konusu bir ülkedeki farklı bölgelerin farklı büyüme performanslarıdır. Aynı ülkedeki bölgelerin büyüme oranlarındaki

¹ Kuznets, S. (1955) Economic growth and income inequality, Am. Econ. Rev, 45(1), 1–28.

² Williamson, J.G. (1965) Regional inequality and the process of national development: A description of patterns, Econ. Dev. Cult. Chang. 13(4), 3–45.

fark, farklı ekonomik yapıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bölgesel düzeydeki farklı ekonomik yapılar, ulusal ekonominin bir bütün olarak kalkınma sürecine entegrasyonunu engellemekte ve ekonominin parçalı bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır.

Altınbaş vd. (2002) gelişmekte olan ülkelerdeki bölgesel kalkınma farklılıklarının iki ana noktada olumsuz etkiye sahip olduğunu savunmaktadır. Bunlardan ilki kaynakların etkin kullanılmamasıdır. Az gelişmiş bölgelerde ekonomik faaliyetler zayıftır ve küçük ölçeklidir. Bu, genellikle nüfusun daha gelişmiş bölgelere kaymasına neden olur. Bu tür nüfus hareketlerinin hem gönderen bölgeler hem de alıcı bölgeler üzerinde olumsuz ekonomik etkileri vardır. Bölgesel farklılıkların bir başka olumsuz sonucu da alıcı bölgelerde hızlı ve planlı bir şekilde emilemeyen/istihdam edilemeyen nüfus hareketlerinin neden olduğu sosyal problemlerdir.

Bölgesel farklılıklar, ülke ekonomisinin makro performansını belirlemek için kullanılan göstergelerle ifade edilmektedir. Bu göstergeler, kişi başına düşen geliri, bölgede yaratılan katma değeri, vergi performansını ve istihdamın bölgedeki ekonomik faaliyete göre dağılımını içerir. Burada belirtilen ekonomik faaliyet türü, üç ana başlık altında toplanabilir. Birincisi, tarım ve madencilik gibi üretim kapasitesi büyük ölçüde doğal koşullar tarafından belirlenen, yani üretim faktörlerinin miktarının artırılması ve teknolojik ilerleme ile üretim miktarının çok yüksek bir oranda artırılmasının mümkün olmadığı ekonomik faaliyetlerdir. İkincisi, sanayi sektörü olarak tanımlanan faaliyetlerdir. Birincisinin aksine, bu tür faaliyetlerde üretim kapasitesi teknolojiye, üretim faktörlerinin kullanım seviyesine ve bu faktörlerin kalitesine bağlıdır. Üçüncü tür ekonomik faaliyet ise ticaret, hizmetler, ulaşım gibi ekonomik canlılığı ve hareketliliği gösteren sektörlerden oluşur.

Ulusal düzeydeki ekonomik gelişme ile birlikte ilk aşamada, yaratılan katma değerde birinci tür faaliyetlerin payı azalırken ikinci tür faaliyetlerin payı hızla artmaya başlar. Gelişimin sonraki aşamalarında üçüncü tür faaliyetlerin payı hızla artar ve toplam ekonomik faaliyetlerin yarısından fazlası bu tür faaliyetlerden oluşur. İşgücünün ekonomik faaliyete göre dağılımı ise bu gelişmeye göre değişmektedir. Ek olarak, artan emek arzı doğal kaynaklar tarafından belirlenen birinci tür faaliyetler (tarım ve madencilik) tarafından değil, diğer iki faaliyet türündeki (sanayi ve hizmet) üretim kapasitesinin artırılmasıyla emilir.

Ekonomik kalkınmadan kaynaklanan üretimin sektörel dağılımındaki değişim, bölgesel kalkınma farklılıklarını tanımlamak için kullanılabilir. Birinci tür faaliyetlerin (tarım ve madencilik) nispeten geri kalmış bölgelerde yaratılan katma değerdeki payı ulusal ortalamanın üzerindedir. Bu durumda, bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik politikaların temel amacı, ikinci (endüstri) ve üçüncü (hizmet) tür faaliyetleri geliştirmek olmalıdır.

Üretimin sektörel dağılımına ek olarak, bu sektörleri etkileyecek politikalar bölgeler arasındaki büyüme oranlarının farklılaşmasında belirleyicidir. Bu nedenle, tarımın yaygın olduğu bölgeler tarım politikalarından daha fazla etkilenirken, gelişmiş bölgeler ihracat ve sanayi destek politikalarından daha fazla etkilenmektedir. Sanayide ihracata yönelik ürünleri veya tarımda geleneksel ürünleri destek tercihinin bile bölgeler arasında farklı etkileri olabilir. Dışa dönük kalkınma politikaları genellikle ihracata yönelik sektörleri etkilediğinden geleneksel üretim arka plana itilir. Bu geleneksel üretimin gerçekleştiği bölgelerde büyüme oranının ulusal ortalamasının altında kalmasına neden olabilir (Doğruel ve Doğruel, 2003).

4. Bölgesel Yakınsama Olgusunu Etkileyen Faktörler

4.1. Göç

Göç bir yakınsama kaynağı olarak kabul edilmektedir. İnsanların sermaye yoğunluğu ve ücretlerin düşük olduğu bölgelerden sermaye yoğunluğunun ve ücretlerin yüksek olduğu bölgelere göç etme eğilimi vardır. Sonuç olarak, diğer her şey sabit kabul edildiğinde, dışa göç veren bölgelerde kişi başına gelir artarken, dışarıdan göç alan bölgelerde kişi başı gelir azalacaktır (Kırdar ve Saraçoğlu, 2007). Buna göre göç, yoksul bölgelerin zengin bölgelere göre daha hızlı büyümesine neden olacaktır (Filiztekin, 1998). Bu sürecin bir sonucu olarak da bölgeler arası kişi başı gelir miktarları birbirine yakınsayacaktır (Kırdar ve Saraçoğlu, 2007).

Ancak Barro ve Sala-i Martin (1992: 241) ampirik çalışmalara göre göçün yakınsamada sadece küçük bir rol oynadığını belirtmektedirler. Benzer şekilde Shioji (2001: 29), göçün Japonya'da bölgeler arası yakınsama açısından önemli bir etkisinin olmadığını; böyle bir göç sonucunun göç edenlerin, göçmen etmeyenlere göre daha yüksek bir insan sermayesine sahip olması ve göçün niteliksel boyutunun niceliksel boyutundan daha önemli olması ile açıklanabileceğini belirtmiştir. Reichlin ve Rustichini'ye (1998: 706) göre daha zengin ekonomilere göç edenler ortalamadan daha yüksek bir insan sermayesine sahipse yakınsamanın yavaşlayabileceğini ve hatta ıraksamanın olabileceğini belirtmiştir. Persson (1994: 1) bir çalışmada, kişi başına düşen gelirden 24 İsveç ilinde yakınsamaya iç göçün olumlu ama yine de zayıf bir katkısı olduğunu bulmuştur.

Ganong ve Shoag (2017: 76) ise ABD'de gelir yakınsamasının neden yavaşladığını araştırdıkları çalışmada şu sonuca varmışlardır: 1880'den 1980'e kadar ABD eyaletlerinde kişi başına gelirlerin yılda %1.8 oranında yakınsamıştır. Ancak, 1990–2010 döneminde bu ilişki önemli ölçüde zayıflamıştır ve Büyük Durgunluğa (2008) giden dönemde neredeyse hiç yakınsama yoktur. Burada en belirleyici faktörlerden biri konut fiyatlarıdır. Artan konut fiyatlarının, düşük ve yüksek vasıflı işçilerin göç getirileri ve göç akışları üzerinde farklı etkileri vardır. Çünkü düşük vasıflı işçiler konut fiyatlarındaki değişikliklere

karşı daha hassastır. Bu nedenle konut fiyatlarındaki artış düşük nitelikli emek hareketini engellediği için gelir yakınsamasını azaltarak gelir eşitsizliklerinin artmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de göçün hem bölgesel büyüme oranları üzerinde hem de yakınsama hızı üzerinde güçlü bir etkisinin olması, Türkiye’deki göçün, ilgili yazında incelenen diğer gelişmiş ülkelerden farklı iki yönünden kaynaklanmaktadır. Birincisi, Türkiye’de göç oranlarının seviyesi oldukça yüksektir. İkincisi, farklı olan sadece seviye değil aynı zamanda göçün bileşimidir. Türkiye içerisindeki göç büyük ölçüde vasıfsız işçilerin kırsal alanlardan kentsel alanlara akışı ile karakterize edilmektedir. Bu nedenle bölgeler arasında yakınsama hızındaki artış, göç alan zengin bölgelerdeki ortalama insan becerisindeki hızlı düşüş nedeniyledir.

4.2. Kamu Harcamaları

Bir varsayım olarak, kamu harcamalarının ekonomik büyümeye olumlu katkı yapması beklenmektedir. Kamu harcamaları düşük gelirli bölgelerin zengin bölgelere göre daha fazla büyümeye katkıda bulunursa, yakınsamaya olumlu katkıda bulunur.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan ampirik çalışmalarda toplam kamu harcaması ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki bulunamamıştır. Ancak, kamu harcamalarından fiziksel ve beşeri sermayeyi (özellikle eğitim ve sosyal harcamaları) artıran harcamaların, büyüme üzerinde en güçlü etkiyi yarattığı iddia edilmektedir. Örneğin, 1970–1989 arasındaki dönemde 73 ülkeden veri kullanılarak yapılan bir çalışmada, kamu yatırımlarının ve sosyal harcamaların ekonomik büyümeye katkı sağladığı ampirik bir çalışma ile gösterilmiştir (Sağbaşı, 2002).

Kamu hizmetlerinin etkin ve yerinde sağlanması, hem pazara erişimin kolaylaşmasında ve hem de birim üretim maliyetinin azaltılmasında çok önemli bir role sahiptir. Ayrıca, kamu yatırımları özel sermaye yatırımlarına katkı sağlayabileceğinden dolayı özel yatırımlar için bir cazibe unsurudur. Ayrıca, bu alandaki son çalışmalar, kamu sermayesinin/yatırımlarının yayılma etkisinin (spillover effects) olduğuna işaret etmektedir (Boarnet, 1998; Lall ve Yılmaz, 2001; Pereira ve Roca-Sagales, 2003; Cantos vd., 2005; Deliktaş vd., 2009). Bu nedenle, kamu yatırımlarının mekânsal dağılımının bölgesel farklılıkları gidermek ve yakınsama süreci için önemli etkileri olabileceği düşünülmektedir.

Genel olarak, bu çalışmaların sonuçları kamu yatırımlarının birçok ülkede bölgesel ekonomik performans üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Pereira ve De Frutos, 1999; Zugasti vd., 2001; Karadağ vd., 2004). Öte yandan, bu çalışmaların bazıları, bazı ülkeler için kamu yatırımlarının bölgesel düzeyde üretim üzerindeki olumlu etkisine dair net bir kanıt bulamamıştır (Holtz-Eakin, 1994; Garcia-Mila vd., 1996).

Easterly ve Rebelo (1993: 432) (1) toplu taşıma ve iletişim yatırımları ile büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğuna; (2)

toplam kamu yatırımları ile büyüme arasında negatif bir ilişki olduğuna; (3) eğitim yatırımları ile büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğuna dikkat çekmektedir. Aksine, Levine ve Renelt (1993: 952) sabit kamu sermayesi ve eğitim yatırımları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığını söylemektedirler. Genel bir sonuç olarak, kamu harcamalarının kompozisyonunun ekonomik büyümeyi etkilemek için yapılan kamu harcamaları miktarından daha önemli olduğu söylenebilir.

4.3. Ulaştırma Yatırımları

Kamu yatırımlarından biri olan ulaşım yatırımları açısından durum daha karmaşıktır. Yoksul ve zengin bölgeler, ulaşım altyapısı yatırımlarından eşit olarak yararlanmamaktadır. Ulaştırma altyapısı yatırımlarının çoğu nispeten daha gelişmiş bölgelere yapılmaktadır. Bu nedenle, bu tür yatırımlar yakınsama yerine daha geniş bir bölgesel eşitsizlik (ıraksama) yaratmaktadır. Bu konu, yazındaki bazı çalışmalarda da vurgulanmaktadır (Vickerman vd., 1999; Boldrin ve Canova, 2001). Benzer şekilde Lopez vd. (2008: 280), ulaşım yatırım harcamalarının dengesiz dağılımının, olumsuz uyum/dengelenme etkileri ile alanın kutuplaşmasına yönelik eğilimlerin artmasına yol açabileceğini belirtmektedirler. Çünkü Peters’in (2003: 334) belirttiği gibi, yakınsama ile büyüme arasında, diğer bir deyişle verimlilik ile eşitlik arasında bir mübadele (trade-off) vardır. Kamu yatırımlarının eşitlik ilkesine göre mi yoksa verimlilik ilkesine göre mi yapılacağı kamu yönetimi alanındaki en büyük tartışma alanlarından biridir.

4.4. Ulusal Öncelikler

Eğer ulusal hedef ülke ekonomisini uluslararası alanda daha rekabetçi hale getirmekse, bu süreç ülkedeki bölgesel ıraksamayı artıracaktır (Molle ve Boeckhout, 1995: 118). Birbirinin alternatif olarak, ulusal “verimlilik” mi? yoksa bölgeler arası “eşitlik” mi tartışması iyi bilinen bir tartışma konusudur. Neoklasik iktisatçılar, az gelişmiş bölgelerin kalkınmasını teşvik etmeye yönelik bölgesel politikaların kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını engellediğini ve bunun da ulusal ekonomik kalkınmayı geçiktirdiğini söylemektedir (Higgins, 1992, Gezici ve Hewings, 2004). Öte yandan, eğer hükümet yüksek verimli (gelişmiş) bölgelere yatırım yaparsa, ulusal ekonomi daha hızlı büyüyecek ancak bu kez de bölgesel gelir eşitsizliği artacaktır.

Daha gelişmiş bölgelere yatırım yapılması ek bir büyüme kaynağı olabilir, ancak işsizlikte bölgesel eşitsizliklerin azaltılması, ülke genelinde işsizlik ile ücret enflasyonu arasındaki mübadeleyi/dengeyi iyileştirecektir (Archibald, 1972, aktaran Gezici ve Hewings, 2004). Bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik tedbirler, ülkede başka şeyler iyi gidecekken girilen bir lüks değildir. Ayrıca, daha adil bir gelir dağılımının ekonomik büyüme üzerinde de olumlu bir etkisi vardır (Hewings, 1978: 254).

5. Eşitsizlikte Ölçek Meselesi: Bölge-İçi Eşitsizlik

Bu noktada önemli kuramsal tartışmalardan birisi de bölgeler arası değil bölge içi gelişmişlik farklılıklarıdır. Bu konuda en zengin tartışmaların yaşandığı alan Çin'dir. 1978'den bu yana, Çin'in bölgesel kalkınma felsefesi, sosyalist idealist eşitlikçilikten verimliliği ve çıktıyı vurgulayan pragmatist, eşit olmayan bölgesel kalkınmaya doğru kayda değer bir değişim yaşamıştır. Eşitsiz bölgesel kalkınma, kalkınma sürecinde kaçınılmaz bir aşama olarak kabul edilmiştir. Çünkü sınırlı kaynaklar önce kıyı bölgeleri gibi elverişli koşullara sahip bazı alanlarda yoğunlaşarak o bölgelerin gelişimlerini hızlandıracak; daha sonra, bu bölgeler bir "yayılma etkisi" ile geri kalmış bölgelerin gelişimini teşvik edecektir. Bu politikaların uygulanmasıyla, merkezi hükümet bazı bölgelerin önce zenginleşebileceğine ve daha sonra da tüm ülkenin zenginleşeceğine inanmaktadır (Long ve Ng, 2001: 215). Martinez-Vazquez ve Timofeev (2014: 469) da aynı eşitsiz gelişme politikasının 1999–2008 yılları arasında Rusya'da uygulandığını ifade etmişlerdir.

Buna bağlı olarak Kurian (2000: 539) şöyle bir eleştiri getirmiştir: Bölgelerin ilgili birimler olarak kullanıldığı bölgelerarası analizlerin bir sınırlaması, bunun günümüzde var olan ekonomik ve sosyal kalkınmadaki önemli bölge-İçi eşitsizlikleri yakalayamamasıdır. Fan (1995: 421) bu noktada ölçek meselesinin önemini şöyle belirtmiştir: Bölgesel kalkınmadaki bu değişikliklerin birden çok çözümleme ölçeğindeki analizi, geçmiş çalışmaların eşitlikçi yorumlarının, yerel gerçekleri maskeleyen ve böylece eşitlikçi kalkınma mitini pekiştiren, kaba analiz ölçeklerine dayandığını göstermektedir. Bu eşitlikçi bulgular daha ince/farklı ölçeklerde incelendiğinde, belirlenen yerlerde seçici ve odaklanmış gelişimin etkileri belirginleşmektedir. Analiz ölçeğini değiştirmek farklı sonuçların (bölge-İçi eşitsizliklerin) ortaya çıkmasına neden olacaktır. Son zamanlarda yapılan bazı çalışmalar, sadece iller ve özerk bölgeler arasında değil, aynı zamanda bir il içinde de eşitsizliklerin mevcut olduğunu göstermektedir (Wei ve Fan, 2000: 463). Benzer şekilde Wei ve Kim (2002: 142) de Jiangsu'daki (Çin'in doğu bölgesinde yer alan bir il) ilçeler arası eşitsizliğin Mao (1949–1977) ve kırsal reform döneminde (1978–84) çok fazla değişmediğini, ancak kentsel tabanlı kapsamlı reformdan (1984) beri çarpıcı bir şekilde arttığını ifade etmektedirler.

Şunu bir kez daha yinelemekte fayda var: Eşitsizlik ve söz konusu eşitsizliğin zaman içindeki evrimini takip etmede kullanılan ölçek çok önemlidir. Belli bir ölçekteki eşitlik örüntüsü başka bir ölçekteki eşitsizlik örüntüsünü gölgelleyebilmektedir.

6. Mekânsal Bağımlılık

Ekonomik yapı ve düzenlemeye odaklanan ekonomik büyüme ve gelişme teorileri çoğu zaman mekânsal boyutu göz ardı etmektedir. Ekonomik büyümenin bir göstergesi olarak kişi başına düşen GSYİH bazı bölgelerde daha yüksek olma eğilimindedir.

Dolayısıyla, mekânda "merkez-çevre" ilişkileri ve eşitsizlikleri gelişmektedir. Quah (1996: 957; 1997: 48) bölgesel dinamiklerde doğası gereği, mekânsal faktörlerin ulusal faktörlerden daha önemli olduğu sonucuna varmaktadır. Rey ve Montouri (1999: 154) açıkça mekânsal sorunların doğasına odaklanmış ve benzer şekilde mekânın veya coğrafi çevrenin ekonomik büyümede önemli bir rol oynadığı sonucuna varmışlardır.

Yeni Ekonomik Coğrafya yaklaşımı ne yakınsamayla ne de ıraksamayla ilgilenmektedir. Ancak bölgenin ekonomik koşulunun komşularla olan ilişkilerine bağlı olacağından, bir bölgenin ekonomik faaliyetini etkileyen faktörler arasında konum ve yığılmanın bulunduğunu savunmaktadır (Krugman, 1991, aktaran Yıldırım vd., 2009). Benzer şekilde Le Gallo ve Ertur (2003), Rey ve Montouri (1999), Ying (2000), ve Dall'erba (2005), mekânsal otokorelasyon, mekânsal rejimler, yakınsama ve kutuplaşma gibi fenomenleri göz önüne alarak, mekânsal eşitsizliklerin doğasına odaklanmış ve mekân veya coğrafyanın ekonomik büyümeyi şekillendirmede önemli bir rol oynadığı sonucuna varmışlardır.

Ülkenin bütün bölgeleri kaynak kullanımı; insan gücü; ekonomik, sosyal ve politik tarih açısından aynı özelliklere sahip olmadığından; bölgeler arasındaki mekânsal etkileşimler bölgelerin ekonomik performansını açıklamada önemli bir rol oynamaktadır (Gezici ve Hewings, 2007).

Ampirik çalışmalarda, geleneksel kesit analiziyle ilişkili heterojenite hatasını düzeltmek için iki farklı yaklaşım getirilmiştir. Bunlardan ilki, bölgesel zaman-serisi verilerindeki ortak stokastik eğilimlere bakarak yakınsama oranlarını incelemek için zaman-serisi analizini kullanmaktır. Yakınsama analizinin diğer bir boyutu ise bölgesel ekonomik büyümenin mekânsal bir kalıp (pattern) izleyebilmesidir. Bölgeler arasında yayılma etkilerini gösterebilecek mekânsal kalıpları araştırmak bu açıdan önemlidir (Yıldırım ve Öcal, 2006).

Mekânsal etkileşimin teknoloji alanında da etkili olabileceğini iddia eden çalışmalar da mevcuttur. Cheshire ve Gordon (1998: 333) araştırma ve geliştirmeden elde edilen ekonomik kazançların yerel olarak gerçekleşmesinin daha muhtemel olabileceğini göstermektedirler. Ayrıca, Fagerberg vd. (1996: 464) teknolojik yayılma oranlarının mekânsal bir örüntü izleyebileceğini, çünkü bölgelerin yeni teknolojiler yaratma ya da kullanma kapasitelerinin farklı olabileceğini iddia etmektedirler.

Bölgeler arası yakınsamayı araştırmak için genellikle beta yakınsama analizi kullanılmıştır, ancak bu analiz bölgeler arasında büyüme düzeninin mekânsal boyutuna dikkat etmez. Neoklasik model, ekonomiler arasında üretim faktörlerinin mükemmel şekilde hareket ettiğini varsaysa da, emek ve muhtemelen sermaye için de hareketlilik açısından önemli ayarlama maliyetleri veya engeller ortaya çıkabilmektedir. Bölgelerin, kendi büyümesini

teşvik eden politikaları izlediği durumlarda bu bölgelerden bitişteki bölgelere doğru yayılma etkileri meydana gelebilmektedir. Dolayısıyla yayılma etkilerinden dolayı genel ekonomik büyüme düzeyi bölgeler arasında birbirine bağımlı olabilmektedir. Buna göre mekânsal etkilerin analize dâhil edilmesi, tahmin edilen yakınsama modellerini önemli ölçüde etkileyebilir (Yıldırım, 2005).

Mekânsal etkileşimi ölçmek için kullanılan en önemli araçlardan bir tanesi **Moran's I** indeksidir. Moran I, Patrick Alfred Pierce Moran tarafından geliştirilen mekânsal otokorelasyonun bir ölçüsüdür. Mekânsal otokorelasyon, uzayda birbirine yakın konumlar arasındaki otokorelasyonun bir değer ile ifade edilmesidir. Moran's I değeri +1 ile -1 arasında değişmektedir. +1 etrafındaki Moran's I değerleri güçlü ve pozitif mekânsal bağımlılığı temsil ederken, -1 etrafındaki değerler negatif mekânsal otokorelasyonu göstermektedir. Moran's I'nin pozitif değerleri, benzer değerlerin komşular arasında daha muhtemel olduğunu göstermektedir (Gezici ve Hewings, 2004; Aldan ve Kaygısız, 2006).

Moran'ın dağılım grafiği alanı dört çeyreğe ayırmaktadır. 1. Çeyrek (High-High) zengin komşularla çevrili kişi başına geliri yüksek bölgeleri, 2. Çeyrek (Low-High) zengin komşularla çevrili kişi başına geliri düşük bölgeleri, 3. Çeyrek (Low-Low) yoksul komşularla çevrili kişi başına geliri düşük bölgeleri, 4. Çeyrek (High-Low) yoksul komşularla çevrili kişi başına geliri yüksek bölgeleri temsil etmektedir. 1. ve 3. çeyreklerde yer alan bölgeler, pozitif mekânsal korelasyona katkıda bulunan, benzer değerlerin birlikteliğini temsil ederken, 2. ve 4. çeyrekler ise negatif mekânsal korelasyona katkıda bulunan birbirine benzemeyen değerlerin bir birlikteliğini göstermektedir (Gezici ve Hewings, 2004).

7. Türkiye'deki Bölgesel Eşitsizlik Örüntüsü

Tekeli (2008: 106), Türkiye'deki Doğu-Batı ikileminin tarihsel olarak iki nedenden kaynaklandığını belirtmektedir: Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte Türkiye'nin doğu bölgeleri Güney'de Halep ile, Doğu'da ise Kafkasya ve Rusya ile ekonomik bağlantılarını kaybetmiştir. İkincisi, terör kayıpları ve zorunlu yer değiştirmeler nedeniyle Doğu Anadolu'da nüfus yoğunluğu yarı yarıya azalmış; böylece, Anadolu'nun Doğusundaki, Güneyindeki ve Kuzeyindeki pazar entegrasyonu zarar görmüş ve yenisi kurulmamıştır.

Çoğunlukla 1975–2001 dönemini kapsayan ulusal çalışmalar, bölgesel gelir dağılımının bir şekilde derinleşen bir heterojenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yaklaşık son yirmi yıldır Türkiye'de bölgesel ekonomilerin ayrışmasını tanımlayan Doğu-Batı ayrışmasını doğruluğunu göstermek için birkaç neden öne sürülmüştür.

Bunlardan bazıları, diğerleri yanında, **ücretlerdeki eşitsizlik** (Elveren ve Galbraith 2008), **tarım sektörüne bağımlılık** ve **sanayi sektörünün zayıflığı** (Akgüngör 2003; Özaslan vd., 2006), **eğ-**

tim düzeyindeki fark (Öztürk 2002; Tansel ve Güngör 2000), **doğudan batıya doğru gerçekleşen göç akını** (Kırdar ve Saraçoğlu, 2007), **ayrılıkçı hareket** (Feridun ve Sezgin 2008), **hükümetlerin uyguladığı popülist** ve **yanlış yönlendirilmiş politikalar** (TUGIK Raporu 2008, aktaran Celebioğlu ve Dall'erba, 2010) ve **doğudaki özel yatırım eksikliği** (Deliktaş vd., 2008). Filiztekin (2009) Türkiye'nin bölgesel işsizlik problemini incelemiş ve yerel iş piyasası kümelerinin farklı coğrafyalardaki kalıcılığını belirtmiştir. Karahaslan (2015) ise yeni kurulan firma sayısı ile ölçülen ekonomik çevrenin ve bölgelerin faaliyet seviyesinin mekânsal olarak heterojen olduğunu iddia etmektedir.

Tarihsel arka plan, bölgesel dengesizlikler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu zamanlarına kadar uzanmaktadır. O zamanlar Batı Anadolu, özellikle İzmir, İstanbul ve onların artalanları gibi kıyı bölgeleri, ülkenin uluslararası ticaretinde hayati bir rol oynamıştır. O zamandan beri, ticaret ve sanayi her zaman Batı Anadolu'da, Doğu Anadolu'ya nazaran daha fazla gelişmiş durumdadır (Celebioğlu ve Dall'erba, 2010).

Türkiye'de bölgesel eşitsizliklerin mevcut olduğu aşikâr olduğu için bu eşitsizliklerin zaman içinde azalıp (yakınsama) artması (ıraksama) da ayrı bir merak konusu olmuştur. Bu çerçevede bölgesel yakınsama çalışmaları 1990'ların başından beri Türkiye'de ilgi odaklarından biri olmuştur. Tablo 1 Türkiye'de şimdiye kadar yapılan yakınsama çalışmalarından çoğunu ele alan bir özet sunmaktadır. Tablo oluşturulurken yazar bilgisi, yayın tarihi, mekânsal ölçek, inceleme dönemi, ele alınan değişkenler ve bulgular dikkate alınmıştır. Şimdiye kadar yapılan çalışmalar birbirinden farklı sonuçlara ulaşmıştır.

8. Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Eşitsizlikleri Azaltma Politikaları

Kalkınmada Öncelikli Yörelere kavramı (KÖY), bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasının dayandığı mekânsal tanımdır. Bu kavram ilk olarak 3. Kalkınma Planında (1973–1977) kullanılmıştır. Ancak, bu yaklaşımın Doğu Anadolu'da 22 ilin “**az gelişmiş iller**” olarak belirlenmesi ve 1971'de Devlet Planlama Teşkilatı içinde Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) Dairesinin kurulması nedeniyle 2. Kalkınma Planı döneminde (1968–1972) kullanılmaya başlandığını söylemek mümkündür (GAP Bölge Kalkınma Dairesi Başkanlığı, aktaran Doğruel ve Doğruel, 2003). Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) tanımının bir bölgeye veya şehre getirdiği en büyük kazanç, altyapı yatırımlarında öncelik tanınması ve aynı zamanda özel yatırımlar için sağlanan kolaylıklardır.

1990'lara kadar, yatırım teşvikleri Türkiye'de bölgesel kalkınma politikanın uygulanmasında ana araç olmuştur. Ayrıca kamu yatırımları, kamu işletmeleri, çeşitli fonlardan sağlanan kaynaklar ile kamu ve özel kalkınma bankaları aracılığıyla sağlanan iç ve dış krediler diğer bölgesel kalkınma politikası araçlarındandır.

Tablo 1. Türkiye’de şimdiye kadar yapılan yakınsama çalışmaları

Yazar	Yayın tarihi	Mekânsal ölçek	Zaman aralığı	Değişken(ler)	Bulgular
Atalık	1990	Coğrafi bölgeler, İşlevsel bölgeler	1975–1985	Kişibaşı gelir	• Artan değişkenlik katsayısı
Temel, Tansel, Güngör	1997	İller	–	Emek verimliliği	• Sanayileşmiş iller arasında yakınsama • Tarımsal iller arasında yakınsama
Filiztekin	1998	İller	1975–1995	–	• Şartlı beta yakınsaması • Mutlak yakınsama yok • Sigma yakınsaması yok
Filiztekin	1999	Coğrafi bölgeler	1975–1990	Kişibaşı gelir	• Şartlı yakınsama
Tansel, Güngör	1999	İller	1975–1995	Emek verimliliği	• Mutlak yakınsama • Şartlı yakınsama
Temel, Tansel, Albersen	1999	İller	1975–1990	Emek verimliliği	• Iraksama
Berber, Yamak, Artan	2000	Coğrafi bölgeler	1975–1997	Kişibaşı gelir	• Yakınsama yok
Erk, Ateş, Direkçi	2000	Coğrafi bölgeler, İller	1979–1997	Kişibaşı gelir	• Yakınsama yok
Altınbaş, Doğruel, Güneş	2002	İller	1987–1998	Kişibaşı gelir	• Yakınsama yok
Sağbaş	2002	İller	1986–1997	Kişibaşı gelir	• Beta yakınsaması • Şartlı beta yakınsaması
Özmucur, Silber	2002		1968–1994		• Bölgeler arasındaki eşitsizlik, bölge içi eşitsizliklerden daha yüksektir • Bölge içi eşitsizlikler zengin bölgelerde daha yüksektir • İç göç, bölgeler arası kişibaşı gelir eşitsizliğini arttırmaktadır
Doğruel, Doğruel	2003	İller	1987–1999	Kişibaşı gelir	• Beta yakınsaması • Sigma yakınsaması yok
Gezici, Hewings	2004	İBBS-II bölgeleri, İller	1980–1997	Kişibaşı gelir	• Yakınsama yok
Karaca	2004	İller	1975–2000	Kişibaşı gelir	• Beta yakınsaması yok • Sigma yakınsaması yok
Yıldırım	2005	İller	1990–2001	Kişibaşı gelir	• Beta yakınsaması • CAR: Uoksul iller arasında daha yüksek yakınsama

Tablo I (devamı). Türkiye’de şimdiye kadar yapılan yakınsama çalışmaları

Yazar	Yayın tarihi	Mekânsal ölçek	Zaman aralığı	Değişken(ler)	Bulgular
Temel, Tansel, Güngör	2005	İller	1975–1990	Emek verimliliği	- İki yakınsama kulübü (tarımsal iller ve illeri düzey sanayileşmiş iller) - Hizmet sektöründe küresel yakınsama - Genel emek verimliliğinde yakınsama
Aldan, Kaygısız	2006	İller	1987–2001	Kişi başı gelir	- Beta yakınsaması yok - Pozitif mekânsal otokorelasyon
Ersungur, Polat	2006	İBBS-I bölgeleri,	1987–2000	Kişi başı gelir	Yakınsama
Yıldırım, Öcal	2006	İller	1979–2001	Kişi başı gelir	Beta yakınsaması
Kılıçaslan, Özatağan	2007	İller	1987–2000	Gelir, Kişi başı gelir	Yakınsama
Gezici, Hewings	2007	Coğrafi bölgeler, İşlevsel bölgeler, Kıyı-iç iller, İller	1980–1997	Kişi başı gelir	- Coğrafi bölgeler arasında artan eşitsizlik - Coğrafi bölgeler içinde azalan eşitsizlik - İşlevsel bölgeler arasında artan eşitsizlik - İşlevsel bölgeler içinde azalan eşitsizlik - Kıyı illeri ile iç bölge illeri arasında artan eşitsizlik - Kıyı illeri ile iç bölge illeri içinde azalan eşitsizlik - iller arasında azalan eşitsizlik
Yamanoğlu	2008	İller	1990–2001	Kişi başı gelir	Yakınsama
Halaç, Kuştepe	2008	Coğrafi bölgeler	1990–2001	Kişi başı gelir	Yakınsama yok
Yıldırım, Öcal, Özyıldırım	2009	İBBS-I bölgeleri, İBBS-II bölgeleri, 4 Büyük bölge, Doğu-batı ayrımı	1987–2001	Kişi başı gelir	- Beta yakınsaması - CAR-ıraksama
Önder, Deliktaş, Karadağ	2010	İBBS-II bölgeleri	1980–2001	Kişi başı gelir	- Sigma yakınsaması (1986’dan sonra) - Şartlı yakınsama
Celebioğlu, Dall’erba	2010	İller	1995–2001		İller arasındaki ıraksamanın azalan mekânsal bağımlılığı
Zeren, Yılcı	2011	İBBS-II bölgeleri	1991–2000	Kişi başı gelir	17 bölge için mutlak yakınsama 25 bölge için koşullu yakınsama
Baypınar, Erkut	2011	İller	1990–2000	Kişi başı üretkenlik	Yakınsama var
Kırdar, Saraçoğlu	2012	İller	1975–2000	Kişi başı gelir	Iraksama
Erlat	2012	Coğrafi bölgeler, İller	1975–2001	Kişi başı gelir	Şartlı yakınsama yok

Tablo I (devamı). Türkiye’de şimdiye kadar yapılan yakınsama çalışmaları

Yazar	Yayın tarihi	Mekânsal ölçek	Zaman aralığı	Değişken(ler)	Bulgular
Abdioğlu, Uysal	2013	İBBS-II bölgeleri	2004–2008	Gayri Safi Katma Değer	• Yakınsama yok
Gerni, Sarı, Sevinç, Emsen	2015	İBBS-II bölgeleri, iller	2004–2012	Vergi gelirleri, Yatırım teşvik	• Vergi gelirleri için bölge düzeyinde mutlak yakınsama • Yatırım teşvikleri için 204–2008 için bölge düzeyinde, 2009–2012 için il düzeyinde koşullu yakınsama
Karahasan	2015	İBBS-II bölgeleri	2003–2008	Ücret gelirleri	• İraksama • Azalan değişkenlik katsayısı • Pozitif mekânsal otokorelasyon
Özgül, Karadağ	2015	İBBS-II bölgeleri	1990–2001	Kişibaşı gelir	• Mutlak yakınsama
Akıncı	2017	İBBD-I bölgeleri, iller	1980–2014	Kişibaşı gelir	• İraksama
Soyyigit	2018	İBBD-I bölgeleri, iller	2004–2014	Kişibaşı gelir	• Yakınsama
Nas, Değirmen	2018	İBBD-II bölgeleri, İBBD-III bölgeleri, Coğrafi bölgeler	2004–2014	Kişibaşı gelir	• Sigma yakınsama var
Aksoy, Taştan, Kama	2019	İBBD-III bölgeleri, iller	1987–2001 2004–2017	Kişibaşı gelir Kuşbaşı katma değer	• Mutlak yakınsama yok • Koşullu yakınsama yok • 1987–2001 arası 5 yakınsama kulübü • 2004–2017 arası 6 yakınsama kulübü
Doğan, Kındap	2019	İBBD-II bölgeleri	2004–2011	Kişibaşı katma değer	• Durgunluk dönemlerinde sigma yakınsama • Büyüme dönemlerinde ıraksama • Beta yakınsama

Bu döneme (1990'lara) kadar uygulanan teşvik sistemi birçok istisna, muafiyet ve hibeyi birlikte kullanmıştır. Ancak, zaman zaman bu bölgesel teşvik politikaları ile sektörel teşvik politikaları arasında bir uyumsuzluk olduğu dikkat çekmektedir.

Sadece sektörel bazda uygulanan yatırım teşvikleri her bölgede aynı düzeyde uygulanmış ve bazen bu teşvikler geliştirilmesi istenen bölgelerin aleyhine sonuçlar doğurabilmiştir (GAP Bölge Kalkınma Dairesi Başkanlığı, aktaran Doğruel ve Doğruel, 2003). Sektörel düzeyde verilen destekte, yatırımcılar altyapının hâlihazırda gelişmiş olduğu batı bölgelerini tercih ettikleri için yatırım kararları az gelişmiş bölgeler lehine kullanılmamakta ve bu durum bölgesel düzeyde verilen yatırım teşviklerinin etkisini azaltabilmektedir.

Ayrıca, 1980'lerden bu yana Türkiye'nin ekonomi politikalarındaki yapısal değişikliklerin bölgesel politikalar üzerindeki etkisi

de görülebilmektedir. Dış ticaret politikaları kaynakların öncelikli olarak ihracat amaçlı kullanılmasına yol açarken, son yirmi yıldaki enflasyon süreci ve buna bağlı daraltıcı ekonomi politikaları da bölgesel teşvik politikalarının uygulanmasını zorlaştırmıştır.

Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) politikasının arkasındaki motivasyon şudur: Piyasa ekonomisinde firmalar çevre bölgelerden daha çok merkezi bölgelerde yatırım yapma eğilimindedirler. Buna bağlı olarak, bölgesel eşitsizlikler zamanla artma eğilimindedir. Ayrıca, bölgesel kalkınma yazınında serbest piyasa mekanizmasının iyi çalışmamasının veya çalışmadığı aksaklıkların bölgeler arasında ekonomik büyüme açısından kalıcı farklılıklara yol açtığı tartışılmaktadır. Örneğin, büyük pazarlara, vasıflı işgücüne ve teknolojik bilgiye kolay erişim gibi konum avantajları, ekonomik farklılıkların artmasına neden olabilmektedir. Bu nedenlerle hükümetler gelişmemiş bölgelerde bulunan firmaları sübvans ederek bu eğilimi tersine çevirmeye çalışırlar,

böylece yoksul bölgelerde yatırım ve istihdamdaki artışın yanın-da verimlilikte de bir artış beklenir (Yıldırım, 2005).

Türkiye, çevrenin genel olarak merkezden daha az gelişmiş olduğu ve çevre içinde yapılan güdümlü yatırımların çevre içi eşitsizlik yaratması pahasına gelişme yarattığı klasik bir ikilem-le karşı karşıya kalmaktadır (Gezici ve Hewings, 2004). Diğer bir deyişle bölgeler arasındaki eşitsizlikler giderilirken, bölge içi eşitsizliklerin artma riski oluşmaktadır.

Uygulamadaki en büyük sorun ise Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) Programında desteklenecek il sayısındaki daimi artıştır. Başlangıçta düşük tutulan illerin sayısı, zaman içinde siyasi kaygılarla artmıştır. 1968 yılında 22 il ile başlayan kalkınmada öncelikli yörelere programındaki il sayısı şimdi 50'dir. KÖY programındaki il sayısının artırılması, teşvik tedbirlerinin etkinliğini ortadan kaldırmaktadır. KÖY programında il sayısı yüksek olduğunda, yatırımlar göreceli olarak iyi durumda olan illerde kullanılmakta ve en az gelişmiş iller aslında yeterince desteklenmemektedir. Ayrıca, yüksek il sayısı destek için kaynakların yetersiz kullanılmasına da yol açmaktadır (Karaca, 2004).

9. Türkiye Örneği: İlçeler Üzerinden Bir Yakınsama İncelemesi

Bu çalışma ise yakınsama tartışmalarına farklı bir değişkeni, farklı bir zaman aralığı için farklı bir mekânsal ölçekte çalışarak katkı koymayı amaçlamaktadır. Çalışma mekânsal ölçek olarak ilçeyi, zaman aralığı için **1985–2004** arasını ve değişken olarak **sosyal ve ekonomik gelişmişlik endeksini (SEGE)** kullanmaktadır.

Türkiye'de şimdiye kadar 1985³, 1996⁴ ve 2004⁵ yıllarında DPT tarafından ilçe düzeyinde yayınlanmış üç adet sosyal ve ekonomik gelişmişlik çalışması bulunmaktadır. Ancak bunlardan 1996 yılında yapılan çalışma sadece sıralama çalışması olup ilçeler için bir endeks üretmediği için çalışmaya sadece 1985 ve 2004 yılında yayınlanan çalışmalar dahil edilmiştir.

9.1. Veri: Sosyal ve Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE)

SEGE çok boyutlu ve soyut olan gelişme kavramının tek boyutlu, ölçülebilir ve somut bir hale getirilmesi amacıyla uygun yöntemler kullanılarak her ilçe için üretilen bir endekstir. Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması ve gelişme potansiyellerinin belirlenmesi amacıyla bölgelerin (ilçelerin) gelişmişlik düzeylerinin saptanmasının önemli olduğu ifade edilmiştir (Dinçer ve Özaslan, 2004: 1). Yerleşim birimlerinin (ilçelerin) içinde bulunduğu il, bölge ve ülke içindeki diğer yerleşim birimlerine kıyasla görece konumunun belirlenmesinin,

bu konuma göre kamu politikalarının belirlenmesi açısından gerekli olduğu belirtilmiştir (Dinçer ve Özaslan, 2004: 24).

SEGE endekslerinin oluşturulma içeriği/biçimi ve amacı şöyle tanımlanmıştır:

“İl ve ilçe gelişme stratejilerinin oluşturulmasında ilk adım, doğal olarak il ve ilçelerin ekonomik ve sosyal sektörler itibarıyla yapısal durumunu saptamak ve potansiyellerini ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda Müsteşarlığımızca, yerel ve ulusal ölçekte kalkınma plan ve programlarına veri sağlama amacıyla, yaklaşık beş yıllık aralıklarla, ayrı ayrı veya birlikte, ilçelerin, illerin ve bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endekslerini (SEGE) belirleyen çalışmalar yapılmaktadır. SEGE çalışmalarında, ekonomik ve sosyal alanlardan seçilen ve gelişmişlik düzeylerini en iyi biçimde yansıtabilecek çok sayıda değişken kullanılmaktadır. Bu çalışmalar; ilçelerin, illerin ve çeşitli ölçekte bölgelerin (Düzy 2, Düzy 3 bölgeleri ve coğrafi bölgeler) ekonomik ve sosyal açılarından yapısal niteliklerini belirlemektedir. Ayrıca, söz konusu çalışmalar; demografi, istihdam, eğitim, sağlık, sanayi, tarım, inşaat, mali ve diğer refah göstergeleri olarak sınıflandırılan değişkenlerin bileşik endeksine dayanan çalışmalar olmaları nedeniyle önem taşımaktadır. Araştırma sonuçlarını kullanarak farklı gelişmişlik seviyesi gösteren yerleşme gruplarını saptamak, bölge ve alt bölgeleri analiz etmek ve homojen bölgeleri belirlemek mümkün olmaktadır. Kalkınma Planlarımızda belirtilen temel hedefler doğrultusunda çeşitli ölçekteki mekânsal birimlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyindeki değişimlerin ortaya konulması amacını taşıyan bu araştırmalar; tüm bu düzeylerin ekonomik ve sosyal sektörler itibarıyla süreç içinde izlenmesini ve karşılaştırmalar yapılmasını sağladığı gibi, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) belirlenmesine, kamu kaynaklarının tahsisine ve özel sektör yatırımlarının yönlendirilmesine ilişkin politikaların belirlenmesinde de temel dayanak niteliği taşımaktadır (Dinçer ve Özaslan, 2004: 3–4).”

SEGE kullanmanın avantajları ise şöyle tanımlanmıştır:

GSYİH verileri sadece ekonomik gelişmişliği vurgularken, SEGE ekonomik, sosyal ve kültürel alandan seçilen çok sayıda değişken içermektedir. Böylece kalkınmanın niceliksel boyutu yanında niteliksel boyutu da vurgulanmış olmaktadır.

İlçe, il ve/ya bölge ölçeklerinde SEGE verileri 5'er yıllık bir süreci içermekte iken, GSYİH verileri yıllık bazda üretilmektedir. Buna bağlı olarak GSYİH verileri özellikle kriz dönemlerinde çalkantılı bir seyir izlerken SEGE verileri uygulanan kalkınma politikalarının orta ve uzun vadeli sonuçlarını izleme açısından daha uygun bir veridir.

³ DPT (1985) İl ve İlçelerin Ekonomik ve Sosyal Gelişmişlik Seviyelerinin Tespiti Araştırması.

⁴ Dinçer, B. (1996) İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. DPT.

⁵ Dinçer, B. ve Özaslan, M. (2004) İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT.

Yerel ekonomilerin izlenmesi açısından GSYİH verilerin başlıca iki sakıncası bulunmaktadır. Birincisi, ulusal ölçekle üretim yapıp, yerel ekonomiye sınırlı miktarda katkısı olan ancak söz konusu yerel ekonomilerin gelir seviyesini yapay şekilde arttıran üretim birimlerinin olabilmesidir. İkincisi ise, aynı yıl içerisinde gerçekleşen konjonktürel dalgalanmalardan etkilenmesidir (Dinçer ve Özasan, 2004: 5–6).

GSYİH yönteminin sadece sonuca odaklanması bir engel olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın yerel birimlerin bazı yapısallaşmış nitelikleri olduğu vurgulanmakta ve SEGE üretimi kapsamında bu potansiyellerin dikkate alındığı ve bu potansiyel üzerine inşa edilecek bir kalkınma senaryosunun daha gerçekçi olacağı vurgulanmaktadır.

9.2. Yöntem

İlçeler özelinde yapılacak yakınsama çalışması için daha önce belirtildiği gibi 1985 ve 2004 yıllarında DPT tarafından yayınlanan iki adet ilçelerin gelişmişlik seviyesini bir endeks şeklinde gösteren çalışmalar kullanılmıştır. 1985 yılında ve 2004 yılında Türkiye’de mevcut bulunan ilçe sayısı birbirinden farklıdır. Tam bir karşılaştırma yapmak amacıyla, her iki yılda da tüm ilçeler için veri sağlamak için 2004 yılında olup 1985 yılında olmayan ilçeler için şöyle bir yöntem izlenmiştir: 1985 yılında olmayan ilçelerin gelişmişlik endeksi için hangi ilçeden ayrılmışlar ise o ilçenin 1985 yılındaki gelişmişlik endeksi ayrılan ilçenin 1985 yılı gelişmişlik endeksi için kullanılmıştır. Örneğin Rize ili, Güneysu ilçesi 1985 yılında yoktur, ancak Güneysu o tarihte Rize il merkezinin bir bucağı olduğu için Güneysu ilçesinin 1985 gelişmişlik endeksi için Rize merkez ilçenin gelişmişlik endeksi kullanılmıştır. Bununla birlikte her iki yılda da İstanbul, İzmir ve Ankara için o yıllardaki büyükşehir belediye sınırlarındaki ilçeler için Türkiye’nin en gelişmiş ilçeleri var sayılarak bir endeks değeri üretilmemiştir. Bu ilçeler için de her iki yılda da en yüksek endeks değerine sahip ilçeden daha yüksek bir değer verilerek onlar da analize dahil edilmiştir.

Çalışma içinde hem **beta-yakınsama** (endeks değeri küçük olan ilçelerin 1985–2004 yılları arasında daha yüksek bir pozitif fark yaratması), hem de **sigma-yakınsama** (ilçelerin gelişmişlik seviyelerinin standart sapmasının zaman içinde azalması) olup olmadığı incelenmiştir. Buna ek olarak hem 1985 hem de 2004 yılları için ilçeler açısından mevcut gelişmişlik düzeyleri arasında mekânsal bir ilişki olup olmadığı **Moran-I** değeri ve kümeleme analizi yapılarak incelenmiştir. Mutlak değerler yanında 1985–2004 yılları arasındaki değişim için de aynı yöntem tekrar edilmiştir. Burada endeks değerleriyle ilgili şu notu düşmekte fayda vardır. 1985 ile 2004 yılları arasındaki endeks farkı negatif olan ilçeler Türkiye ortanca değerinin altında gelişmişlik endeksi değişen ilçeleri, endeks farkı pozitif olan ilçeler Türkiye ortanca değerinin üstünde gelişmişlik endeksi değişen ilçeleri ifade etmektedir.

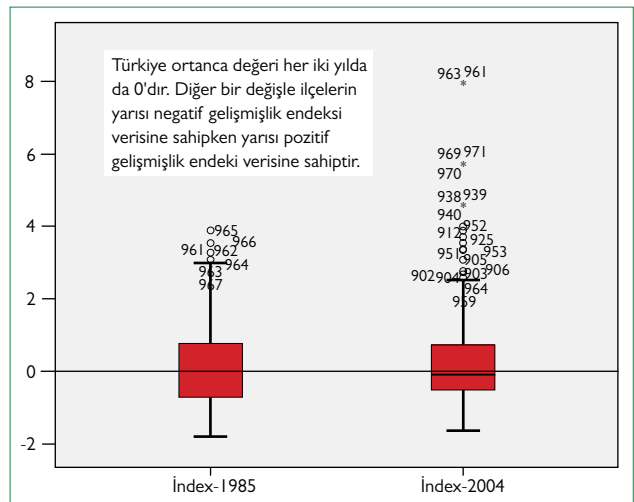
9.3. Bulgular

9.3.1. Yakınsama Dinamikleri

Türkiye’deki tüm ilçelerin 1985 yılındaki gelişmişlik endeksleri, 2004 yılındaki gelişme endeksleri ile karşılaştırıldığında iki sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi 2004 yılındaki standart sapmanın 1985 yılındaki standart sapmadan daha büyük olduğu görülmektedir. Buna göre söz konusu dönem için ilçe düzeyinde **sigma-yakınsamasının** olmadığı söylenebilir. İkincisi ise 1985 yılına kıyasla 2004 yılında daha fazla miktarda aykırı (outlier) ve aşırı (extreme) değerler gözlenmesidir. İlçeler arasındaki gelişmişlik endeksi verilerinin daha geniş bir aralıkta yayılım gösterdiği ve daha heterojen bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Bu durum ilçeler arasında benzerlik kümelerinin oluşmasını da engelleyen bir olgu ortaya çıkarmaktadır (Şekil 1, 2).

Şekil 1. 1985 ve 2004 yıllarında ilçelerin gelişmişlik endekslerinin ortalaması ve ± 2 standart sapması.

Şekil 2. 1985 ve 2004 yıllarında ilçelerin gelişmişlik endeksinin kutu-çizgi grafiği.

Ankara, İzmir ve İstanbul gibi en gelişmiş iller dışarıda bırakılıp tüm ilçelerin gelişmişlik endeksi il düzeyinde incelendiğinde: sadece 20 (Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, Edirne, Hatay, Isparta, Mersin, Kırklareli, Kocaeli, Muğla, Rize, Sakarya, Tekirdağ, Zonguldak, Yalova, Düzce) ilde ortalanca gelişmişlik düzeyinin pozitif bölgede, yani 0'ın (Türkiye'nin ortalanca değerinin) üzerinde olduğu görülmektedir. Geriye kalan 58 ilde ortalanca gelişmişlik düzeyi negatif bölgede, yani 0'ın altındadır.

Ancak her bir il için ilçelere ait ortalanca gelişmişlik düzeyinin 0'dan büyük ya da 0'dan küçük olmasından bağımsız olarak, Şekil 3'ten de anlaşılacağı üzere, her ilde aykırı (outlier) veya aşırı (extreme) değerler gösteren ilçelerin olduğu görülmektedir. Bu aykırı (outlier) veya aşırı (extreme) değerler gösteren ilçeler genellikle o ildeki merkez ilçelerdir. Bu durum bize bölgelerarası veya illerarası gelişmişlik eşitsizlikleri kadar il içi veya ilçeler arasında da gelişmişlik eşitsizlikleri olduğuna dair ipuçları vermektedir.

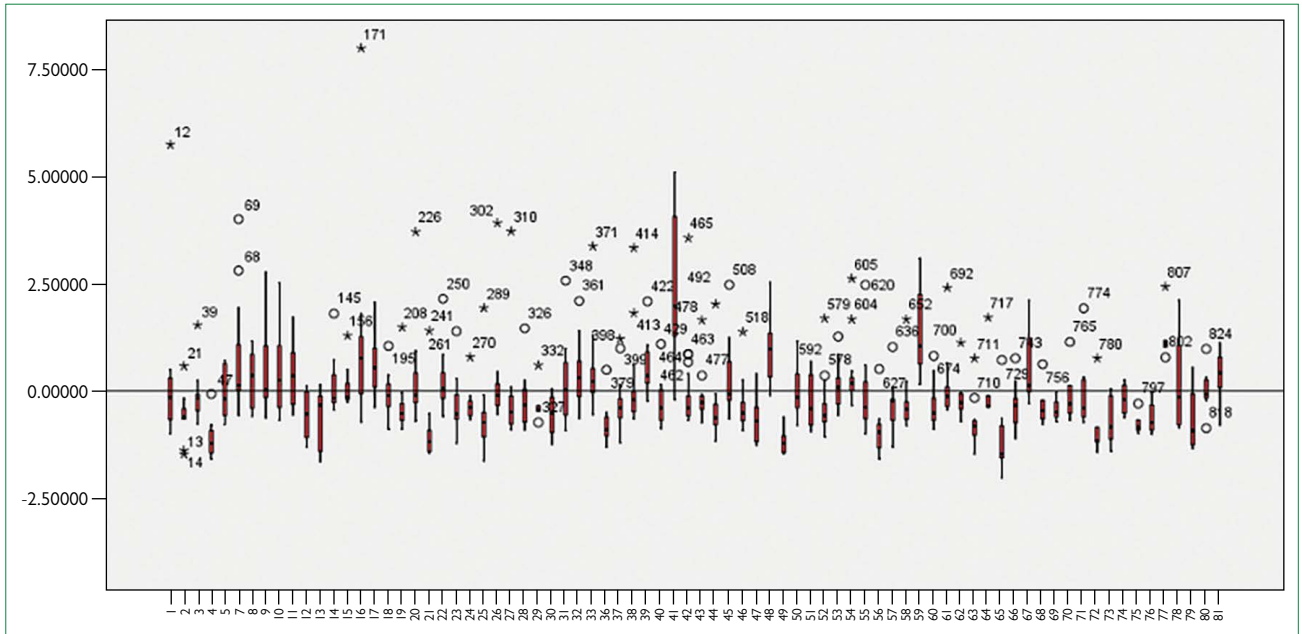
1985 yılında Türkiye'nin doğu kesiminde yer alan ilçelerin gelişmişlik endeksi değerleri Türkiye'nin ortalanca değerinden (0'dan) küçük, diğer bir deyişle negatiftir. Bir başka deyişle, az gelişmiş ilçeler Türkiye'nin doğusunda yer almaktadır. Ancak Türkiye'nin doğu kesiminde de Türkiye'nin ortalanca değerinden daha yüksek ya da pozitif gelişmişlik endeksine sahip az sayıda da olsa ilçeler olduğu görülmektedir. Daha önce söylendiği gibi bu ilçeler doğudaki illerin merkez ilçeleridir (Şekil 4).

2004 yılında durum daha da karmaşık hale gelmiştir. Türkiye'nin az gelişmiş doğu kısmında gelişme endeksi Türkiye ortalanca değe-

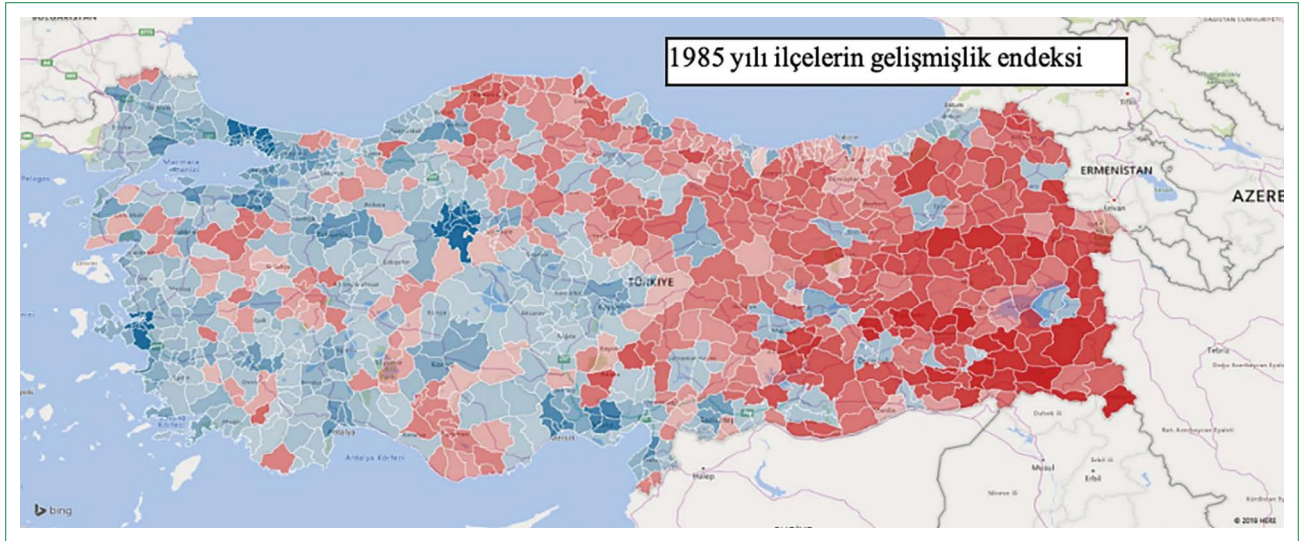
rinin (0'ın) üstünde olan, diğer bir deyişle gelişme endeksi değeri pozitif olan ilçe sayısı artmıştır. Ancak buna karşın Türkiye'nin gelişmiş batı kısmında gelişme endeksi Türkiye ortalanca değerinin (0'ın) altında olan, diğer bir deyişle gelişme endeksi değeri negatif olan ilçe sayısı artmıştır. 1985 yılında gözlemlenen doğu-batı ayrımı yirmi yıl sonra ortadan kalkmaya başlamıştır. Çünkü Türkiye'nin doğusunda yer alan ilçelerin gelişmişlik endeksi yükselirken, Türkiye'nin batısında yer alan ilçelerin gelişmişlik endeksi gerilemektedir. Diğer bir deyişle Doğu'nun geri kalmışlık problemi karşısında Batı'nın gerileme problemi ortaya çıkmıştır. Ancak 1985 yılında en gelişmiş durumda olan ilçelerin 2004 yılında da en gelişmiş ilçe olması dikkat çeken ve üzerinde durulması gereken bir noktadır (Şekil 5, 6).

Aşağıdaki nokta saçılım grafiğinin (Şekil 7) x-ekseni ilçelerin 1985 yılındaki gelişmişlik endeksini gösterirken, y-ekseni ilçelerin 1985–2004 yılları arasında gelişme endekslerinde gözlenen değişimi göstermektedir. Grafikte iki temel eğilim olduğu görülmektedir. Gelişme endeksi (-2,000) ile (+1,500) arasında olan ilçelerde **beta-yakınsama** gözlenirken, gelişme endeksi +1,500'den büyük olan ilçelerde ise **ıraksama** gözlenmektedir. Gelişme endeksi (-2,000) ile (+1,500) arasında olan ilçelerde gelişmişlik seviyesi yükseldikçe gelişme endeksleri farkı azalmaktadır. Buna karşın gelişme endeksi +1,500'den büyük olan ilçelerde ise gelişme seviyesi arttıkça gelişme endeksi farkı da artmaktadır (Şekil 8).

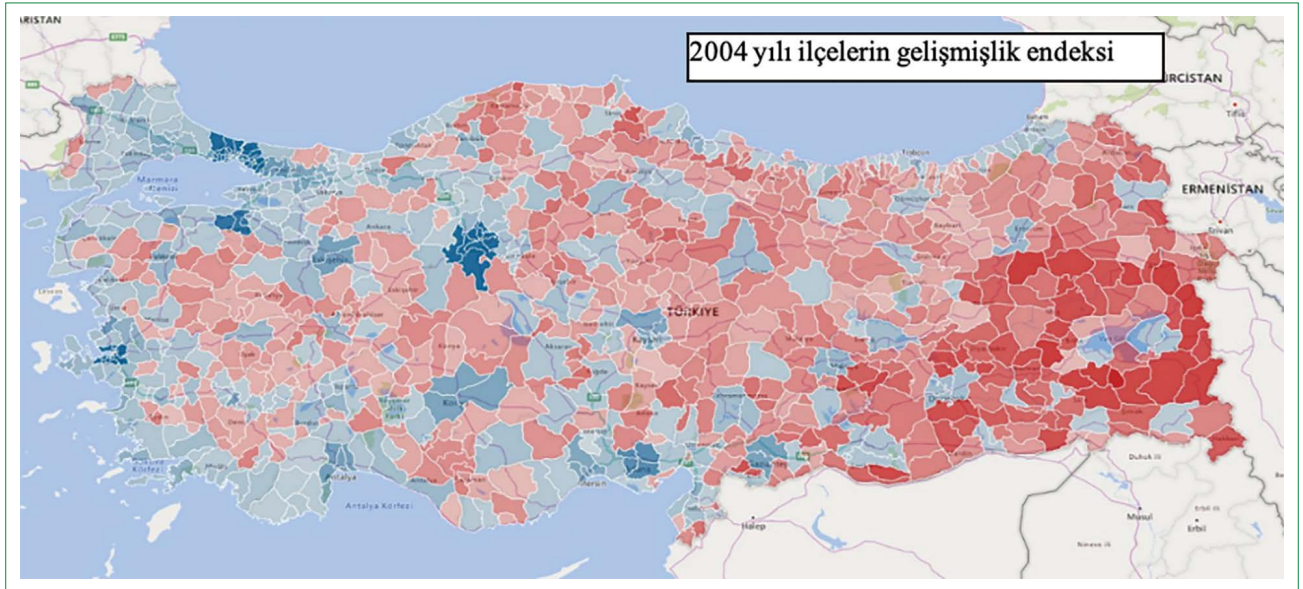
1985 yılındaki gelişmişlik endeksine göre ilçeleri, +1,500 ve daha az gelişmişlik endeksine sahip ilçeler ve +1,500 ve üstü gelişmişlik endeksine sahip ilçeler diye ikiye ayırırsak; Türkiye'de ilçe düzeyinde yakınsamanın ve ıraksamanın aynı

Şekil 3. 2004 yılında il düzeyine göre ayrıntılandırılmış ilçelerin gelişmişlik endeksinin kutu-çizgi grafiği [tüm ilçelerin (Türkiye'nin) ortalanca değeri 0].

Şekil 4. İlçelerin gelişmişlik endeksi (1985). Kırmızı renk gelişme endeksinin negatif olduğunu, mavi renk ise pozitif olduğunu göstermektedir. Koyu kırmızı en az gelişmiş ilçeleri gösterirken, koyu mavi en gelişmiş ilçeleri göstermektedir.

Şekil 5. İlçelerin gelişmişlik endeksi (2004). Kırmızı renk gelişme endeksinin negatif olduğunu, mavi renk ise pozitif olduğunu göstermektedir. Koyu kırmızı en az gelişmiş ilçeleri gösterirken, koyu mavi en gelişmiş ilçeleri göstermektedir.

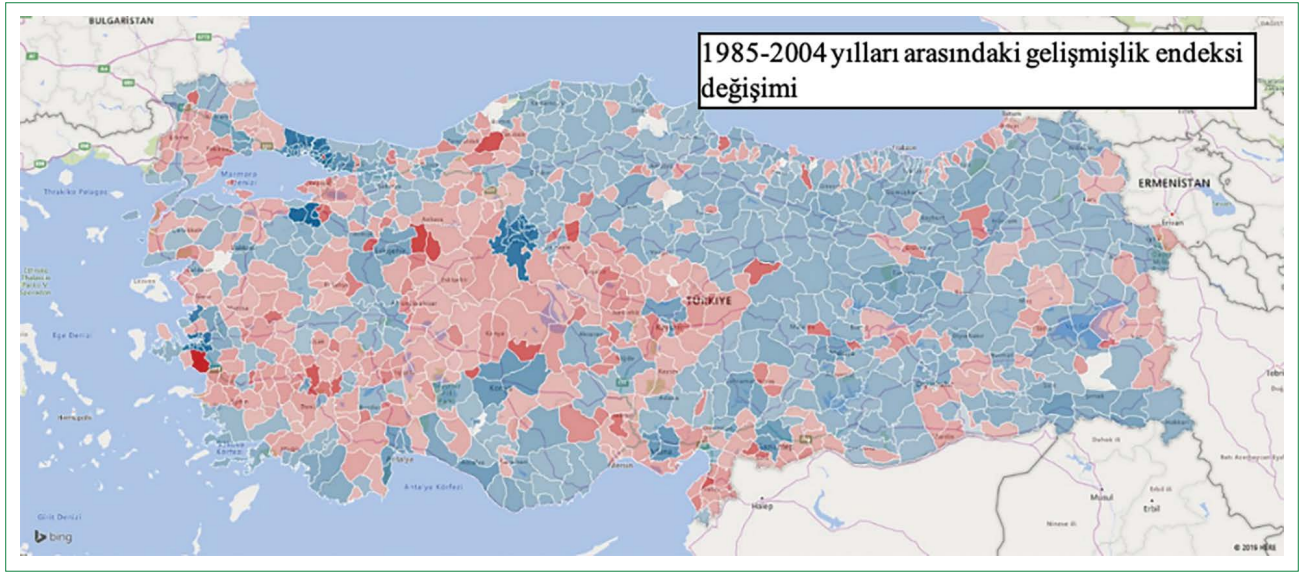
anda gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Azgelişmiş ve orta düzey gelişmiş ilçeler kendi içinde bir yakınsama gösterirken, gelişmiş ilçeler ile diğer ilçeler arasında bir iraksamanın olduğu görülmektedir. Bu nedendir ki 1985 yılında en gelişmiş durumda olan ilçeler 2004 yılında da en gelişmiş ilçe durumundadır.

9.3.2. Mekânsal Otokorelasyon

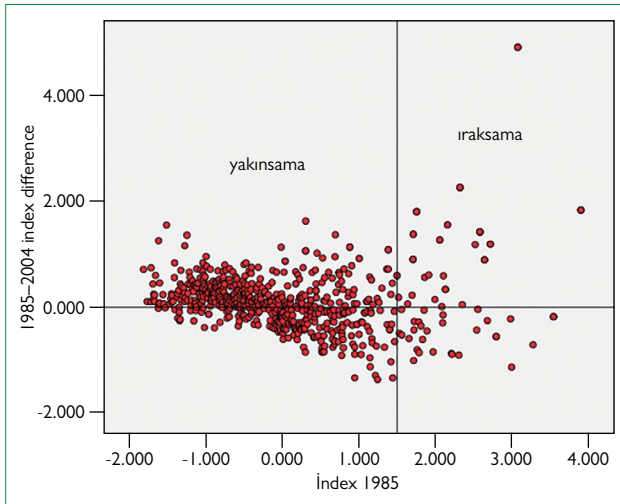
1985 yılında Moran's I değeri 0,80 gibi oldukça yüksek bir değerdir. Söz konusu tarihte bu kadar yüksek bir Moran's I değerinin görülmesi Türkiye'de ilçe düzeyinde oldukça yüksek bir mekânsal etkileşim olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin batısındaki bazı metropoliten böl-

gelerde ilçe düzeyinde H-H (high-high) (gelişmiş komşular ile çevrili gelişmiş ilçeler) kümeleri görülürken, Türkiye'nin doğusunda yine ilçe düzeyinde L-L (low-low) (gelişmemiş komşular ile çevrili gelişmemiş ilçeler) kümelerinin oluştuğu görülmektedir (Şekil 9).

2004 yılında Moran's I değeri 0,83'e yükselmiştir. Artan bu değer ilçe düzeyinde Türkiye'de mekânsal etkileşimin daha da arttığını göstermektedir. Türkiye'nin batısındaki bazı metropoliten bölgelerde ilçe düzeyinde H-H (high-high) (gelişmiş komşular ile çevrili gelişmiş ilçeler) kümeleri görülürken, geri kalan ülke coğrafyasında başka bir kümelenme görülmemektedir (Şekil 10).

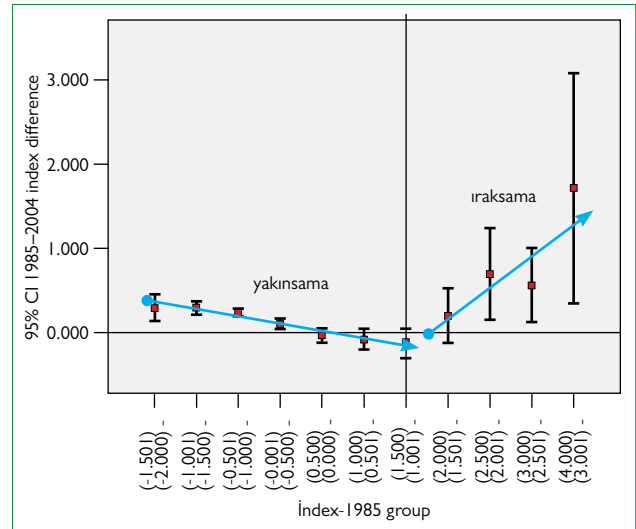
Şekil 6. 1985–2004 yılları arasındaki gelişmişlik endeksi değişimi. Kırmızı renk ilçelerin gelişmişlik endeksinin azaldığını mavi renk ise arttığını göstermektedir. Koyu kırmızı 1985–2004 arasında gelişmişlik endeksi en çok gerileyen ilçeleri gösterirken, koyu mavi ise gelişmişlik endeksi en çok ilerleyen ilçeleri göstermektedir.

Şekil 7. 1985 yılındaki gelişme endeksi ile 1985–2004 yılları arasındaki gelişme endeksi değişiminin nokta saçılım grafiği.

1985–2004 yılları arasında ilçelerin gelişme endekslerindeki değişim dikkate alındığında, gelişmişlik endeksinin değişiminde de yüksek bir mekânsal etkileşim (Moran's I değeri 0,63) olduğu görülmektedir. Bu noktada en dikkat çekici bulgu ise Ankara, İzmir, İstanbul, İzmit ve Bursa gibi Türkiye'nin en gelişmiş kentlerinin etrafında ilçe düzeyinde H-H (high-high) (gelişmiş komşular ile çevrili gelişmiş ilçeler) kümeleri görülmesidir (Şekil 11).

Şekil 10'dan da görüldüğü üzere 2004 yılındaki ilçelerin gelişmişlik düzeyine göre oluşturulan harita az gelişmiş ve orta düzey gelişmiş ilçeler ile çok gelişmiş ilçelerden oluşan kutuplaşmış (polarized) yapıyı orta koymaktadır. Bu kutup-

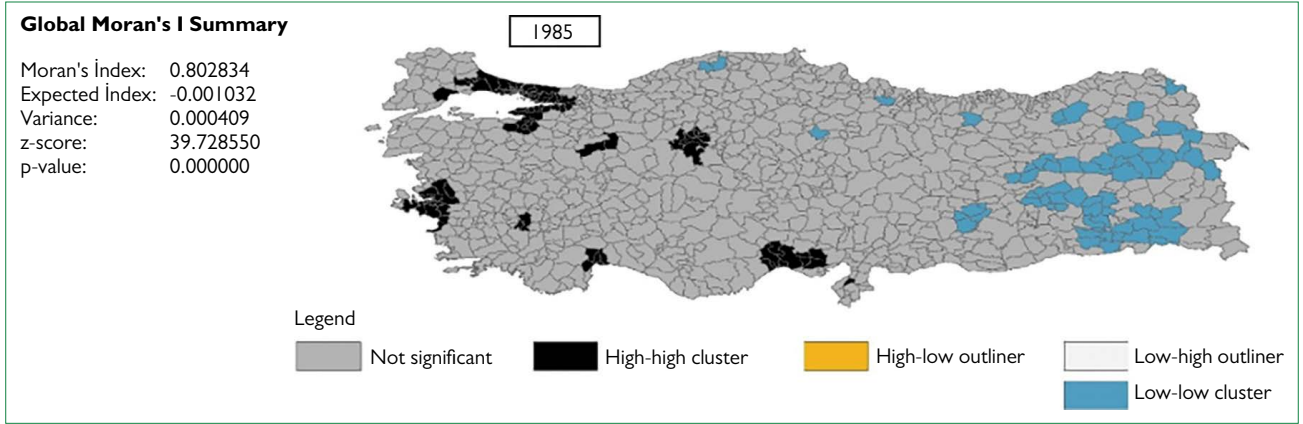

Şekil 8. Yakınsama ve ıraksama eğilimleri.

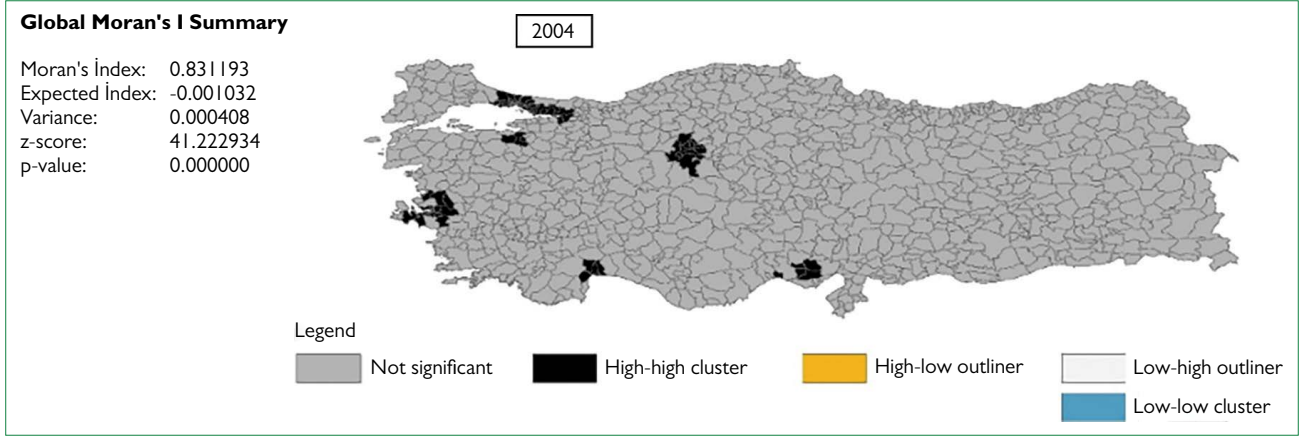
laşma orta ve az gelişmiş ilçeler arasındaki yakınsama ile çok gelişmiş ilçeler ile diğer ilçeler arasındaki ıraksamanın doğal bir sonudur.

Aynı il içindeki ilçeler arasındaki gelişme endeksi farklılıkları (merkez ilçenin diğer ilçelere göre daha gelişmiş olması) il düzeyinde ve ülke düzeyinde gelişmişlik kümelenmelerin oluşmasını engellemektedir.

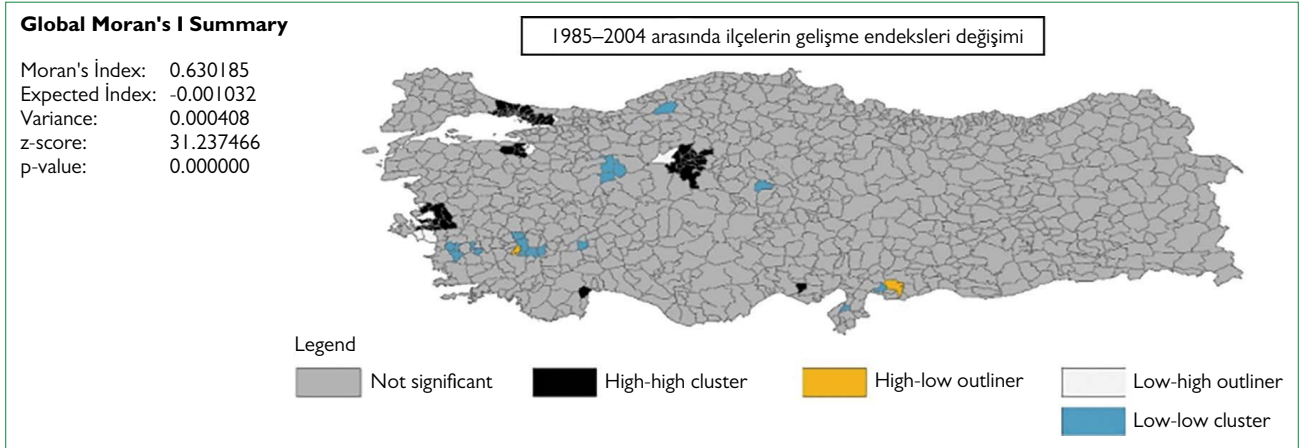
Dolayısıyla Türkiye'de bölgesel eşitsizlikleri gidermek için uygulanan politikaların il düzeyi yerine ilçe düzeyinde örgütlenmesi doğru mekânsal birimlerin hedeflenmesi ve başarıya ulaşılması açısından daha uygun olacaktır.

Şekil 9. Moran's I değeri ve kümelenmeler (1985).

Şekil 10. Moran's I değeri ve kümelenmeler (2004).

Şekil 11. 1985–2004 arasında ilçelerin gelişme endeksleri değişiminin Moran's I değeri ve kümelenmeler.

Sonuç

Türkiye'de bölgesel gelişme farklılıklarına ilişkin ilk siyasanın 1971 yılında [2. kalkınma planı döneminde (1968–1972)] Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bünyesinde Kalkınmada Öncelikle Yörelere dairesinin kurulmasıyla atıldığı söylenebilir. Ancak söz

konusu yıllardan günümüze kadar bölgeler arası eşitsizliklerin zaman içinde nasıl değiştiğine ilişkin farklı ampirik bulguların ortaya çıktığı bir gerçektir. Bu bağlamda yapılan çalışmaların bir özeti ve bulguları Tablo 1'de verilmiştir. Bu çalışma da "bölgeler arası gelişmişlik farkı zaman içinde nasıl değişmiştir?" temel sorusunu kendine konu edinmiş ve farklı bir mekânsal

ölçek, farklı bir zaman dilimi ve farklı bir değişken kullanarak aynı sorunun yanıtını aramıştır.

Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları şimdiye kadar iyi bilinen bir olgu iken bölge içi gelişmişlik farkı çok dikkat edilen bir konu değildir. İlçe düzeyinde yapılan ampirik çalışmada sonucunda il içi gelişmişlik farklılıklarının da iller arasındaki gelişmişlik farkı kadar derin olduğunu göstermektedir. Bunun başlıca nedeni her ilin merkez ilçesinin o ildeki gelişmenin odak noktası olurken, çevre ilçelerin aynı gelişme dinamiklerinden faydalanamamasıdır.

Söz konusu gelişmişlik farklılıklarının zaman içinde nasıl değiştiği incelendiğinde iki farklı sürecin aynı anda gerçekleştiği görülmektedir. Az gelişmiş ve orta düzey gelişmiş ilçeler yakınsama eğiliminde olmasına rağmen, gelişmiş ilçeler diğer ilçelerden ıraksama eğilimindedirler. Bu durum gelişmişlik düzeyi açısından ilçe düzeyinde kutuplaşmış bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bununla birlikte hem 1985 hem de 2004 yılında Türkiye genelinde yüksek bir mekânsal ilgisim (Moran’s I) değeri gözlenmektedir. Bu durum mekânsal yakınlığın gelişme dinamiklerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bunun yanında sadece Ankara, İzmir, İstanbul, İzmit ve Bursa gibi Türkiye’nin en gelişmiş kentlerinin etrafında ilçe düzeyinde H-H (high-high) (gelişmiş komşularla çevrili gelişmiş bölgeler) kümeleri görülürken, Türkiye’nin geri kalanında il içi gelişmişlik farklılıklarından kaynaklı olarak herhangi bir kümelenme eğilimi görülmemektedir.

Tüm bunlardan yola çıkarak ilçe düzeyinin, gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldıracak kalkınma politikalarının tasarlanacağı temel mekânsal birim olarak ön plana çıktığı belirtilmelidir. Aksi halde daha önce vurgulandığı üzere merkez ilçelerin kalkınma desteklerinden maksimum düzeyde faydalanırken çevredeki ilçelerin süreç dışında kalması il içi eşitsizliklerin artmasına neden olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abdioğlu, Z. ve Uysal, T. (2013) Türkiye’de bölgeler arası yakınsama: panel birim kök analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 125-143.
- Akıncı, M. (2017) Türkiye ekonomisinde yakınsama dinamiği üzerine. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(2), 339-360.
- Aksoy, T., Taştan, H. ve Kama, Ö. (2019). Revisiting income convergence in Turkey: Are there convergence clubs?. *Growth and Change*, 50(3), 1185-1217.
- Aldan, A. ve Gaygısız, E. (2006). Convergence across provinces of Turkey: a spatial analysis. Working Papers 0609, Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey.
- Altınbaş, S., Doğruel, F. ve Güneş, M. (2002). Türkiye’de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı Mı? VI. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi, 11-14.
- Atalık, G. (1990). Some effects of regional differentiation on integration in the European community. *Papers in Regional Science*, 69(1), 11-19.
- Barro, R.J. ve Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence. *Journal of political Economy*, 100(2), 223-251.
- Barro, R.J., Sala-i-Martin, X., Blanchard, O.J. ve Hall, R.E. (1991). Convergence across states and regions. *Brookings papers on economic activity*, 107-182.
- Barro, R.J. (2015) Convergence and modernization. *The Economic Journal*, 125(585), 911-942.
- Baypınar, M.B. ve Erkut, G. (2011). Ekonomik küreselleşme ve Türkiye’de bölgesel üretkenlik düzeylerinde yakınsama. *İTÜDERGİSİ/a*, 10(1), 61-70.
- Berber, M., Yamak, R. ve Artan, S. (2000). Türkiye’de Yakınsama Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997. 9. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı, 51-59.
- Boarnet, M.G. (1998). Spillovers and the locational effects of public infrastructure. *Journal of Regional Science*, 38(3), 381-400.
- Boldrin, M. ve Canova, F. (2001). Inequality and convergence in Europe’s regions: reconsidering European regional policies. *Economic policy*, 16(32), 206-253.
- Cantos, P., Gumbau-Albert, M. ve Maudos, J. (2005). Transport infrastructures, spillover effects and regional growth: evidence of the Spanish case. *Transport reviews*, 25(1), 25-50.
- Celebioğlu, F. ve Dall’erba, S. (2010). Spatial disparities across the regions of Turkey: an exploratory spatial data analysis. *The Annals of Regional Science*, 45(2), 379-400.
- Cheshire, P.C. ve Gordon, I.R. (1998). Territorial competition: some lessons for policy. *The annals of regional science*, 32(3), 321-346.
- Dall’erba, S. (2005). Distribution of regional income and regional funds in Europe 1989–1999: an exploratory spatial data analysis. *The Annals of Regional Science*, 39(1), 121-148.
- Dall’erba, S. ve Le Gallo, J. (2008). Regional convergence and the impact of European structural funds over 1989–1999: A spatial econometric analysis. *Papers in Regional Science*, 87(2), 219-244.
- Deliktas, E., Önder, A.Ö. ve Karadağ, M. (2009). The spillover effects of public capital on the Turkish private manufacturing industries in the geographical regions. *The Annals of Regional Science*, 43(2), 365-378.
- Diñçer, B. ve Özaslan, M. (2004) İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT.
- Dogan, T. ve Kindap, A. (2019) Regional Economic Convergence and Spatial Spillovers in Turkey. *International Econometric Review*, 11(1), 1-23.
- Doğruel, F. ve Doğruel, A.S. (2003). Türkiye’de bölgesel gelir farklılıkları ve büyüme. Köse, A.H., Şenses, F. ve Yeldan, E. (der.), *İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar-Korkut Boratava Armağanı içinde*, İstanbul, İletişim Yayınları, 287-318.
- Easterly, W. ve Rebelo, S. (1994). Fiscal policy and economic growth: an empi-

- rical investigation (No. 885). CEPR Discussion Papers.
- Elveren, A.Y. ve Galbraith, J.K. (2009). Pay inequality in Turkey in the neo-liberal era: 1980-2001. *European Journal of Comparative Economics*, 6(2), 177-206.
- Erk, N., Ateş, S. ve Direkçi, T. (2000). Convergence and growth within GAP region (South Eastern Anatolia Project) and overall Turkey's regions. IV. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi, 13-16.
- Erlat, H. (2012). Türkiye'de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı (No. 2012/64). Discussion Paper.
- Ersunur, Ş.M. ve Polat, Ö. (2006) Türkiye'de bölgeler arasında yakınsama analizi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(2), 335-343.
- Fagerberg, J., Verspagen, B. ve Caniels, M. (1997). Technology, growth and unemployment across European regions. *Regional Studies*, 31(5), 457-466.
- Fan, C.C. (1995) Of belts and ladders: state policy and uneven regional development in post-Mao China. *Annals of the Association of American Geographers*, 85(3), 421-449.
- Feridun, M. ve Sezgin, S. (2008). Regional underdevelopment and terrorism: the case of south eastern Turkey. *Defence and Peace Economics*, 19(3), 225-233.
- Filiztekin A (1999) Convergence across Turkish provinces and sectoral dynamics. Backgroundpaper for the report "Turkey: economic reforms, living standards and social welfare study", World Bank Report 20029-TU, Poverty Reduction and Economic Management Unit, World Bank.
- Filiztekin, A. (1998) Convergence across industries and provinces in Turkey. Koç University Working Paper No.1998/08, İstanbul:Koç University.
- Filiztekin, A. (2009). Regional unemployment in Turkey. *Papers in regional science*, 88(4), 863-878.
- Forbes, K.J. (2000). A reassessment of the relationship between inequality and growth. *American economic review*, 90(4), 869-887.
- Ganong, P. ve Shoaq, D. (2017) Why has regional income convergence in the US declined? *Journal of Urban Economics*, 102, 76-90.
- Garcia-Mila, T., McGuire, T.J. ve Porter, R.H. (1996). The effect of public capital in state-level production functions reconsidered. *The Review of Economics and Statistics*, 78 (1), 177-180.
- Gennaioli, N., La Porta, R., De Silanes, F.L. ve Shleifer, A. (2014) Growth in regions, *Journal of Economic growth*, 19(3), 259-309.
- Gerni, C., Sari, S., Sevinç, H., ve Emsen, Ö.S. (2015). Bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde yatırım teşviklerinin rolü ve başarı kriteri olarak yakınsama analizleri: Türkiye örneği. 2015 International Conference On Eurasian Economies içinde (311-320 ss.). İstanbul: Eurasian Economists Association.
- Gezici, F. ve Hewings, G.J. (2004). Regional convergence and the economic performance of peripheral areas in Turkey. *Review of Urban and Regional Development Studies*, 16(2), 113-132.
- Gezici, F. ve Hewings, G.J. (2007). Spatial analysis of regional inequalities in Turkey. *European Planning Studies*, 15(3), 383-403.
- Glomm, G. ve Ravikumar, B. (1997). Productive government expenditures and long-run growth. *Journal of Economic Dynamics and control*, 21(1), 183-204.
- Halaç, U. ve Kuştepe, Y. (2008) Türkiye'de Bölgesel Gelirin Yakınsaması: Gelir Dağılımı Açısından Bir Değerlendirme, DEÜ, Department of Economics, Discussion Papers no:08/01.
- Hansen, N. (1995). Addressing regional disparity and equity objectives through regional policies: a sceptical perspective. *Papers in Regional Science*, 74(2), 89-104.
- Hewings, G.J. (1978). The trade-off between aggregate national efficiency and interregional equity: Some recent empirical evidence. *Economic Geography*, 54(3), 254-263.
- Holtz-Eakin, D. (1994). Public-sector capital and the productivity puzzle, *The Review of Economics and Statistics*, 76 (1), 12-21.
- Islam, N. (1995). Growth empirics: a panel data approach. *The quarterly journal of economics*, 110(4), 1127-1170.
- Islam, N. (2003). What have we learnt from the convergence debate?. *Journal of economic surveys*, 17(3), 309-362.
- Karaca, O. (2004). Türkiye de Bölgelerarası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı? (No. 2004/7). Discussion paper.
- Karadağ, M., Deliktaş, E. ve Önder, A.Ö. (2004). The effects of public capital on private sector performance in Turkish regional manufacturing industries. *European Planning Studies*, 12(8), 1145-1156.
- Karahasan, B.C. (2015). Regional Inequalities in Turkey: Post 2001 Era. *Marmara University Journal of Economic and Administrative Sciences*, 37(1), 125-147.
- Kılıçaslan, Y., ve Özatağan, G. (2007) Impact of relative population change on regional income convergence: evidence from Turkey. In *Review of Urban and Regional Development Studies*, 19(3), 210-223.
- Kırdar, M.G. ve Saracoğlu, D.Ş. (2008). Migration and regional convergence: An empirical investigation for Turkey. *Papers in Regional Science*, 87(4), 545-566.
- Kırdar, M.G. ve Saracoğlu, D.Ş. (2012) İç göç, bölgesel yakınsama sorunu ve ekonomik büyüme: Türkiye örneği, (No. 2012/75) Discussion Paper. Turkish Economic Association.
- Krugman, P. (1998). Space: the final frontier. *Journal of Economic perspectives*, 12(2), 161-174.
- Kurian, N.J. (2000) Widening regional disparities in India: Some indicators. *Economic and Political Weekly*, 35(7), 538-550.
- Lall, S.V. ve Yilmaz, S. (2001). Regional economic convergence: Do policy instruments make a difference?. *The annals of regional science*, 35(1), 153-166.
- Le Gallo, J. ve Ertur, C. (2003). Exploratory spatial data analysis of the distribution of regional per capita GDP in Europe, 1980-1995. *Papers in regional science*, 82(2), 175-201.
- Lessmann, C. (2014). Spatial inequality and development - is there an inverted-U relationship?. *Journal of development economics*, 106, 35-51.
- Lessmann, C. ve Seidel, A. (2017) Regional inequality, convergence, and its determinants—A view from outer space. *European Economic Review*, 92, 110-132.
- Levine, R. ve Renelt, D. (1992). A sensitivity analysis of cross-country growth regressions. *The American economic review*, 942-963.
- Long, G. ve Ng, M.K. (2001) The political economy of intra-provincial disparities in post-reform China: a case study of Jiangsu province, *Geoforum*, 32(2), 215-234.
- López, E., Gutiérrez, J. ve Gómez, G. (2008). Measuring regional cohesion effects of large-scale transport infrastructure investments: an accessibility approach. *European Planning Studies*, 16(2), 277-301.
- López-Bazo, E., Vayá, E., Mora, A.J. ve Suriñach, J. (1999). Regional economic dynamics and convergence in the European Union. *The Annals of Regional Science*, 33(3), 343-370.
- Martin, P. (1998). Can regional policies affect growth and geography in Europe?. *The world economy*, 21(6), 757-774.
- Martin, R. ve Sunley, P. (1998). Slow convergence? The new endogenous growth theory and regional development. *Economic geography*, 74(3), 201-227.
- Martinez-Vazquez, J. ve Timofeev, A. (2014) Intra-regional equalization and growth in Russia. *Comparative Economic Studies*, 56(3), 469-489.
- Molle, W. ve Boeckhout, S. (1995). Economic disparity under conditions of integration—a long term view of the European case. *Papers in Regional Science*, 74(2), 105-123.
- Nas, Ş. ve Değirmen, S. (2018) Türkiye'de Bölgelerarası Ekonomik Eşitsizlikler Bağlamında Yakınsama Sorunsalı. In *Proceedings of 4 th SCF International Conference on "Economics and Social Impacts of Globalization" and "Future Turkey-European Union Relations"* (p. 139).
- Ozturk, I. (2002). Economic and social issues of east and southeast Turkey:

- policy implications. Available at SSRN 1128346.
- Önder, A.Ö., Deliktaş, E. ve Karadağ, M. (2010). The impact of public capital stock on regional convergence in Turkey. *European Planning Studies*, 18(7), 1041-1055.
- Özgül, S. ve Karadağ, M. (2015) Regional Convergence in Turkey Regarding Welfare Indicators. *Sosyoekonomi*, 23(24), 38-50.
- Özmucur, S. ve Silber, J. (2002). Spatial income inequality in Turkey and the impact of internal migration. In Erişim: <http://62.237.131.23/conference/conference-2002-2/papers/s%FCleyman> (Vol. 20, p. F6zmucur).
- Pereira, A.M. ve De Frutos, R.F. (1999). Public capital accumulation and private sector performance. *Journal of Urban economics*, 46(2), 300-322.
- Pereira, A.M. ve Roca-Sagalés, O. (2003). Spillover effects of public capital formation: evidence from the Spanish regions. *Journal of Urban economics*, 53(2), 238-256.
- Persson, J. (1995). Convergence in per capita income and migration across the Swedish counties 1906-1990. IIES.
- Peters, D. (2003). Cohesion, polycentricity, missing links and bottlenecks: Conflicting spatial storylines for Pan-European transport investments. *European Planning Studies*, 11(3), 317-339.
- Petrakos, G., Kallioras, D., ve Anagnostou, A. (2011) Regional convergence and growth in Europe: understanding patterns and determinants. *European Urban and Regional Studies*, 18(4), 375-391.
- Quah, D.T. (1996). Regional convergence clusters across Europe. *European economic review*, 40(3-5), 951-958.
- Quah, D.T. (1997). Empirics for growth and distribution: stratification, polarization, and convergence clubs. *Journal of economic growth*, 2(1), 27-59.
- Reichlin, P. ve Rustichini, A. (1998). Diverging patterns with endogenous labor migration. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 22(5), 703-728.
- Rey, S.J. ve Montouri, B.D. (1999). US regional income convergence: a spatial econometric perspective. *Regional studies*, 33(2), 143-156.
- Sağbaş, İ. (2002). Türkiye'de kamu harcamalarının yakınsama üzerindeki etkisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(2), 137-148
- Sala-i-Martin, X.X. (1996). Regional cohesion: evidence and theories of regional growth and convergence. *European Economic Review*, 40(6), 1325-1352.
- Shioji, E. (2001). Composition effect of migration and regional growth in Japan. *Journal of the Japanese and International Economies*, 15(1), 29-49.
- Soyyigit, S. (2018). Türkiye'nin Kriz Öncesi ve Kriz Sonrası Dönemde İl Bazında Yakınsama Analizi. *Social Sciences Studies Journal*, 4(16), 1279-1287.
- Tansel, A. ve Güngör, N.D. (1999). Economic growth and convergence: An application to the provinces of Turkey, 1975-1995. *Economic Research Forum for the Arab Countries, Iran and Turkey*.
- Tansel, A. ve Gungor, A.D. (2000, September). Provincial inequalities in school enrollments in Turkey. In *Economic research forum working paper* (No. 2003).
- Tekeli, İ. (2008). Türkiye'de bölgesel eşitsizlik ve bölge planlama yazıları (Vol. 2). Tarih Vakfı.
- Temel, T., Tansel, A. ve Güngör, N.D. (2005). Convergence of sectoral productivity in Turkish provinces: Markov Chains model. *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, 2(2), 1-35.
- Temel, T., Tansel, A. and Albersen, P.J. (1999). Convergence and spatial patterns in labor productivity: non-parametric estimations for Turkey, *Journal of Regional Analysis and Policy*, 29(1), 3-19.
- Temel, T., Tansel, A., ve Güngör, N. (1997) Sectoral Productivity Convergence Across Provinces in Turkey: Nonparametric Estimates (No. 97/14). ERC Working Paper.
- Vickerman, R., Spiekermann, K. ve Wegener, M. (1999). Accessibility and economic development in Europe. *Regional studies*, 33(1), 1-15.
- Wei, Y.D. ve Fan, C.C. (2000). Regional inequality in China: a case study of Jiangsu province. *The Professional Geographer*, 52(3), 455-469.
- Wei, Y.D. ve Kim, S. (2002) Widening inter-county inequality in Jiangsu province, China, 1950-95. *Journal of Development Studies*, 38(6), 142-164.
- Yamanoglu, K.K. (2008) Türkiye'de sosyo-ekonomik faktörlerin iller arası yakınsama üzerine etkileri. *İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya*, 1(1), 33-49.
- Yıldırım, J. (2005). Regional policy and economic convergence in Turkey: a spatial data analysis. 18th European Advanced Studies Institute in Regional Science, 1-10.
- Yıldırım, J., ve Öcal, N. (2006). Income inequality and economic convergence in Turkey. *Transition Studies Review*, 13(3), 559-568.
- Yıldırım, J., Öcal, N. ve Özyıldırım, S. (2009). Income inequality and economic convergence in Turkey: a spatial effect analysis. *International Regional Science Review*, 32(2), 221-254.
- Ying, L.G. (2000). Measuring the spillover effects: Some Chinese evidence. *Papers in regional science*, 79(1), 75-89.
- Zeren, F. ve Yılcı, V. (2011). Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Yakınsaması: Rassal Katsayılı Panel Veri Analizi Uygulaması. *Business and Economics Research Journal*, 2(1), 143.
- Zugasti, C.A.A., García, R.G. ve Maldonado, J.S. (2001). The effects of public infrastructure on the cost structure of Spanish industries. *Spanish Economic Review*, 3(2), 131-150.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kırsallığın Seçilmiş Sosyo-demografik Değişkenler Yardımıyla Kümelenmesi ve Zamana Bağlı Değişimi

Clustering of Rurality Based on Selected Sosyo-demographic Variables and Their Variations Over Time

 Seda Özlü, Sinem Dedeoğlu Özkan, Dilek Beyazlı

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Trabzon

ÖZ

Sosyal, ekonomik, fiziksel ve kültürel yönden farklılıkları barındıran kırsal alanlar çok bileşenli bir yapıya sahiptir. Bu çok bileşenli yapı yerleşmelerin geleceği ve sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Kırsallığın nüfus yoğunluğu veya tarım gibi tek boyutlu kriterler ile belirlenmesi gerektiği kabulü tümdengelimci bir yaklaşımla genel kabul gören bölgesel sınıflandırma çabalarının temelini oluşturmaktadır. Nüfus yoğunluğu kriterinin kilit değişken olduğu ulus aşırı karşılaştırmalarının aksine ulusal/bölgesel değerlendirmede zamansal ve bağlamsal değerlendirmeyi olanaklı kılan metodolojilerin geliştirilmesi ve politika oluşturmaya girdi sağlayacak bulguların üretilmesi gerekmektedir. Tek değişkenli sınıflamaların yarattığı sınırlılıkların tartışılması sonrasında Türkiye illeri kırsallığının nüfus yoğunluğuna ek olarak seçilmiş sosyo-demografik değişkenler yardımıyla sınıflandırılması amaçlanmıştır. Kırsal bağlamların heterojen yapısı ve çalışmanın nüfus ölçütünün yanı sıra sosyo-demografik veriler ile kırsallığın zamana bağlı değişimini ölçme amacı göz önüne alındığında NUTS-3 düzeyinde çok değişkenli bir süreç izlenmiştir. Çalışmanın veri seti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan sağlanmış olup; yöntem olarak İki Adımlı Kümeleme Analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda sosyo-demografik başlıkta ele alınan benzer ve farklı kümelerde yer alan illerin kırsallık durumlarının zamana ve nedenselliğe bağlı olan değişimi karşılaştırmalı olarak tartışılarak değerlendirilmiştir. Sonuçlar, istatistikî bölgelerin ve alt bölgelerin benzerlik-farklılıkları konusunda planlama kararlarına girdi oluşturacak ve sosyo-demografik politikaların üretilmesinde yararlı ve yol gösterici olacaktır.

Anahtar sözcükler: İki adımlı kümeleme analizi; kırsallık; sosyo-demografik yapı; Türkiye (NUTS-3).

ABSTRACT

Rural areas, which have social, economic, physical and cultural differences, have a multi-component structure. This multi-component structure is of great importance for the future and sustainability of settlements. The acceptance that rural areas should be determined by one-dimensional criteria such as population density or agriculture forms the basis of the generally accepted regional classification efforts with a deductive approach. Contrary to transnational comparisons where population density criteria is key variable, methodologies that would allow temporal and contextual national/regional analyses and findings that would serve as input to future policies are required. After discussing the limitations created by univariate classifications, it was aimed to classify the rural areas of Turkey with the help of selected socio-demographic variables in addition to the population density. Considering the heterogeneous structure of the rural context and the purpose of measuring the time-dependent change of rural life with socio-demographic data as well as the population criteria of the study, a multivariate process was followed at the NUTS-3 level. The dataset was obtained from Turkey Statistical Institute data and Two-Step clustering was used. As a result of the study, the change of rural conditions of the provinces in the similar and different clusters, which are discussed in the socio-demographic title, based on time and causality were discussed comparatively. The results will be useful and guiding for statistical regions and sub-regions as input to the planning decision on similarities and differences and in the production of socio-demographic policies.

Keywords: Two-step cluster analysis; rurality; socio-demographic structure; Turkey (NUTS-3).

Geliş tarihi: 14.10.2019 Kabul tarihi: 06.10.2020

Online yayımlanma tarihi: 11.02.2021

İletişim: Seda Özlü

e-posta: sedaozlu@ktu.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. Kuramsal Çerçeve

Günümüzde kırsal alanın ne anlama geldiği ve kırsal nüfusun nerede bulunduğu konusunda geniş bir tartışma söz konusudur (Prieto-Lara ve Ocaña-Riola, 2010). Avrupa Mekânsal Planlama Çalışma Programı'nda belirtildiği gibi gerçekte kırsallığın nesnel veya açık bir tanımını oluşturmak imkânsız olarak görünmektedir. Zaman içerisinde 'kırsal alan tanımına ihtiyaç duyan politikacıların, bölgesel/yerel kuruluşların ve farklı disiplinlerde yer alan araştırmacıların tanım ve sınıflama çabaları ile kentsel-kırsal tanımı gittikçe daha belirsiz bir hale gelmiştir' (Öğdül, 2010).

Düşük nüfus yoğunluğu, tarım arazilerinin bolluğu ve kentsel yığılmalardan uzaklık insanların tipik olarak kırsal alanlarla ilişkilendirdiği özelliklerdir (Li, vd., 2015). Başlangıçta, bir kent merkezinin artık bölgesi olarak görülen kırsal bölge ve kırsallık kavramı zamanla daha kapsamlı hale gelerek derinleştirilmiştir (Bogdanov, vd., 2008). Öyle ki; kırsal alanları kentsel olmayan alanlar veya tarımın ve fiziksel peyzajın önemli olduğu alanlar olarak tanımlamak bugünkü karmaşık gerçeğini anlatmakta yetersiz kalmaktadır (Labrianidis, 2006; Gülümser, vd. 2010).

Kırsallık sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yönlerden özellikle de kırsal alanların geleceği açısından büyük önem taşımaktadır (Avrupa Komisyon Raporu; 1999). Ekonomik faaliyetlerin ve nüfusun kentsel alanlara göçü, tarım sektörünün öneminin kaybolması, kırsal alanlardaki çevresel baskıların ve kırsal toplulukların sürdürülebilirliği konusundaki endişelerin artması sonucunda kırsal alanların değişen doğasını tanımlama ve izleme ihtiyacı (Balestrieri, 2014; Harrington ve O'Donoghue; 1998) acil ve daha da önemli bir hale gelmiştir. Yanı sıra kaynak dağılımını optimize etmeye, alanlar arasındaki eşitsizlik konusundaki boşluğu kapatmaya ve en az avantajlı nüfuslar için yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik (Ocaña-Riola ve Sánchez-Cantalejo; 2005) politika ve kararlar açısından da kırsalın tanımı önem taşımaktadır.

Kırsallığın erken tanımları, kentsel ve kırsal topluluklar arasındaki içsel farklılıkları vurgulayan sosyolojik teorilere dayanmakta idi (Harrington ve O'Donoghue, 1998; Cloke 1978). Zaman içinde tarımsal ve endüstriyel üretimdeki yenilikler, ulaştırma-iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve iklim değişiklikleri kentsel-kırsal etkileşimler üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmuştur (Leeuwen, 2015). Kentsel ve kırsal alanlar arasında yeni fonksiyonel ilişki türleri geliştikçe ve karmaşık hale geldikçe kırsal-kentsel ikilik dualizminin daha az önemli hale geldiği kabul edilmiştir (Bryden, 2002; Jacobs, 1969). Kentsel-kırsal bağlantıların tek yönlü bir değişimin ötesinde karşılıklı bağımlılıkların olduğu karmaşık ve dinamik bir yapı gösterdiği belirtilmiştir (Leeuwen, 2015). Kentsel-kırsal süreklilik üzerindeki bu odaklanma, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki insanların, sermayenin, malların, bilgi ve teknolojinin

görünür ve görünmez akışları ile doğrulanmaktadır (Davoudi ve Stead, 2002). Kırsal-kentsel süreklilik teorisine göre; kırsal-kentsel kavramın coğrafi alanları karakterize eden bir ikilik yerine kırsal bir alandan kentsel bir alana geçişin kademeli olarak gerçekleştiğini bu nedenle kırsal ve kentsel olan arasında gerçek bir boşluk olmadığını, kırsal-kentsel geçişte kademeli fakat farklı aşamaların varlığının kabul edilebileceğini iddia etmektedir (Ocaña-Riola, ve Sánchez-Cantalejo, 2005; Blunden vd., 1998).

Yaşanan gelişmeler ile kentsel ve kırsal alanlar arasındaki ayrımın geçmişteki kadar keskin ve alanları birbirinden ayırtmanın da kolay bir konu olmadığı anlaşılmıştır (Combes ve Raybold, 2004; Gülümser, vd. 2010). Böylelikle; çeşitlenen ve birbiri ile etkileşim içinde olan kırsal ve kentsel alanlar için üretilecek karar ve politikaları içeren çalışmalarda kentsel-kırsal ayrımı yerine kentsellik ve kırsallık dereceleri tartışılmaya başlanmıştır. Cloke'un (1977), Cloke ve Edwards'ın (1986) İngiltere ve Galler için oluşturduğu dört kademeli "kırsallık endeksi", Cromartie ve Swanson'un (1996) ABD'nin metropolit çekirdeğinin dışındaki alanları tanımladığı dört seviyeli sınıflandırması, Endonezya'daki yerleşimleri sınıflandırma çalışmaları, Kanada kırsallık endeksi ve İspanya'daki küçük alanlar için kırsallık endeksi, Malinen vd. (1994) tarafından Finlandiya için hazırlanan kırsal alan tipolojisi, Gulumser vd.'nin (2009) Türkiye için kırsal alanları tanımlayan ve sınıflandıran çalışması, Long vd.'nin (2009) Çin'de ki kırsallık bileşik endeksi çoklu sınıflama örneklerinden bazılarıdır (Li, vd.; 2015; Prieto-Lara, ve Ocaña-Riola.; 2010; Hugo vd; 2003; Öğdül, 2010).

Kentsel-kırsal arasındaki ayrım/ilişki, Avrupa'daki bölgesel entegrasyonun önemli başlıklarından biridir (Öğdül, 2010). Düşük nüfus yoğunluğu ve tarımın yerel ekonomideki önemli rolü ise Avrupa kırsal bölgelerinin ortak olan özelliklerden ikisi olarak tanımlanabilir. OECD ve EUROSTAT gibi uluslararası kuruluşlar nicel kriterlerin sınırlı güvenilirliğine rağmen, kırsal bölgelerin tanımlanmasında özellikle bölgeleri, bölgeler arası veya eyaletler arası karşılaştırmada yararlı olduğu için bu kriterleri benimsemektedir (Ballas, vd. 2003).

Ülkeler arasında aynı tür kentsel ve kırsal bölgelerin sosyo-ekonomik yapılarının karşılaştırılmasının faydalı olduğu bilinmektedir. OECD ülkelerinde kentsel ve kırsal alanlar açısından uygun olabilecek bölgesel sınıflandırma çabaları sonucunda oluşan tipoloji 90'lı yılların başında Kırsal Kalkınma Programı'nın bir parçası olarak aralarındaki coğrafi farklılıkları göz önüne alarak üye ülkelerin bölgelerini, ulusal, bölgesel ve yerel olmak üzere üç hiyerarşik coğrafi ayrıntıya bölmek için temel bir kuramsal çerçeve sağlanmıştır (Sotte, 2003; UNECE, vd. 2007; Pizzoli ve Gong, 2007; Gülümser, vd. 2010; OECD, 2011). Bölgeleri kırsal birimlerde yaşayan nüfusun yüzdesine göre sınıflayan OECD'nin NUTS 5 düzeyindeki ta-

nımlamasında nüfus yoğunluğu esas alınmakta olup, 150 kişi/km² altındaki yerler kırsal olarak adlandırılmaktadır. NUTS 3 düzeyindeki sınıflamaya göre ise; kırsal topluluklarda yaşayan nüfus %50'den fazla ise 'baskın kırsal', %15-50 ise 'önemli ölçüde kırsal', %15'ten az ise 'baskın kentsel' bölgeler olarak tanımlanmaktadır (OECD'nin (1994).

AB tarafından geliştirilen kırsal bölgeleri sınıflandırmaya yönelik yaklaşım da nüfus yoğunluğuna göre önerilen bir değerlendirmedir. NUTS 5 düzeyindeki sınıflama, yoğunluğu 100 kişi/km²'den düşük alanları kırsal olarak tanımlamaktadır. NUTS 3 düzeyindeki yerel sınıflamaya göre ise her biri 500 kişi/km²'den fazla nüfus yoğunluğuna ve en az 50.000 bölge nüfusuna sahip bitişik belediye grupları 'yoğun nüfuslu bölgeler' olarak adlandırılmaktadır. Yoğun nüfuslu bir bölgeye ait olmayan, her biri 100 kişi/km²'den fazla nüfus yoğunluğuna sahip belediye grupları 'orta yoğunluklu bölgeler' olup; bölgenin toplam nüfusu en az 50.000 kişi veya yoğun nüfuslu bir bölgeye bitişik olmalıdır. 'Düşük nüfuslu bölgeler': yoğun nüfuslu veya orta dereceli olarak sınıflandırılmayan belediye gruplarıdır (Boscacci vd., 1999; EUROSTAT, 2010; Balestrieri, 2014).

Avrupa Mekânsal Gelişim Perspektifi (ESDP); kentsel-kırsal ortaklıkların gelişimini şiddetle savunan ESDP; kentsel alanların sunduğu fırsatların çoğu zaman kırsal alanlar için tamamlayıcı olduğunu, kasaba ve şehirlerin rakip olarak değil ortak olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir (Davoudi ve Stead, 2002). Bu tipolojideki sınıflar ise; büyük metropollerin egemen olduğu bölgeler, kentsel ve kırsal yoğunlukları yüksek olan çok merkezli bölgeler, yüksek kentsel yoğunluklu çok merkezli bölgeler, metropoliten alan etkisi altındaki kırsal alanlar, orta ve küçük kasaba ağları ve uzak kırsal alanlar olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Komisyonu; 1999).

ESPON projesi; kırsal alanların hangi dereceye kadar işlevsel olarak kent merkezlerine bağlı olduklarını ortaya koymaktadır. Sınıflandırma, "kırsal" ve "kentsel" bölgelerin birbirlerine olan bağımlılığını gösteren iki ana göstergeye dayanmakta olup; kategoriler yüksek kentsel nüfus, yüksek insan müdahaleleri ile düşük kentsel nüfus, düşük insan müdahaleleri arasında değişmektedir (Bengs ve Schmidt, 2005).

Uluslararası yazın taramasında yer alan çalışmalar ülkemizde de ses bulmuş ve hem ulusal hem de yerel ölçekte kırsallığı ele alan ampirik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. DPT (1982) tarafından hazırlanan 'ülke ve bölge çapındaki etkilerine göre bölgelerin sınırları ile özekleri de belirleyen' Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi ile DPT'nin (2004) '... ilçelere bağlı kırsal kesimleri de bir bütün olarak değerlendiren' "İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi Sıralaması" çalışması Türkiye'de ki ilk kırsal sınıflama çalışmaları olarak tanımlanmaktadır. Gülümser vd.,'nin (2010); seçilmiş kırsal gelişme göstergeleri ile Türkiye'nin kırsal yapısını AB

üye ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak değerlendirdiği çalışması, Ögdül vd.'nin (2010) NUTS 4 düzeyinde kentsel-kırsal bağlamda bölgelerin çeşitliliğine vurgu yaparak, ülke genelinde kentlilik ve kırsallık derecelerini ortaya koyan çalışması ve TÜBİTAK'ın (2014) "kentsel-kırsal ayrımının bir tür sorunu değil bir kademelenme sorunu olduğunu" iddia eden "Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi" projesi ulusal yazında kırsal alanı ve kırsallığı ele alan önemli çalışmalardandır.

Geleneksel olarak nüfusun mutlak büyüklüğü, bir alanın kırsal olarak tanımlanmasını sağlayan en yaygın ölçüt olmuştur (Ocaña-Riola, ve Sánchez-Cantalejo, 2005). Makro ölçekli çalışmalarda sıklıkla kullanılmasına karşın (Madu, 2010) kırsallık gibi karmaşık bir kavramı tek bir değişkenle tanımlamak zordur (Ocaña-Riola, ve Sánchez-Cantalejo, 2005; Prieto-Lara, ve Ocaña-Riola.; 2010). Aynı zamanda nüfus yoğunluğu kırsalda doğru olanı tanımlamada yetersiz veya en azından eksik bir gösterge olarak görünmektedir (Balestrieri, 2014). Düşük nüfus yoğunlukları her zaman kırsal nüfuslarla ilişkili olmayıp; yüksek nüfus yoğunlukları da her zaman bir kentsel nüfusun varlığına işaret etmemektedir (Labrianidis; 2006). Bu nedenledir ki; kırsal alanların heterojenliğinin bir sonucu olarak, yalnızca nüfus ve/veya tek bir ekonomik faaliyete dayalı kırsal tanımının, alanları veya bölgeleri kırsal olarak tanımlamak için yeterli olmadığını göstermiştir (Madu, 2010). Nüfus yoğunluğuna ek veya alternatif olarak, bölgesel sınıflandırma için birden fazla kriter veya başka değişkenler önerilmektedir (Pizzoli and Gong; 2007). Genel olarak, literatürdeki çeşitli sınıflandırma ve tanım çalışmalarında nüfus yoğunluğu, nüfus artış veya azalış oranı, yerleşim büyüklüğü, yerel ekonomik yapı, erişilebilirlik ve peyzaj vb. gibi değişkenler kırsallık derecesindeki farklılıkları ölçmek için türetilmiştir (Ballas vd., 2003; Baum vd, 2004; Bryden, 2002; Ilbery, 1998; Labrianidis, 2004; Li, vd., 2015). Ayrıca; Avrupa Komisyonu (2007-2013) tarafından demografik özellikler, istihdam, tarım ve turizm konuları dâhil ekonomik yapılar, beşeri sermaye, ulaştırma ve telekomünikasyon altyapısı ve mekânsal karakteristikleri yansıtan değişkenler kilit sosyal, ekonomik ve demografik verilerin izlenmesi ve değerlendirilmesi yoluyla kırsal alanların yapısını ve işleyişini yakalamaya çalışmaktadır (Bogdanov, 2008).

Özetle; kentsel-kırsal sınıflandırmalar kırsal ve kentsel alanlar arasındaki fonksiyonel ilişkilere dayanan basit yoğunluk yaklaşımlarından daha karmaşık sınıflandırmalara doğru gelişmiştir (Bryden, 2002). Kentsel ve kırsal tanımının belirsizliği, çeşitlenen ve birbiri ile etkileşim içinde olan kentsel-kırsal alanların tek değişken ile yapılan tanımlarının sınırlılıkları çalışmalarda daha karmaşık metodolojilerin ve çoklu değişkenlerin kullanılmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda yurt içi/yurt dışı yazında kırsal alan ve kırsallığı tanımlamada ve sınıflamada kullanılan sosyo-demografik değişkenler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Kırsallığın sınıflamasında kullanılan sosyo-demografik değişkenler

Değişkenler	Akder, 2003	Ballas, 2003	Boscacci, 1999	Bengs, vd., 2005	Cloke, 1977	Gülümser vd., 2010	Leeuwen, 2015	Pazzoli, 2017	Öğdül, 2010	Scholz ve Herrmann, 2010	Vincze ve Mezei, 2011
Nüfus	x	x				x	x	x	x		
Nüfus yoğunluğu		x		x	x			x	x	x	x
Nüfus artışı					x	x				x	x
Yaş gruplarına göre nüfus oranı					x						x
Kaba doğum ve ölüm oranı		x				x					
Doğuştan beklenen yaşam süresi	x										
Bağımlılık oranı									x		x
Göç oranı					x						
Eğitim/okullaşma oranları	x					x			x		
Meslek					x						
Kentleşme oranı									x		
Yoğunluğa göre hanehalkı oranları		x									

Çalışma, Türkiye illeri kırsallığının sosyo-demografik yapısının zamana bağlı değişimini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kırsal bağlamların heterojen yapısı ve çalışmanın nüfus ölçütünün yanı sıra sosyo-demografik veriler ile kırsallığın zamana bağlı değişimini ölçme amacı göz önüne alındığında NUTS-3 düzeyinde çok değişkenli bir süreç izlenmiştir. Son yıllarda kırsal alanın tanımlanması ve sınıflaması çalışmalarında artan sayıda çok değişkenli analiz bulunmakta olup; çalışma kümeleme analizi yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde kırsal alan ve kırsallık boyutlarında kuramsal bir çerçeveye; metodoloji kısmında yöntem, değişken seçimi ve değişkenlerin ülkedeki yansımalarına yer verilmiştir. Son bölümde ise; sosyo-demografik kırsallık değişkenleri kullanılarak yapılan kümeleme analizleri sonrasında ortaya çıkan kümelerin zamana bağlı değişiminin il, alt bölge ve bölge düzeyinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Belirlenen çoklu sınıflama ve çok değişkenli süreç ile sosyo-demografik boyutta hem kırsal alanlar için tanımlayıcı bir değerlendirme yapılması, hem de politika etkilerinin ölçülebileceği bir temelin sağlanması hedeflenmektedir.

2. Metodolojik Çalışmalar

Çok değişkenli veya büyük bilimsel verileri analiz etmek ve düzenlemek için kullanılan bir yöntem olan kümeleme analizi birbirine yüksek derecede benzerlik gösterebilecek verilerin aynı grupta olacak şekilde birkaç kümeye bölünmesini amaçlamaktadır (Everitt, 1993; Shih, vd. 2010). Bir kümedeki benzerlik derecesi, her eksenin özelliğini temsil ettiği sistemle arasındaki mesafeye tanımlanır. Birbirine yakın toplulukların aynı kümede gruplandırılma olasılıkları daha yüksektir (Vincze ve Mezei, 2011). Analiz, veri setinin farklı sınıflar veya kümeler içerip içermediğini ve içeriyorsa bu kümelerin tespit edilmesini amaçlar (Hajizadeh, vd., 2010). Kümeleme analizinde geçerli ve anlamlı sonuçlara ulaşabilmek için önemli değişkenlerin seçilmesi ve küme sayısının doğru belirlenmesi gerekir (Punj ve Stevart, 1983). Küme sayısına karar vermek için geliştirilen en temel ölçütlerden biri N gözlem sayısını göstermek üzere küme sayısı $k = (N/2)^{1/2}$ ifadesi ile hesaplanabilir (Tatlıdil, 1992; Çakmak vd, 2005).

Belirli bir ölçü biriminde iki birim birbirlerine en uzak olacak şekilde kümelenirken, ölçü birimleri değiştiğinde birbirlerine daha yakın hale gelerek bireyler arasındaki uzaklıkların sırası değişebilmektedir. Bu nedenle uzaklık hesaplamasından önce değişkenlerin standartlaştırılması yoluna gidilmektedir (Aldenderfer ve Blashfield, 1984; Çakmak, 1999 aktaran Tekin, 2018). NUTS 3 düzeyinde kırsallığın sosyo-demografik yapısının zamana bağlı değişimini karşılaştırmayı amaçlayan çalışmanın ilk aşamasında hiyerarşik kümeleme yöntemlerinden biri olan “Ward Kümeleme Analizi” (kareli Öklid Uzaklığı ile) küme sayısını belirleyebilmek amacıyla yapılmış olup, sonrasında “İki Adımlı Kümeleme Analizi (Two-Step Cluster)” yöntemi kullanılmıştır.

- 1) Ward Kümeleme Analizi: Bireysel kümeler olarak başlayan, adım adım en benzer kümelerin bir araya getirildiği sürecin sonunda tüm değişkenlerin tek kümede toplandığı bir dizi adımı içermektedir (Clatworthy vd., 2005). Analiz, verileri bir yakınlık matrisinde düzenlenmek amacıyla tasarlanmış olup, mümkün olan en düşük küme içi varyansı türetmek amacıyla kümeleri birleştirmektedir (Stefurak vd., 2004). Bu yöntemde araştırmacının kümeleri tanımlamak için en uygun küme sayısına karar vermesi gerekmektedir (Clatworthy vd., 2005).
- 2) İki Adımlı Kümeleme (Two Step Cluster) Yöntemi; hiyerarşik olmayan kümeleme tekniklerinden “K Ortalamalar” ve hiyerarşik tekniklerinden “Ward’ın En Küçük Varyans” tekniklerini birleştirilmesi ile oluşan hibrid kümeleme tekniğidir (Ceylan vd., 2017). Nicel ve nitel değişkenleri aynı anda kullanmaya izin veren, ilk adımda ön kümeleri belirleyen ardından hiyerarşik kümelemeyi gerçekleştiren tek geçişli bir veri yaklaşımıdır (Wu vd., 2016; Michailidou vd., 2009). Yöntemin ön kümeleme aşamasında veriler tek tek taranarak mevcut durumun önceden oluşturulmuş kümelerle birleştirilip birleştirilmeyeceğine, mesafe ölçütüne göre yeni bir küme başlatıp başlatmayacağına karar verilmektedir (Michailidou vd., 2009). Küme adımında ise; ön küme adımından elde edilen alt kümelerle göre standart hiyerarşik kümeleme algoritması kullanılarak veriler istenen sayıda kümede gruplandırılmaktadır (Satish ve Bharadhwaj, 2010). Bu algoritmanın en önemli özellikleri; büyük veri setlerinde uygulanabilmesi, kategorik ve sürekli değişkenleri işleyebilmesi, otomatik olarak en uygun küme sayısını belirleyebilmesi ve elde edilen kümelerle uyum sağlamayan gözlemlerin istendiğinde veriden ayıklanabilmesidir (Ceylan vd., 2017).

Çalışmanın takip eden aşamasında yurt içi/yurt dışı yazından elde edilen kırsallığı anlatmada kullanılan sosyo-demografik değişkenler belirlenmiş; değişkenlerin Türkiye illerindeki değerlendirilmesi hakkında bilgi verilmiştir. Türkiye NUTS 3 düzeyinde yapılan çalışmada kırsal alanın sosyo-demografik yapısını anlatan değişkenler Türkiye İstatistik Kurumu’nun bölgesel ve il düzeyindeki 2007, 2012 ve 2018 yıllarına ait 9 sosyo-demografik değişkenden oluşmaktadır. Kırsal yazına ek olarak ülkedeki karşılaştırılabilir veri varlığı da değişkenlerin belirlenmesinde etkili olmuştur (Tablo 2).

Toplam nüfus ve köy nüfusu; Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kır-kent arasındaki farklılıkların azaltılması yönünde çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen kırsal ve kentsel nüfus arasındaki fark günden güne daha da artmıştır. Bugün 2018 yılı itibarı ile yaklaşık 82 milyon olan ülke nüfusunun sadece 6 milyonu kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kırsal alanlarda görülen nüfusun azalması; göçün yanı sıra 2012 yılı sonrasında yasalar ile değişen köy statüsü etkili olmuştur.

Tablo 2. Seçilmiş sosyo-demografik değişkenler ile veri kaynakları

Sosyo-demografik değişkenler	
1	Toplam nüfus (TÜİK)
2	Köy nüfusu (TÜİK)
3	Yıllık nüfus artış hızı (TÜİK)
4	Nüfus yoğunluğu (TÜİK)
5	Kırsallık oranı*
6	Genç bağımlılık oranı (TÜİK)
7	Yaşlı bağımlılık oranı (TÜİK)
8	Aktif nüfus (24–44 yaş) oranı*
9	65 yaş üstü oranı (TÜİK)

*: TÜİK sisteminden elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Nüfus Yoğunluğu; kırsallığı tanımlamada kullanılabilecek bir değişken olup ülke ortalama nüfus yoğunluğu her yıl artış göstermektedir. 2018 yılı itibarı ile 108 kişi/km² olan ülke ortalama nüfus yoğunluğunun üstünde 24 il bulunmaktadır.

Toplam Kırsallık Oranı; OECD’nin NUTS 3 düzeyinde yapılan tanımına göre Türkiye illerinin 2018 yılı kırsallık oranları hesaplandığında ülkede 5 adet “Baskın Kırsal Bölge”, 31 adet “Baskın Kentsel Bölge” 45 adet “Önemli Ölçüde Kırsal Bölge” olarak tanımlanabilecek il bulunmaktadır. Ardahan, Bartın, Muş, Kars ve Gümüşhane illerinin Baskın Kırsal ve ülke genelinde var olan 30 adet büyükşehir (R.G. Sayı: 28489) ile Kırıkkale ilinin de Baskın Kentsel Bölge olduğu görülmüştür. Türkiye illerinin büyük bir bölümü ise “Önemli Ölçüde Kırsal” olarak tanımlanabilir (Tablo 3).

Yıllık Nüfus Artış Hızı: 2018 yılı nüfus sayımına göre; ülke ortalama yıllık nüfus artışı 14,7 (binde) olup ortalama üstünde 32 il vardır. Çankırı ilinin 2012 yılı ve sonrası artış hızı ile Gümüşhane ilinin 2018 yılı azalışı dikkat çekicidir. 2018 yılı itibarı ile ülkede en fazla nüfus artış hızına Çankırı; en az artış hızına ise Gümüşhane sahiptir.

Bağımlılık Oranları: Cloke (1977) nüfusun yaşlanmasının kırsal bölgelerde daha belirgin olduğunu, yaşlı bağımlılık oranlarının da kırsal bölgelerde daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de zaman içinde genç bağımlılık oranlarında düşüş yaşanmakla birlikte Şanlıurfa ve Şırnak illeri ülke içinde en yüksek genç bağımlılık oranına, Sinop ve Kastamonu illerinin ise en yüksek yaşlı bağımlılık oranına sahip illerdir.

3. Kümeleme Analizleri ve Mekânsal Yansımalarının Değerlendirilmesi

Kırsallığın sosyo-demografik bağlamda kümelenebilirliği ve zamana bağlı karşılaştırılabilirliği amacıyla hiyerarşik (Ward) ve

Tablo 3. Türkiye illerinin kırsallık durumu ve baskınlık oranları (2018)

Baskın kırsal bölgeler	Ardahan (60, 2), Bartın (58,3), Muş (55,9), Kars (53,0), Gümüşhane (50,7)
Önemli ölçüde kırsal kölgeler	Bayburt (44,7), Iğdır (43,7), Ağrı (43,8), Niğde (42,5), Afyonkarahisar (41,5), Sinop (41,4), Hakkâri (41,4), Bitlis (41,2), Artvin (40,9), Rize (40,9), Bingöl (40,2), Çanakkale (39,7), Kastamonu (39,3), Zonguldak (39,0), Çankırı (38,9), Giresun (38,8), Nevşehir (37,3), Şırnak (37,3), Tokat (37,0), Tunceli (36,7), Yozgat (36,3), Düzce (35,5), Adıyaman (32,4), Burdur (32,1), Aksaray (30,7), Kütahya (30,0), Bolu (29,4), Amasya (29,0), Kırklareli (28,9), Elazığ (28,0), Sivas (27,2), Edirne (27,1), Isparta (27,1), Çorum (26,9), Erzincan (26,7), Yalova (26,7), Karaman (25,9), Kilis (25,6), Uşak (25,5), Karabük (23,9), Osmaniye (23,6), Kırşehir (23,0), Batman (20,2), Bilecik (19,3)
Baskın kentsel bölgeler	Kırıkkale (14,3), Adana (0), Ankara (0), Antalya (0), Aydın (0), Balıkesir (0), Bursa (0), Denizli (0), Diyarbakır (0), Erzurum (0), Eskişehir (0), Gaziantep (0), Hatay (0), İstanbul (0), İzmir (0), Kahramanmaraş (0), Kayseri (0), Kocaeli (0), Konya (0), Malatya (0), Manisa (0), Mardin (0), Mersin (0), Muğla (0), Ordu (0), Sakarya (0), Samsun (0), Şanlıurfa (0), Tekirdağ (0), Trabzon (0), Van (0)

hiyerarşik olmayan (K-means) kümeleme tekniklerinin birleştirilmesi ile oluşan “İki Adımlı Kümeleme Analizi” (Two Step Analysis) kullanılmıştır. 2007, 2012 ve 2018 yıllarına ait “sosyo-demografik”, değişkenler ile üç aşamalı bir kümeleme süreci gerçekleştirilmiş olup; yapılan kümelemeler sonucunda Türkiye illerinin kırsallık durumları, analiz sonuçları ve mekânsal dağılımları haritalanarak yorumlanmıştır. Çalışmada standartlaştırılmış ve standartlaştırılmamış veriler ve SPSS 25.0 paket programı yardımıyla kümeleme analizleri yapılmış olup, yorum ve değerlendirme aşamasında standartlaştırılmış veriler kullanılmıştır.

Aşama 1. İki Adımlı Kümeleme Analizi: Kırsallığın sosyo-demografik yapısını tanımlama amacıyla belirlenen 2007 yılına ait standartlaştırılmış 9 sosyo-demografik değişken ile öncelikli olarak İki Adımlı Kümeleme Analizi yapılmıştır. Program tarafından küme sayısının otomatik olarak belirlendiği bu ilk aşamada 3 küme oluşmuş, analiz sonucunda oluşan kümelerin ilkinde 53, ikincisinde 16, üçüncüsünde ise 12 il yer almıştır. Analiz sonucunda oluşan küme sayısının ülkenin kırsal yapısındaki çeşitliliği yansıtamaması nedeniyle kırsallığın değerlendirilmesinde örnekleme yöntemi ile önerilen

3 küme kullanılmamıştır. Küme sayısının belirlenmesi noktasında Ward yöntemi ile oluşan dendogramlardan yararlanılmıştır.

Aşama 2. Ward Kümeleme Analizi: 2007 yılı standartlaştırılmış sosyo-demografik veriler ile yapılan Ward kümeleme analizi sonucu oluşan dendogramların yatay ekseninde kırsallığın sosyo-demografik değişkenleri ve dikey ekseninde illerin birbirine olan uzaklıkları ve ilişkileri görülmektedir. Analiz sonucunda bir birim uzaklıkta 15 kümenin oluştuğu, en uygun küme sayısının (kümelere düşen il sayısının yakınlığına göre) 2 birim uzaklıkta oluşan 9 küme ve 3 birim uzaklıktaki 6 küme olduğu görülmüştür. Benzer şekilde 2012 yılı için 3 birim uzaklıkta 7 küme, 2018 yılı için 2 birim uzaklıkta 9 ve 3 birim uzaklıkta 6 küme oluşmaktadır (Tablo 4).

Çalışmada farklı yıllara ait değişkenler ile oluşacak kümeler arasında karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla her yıl için ortak bir küme sayısı belirlenmesi hedeflenmiştir. İki Adımlı Kümeleme Analizinde kullanılacak ve 81 ilin çeşitliliğini yansıtabilecek küme sayısının, küme sayısı formülünün ve Ward metodunun sayısal değerlerinin benzer şekilde işaret ettiği “6” olmasına karar verilmiştir.

Adım 3. Belirlenen Küme Sayısına Göre İki Adımlı Kümeleme Analizi: Küme sayısının 6 olarak belirlenmesinin ardından İki Adımlı Kümeleme analizi tekrarlanmıştır; 2007 yılı kümelerinin oluşmasında en önemli değişkenin “nüfus yoğunluğu”, en az etkili değişkenin ise “kırsal oranı” olduğu görülmüştür (Tablo 5).

2007 yılına ait değişkenler ile yapılan İki Adımlı Kümeleme analizi sonucunda oluşan değişken değerlerinin kümelere göre dağılımları incelenmiş, kümeler arasında tüm değişkenlere ait “Mean” değerleri karşılaştırılarak küme özellikleri belirlenmiştir. 9 değişkenin ve 6 kümenin bütüncül ve karşılaştırmalı değerlendirilmesi sonucunda kümeler barındırdıkları sosyo-demografik özelliklere göre adlandırılmışlardır (Tablo 6).

- Kırsallık oranının en yüksek olduğu ve 1. kümede yer alan yerleşmeler “kırsal eğilimli yerleşmeler (KEY)”,
- Yaşlı bağımlılığın yüksek, yıllık nüfus artış hızının düşük olduğu 2. küme yerleşmeleri “durağan yerleşmeler (DUY)”,
- Yıllık nüfus artış hızının ve aktif nüfus oranının en düşük olduğu ve 3. kümede yer alan yerleşmeler “derin durağan yerleşmeler (DDY)”,
- Toplam nüfusun yüksek, kırsallık oranının düşük, yıllık nüfus artış hızının ve aktif nüfusun en yüksek olduğu 4. küme yerleşmeleri “dinamik yerleşmeler (DİY)”,

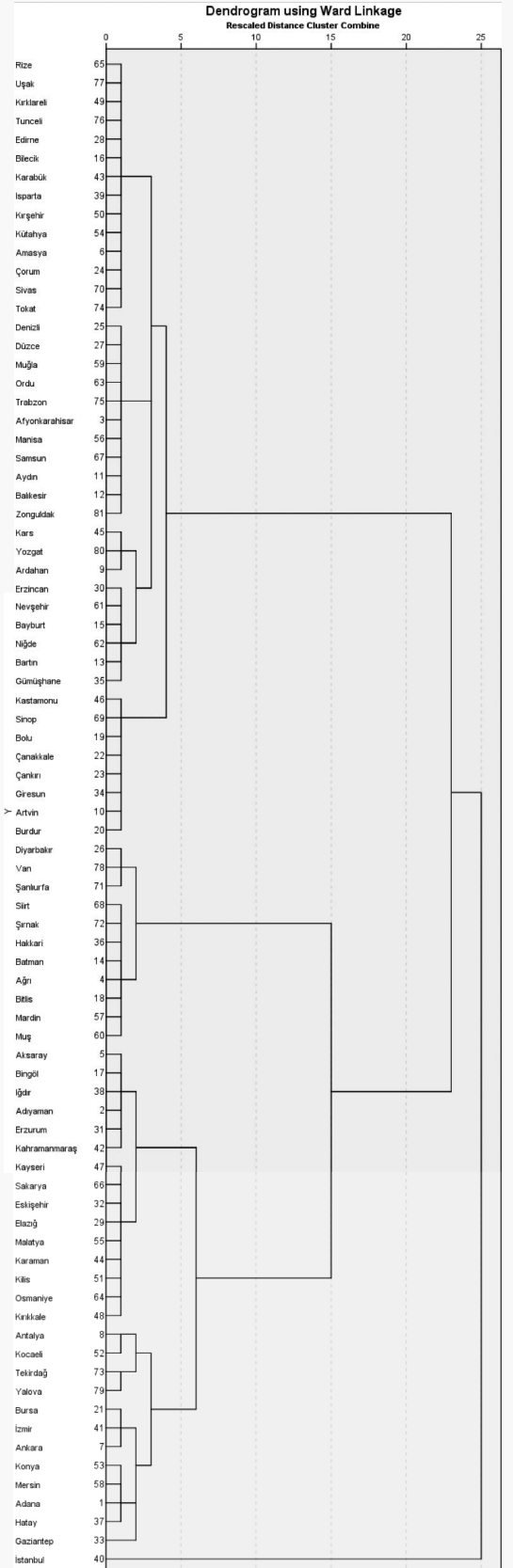
Genç bağımlılığın en yüksek, yıllık nüfus artış hızının yüksek ve aktif nüfus oranının en düşük olduğu ve 5. kümede yer alan yerleşmeler “genç kırsal yerleşmeler (GKY)”,

Tablo 4. 2007 yılı sosyo-demografik değişkenler ile kırsallığın kümelenmesi (Ward)**2 birim uzaklıktaki 9 küme**

1. küme (14) Rize, Uşak, Kırklareli, Tunceli, Edirne, Bilecik, Karabük, Isparta, Kırşehir, Kütahya, Amasya, Çorum, Sivas, Tokat
2. küme (11) Denizli, Düzce, Muğla, Ordu, Trabzon, Afyonkarahisar, Manisa, Samsun, Aydın, Balıkesir, Zonguldak
3. küme (9) Kars, Yozgat, Ardahan, Erzincan, Nevşehir, Bayburt, Niğde, Bartın, Gümüşhane
4. küme (8) Kastamonu, Sinop, Bolu, Çanakkale, Çankırı, Giresun, Artvin, Burdur
5. küme (11) Diyarbakır, Van, Şanlıurfa, Siirt, Şırnak, Hakkâri, Batman, Ağrı, Bitlis, Mardin, Muş
6. küme (15) Aksaray, Bingöl, Iğdır, Adıyaman, Erzurum, Kahramanmaraş, Kayseri, Sakarya, Eskişehir, Elazığ, Malatya, Karaman, Kilis, Osmaniye, Kırıkkale
7. küme (4) Antalya, Kocaeli, Tekirdağ, Yalova
8. küme (8) Bursa, İzmir, Ankara, Konya, Mersin, Adana, Hatay, Gaziantep
9. küme (1) İstanbul

3 birim uzaklıktaki 6 küme

1. küme (34) Rize, Uşak, Kırklareli, Tunceli, Edirne, Bilecik, Karabük, Isparta, Kırşehir, Kütahya, Amasya, Çorum, Sivas, Tokat, Denizli, Düzce, Muğla, Ordu, Trabzon, Afyonkarahisar, Manisa, Samsun, Aydın, Balıkesir, Zonguldak, Kars, Yozgat, Ardahan, Erzincan, Nevşehir, Bayburt, Niğde, Bartın, Gümüşhane
2. küme (8) Kastamonu, Sinop, Bolu, Çanakkale, Çankırı, Giresun, Artvin, Burdur
3. küme (11) Diyarbakır, Van, Şanlıurfa, Siirt, Şırnak, Hakkâri, Batman, Ağrı, Bitlis, Mardin, Muş
4. küme (15) Aksaray, Bingöl, Iğdır, Adıyaman, Erzurum, Kahramanmaraş, Kayseri, Sakarya, Eskişehir, Elazığ, Malatya, Karaman, Kilis, Osmaniye, Kırıkkale
5. küme (12) Antalya, Kocaeli, Tekirdağ, Yalova, Bursa, İzmir, Ankara, Konya, Mersin, Adana, Hatay, Gaziantep
6. küme (1) İstanbul

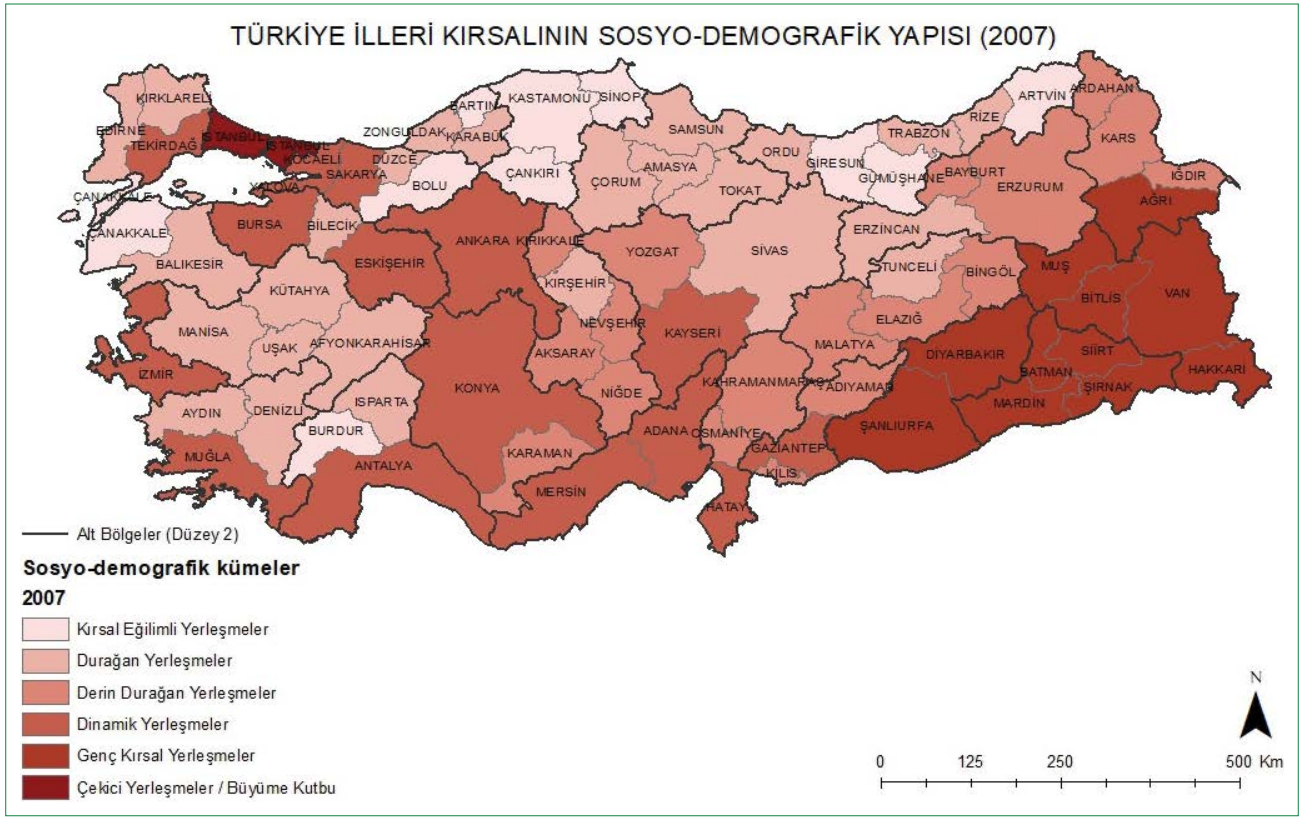
Tablo 5. Kümelerin oluşmasında etkili olan değişkenlerin önem derecesi-mean değerleri

Yıl	Değişkenler	Değişkenin önemi		1. küme		2. küme		3. küme		4. küme		5. küme		6. küme	
		Sıra	Değer	Mean	Sıra	Mean	Sıra	Mean	Sıra	Mean	Sıra	Mean	Sıra	Mean	Sıra
2007	Nüfus yoğ.	1	1	-0.27	6	-0.14	3	-0.22	5	0.2	2	-0.18	4	8.6	1
	Toplam nüfus	3	0.6	-0.4	6	-0.2	4	-0.31	5	0.53	2	-0.13	3	7.74	1
	Kırsal oran	9	0.09	0.69	1	0.07	4	0.24	3	-0.9	5	0.35	2	-2.31	6
	65 Yaş üstü	4	0.52	1.61	1	0.56	2	-0.31	3	-0.39	4	-1.59	6	-0.8	5
	Genç bağımlılık	2	0.6	-0.67	6	-0.62	5	0.27	2	-0.37	3	2.16	1	-0.53	4
	Yaşlı bağımlılık	5	0.49	1.73	1	0.48	2	-0.23	3	-0.53	4	-1.43	6	-1.01	5
	Köy nüfusu	7	0.22	-0.63	6	-0.11	4	-0.46	5	0.64	2	0.15	3	5.35	1
	Aktif nüfus	6	0.4	-0.36	5	0.26	3	-0.24	4	1.09	2	-1.68	6	2.39	1
2012	Yıllık artış	8	0.19	-0.24	4	-0.52	5	-0.56	6	1.21	1	0.46	3	1.11	2
	Nüfus yoğ.	1	1	-0.25	6	-0.2	5	-0.07	3	0.32	2	-0.12	4	8.59	1
	Toplam nüfus	2	0.69	-0.37	6	-0.36	5	-0.04	3	0.91	2	-0.1	4	7.75	1
	Kırsal oran	7	0.18	0.72	1	-0.32	4	0.24	3	-1.55	5	0.37	2	-2.5	6
	65 yaş üstü	4	0.5	1.24	1	0.54	2	-0.15	3	-0.53	4	-1.57	6	-0.98	5
	Genç bağımlılık	5	0.47	-0.56	5	-0.61	6	-0.06	2	-0.38	3	1.96	1	-0.42	4
	Yaşlı bağımlılık	3	0.51	1.34	1	0.47	2	-0.16	3	-0.66	4	-1.48	6	-1.15	5
	Köy nüfusu	8	0.1	-0.53	5	-0.71	6	0.61	1	0.34	3	0.39	2	-0.43	4
2018	Aktif nüfus	6	0.41	-0.62	5	0.12	4	0.31	3	1.66	2	-1.28	6	2.81	1
	Yıllık artış	9	0.02	-0.33	6	-0.03	4	-0.27	5	0.71	2	0.43	3	0.73	1
	Nüfus yoğun.	1	1	-0.3	6	-0.2	5	-0.19	4	0.05	3	0.09	2	8.56	1
	Toplam nüfus	2	0.68	-0.42	6	-0.35	5	-0.33	4	0.34	2	0.3	3	7.72	1
	Kırsal oran	3	0.59	0.91	1	0.62	3	0.79	2	-1.13	4	-1.18	5	-1.18	5
	65 yaş üstü	4	0.48	1.64	1	0.65	2	-1.09	5	-0.03	3	-1.48	6	-1	4
	Genç bağımlılık	5	0.45	-0.93	6	-0.61	5	1.14	2	-0.27	3	1.88	1	-0.32	4
	Yaşlı bağımlılık	6	0.44	1.72	1	0.63	2	-1.04	4	-0.07	3	-1.4	6	-1.16	5
	Köy nüfusu	7	0.33	0.29	3	0.55	2	0.87	1	-0.99	4	-1.01	5	-1.01	5
	Aktif nüfus	8	0.15	-0.83	6	-0.38	5	-0.21	3	0.72	2	-0.23	4	3.24	1
	Yıllık artış	9	0.13	2.08	1	-0.14	4	0.02	2	-0.3	5	-0.13	3	-0.95	6

Kümelerdeki en düşük değerler gri dolgu, en yüksek değerleri ise gri dolgu ve kalın çerçeve ile belirtilmiştir.

Tablo 6. Türkiye illeri kırsallığının sosyo-demografik açıdan kümelenmesi

Yıl	Küme ve il sayısı	Kümede yer alan iller (iki adımlı kümeleme)
2007	Kırsal eğilimli yerleşmeler (KEY) (10 il-%12,3)	Artvin, Bartın, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Sinop
	Durağan yerleşmeler (DUY) (25 il-%30,9)	Afyonkarahisar, Amasya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Çorum, Denizli, Düzce, Edirne, Erzincan, Isparta, Karabük, Kırklareli, Kırşehir, Kütahya, Manisa, Ordu, Rize, Samsun, Sivas, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Zonguldak
	Derin durağan yerleşmeler (DDY) (18 il-%22,2)	Adıyaman, Aksaray, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Elazığ, Erzurum, Iğdır, Kahramanmaraş, Karaman, Kars, Kırıkkale, Kilis, Malatya, Nevşehir, Niğde, Osmaniye, Yozgat
	Dinamik yerleşmeler (DİY) (16 il-%19,8)	Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Mersin, Muğla, Sakarya, Tekirdağ, Yalova
	Genç kırsal yerleşmeler (GKY) (11 il-%13,6)	Ağrı, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van
	Çekici yerleşmeler/Büyüme kutbu (ÇY/BK) (1 il-%1,2)	İstanbul
2012	Kırsal eğilimli yerleşmeler (KEY) (15 il-%18,5)	Artvin, Bartın, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Sinop Eklenenler: Amasya (DUY), Ardahan (DDY), Bayburt (DDY), Çorum (DUY), Ordu (DUY), Yozgat (DDY)
	Durağan yerleşmeler (DUY) (20 il-%24,7)	Bilecik, Edirne, Erzincan, Isparta, Karabük, Kırklareli, Kırşehir, Kütahya, Rize, Sivas, Tokat, Tunceli, Uşak Eklenenler: Bolu (KEY), Eskişehir (DİY), Karaman (DDY), Kırıkkale (DDY), Kilis (DDY), Nevşehir (DDY), Yalova (DİY)
	Derin durağan yerleşmeler (DDY) (24 il-%29,6)	Adıyaman, Aksaray, Bingöl, Elazığ, Erzurum, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Niğde, Osmaniye Eklenenler: Afyonkarahisar (DY), Aydın (DY), Balıkesir (DY), Denizli (DY), Düzce (DY), Hatay (DİY), Konya (DİY), Manisa (DY), Mersin (DİY), Muğla (DİY), Sakarya (DİY), Samsun (DY), Trabzon (DY), Zonguldak (DY)
	Dinamik yerleşmeler (DİY) (8 il-%9,9)	Adana, Ankara, Antalya, Bursa, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Tekirdağ Eklenenler: –
	Genç kırsal yerleşmeler (GKY) (13 il-%16)	Ağrı, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van Eklenenler: Gaziantep (DİY), Iğdır (DDY)
	Çekici yerleşmeler/Büyüme kutbu (ÇY/BK) (1 il-%1,2)	İstanbul
2018	Kırsal eğilimli yerleşmeler (KEY) (6 il-%7,4)	Artvin, Çankırı, Giresun, Kastamonu, Sinop Eklenenler: Tunceli (DY)
	Durağan yerleşmeler (DUY) (28 il-%34,6)	Afyonkarahisar, Amasya, Çorum, Düzce, Edirne, Erzincan, Isparta, Karabük, Kırklareli, Kırşehir, Kütahya, Rize, Sivas, Tokat, Uşak, Zonguldak Eklenenler: Ardahan (DDY), Bartın (KEY), Bayburt (DDY), Bolu, Burdur (KEY), Çanakkale (KEY), Gümüşhane (KEY), Karaman (DDY), Kırıkkale (DDY), Nevşehir (DDY), Yalova (DIY), Yozgat (DDY)
	Derin durağan yerleşmeler (DDY) (16 il-%19,8)	Adıyaman, Aksaray, Bingöl, Elazığ, Iğdır, Kars, Kilis, Niğde, Osmaniye Eklenenler: Ağrı (GKY), Batman (GKY), Bitlis (GKY), Hakkâri (GKY), Muş (GKY), Siirt (GKY), Şırnak (GKY)
	Dinamik yerleşmeler (DİY) (24 il-%29,6)	Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Mersin, Muğla, Sakarya, Tekirdağ Eklenenler: Aydın (DUY), Balıkesir (DUY), Bilecik (DUY), Denizli (DUY), Erzurum (DDY), Kahramanmaraş (DDY), Malatya (DDY), Manisa (DUY), Ordu (DUY), Samsun (DUY), Trabzon (DUY)
	Genç kırsal yerleşmeler (GKY) (6 il-%7,4)	Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa, Van Eklenenler: Gaziantep (DİY), Hatay (DİY)
	Çekici yerleşmeler/Büyüme kutbu (ÇY/BK) (1 il-%1,2)	İstanbul

Şekil 1. Sosyo-demografik kümelerin mekânsal dağılımı (2007).

- Nüfus yoğunluğu, toplam nüfus ve aktif nüfusun çok yüksek, bağımlılık oranlarının düşük olduğu 6. Küme yerleşmeleri “çekici yerleşmeler/büyüme kutupları (ÇY/BK)” olarak tanımlanmıştır.

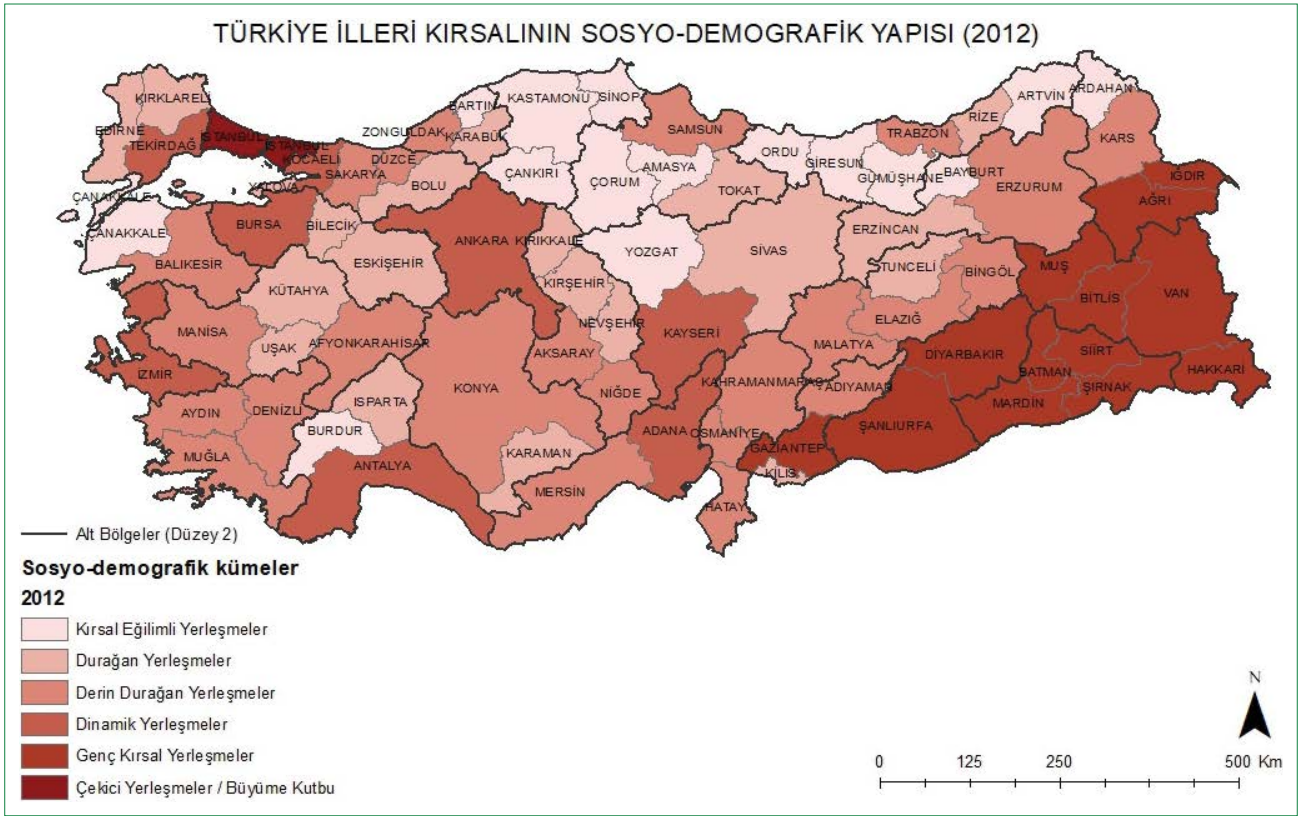
2007 yılına ait İki Adımlı Kümeleme analizi sonucunda ülke genelinde en fazla (%30,9) “durağan” özellik gösteren il bulunmaktadır. 2012 yılında ülkenin %29,6’lık kısmını “derin durağan yerleşmeler” kümesinde yer alan iller; 2018 yılında ise ülkenin %34,6’lık kısmını “durağan yerleşmeler” kümesinde yer alan iller oluşturmaktaydı. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde 2007 yılına ait değişkenler ile yapılan İki Adımlı Kümeleme Analizi ile tanımlanan (Tablo 6) kümeler esas alınarak geçen iki dönemde il, alt bölge ve bölgelerin sosyo-demografik açıdan değerlendirmesi ve kırsallık durumlarının değişimleri tartışılmıştır.

2007 yılı sosyo-demografik değişkenler kullanılarak yapılan kümeleme analizine göre kümelerin oluşmasında en etkili değişkenler “nüfus yoğunluğu” ve “genç bağımlılık oranı”, en az etkili değişken ise “kırsallık oranı” olmuştur (Tablo 5). Genel olarak illerin mekânsal yakınlığa sahip illerle beraber homojen bir yapı oluşturduğu ülke genelinde alt bölgelerin birçoğunun kırsal yapıları bakımından çeşitlilik barındırdığı, ülkenin güneydoğu bölümünün ise homojen yapısı dikkat çekmektedir. İstanbul’un (TR10) beklendiği üzere diğer tüm illerden farklı

bir sosyo-demografik yapıya sahip olduğu ve ülke içinde tek başına “çekici yerleşmeler ve büyüme kutbu” kümesinde yer aldığı görülmüştür. Mekânsal yakınlığa sahip Şanlıurfa (TRC2), Mardin (TRC3) ile Van (TRB2) alt bölgesi “genç kırsal yerleşmeler” kümesinde; Samsun (TR 83), Manisa (TR 33) alt bölgesinde bulunan illerinin tümü yaşlı bağımlılığın hızının yüksek – yıllık artış hızının düşük olduğu “durağan yerleşmeler” kümesinde yer almaktadır (Şekil 1).

Ayrıca; İzmir (TR 31), Ankara (TR 51) ve Adana (TR 62) alt bölgeleri yüksek oranda aktif nüfus barındırmakta olup “dinamik yerleşmeler” özelliği; Kastamonu (TR 82) alt bölgesinin tamamı ise “kırsal eğilimli yerleşme” özelliği göstermektedir. Kocaeli (TR 42), Antalya (TR 61) ve Kayseri (TR 72) alt bölgeleri ise birden fazla kümeyi barındırmakta olup sosyo-demografik açıdan heterojen bir yapı göstermektedir (Şekil 1).

2012 yılına ait sosyo-demografik kümelerin oluşmasında en etkili değişkenler “nüfus yoğunluğu” ve “toplam nüfus” olurken en az etkili değişken “yıllık nüfus artışı”dır (Tablo 5). 2012 yılında kırsal eğilimli, derin durağan ve genç kırsal özellik gösteren yerleşmelerin bir önceki döneme göre sayıları artarken, durağan ve dinamik kümelerde yer alan yerleşme sayıları azalmıştır. Bu dönemde; İstanbul (TR10) “çekici yerleşmeler ve büyüme kutbu”, İzmir (TR 31) ve Ankara (TR 51) alt bölgesi “dinamik yerleşmeler”, Kastamonu

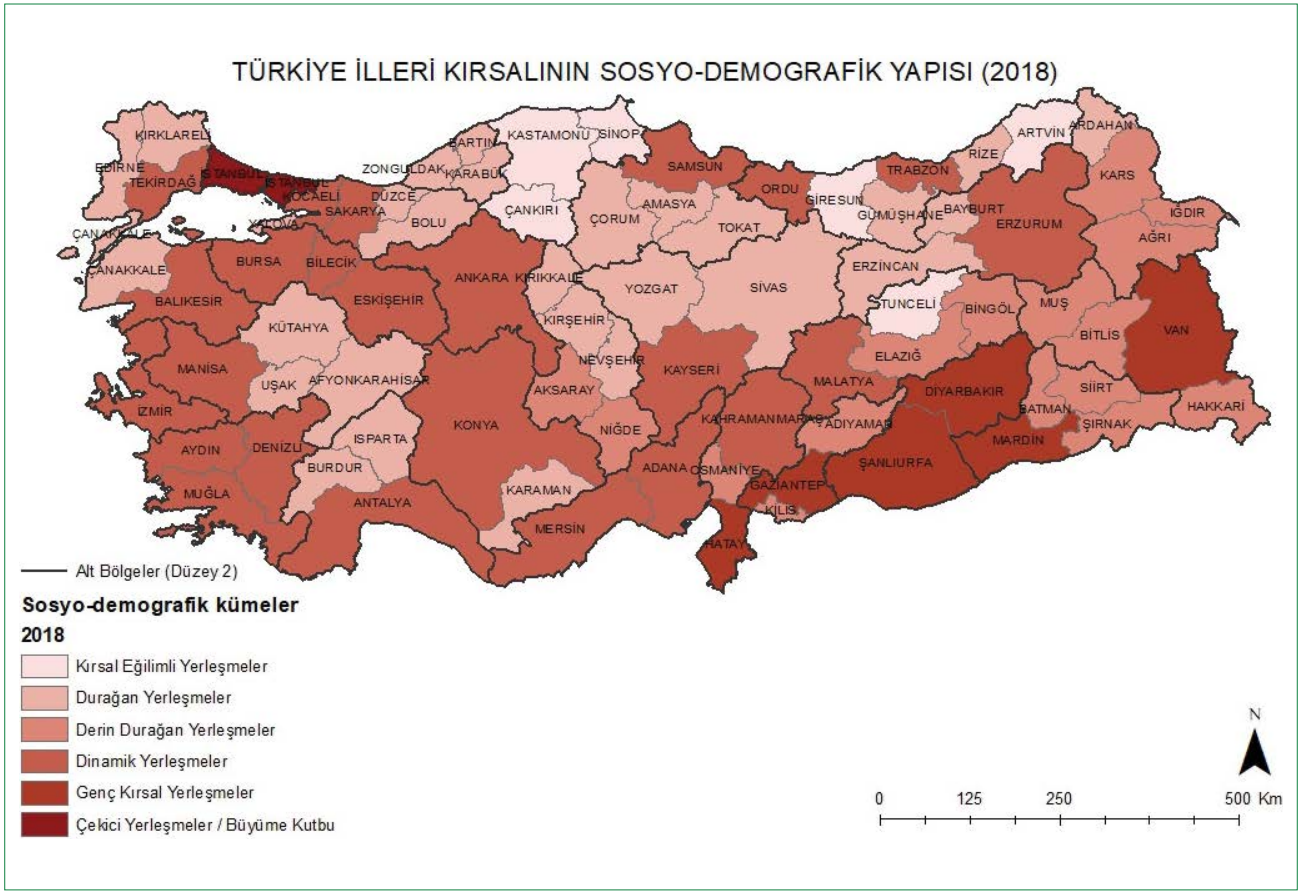
Şekil 2. Sosyo-demografik kümelerin mekânsal dağılımı (2012).

(TR 82) alt bölgesinin tamamı “kırsal eğilimli yerleşmeler”, Şanlıurfa (TRC2), Mardin (TRC3) ve Van (TRB2) alt bölgesi ise “genç kırsal yerleşmeler” kümesinde yer almaya devam etmiştir (Şekil 2).

Aydın (TR 32) ve Hatay (TR 63) alt bölgesi bir önceki dönemden farklı olarak tek bir kümede yer almakta olup; “derin durağan yerleşme” özelliği göstermektedir. Kırıkkale (TR 71) ve Malatya (TRB1) alt bölgeleri sosyo-demografik açıdan heterojen bir yapıya sahip olup “durağan” ve “derin durağan yerleşmeler” kümesinde; Tekirdağ (TR 21) ve Bursa (TR41) alt bölgeleri ise “durağan” ve “dinamik” yerleşmeleri birlikte barındırmaya devam etmektedir. Bu dönemde Adana (TR 62) ve Manisa (TR 33) alt bölgeleri de kendi içlerinde iki farklı kümeye ayrılmaktadır. Ayrıca; diğer tüm alt bölgelerin de bir önceki döneme göre sosyo-demografik yapılarının çeşitlendiği görülmektedir (Şekil 2, Tablo 6).

2018 yılı kümeleme analizi sonucunda sosyo-demografik kümelerin oluşmasında en etkili değişkenler nüfus yoğunluğu” ve “toplam nüfus” ile en az etkili değişken “yıllık nüfus artışı” olmuştur. “Kırsal yerleşmeler”, “genç kırsal yerleşmeler” ve “derin durağan yerleşmeler” kümelerinde yer alan il oran ve sayısının azalırken; “durağan yerleşmeler” ve “dinamik yerleşmeler” kümelerindeki oran ve sayısının arttığı görülmüştür (Tablo 6).

Diğer iki yılda olduğu gibi İstanbul (TR10) tek başına “çekici yerleşmeler ve büyüme kutbu”, İzmir (TR 31) ve Ankara (TR 51) alt bölgeleri “dinamik yerleşmeler”, Kastamonu (TR 82) alt bölgesinin tamamı “kırsal eğilimli yerleşmeler” kümelerinde yer almaktadır. Şanlıurfa (TRC2) alt bölgesi “genç kırsal yerleşmeler”, Tekirdağ (TR 21) alt bölgesi “durağan ve dinamik” ve Kırıkkale (TR 71) alt bölgesi “durağan ve derin durağan yerleşmeler” küme yapılarını devam ettirmiştir. 2006 ve 2012 yıllarında iki veya daha fazla küme barındıran Bursa (TR 41) alt bölgesinin 2018’de tek bir homojen küme oluşturduğu ve “dinamik yerleşmeler” kümesinde; Zonguldak (TR 81) alt bölgesinin ise “durağan yerleşmeler” kümesinde yer aldığı görülmektedir. Adana (TR 62) alt bölgesi sosyo-demografik açıdan homojen bir yapıya sahip olup 2006 yılına benzer şekilde sadece “dinamik yerleşmeler” özelliği göstermektedir. Van (TRB2) ve Mardin (TRC3) alt bölgelerinin sosyo-demografik açıdan genç kırsal yerleşme yapısı 2018 yılı itibarı ile çeşitlenmiş olup bölgedeki iller “derin durağan” ve “genç kırsal yerleşmeler” olmak üzere iki ayrı kümeye ayrılmıştır. 2018 yılı itibarı ile Aydın (TR32) alt bölgesi tek bir kümede yer almakta olup “dinamik yerleşmeler” özelliği göstermektedir. Ülkenin büyük bir kısmı – Manisa (TR 33), Kocaeli (TR 42), Konya (TR 52), Antalya (TR 61), Kayseri (TR 72), Samsun (TR 83), Erzurum (TRA1) alt bölgeleri “durağan” ve “dinamik” yerleşmeler olmak üzere iki ayrı kümede yer almaktadır (Şekil 3).

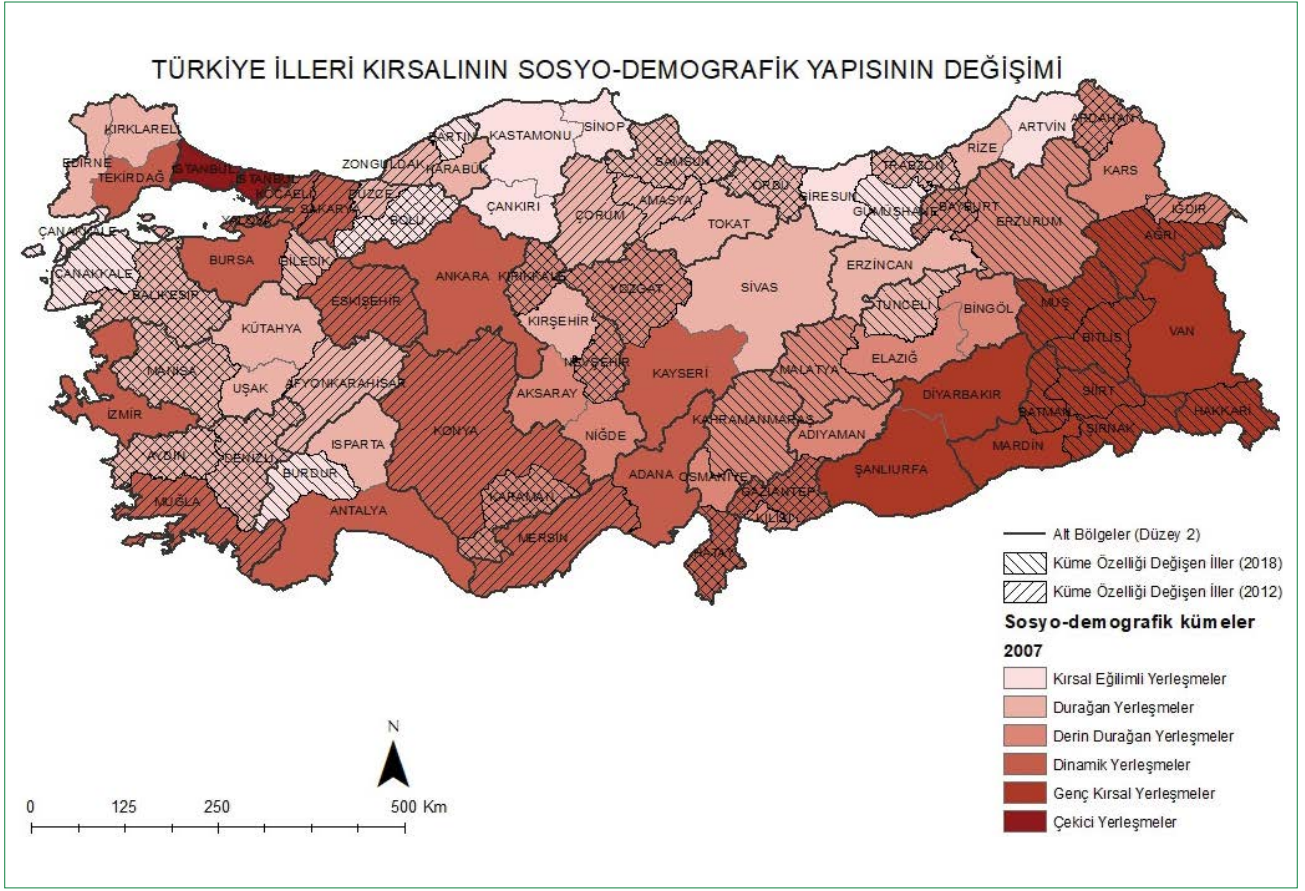
Şekil 3. Sosyo-demografik kümelerin mekânsal dağılımı (2018).

İki Adımlı Kümeleme analizine göre 2007'den bugüne İstanbul, İzmir, Ankara, Kastamonu ve Şanlıurfa alt bölgeleri sosyo-demografik açıdan sürekli olarak tek bir küme özelliği göstermekte olup homojen bir yapıya sahiptir. Tekirdağ, Balıkesir, Konya, Kırıkkale ve Malatya alt bölgeleri ise en az iki farklı küme özelliğini her üç dönemde de benzer sosyo-demografik yapı özellikleri göstermekte olup “sürekli-heterojen” bir yapıdadır. Aydın, Bursa, Kocaeli ve Antalya alt bölgelerinin homojenliği zaman içinde artarken; Manisa, Samsun, Trabzon ve Mardin alt bölgelerinin homojenliği ise azalmaktadır (Şekil 4).

Kırsallığın sosyo-demografik küme yapısı il düzeyinde zamana bağlı olarak değerlendirildiğinde ise; geçen 15 yılda TR 90 alt bölgesinde yer alan Artvin ve Giresun illeri ile TR 82 alt bölgesinde bulunan Kastamonu, Sinop ve Çankırı “kırsal eğilimli yerleşmeler” kümesinde yer almış ve sosyo-demografik kümelerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. TR 21 alt bölgesinde yer alan Kırklareli ve Edirne, TR33 alt bölgesinde yer alan Kütahya ve Uşak, Isparta (TR61), Kırşehir (TR71), Sivas (TR72), Karabük (TR81), Tokat (TR83), Rize (TR90), Erzincan (TRA1) illerinin 2007–2012–2018 yıllarında “durağan yerleşmeler” özelliği gösterdiği görülmektedir. Benzer şekilde TR7 alt bölgesinde ki Aksaray ve Niğde, TRB1 alt böl-

gesindeki Elazığ ve Bingöl illeri, Kars (TRA2), Osmaniye (TR 63), Adıyaman (TRC1) illeri ise her üç dönemde de “derin durağan yerleşmeler” kümesinin özelliğini göstermektedir. Sosyo-demografik açıdan Tekirdağ (TR21), İzmir (TR31), Bursa (TR41), Antalya (TR61), Ankara (TR51), Adana (TR62), Kayseri (TR72) illeri “dinamik yerleşmeler”; Van (TRB2), Mardin (TRC3), Şanlıurfa ve Diyarbakır (TRC2) illeri “genç kırsal yerleşmeler” ve İstanbul (TR10) “çekici yerleşmeler” yapısını zaman içinde korumuştur (Şekil 4, Tablo 7).

Bunların yanı sıra; 2007 yılında “kırsal eğilimli yerleşmeler” kümesinde yer alan Bolu (TR42); “durağan yerleşmeler” kümesinde yer alan Balıkesir (TR22), Manisa (TR33), Aydın (TR32), Samsun (TR83), Ordu ve Trabzon (TR90) ise küme yapıları bakımından her üç dönemde de farklı sosyo-demografik özellikler göstermişlerdir. “Derin durağan yerleşmeler” kümesinde yer alan Karaman (TR52), Kırıkkale, Nevşehir (TR71), Yozgat (TR72), Ardahan (TRA2) ve Bayburt (TRA1); “dinamik yerleşmeler” kümesinde yer alan Hatay (TR63) ve Gaziantep (TRC1) illeri de benzer şekilde 2007'den bugüne farklı kümelerde yer almıştır (Şekil 4, Tablo 7). Alt bölgelerin sosyo-demografik değişkenler kullanılarak oluşan kümeleri ve zamana bağlı homojenliğin değişimi Tablo 7'de verilmiştir.

Şekil 4. Sosyo-demografik kümelerin mekânsal dağılımı (2018).

4. Sonuç

Kırsal alanlar; kentsel alanlardan sadece barındırdıkları nüfus bakımından değil, aynı zamanda ekonomi, istihdam, eğitim düzeyi, bilgiye erişim ve göç gibi sosyal, ekonomik, fiziksel, sağlık, kültürel vb. koşullarla da ayrılırlar. Kırsal alanın tanımı ve kırsallık göstergeleri ülkeden ülkeye, ülke içinde ise kurumdan kuruma farklılaşmakta olup alanın bağlamına ve veri varlığına bağlı olarak değişmektedir. Kırsal ve kentsel bileşenlere sıklıkla birbirinden bağımsız yaklaşılsa da aralarında kesin bir sınır bulunmamaktadır. Bugünün mekânsal gelişim politikaları da kentsel ve kırsal alanların işlevsel ilişkilerinin ve politikalarının bütüncül bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de kırsallığın belirsizliği ve kırsal alanların çeşitliliğinin tanınması, kırsal kalkınma politikalarının unsurlarından biri olup kırsallığın farklı ölçeklerde ve içeriklerde ele alınması önemlidir.

NUTS-3 düzeyinde yapılan bu çalışma; illerin kırsallığının sosyo-demografik değişkenler yardımıyla tanımlanmasını ve zamana bağlı değişen yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kırsal alan tipoloji ve sınıflama çalışmaları sosyo-demografik, ekonomik, çevresel vb. tüm dinamikleri birlikte

ele almayı gerektirmekte olup bu çalışma ülkedeki kırsallık durumunun yaklaşık 15 yıllık dönemdeki sosyo-demografik durumunu aktarma hedefine karşın bütüncül ve çok boyutlu bir kırsal tipoloji çalışması özelliği taşımamaktadır. Sosyo-demografik yapının bu süreçte detaylı ele alınışı, kanıta dayalı bu izlenimi ile planlama yoluyla etkili ve verimli kararlar ve/veya önlemler geliştirmeye yardımcı olmak hedeflenmiştir.

Kırsallığın sosyo-demografik göstergeleri ile tanımlanarak il düzeyinde yapılan kümelemeler ve zamana bağlı karşılaştırmalı mekânsal değerlendirmeler sonucunda doğu-batı arasındaki keskinliğin değişim gösterdiği görülmektedir. Ülkenin genç kırsal yerleşme özelliği gösteren güneydoğu bölümü ve paralelinde gelişen derin durağan yerleşme özelliği gösteren iller ile özellikle büyükşehir illerini kapsayan ve dinamik yerleşme özelliği gösteren güney/güney iç kısmı illerinin mekânsal olarak homojen ve sürekli bir yapı gösterdiği görülmüştür. 2012 yılına gelindiğinde güneydoğu üçgeni ile paralelindeki derin durağan illerin dışında mekânsal süreklilik kırılmaktadır. 2018 yılında ise bu kez ülkenin güney ve batı illeri sosyo-demografik açıdan önemli bir mekânsal süreklilik göstermektedir. Dinamik yerleşmelerin bu dağılımında

Tablo 7. Alt bölgelerin sosyo-demografik küme yapıları ve alt bölgelerin zamana bağlı değişen homojenliği

Düzey 1 (12 bölge)	Kod	Düzey 2 (26 alt bölge)	Düzey 3 (81 il)	2007	2012	2018	Alt bölge içi benzerlik	2007 küme	2012 küme	2018 küme
İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul				Süreklili-Homojen	6	6	6
Batu Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli				Süreklili-Heterojen	24	24	24
	TR22	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir, Çanakkale				Süreklili-Heterojen	12	13	23
Ege	TR31	İzmir alt bölgesi	İzmir				Süreklili-Homojen	4	4	4
	TR32	Aydın alt bölgesi	Aydın, Denizli, Muğla				Homojenliği Artan	24	3	4
	TR33	Manisa alt bölgesi	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak				Homojenliği Azalan	2	23	24
Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik				Homojenliği Artan	24	24	4
	TR42	Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu				Homojenliği Artan	124	234	24
Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	Ankara				Süreklili-Homojen	4	4	4
	TR52	Konya alt bölgesi	Konya, Karaman				Süreklili-Heterojen	34	23	24
Akdeniz	TR61	Antalya alt bölgesi	Antalya, Isparta, Burdur				Homojenliği Artan	124	124	24
	TR62	Adana alt bölgesi	Adana, Mersin				Süreksiz	4	34	4
	TR63	Hatay alt bölgesi	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye				Süreksiz	34	3	345
Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale alt bölgesi	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir				Süreklili-Heterojen	23	23	23
	TR72	Kayseri alt bölgesi	Kayseri, Sivas, Yozgat				Süreksiz	234	124	24
Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın				Süreksiz	12	123	2
	TR82	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu, Çankırı, Sinop				Süreklili-Homojen	1	1	1
	TR83	Samsun alt bölgesi	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya				Homojenliği Azalan	2	123	124
Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Güümüşhane				Homojenliği Azalan	12	123	124
Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt				Süreksiz	23	123	24
	TRA2	Ağrı alt bölgesi	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan				Süreksiz	34	134	23
Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli				Süreklili-Heterojen	23	23	34
	TRB2	Van alt bölgesi	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri				Süreksiz	5	5	35
Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis				Süreksiz	34	134	35
	TR C2	Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa, Diyarbakır				Süreklili-Homojen	5	5	5
	TRC2	Mardin alt bölgesi	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt				Homojenliği Azalan	5	5	35

1 Kırsal eğilimli yerleşmeler (KEY) (10 il-%12,3)

3 Derin durağan yerleşmeler (DDY) (18 il-%22,2)

5 Genç kırsal yerleşmeler (GKY) (11 il-%13,6)

2 Durağan yerleşmeler (DUY) (25 il-%30,9)

4 Dinamik yerleşmeler (DİY) (16 il-%19,8)

6

Çekici yerleşmeler/Büyüme kutbu (ÇY/BK) (1 il-%1,2)

büyükşehir yasası ile şekillenen kırsallık oranları önemli bir etken olduğu söylenebilir. Ayrıca; kırsal kalkınma ve kırsal politika müdahalelerinin sonucunu belirleme noktasında kırsal heterojenliğin önemli bir rolü bulunmakta olup ülke içindeki alt bölgeler önemli ölçüde heterojen yapı özelliği göstermektedir.

Kırsalın sosyo-demografik yapısının çok yönlü ve çok değişkenli süreçler ile ele alınması, güçlü/zayıf yönlerinin ortaya konulması, kentsel ve kırsal karakterli alanların etkileşimini ve bağımlılıklarını dikkate alan sistemlerin önerilmesi ve bunları birleştiren stratejilerin geliştirilmesi bölgelerin bütünsel olarak yeniden değerlendirilmesini öngören bugünün mekânsal gelişim politikaları açısından gereklidir. Çalışma sonucunda elde edilen kırsallığın ülke ve bölge içindeki çeşitliliği karakteristik durumlar yaratmakta olup; kırsal ve kentsel nüfus ihtiyaçlarının çeşitli perspektiflerden ele alınması, ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılması, her bir yerin farklı yerel potansiyellerinin tespit edilmesi, aralarındaki etkileşimlerin büyüklüğü ve hassas kümelerin belirlenmesi gelecek açısından önemli ve yol gösterici olacaktır. Son olarak; il ve bölge düzeyinde zamana bağlı yapılan çalışmanın sosyo-demografik karşılaştırmaların yanı sıra ülkenin heterojen yapısını yansıtacak bölgeye özgü sosyal ve demografik politikalar ile planlama kararları üretme noktasında yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akder, H. (2003). Linking Agricultural Statistics to Other Data Sources for Analysing Rural Indicators of Social Well-Being and Equity, Bildiri, 8th IWG. AGRI Seminar, OECD, Paris.
- Aldenderfer, M. S. ve Blashfield, R. K. (1984). Quantitative Applications in the Social Sciences: Cluster analysis Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Avrupa Komisyonu, (1999). ESDP-European Spatial Development Perspective: Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union, Report, European Commission, Brussels.
- Balestrieri, M. (2014). Rurality and competitiveness. Some observations on the local area: The case of the Sardinian Region. International Journal of Rural Management, 10(2), 173-197.
- Ballas, D., Kalogeresis, T., ve Labrianidis, L. (2003). A Comparative Study of Typologies for Rural Areas in Europe, Bildiri, 43rd ERS Congress. Finlandiya
- Baum, S., Trapp, C., & Weingarten, P. (2004). Typology of rural areas in the CEE new Member States. Assessing rural development of the CAP.
- Bengs, C., ve Schmidt-Thomé, K. (2005). ESPON 1.1. 2. Urban Rural Relations in Europe.
- Blunden, J. R., Pryce, W. T. R., & Dreyer, P. (1998). The classification of rural areas in the European context: An exploration of a typology using neural network applications. Regional Studies, 32(2), 149-160.
- Bogdanov, N., Meredith, D., & Efstratoglou, S. (2008). A typology of rural areas in Serbia. Economic annals, 53(177), 7-29.
- Boscacci, F., Arcaini, E., Boscacci, F., Camagni, R., Capello, R., & Porro, G. (1999). A Typology of Rural Areas in Europe. Study Programme on European Spatial Planning Of The European Commission", Milan: Milan Polytechnic.
- Bryden, J. (2002, November). Rural development indicators and diversity in the European Union. In conference on "Measuring rural diversity". Washington, DC. Available from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download>.
- Ceylan, Z., Gürsev, S. ve Bulkan, S. (2017). İki Aşamalı Kümeleme Analizi ile Bireysel Emeklilik Sektöründe Müşteri Profiline Değerlendirilmesi. Bilişim Teknolojileri Dergisi, 10(4), 475-485
- Clatworthy, J., Buick, D., Hankins, M., Weinman, J., & Horne, R. (2005). The use and reporting of cluster analysis in health psychology: A review. British journal of health psychology, 10(3), 329-358.
- Cloke, P. J. (1977). An index of rurality for England and Wales. Regional Studies, 11(1), 31-46.
- Cloke, P., ve Edwards, G. (1986). Rurality in England and Wales 1981: A Replication of the 1971 index. Regional Studies, 20(4), 289-306.
- Coombes, M., & Raybould, S. (2004). Finding Work in 2001: Urban-Rural Contrasts Across England in Employment Rates and Local Job Availability. Area, 36(2), 202-222
- Cromartie, J. B., and L. L. Swanson (1996). Census Tracts More Precisely Define Rural Populations and Areas. Rural Development Perspectives 11 (3): 31-39.
- Çakmak, Z. (1999). Kümeleme Analizinde Geçerlilik Problemi Ve Kümeleme Sonuçlarının Değerlendirmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(3), 187-205.
- Çakmak, Z., Uzgören, N., ve Keçek, G. (2005). Kümeleme Analizi Teknikleri ile İllerin Kültürel Yapılarına Göre Sınıflandırılması ve Değişimlerinin İncelenmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (12).
- Davoudi, S., ve Stead, D. (2002). Urban-Rural Relationships: An Introduction and Brief History. Built Environment, 28(4), 269-277.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 2004. İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ESPON (2004) Potentials for Polycentric Development in Europe: ESPON Project 1.1.1. Final Report.

- EUROSTAT, (2005). Nomenclature of Territorial Units for Statistics – NUTS (Luxemburg: Statistical Regions of Europe).
- EUROSTAT, (2010). A Revised Urban-Rural Typology, Eurostat Regional Yearbook 2010, 239-253
- Everitt, B. (1993) Cluster Analysis for Applications Academic Press, New York
- Gülümser, A. A., Levent, T. B. ve Nijkamp J. (2010). Türkiye'nin Kırsal Yapısı: AB Düzeyinde Bir Karşılaştırma.
- Hajizadeh, E., Ardakani, H. D., & Shahrabi, J. (2010). Application of Data Mining Techniques in Stock Markets: A Survey. *Journal of Economics and International Finance*, 2(7), 109-118.
- Harrington, V., & O'Donoghue, D. (1998). Rurality in England and Wales 1991: a replication and extension of the 1981 rurality index. *Sociologia Ruralis*, 38(2), 178-203.
- Hugo, G., Champion, A., & Lattes, A. (2003). Toward a new conceptualization of settlements for demography. *Population and Development Review*, 29(2), 277-297.
- Ilbery, B. (1981). Dorset agriculture. A classification of regional types. *Transactions of the Institute of British geographers* 6, pp. 214-227 (WP 14)
- Labrianidis, L. (2006). Human capital as the critical factor for the development of Europe's rural peripheral areas. *The New European Rurality: Strategies for Small Firms*, 41-59.
- Leeuwen, E., (2015). Urban-Rural Synergies: An Explorative Study at the NUTS3 Level, *Appl. Spatial Analysis*, DOI 10.1007/S12061-015-9167-X
- Li, Y., Long, H., & Liu, Y. (2015). Spatio-temporal pattern of China's rural development: A rurality index perspective. *Journal of Rural Studies*, 38, 12-26.
- Long, H., Zou, J., & Liu, Y. (2009). Differentiation of rural development driven by industrialization and urbanization in eastern coastal China. *Habitat international*, 33(4), 454-462.
- Madu, I. A. (2010). The structure and pattern of rurality in Nigeria. *GeoJournal*, 75 (2), 175-184.
- Malinen, P., Keränen, R., & Keränen, H. (1994). Rural area typology in Finland: a tool for rural policy. *Oulun yliopisto*.
- Michailidou, C., Maheras, P., Arseni-Papadimitriou, A., Kolyva-Machera, F., & Anagnostopoulou, C. (2009). A study of weather types at Athens and Thessaloniki and their relationship to circulation types for the cold-wet period, part I: two-step cluster analysis. *Theoretical and applied climatology*, 97(1-2), 163-177.
- Ocaña-Riola, R., & Sánchez-Cantalejo, C. (2005). Rurality index for small areas in Spain. *Social Indicators Research*, 73(2), 247-266.
- OECD, (1994). *Creating Rural Indicators for Shaping Territorial Policy*, OECD, Paris
- OECD, (2011). *Regional Typology Report*. Directorate for Public Governance and Territorial Development. *Our Urbanizing World*, No:2014/3
- Öğdül, H. G. (2010). Urban And Rural Definitions in Regional Context: A Case Study on Turkey. *European Planning Studies*, 18(9), 1519-1541
- Pizzoli, E. (2017). Rural Development Indicators for Regions with Different Degrees of «Rurality»: A Statistical Study.
- Pizzoli, E., ve Gong, X. (2007). How to Best Classify Rural and Urban. in *Ponencia Presentada En La Fourth International Conference on Agriculture Statistics* (22-24).
- Prieto-Lara, E., & Ocaña-Riola, R. (2010). Updating rurality index for small areas in Spain. *Social Indicators Research*, 95(2), 267.
- Punj, G., ve Stewart, D. W. (1983). Cluster Analysis in Marketing Research: Review and Suggestions for Application. *Journal of Marketing Research*, 20(2), 134-148.
- Resmi Gazete, (2012). On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
- Satish, S. M., & Bharadhwaj, S. (2010). Information search behaviour among new car buyers: A two-step cluster analysis. *IIMB Management Review*, 22(1-2), 5-15.
- Scholz, J., & Herrmann, S. (2010). Rural Regions In Europe. A New Typology Showing The Diversity of European Rural Regions (No. 4). Discussion Paper.
- Shih, M. Y., Jheng, J. W., & Lai, L. F. (2010). A Two-Step Method For Clustering Mixed Categorical and Numeric Data. *Tamkang Journal of Science and Engineering*, 13(1), 11-19.
- Sorte, F. (2003). An Evolutionary Approach to Rural Development. Some Lessons for The Policymaker, *Associazione Alessandro Bartola, Collana Appunti*, No. 3, Ancona, Italy.
- Stefurak, T., Calhoun, G. B., & Glaser, B. A. (2004). Personality typologies of male juvenile offenders using a cluster analysis of the Millon Adolescent Clinical Inventory introduction. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 48(1), 96-110.
- Tatlıdil, H. (1992). Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları
- Tekin, B. (2018). Ward, K-Ortalamlar ve İki Adımlı Kümeleme Analizi Yöntemleri ile Finansal Göstergeler Temelinde Hisse Senedi Tercihi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 401-436.
- TÜBİTAK, (2014). Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi Projesi Final Raporu, Proje No: 108G173, Trabzon.
- TÜİK, (2019). Bölgesel İstatistikler Veri Seti. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/> Erişim: Haziran, 2019.
- UNECE, FAO, OECD, World Bank (2007) *Rural Household's Livelihood And Well-Being: Statistics On Rural Development And Agriculture Household Income*, Handbook, Geneva, Switzerland.
- Vincze, M., & Mezei, E. (2011). The Increase of Rural Development Measures Efficiency at the Micro-Regions Level by Cluster Analysis. A Romanian Case Study. *Eastern Journal of European Studies*, 2(1), 13.
- Wu, X., Zhan, F. B., Zhang, K., & Deng, Q. (2016). Application of a two-step cluster analysis and the Apriori algorithm to classify the deformation states of two typical colluvial landslides in the Three Gorges, China. *Environmental Earth Sciences*, 75(2), 146.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kırsal Yerleşmelerde Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi İçin Bir Yöntem Önerisi: Bursa Köylerinden Örnekler

A Methodology Proposal to Measure the Quality of Life in Rural Settlements: Example Villages of Bursa

 Selman Küçükogul, Handan Türkoğlu

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Tarım devrimiyle yerleşik hayata geçen insan toplulukları günümüzün kırsal yerleşmelerinin çekirdeğini oluşturmaktadır. Günümüzde değişen tarım politikaları ile köylerdeki temel ekonomik faaliyet olan tarım zayıflamış, köyler dönüşüm sürecine girmiştir. Bunun sonucunda sosyal, mekansal ve organizasyonel birçok sorun kırsal alanlarda yaşam kalitesini etkilemiştir. Bu çalışmada kırsal alanlarda yaşam kalitesinin ölçülmesi amacıyla yaşam kalitesini etkileyen parametreler üzerinden bir değerlendirme yaklaşımı ortaya konulmaktadır. Geliştirilen yöntem çerçevesinde yaşam kalitesini ölçmek amacıyla Bursa'da seçilen üç köyün profilleri çıkarılmış, seçilen parametreler, sonuçlar karşılaştırmalı olarak incelenmiş kırsal alanlarda yaşam kalitesini yükseltilmesi amacıyla öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Kırsal kalkınma; kırsal yaşam kalitesi; kırsal yerleşmeler.

ABSTRACT

With the agricultural revolution, communities which settled in agricultural land is the core of rural settlements. Today, agriculture, which is the main economic activity in the villages, has weakened with the changing agricultural policies and the villages have entered a transformation process. As a result, many social, spatial and organizational problems have affected the quality of life in rural areas. In order to measure the quality of life in this study, an evaluation approach is presented through parameters affecting the quality of life in rural areas. Within the framework of the proposed method, three villages in Bursa have been profiled in order to measure the quality of life. Parameters and comparative results were then developed in order to improve the quality of life in rural areas.

Keywords: Rural development; quality of rural life; rural settlements.

Geliş tarihi: 25.09.2018 Kabul tarihi: 27.08.2020

Online yayımlanma tarihi: 09.02.2021

İletişim: Selman Küçükogul

e-posta: selmankucukogul@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

İnsan topluluklarının yerleşik hayata geçtiği neolitik dönem sonrası ve 18. YY sonunda girilen sanayileşme dönemi ile yaşanan hızlı kentleşme süreci kırsal alanların önemini azaltmamıştır. Kırsal alanlar hakkında yapılan tanımlamalar gerek farklı ülkelerin/toplumların, gerek farklı disiplinlerin yapısı ve çalışmaları nedeniyle değişkenlik göstermektedir. Kırsal alanların barındırdığı sosyal, kültürel, ekonomik, demografik, çevresel ve mekansal çeşitliliğin zaman içinde değişen koşullarla birlikte yeni anlamlar kazanması, tam bir kırsal alan tanımı yapılmasını güçleştirmektedir (T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2011). Kırsal alan Kent Bilimleri Sözlüğünde "üretim etkinlikleri tarıma dayalı olan kırsal nüfusun yaşadığı ve çalıştığı alan" olarak tanımlanmakta, iş bölümünün gelişmediği, ekonomisi tarıma dayanan, geniş aile yapısının, yüz yüze komşuluk ilişkilerinin olduğu, bu açıdan kentsel topluluklardan ayrılan toplulukların yaşadığı yerleşimler olarak nitelendirilmektedir (Keleş, 1978).

Kırsal alanları sadece kentsel olmayan alanlar veya tarımın ve peyzajın öne çıktığı alanlar olarak tanımlamak kırsal alanların bugünkü karmaşık durumunu tanımlamakta yetersiz kalmaktadır (Labriniadis, 2006). Günümüzde kırsal ve kentsel alanların ayrıştırılması giderek belirsiz bir hale gelirken kırsal alanların bir yanda kitle turizmi öte yandan küçük ölçekli rekreatif alanlar ile rekreasyon endüstrisinin bir parçası haline geldiği gözlenmektedir (Vaz ve diğ., 2006). Kentsel mekan ve kırsal alanlar arasındaki daralan anlam farkı, kırsal alanların karakterinin kaybolmasına, anlamını yitirmesine işaret etmektedir. Günümüzde de "kent dışı alanlar" olarak tanımlanan kırsal alanların bir kısmı kentlerin yayılması sonucu kentlerle bütünleşmiştir (Erdem, 2012).

Ülkemizde, 06.12.2012 tarihinde yayınlanan 6360 sayılı Kanun ile 14 Büyükşehir Belediyesi (BŞB) sınırı kırsal alanları da kapsayacak şekilde il sınırlarına genişletilmiş, böylece tüzel kişiliği ortadan kalkan ve mahalleye dönüştürülen belde ve köyler, hem kentler için uygulanan planlama anlayışına tabi olmuş, hem de kırsal alan kapsamının mevcut tanımlar üzerinden tespit edilmesi oldukça güçleşmiştir. Dolayısıyla mahalli idareler yapısındaki değişimlerden asgari düzeyde etkilenecek yeni bir kırsal alan tanımının yapılmasına ve bundan sonra da kırsal alanların ihtiyaçlarına göre oluşturulacak bir planlama ve tasarım anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır (T.C Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, UKKS, 2015).

Türkiye’de kırsal yerleşimlerdeki refah düzeyinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarına kadar gitmektedir. Cumhuriyet’in kuruluşu ile başlayan modernleşme ve çağdaşlaşma hareketleri tarımda ve kırsal kesimin kalkınması çabalarında da etkisini göstermiş, nüfusun önemli bir bölümünün yaşadığı, ekonominin tarıma dayandığı köylere özel bir önem verilmesini zorunlu kılmıştır. Mekansal düzenle-

me açısından 442 sayılı Köy Kanunu, bu alanda atılan adımların ilklerinden biri olması sebebiyle önem taşımaktadır. Bu kanun ile bütün köylerin örnek köy standartlarına ulaşması, kırsal kalkınmanın yasal altyapısının hazırlanması ve dağınık yapıda, ulaşılması zor bir köy kurgusu yerine kırsal yerleşmelerin bir arada yapılandırılması amaçlanmaktadır.

Kırsal kalkınma çalışmaları ve Köy Kanunu’ndan sonra 1950’li yıllarda tarımsal destekleme politikası yaygınlaştırılmış, elde edilen dış yardımlar tarımsal üretime aktarılmıştır. Ancak zaman içinde bilginin ve teknolojinin artması, sanayi devrimiyile birlikte tarımda makineleşmenin yaygınlaşmasıyla hızlı bir göç ve kentleşme süreci başlamıştır. Kır ve kent arasındaki gelişmişlik farklılığından kaynaklanan bu durum hem kırsal alanlarda hem de kentsel alanlarda sorunlar oluşmasına sebep olmuş, kırsal alanlar boşalmış, canlılığını kaybetmiş ve yeniden ele alınması gereği ortaya çıkmıştır (Gülçubuk ve diğ., 2010).

Kırsal yerleşmelerde yaşam kalitesinin artırılması, kentsel ve ulusal ağlarla bütünleşmelerinin sağlanması, hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması ve hizmet etkinliğinin artırılması, kırsal yerleşim planlama ve tasarımı yapılması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi gibi amaçlarla planlı kalkınma dönemi ve sonrasında da çeşitli adımlar atılmaya devam etmiştir.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1963–1967), kırsal alana yönelik çözümler yalnızca tarıma bağlı iktisadi stratejiler üzerinden sunulmaktadır (Erdem, 2012; Erbey ve diğ., 2009; Kayıkçı, 2005).

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1968–1972), I. Kalkınma Planında önerilen Toplum Kalkınması modeli benimsenmiş, bu kapsamda kırsal kesimde yaşayanların kalkınması ve artan gelirden pay alması için tarımda çalışan nüfusun tarım dışı sektörlere aktarılması hedeflenmiş ve Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu kabul edilmiştir. (Erdem, 2012; Çelik, 2005; Kayıkçı, 2005,).

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1973–1978), kırsal yerleşim düzenini dağınık kırsal yerleşme dokusundan çıkararak yeniden geliştirmek ve götürülen hizmet maliyetini azaltmak amacıyla "Merkez Köyler" yaklaşımı önerilmektedir. Merkez köy yaklaşımı, köy kümeleri arasında "gelişme potansiyeli" gösteren yerleşmeye götürülecek hizmetlerin üretilmesi ve çevresindeki yerleşmelerin bundan yararlanmasını içermektedir (Geray, 1975).

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1979–1983), kırsal kalkınmanın araçları etkili bir toprak reformu, kooperatifleşme ve köykentler aracılığıyla yeni bir yerleşim düzeninin oluşturulması olarak belirlenmiştir. Köy ile kent arasında yeni bir ölçek olarak planlanan köykentler, kalkınma planının sosyo-ekonomik kararlarının, mekana uygulama aracı olarak önerilmiştir (Çelik, 2005; DPT, 1979;).

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1984–1989), köylünün refah seviyesinin yükseltilmesi için kırsal kesime sosyal ve ekonomik hizmetlerin götürülmesi hedeflenmiş, bunun için merkez köylerin araç olarak kullanılması planlanmıştır (Çelik, 2005; DPT, 1985). Dikkat çeken bir diğer önemli konu "koruma alanları" kavramının planlama sürecine girmiş olmasıdır (Erdem, 2012; Erbey ve diğ., 2009).

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990–1994), kırsal alan planlamasından bahsedilmektedir. Kırsal kesime canlılık kazandırmak amacı ile kırsal alan yaklaşımı çerçevesinde hizmetlerin ve tarıma dayalı sanayi yatırımlarının merkez köy ve kasabalara yönlendirilmesinin desteklenmesi öngörülmektedir. Planda, kırsal alanda istihdamın artırılması, gelirin çeşitlendirilmesi, kırsal alanda yaşayan ailelerin eğitim ve kültür düzeylerinin yükseltilmesi gibi sosyal refah ile ilişkili hedefler de belirlenmiştir (Kayıkcı, 2005).

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996–2000), Köy Hizmetleri ve Tarım Reformu Genel Müdürlüklerince gerçekleştirilmekte olan arazi toplulaştırma hizmetlerinin uyumlu ve etkin bir şekilde yürütülebilmesinin yasalar ve yönetmeliklerle desteklenmesi öngörülmektedir (Erdem, 2012; DPT, 1996.).

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001–2005), Kırsal Kalkınma kavramı ilk kez doğrudan yer almıştır. Planın bölgesel gelişme hedef ve politikaları; bölgeler arası dengesizliklerin en aza indirilmesi, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, AB bölgesel politikalarına uyum sağlanması ve bölge planlamasına ağırlık verilmesidir (Erdem 2012, Çelik, 2005). Bu dönemde geliştirilen kırsal kalkınma projeleri geri kalmış yörelerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve gelirin artırılması yoluyla yaşam kalitesinin yükseltilmesini amaçlamaktadır.

IX. Kalkınma Planı'nda (2007–2013), kırsal kalkınma politikalarında özellikle AB'ye üyelik süreci kapsamında Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi hazırlanması hedefi yer almaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013, DPT, 2006). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda Kırsal Kalkınma Planı'nın hazırlanarak uygulamaya konulması öngörülmüştür. Kırsal alanda üretici örgütlenmelerinin AB ile bütünleşme çerçevesinde yeniden düzenlenmesi, e-ticaret, tarıma dayalı sanayi ve diğer alternatif üretim ve satış faaliyetleri geliştirilmesi ve kırsal alanda tarım ve tarım dışı ekonomik faaliyetlere yönelik insan kaynağının genişletilmesi öngörülmüştür. Kırsal alanda merkezi yerleşim birimleri öncelikli olmak üzere, temel altyapı ihtiyaçlarının karşılanması, hizmet sunumunda bu merkezi birimlere öncelik verilmesi, kırsal yerleşimlerin planlama esasları ve kriterlerinin kırsal alanın özelliklerine ve kırsal toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenmesi, plan yapımında gelişmekte olan merkezi yerleşim birimlerine, turizm bölgelerine, koruma alanlarına ve afet riski yüksek yörelere öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiştir (Yenigül, 2017).

2014–2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planında; Türkiye'nin kırsal kesime yönelik kalkınma politikaları ve uygulamaları konusundaki ulusal kapasitesinin gerek kurumsallaşma gerekse yönetim bakımından güçlendirilmesi ihtiyacına yapılan vurgu devam etmiştir. Avrupa Birliği (AB) uyum süreci hazırlıkları kapsamında 2007–2013 döneminden itibaren düzenli olarak hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) belgeleriyle kırsal kalkınma politikalarının daha yönetilebilir bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Türkiye, yakın geçmişte, AB'ye uyum sürecinin de etkisiyle doğal alanların korunması, kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi, alternatif gelir kaynaklarının yaratılması, tarım dışı istihdamın artırılması, mesleki eğitim, sosyal ve fiziki kırsal altyapı ve bölgeler arası gelişmişliğin dengelenmesi gibi tarım dışı temalara önem vermeye başlamıştır (Aydemir, 2010; Erbey ve diğ., 2009;). Kırsal alanlara tarım sektörü odaklı ve sadece köye hizmet ve donatı götürmeyi amaçlayan anlayıştan, günümüzde kültürel miras, estetik değerler, sosyal ve kültürel yapı, ekolojik kaliteler ile yerel kimlik üzerine kararlar üreten bir anlayışa geçilmektedir. Kırsal birimlerin her birinin coğrafi ve ekolojik özellikleri ile sosyal ve kültürel işleyişlerinin ayrı olması, kalkınma planlarında verilen kararların alt basamaklarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu amaçla uzun vadeli gelişme stratejisi ile de uyumlu olarak hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi'nde kırsal alanın ülke ekonomisine katkısının artırılması ve kırsal toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile bölgeler ve kır-kent arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması hedef olarak benimsenmektedir.

Türkiye kırsalının planlanması ve refahına ilişkin özetlenen sürecin bugün geldiği noktadaki hedefler göz önünde bulundurulduğunda kırsal yerleşmelerdeki yaşam kalitesinin, araştırılmaya değer bir konu olduğu görülmektedir. Bu çalışmada önerilen yöntem çerçevesinde Bursa'da seçilen üç köyde yaşam kalitesinin ölçülmesine yönelik gerçekleştirilen bir araştırmanın sonuçlarına yer verilmektedir.

Kırsal Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi

Yaşam kalitesi kavramının 'iyi bir yaşam' ile eş anlamlı olarak Plato ve Aristo'ya kadar uzandığı birçok araştırmacı tarafından değerlendirilmektedir. Kavram, 1960'lı yıllarda Amerika'daki sosyal göstergeler hareketiyle adını duyurmaya başlasa da Amerika ve diğer farklı ülkelerde 1920'lerden itibaren tartışılmaktadır (Scottish Executive, 2005; Noll 2002, Berger-Schmitt ve Jan-kowitsch, 1999; Nordenfelt, 1993).

Yaşam kalitesinin yüksek olması yerleşmelerde ekonomik canlılığın artmasına, yerleşimin ekonomik anlamda zenginliğine de katkıda bulunmakta, yaşayanların memnuniyetini artırmakta; tersine yaşam kalitesinin düşük olduğu yerleşmelerde yaşayan

bireylerde yer değiştirme eğilimine rastlanmaktadır (Salihoğlu, 2016, Türksever ve Atalık, 2001).

Yaşam kalitesine yönelik yayınların hemen giriş bölümlerinde, terimin popülerliği ve göreceli yeniliği, disiplinler arası olması, çok boyutluluğu, karmaşıklığı, tartışma ve kavrama zorluğu, operasyonel hale getirmede ve bu kavramı ölçme-deki güçlükler gibi konulardaki yaklaşım farklılıkları sık sık vurgulanmaktadır.

Yaşam kalitesinin hem öznel hem de nesnel bir boyuta sahip olduğu düşünülmektedir. Bazı yazarlar konuyu sağlıklı daha sıkı ilişkili görürken, (Carta ve diğ., 2012), diğerleri bunun yaşam koşullarının bir fonksiyonu, bireysel refahın, kamusal hizmetlerin ya da toplumun kalitesinin bir özeti (Gstrein ve diğ., 2017) ya da mutluluk halinden biraz farklı bir şekilde bir bilişsel durum olarak, genel memnuniyet (Haghterty ve diğ., 2001) olarak ele almaktadırlar.

Vaishar ve diğ., (2018) 'Yaşam Kalitesi' kavramını altı kategoride gruplamıştır: 1) Refah, mutluluk ve memnuniyet 2) Yaşam koşullarının öznel değerlendirmeleri gibi belirli bir yönü hedefleyen tanımlar, 3) Karşılanan ve karşılanmayan ihtiyaçlar ve beklentiler arasındaki tutarsızlık gibi yaşam kalitesinin özellikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen karmaşık tanımlar, 4) Yaşam kalitesinin gözlenmesi gereken alanlar (fiziksel refah, maddi açıdan güvende hissetme (gelir, konut, vb), bilişsel refah ve sosyal refah gibi) üzerinden geliştirilen tanımlamalar, 5) 'Objektif' tanımlamalar ve 6) Yaşamın alt alanlarının belirli etki biçimleriyle birbirlerinden beslendiği yaşam kalitesi modeli yaklaşımları.

Bireysel özellikler, sosyal ve fiziksel çevre ile bu kuvvetlerin içinde çalıştığı daha genel çerçeveyi esas alarak etkileşimli bir yapı sağlayan model yaklaşımı son yıllardaki çalışmalarda öne çıkmaktadır. Yaşam kalitesinin ölçülmesi konusunda yapılan modelleme çalışmalarında ölçek ve kapsama göre farklılaşabilmekle beraber objektif ve subjektif olmak üzere iki temel göstergeden bahsedilmektedir. (Marans ve Stimson, 2011, McCrea ve diğ., 2006; Andelman ve diğ., 1998). Objektif göstergeler yaşamın birey tarafından değerlendirilmesi güç olan boyutlarının ortaya çıkarılmasında yardımcı olan, çoğunlukla ikincil veri olarak barınma, eğitim, rekreasyon, çalışma yaşamı ve sağlık gibi konulardaki istatistiki ölçütler; subjektif göstergeler ise sosyal koşulların bireyler tarafından nasıl algılandığı ve değerlendirildiğini ölçmeyi amaçlayan ölçütlerdir (Salihoğlu, 2016, Cummins, 2000, Marans ve Stimson, 2011; Campbell ve diğ., 1976; Türkoğlu, 1997; Noll, 2002; Diener ve Suh, 1997). Algıya dayalı kentsel yaşam kalitesi araştırmalarında, kentlinin beklenti, ihtiyaç, algı ve politik öncelikleri araştırmaya çalışılır. Yaşam kalitesini ölçme konusunda her ne kadar temel iki göstergeden bahsedilse de sadece objektif veya subjektif göstergelerden yararlanılan çalışmalar da mevcuttur.

D'Agostini ve Fontini (2008) yaşam kalitesinin ölçülmesi ve yaşam ortamlarının kalitesini birbiriyle ilişkili konular olarak görmekte, 'ayrıştırılmaz' ancak 'farklı' olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla birey ve toplumların yaşam kalitesi içerisinde mekan konusu ayrıştırılmaz bir bileşen olarak görülmektedir.

Yaşam kalitesi kavramı, genellikle kentsel alanlar için tartışılmaktadır; ancak aynı zamanda kırsal kalkınma için de oldukça önemli parametrelerden biridir. (Dissart and Deller, 2000; Walzer ve Deller, 1996). Gottlieb (1994) kırsal alanlarda var olan donatıların ve yaşam kalitesi seviyesinin kalkınmada oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Vaishar ve diğ. (2018) kırsal yaşam kalitesinin iki eksene sahip olduğunu ifade etmektedir. Bunlar eğitim düzeyi gibi bireysel özelliklerin yanı sıra "algısal kırsal refah" ile teknik ve sosyal altyapı ile ilişkili objektif özelliklerdir.

Sürdürülebilir ve kalkınmış topluluklar, insanların şimdi ve gelecekte yaşamak ve çalışmak isteyeceği yerlerdir. Bu yerler mevcut ve gelecekteki sakinlerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılar, çevrelerine duyarlıdır ve yüksek yaşam kalitesine katkıda bulunurlar. Dolayısıyla yaşam kalitesi araştırması yoluyla yerleşme profillerini keşfetmek, kalkınma ve sürdürülebilirlikle ilgili karar verme süreçlerini geliştirebilir (Türkoğlu, 2015). Araştırmalar kentsel/kırsal yaşam kalitesinin yaşadığımız mekanlarla yakından ilişkili olduğunu kanıtlamakta, bu kapsamda yaşadığımız konuttan mahalleye, yaşanan kente ve daha geniş bölgeye, hatta ülkeye kadar geniş ölçekte çevrenin değerlendirilebileceğini göstermektedir (Marans, 2003).

Kırsal alanlardaki yaşam kalitesi uzun süreler tarımsal kalkınma ile eş anlamlı olarak kullanılsa da günümüzde kırsal alanlar için tarımdan bağımsız olarak yaşam ve mekan kalitesini artıracı bazı mekansal, sosyal ve politik düzenlemelerin de gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kırsal yerleşimlerin teknik altyapısı birçok parametrede kentsel teknik altyapı ile karşılaştırılabilir olmaya başlarken, sosyal altyapı hala kentsel ve kırsal bölgeleri ayırmaktadır. Okulların, doktorların, dükkanların, postanelerin ve diğer tesislerin varlığı, bu sosyal altyapıyı kullanacak sakinlerin sayısına ve yapısına bağlıdır. Benzer şekilde pazar koşullarında kırsal alanlarda toplu taşıma genellikle düşük yolcu yoğunluğu nedeniyle verimsizdir.

Kırsal yaşama kentli penceresinden bakıldığında her ne kadar doğayla barışık olma durumu özenilen bir şey olarak öne çıksa da kırdakilerin de kentsel yaşamın ısıltısına bir öykünme içerisinde oldukları bilinmektedir. Kentliler kırsalda ikinci konut ve turizm başta olmak üzere vakit geçirme eğilimindeyken, kırsal mekanda yaşayanlar da kentsel mekanda görmeye alışık olduğumuz sosyalleşme mekanlarına öykünmektedirler. Kırsal yaşam artık yalnızca tarımsal üretim ile ilişkili görülmemekte; prestijli ve iyi gelir getiren başka işlere sahip olmak, boş vakit değerlendirme biçimleri, hobiler ve eğlence olanakları açısın-

dan sosyal yaşantının kentteki şekilde derinleşmeyişi de kırsal yaşantının kalitesini etkilemektedir (Vaishar ve diğ. 2018).

Ekonomik uğraşların yanında günlük yaşamı etkileyen birçok bileşen kentsel mekanda olduğu gibi kırsal yerleşimleri de pozitif veya negatif yönde etkilemektedir. Donatı ve hizmetlerin yeterli olmaması, altyapı, bakım ve onarım faaliyetlerinin kente göre daha yavaş ilerlemesi, farklı ekonomik faaliyet kollarının olmaması ve/veya geliştirilememesi gibi nedenlerle kırsal mekan, sosyal ve kültürel anlamda çöküntüye uğramaktadır. Bu faktörler yaşam ve mekan kalitesinin kırsal alanlarda da düşünümlmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Bu kapsamda kırsal alanlar için yaşam ve mekan kalitesinin ortaya konulması için mekansal, sosyolojik, kültürel, ekonomik ve diğer parametrelerin belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada kırsal yaşam kalitesini etkileyen temel parametreler olarak belirlenen peyzaj karakteri ve topoğrafik uyum, yerleşim dokusu ve uyum, sokaklar, açık alanlar ve meydanlar, yapılar, sosyal hizmetler ve altyapı, iş ve yerel ekonomi, kimlik ve aidiyet, sosyal yapı, katılım ve karar verme çerçevesinde kırsal yaşam kalitesinin ölçülmesi için bir yöntem geliştirilmiş, Bursa'da seçilen üç köye uygulanmıştır.

Bursa: Gelemiş, Cumalıkızık, İnikli Köylerinde Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi

Bursa Kırsalının Özellikleri ve Sorunları

Bursa gerek tarih boyunca gerekse günümüzde, doğal ve tarihi özellikleri, gelişmiş sektörel yapısı ülke için önemli bir yere sahiptir. Gelişmiş kentsel bölgesinin yanı sıra coğrafi yapısına dayalı olarak çeşitlilik gösteren 669 kırsal yerleşmesi ile de öne çıkan bir kentimizdir. Örneğin coğrafik açıdan farklılıklar gösteren ve dağ bölgesinde yer alan dağ köyleri, ova bölgelerinde yer alan ova köyleri, kıyıda yer alan köyler ve kentsel alana eklenmiş köylerden bahsedilebilir (Akgün ve Türkoğlu, 2013). Bursa köyleri üzerine yapılan bir çalışmada köylerin tarihi ve doğal mirasının güçlü olmasına karşın ekonomik ve mekansal pek çok sorunları olduğu saptanmıştır. İncelenen köyler özelinde özellikle başat ekonomik faaliyet olan tarım sektörünün günden güne gerilediği, potansiyelin azaldığı, özellikle orman köylerindeki üretimin sanayiye girdi sağlamıyor oluşu, turizmin belli başlı köyler hariç genellikle geliştirilememiş olması, hizmet, donatı ve ulaşım konularında yetersiz kalındığı, altyapılarının, sokak ve yollarının kötü durumda olduğu ve mevcut yapıların bakıma muhtaç durumda olduğu ortaya çıkan önemli ortak bulgulardır (Akgün ve Türkoğlu, 2013).

Bu çalışmada, Bursa'da farklı özellikler gösteren kırsal yerleşmelerden Gelemiş, Cumalıkızık ve İnikli köyleri çalışma alanı olarak seçilmişlerdir. Köylerin seçiminde kent ve kır etkileşiminin etkilerini gözleyebilmek için, Antrop (2000)'ün çalışmasında sunduğu kır-kent arasındaki farklılıkları vurgulayan; "kent

çeperi" kırsal alanı, "kent sistemi" kırsal alanı ve "derin" kırsal alan gibi sınıfsal farklılıklar göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada kırsal alanlarda yaşam kalitesinin ölçülmesi, ve bu alanlarda gerçekleştirilecek planlama ve tasarımlar için bir altlık oluşturulabilmesi amacıyla bir yöntem geliştirilmiş ve Bursa'da seçilen üç örnek köye uygulanmıştır. Köylerin seçiminde, coğrafi konum, ekonomik faaliyetler, yerleşim tipleri (lineer, radyal, dağınık, toplu vb), doğal ve kültürel mirası ve özgün karakterleri göz önünde bulundurulmuştur. Seçilen köyler içinde Keles-Gelemiş Köyü dağ köyleri arasında yer almaktadır. Dağ köylerinde genel olarak tarım, hayvancılık ve dönemsel olarak ormancılıkla uğraşmaktadır. Dağ köylerinde de korunması gereken özgün bir kırsal miras söz konusudur. Yıldırım-Cumalıkızık Köyü kent çeperinde yer almakta, tarımla uğraşmakta, günübirlik turizm başlıca gelir kaynağını oluşturmaktadır. Cumalıkızık köyü özgün dokusu ile korunan ve turizm faaliyetlerinin geliştirildiği bir köydür. Kent çeperinde yer alması nedeni ile erişilebilirliği yüksektir. İznik-İnikli Köyü ova köyleri arasında yer alan, geçimini tarımsal faaliyetlerle sağlayan ve özgün mimarisi ile öne çıkan bir köydür. Ancak Cumalıkızık gibi koruma altına alınmamıştır. Birbirinden değişik yapılarla ve planlama sistemi açısından çeşitli yaklaşımlara sahne olan köyler kuşkusuz yaşam kalitesi parametreleri açısından farklılıklar göstereceklerdir. Çalışmada seçilen üç örnek köy karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Çalışma pek çok yaşam kalitesi çalışmasında olduğu gibi objektif veriler ve subjektif değerlendirmelere dayanmaktadır. Diğerlerinden farklı bir şekilde bu değerlendirme, kırsal yerleşmelerin boyutu göz önüne alınarak odak grup tartışmaları olarak organize edilmiştir.

Araştırmada kırsal yaşam kalitesini ölçmek için kullanılan ana başlıklar: Kimlik ve aidiyet, peyzaj karakteri ve topoğrafik uyum, yerleşim dokusu ve uyum, sokak dokusu ve gezi, açık alanlar ve meydanlar, yapılar, iş ve yerel ekonomi, sosyal hizmetler ve donatılar, altyapı, bakım ve onarım, sosyal yapı, katılım ve karar alma olarak belirlenmiş ve bu ana başlıkları açıklayan ve her köyde ana temanın aynı şekilde anlaşılmasını sağlamak üzere kırsal yaşam kalitesinin ne şekilde algılandığını ölçen bir dizi soru hazırlanmıştır (Tablo 1). Bir sonraki aşamada bu soruları içeren formlar oluşturulmuş ve bu sorular her köyde ayrı ayrı olmak üzere, ilgili aktörlerden oluşturulan 8 kişilik bir odak grup tarafından değerlendirilmiştir. Odak gruplar, köy muhtarı, köy idare heyeti ve köy halkından temsilciler, uzman bir mimar ve bir şehir plancısının da katıldığı gruplardan oluşmaktadır. Odak grup toplantısında sorular yedi dereceli likert ölçeği (1 en düşük ve 7 en yüksek puanı belirtmek üzere) kullanılarak cevaplanmış ve grup üyelerinin ortak kararı olarak değerlendirilmiştir. Kentsel çevrenin değerlendirilmesinde kullanılan Mekan Standardı (Place Standart) (Howie, 2019) aracı burada kırsal yaşam kalitesinin ölçülmesi amacıyla

Tablo 1. Kırsal yaşam kalitesi parametreleri soruları**Kimlik ve aidiyet**

- Köyü diğer köylerden ayırt eden bir kimliği var mı?
- Köy halkı köyünü ne derece benimsemektedir?
- Köylü burda yaşamaktan memnun mu?
- Köyde gelenek ve görenekler devam ediyor mu?
- Köyün tarihini yansıtacak eserler var mı?

Peyzaj karakteri ve uyum

- Köyden bakıldığında çevredeki manzaranın görülebildiği yerler var mı?
- Manzara noktalarına kolayca ulaşılabilir mi?
- Köyün peyzaj karakteri dışardan bakıldığında kolayca algılanıyor mu?
- Köy ve çevresinde özgün peyzaj öğeleri var mı?

Yerleşim dokusu ve uyum

- Köyün yerleşimi çevre topografyası ve peyzajı ile uyumlu mu?
- Köy yerleşimi uyumlu bir şekilde gelişiyor mu?
- Yeni yapılan yapılar köy ile uyumlu mu?

Sokak dokusu ve gezi

- Köyde yaya olarak dolaşmak hoş bir duygu oluşturuyor mu?
- Yollar dolaşmak için konforlu mu?
- Yaşlılar, çocuklar ve engelliler köyde rahatça dolaşabiliyor mu?
- Köyde yayalar için kolayca oluşturulabilecek gezi rotası mümkün mü?

Açık alanlar ve meydanlar

- Köyde zaman geçirilecek cazip açık alanlar var mı?
- Açık alan ve meydanlar, ağaçlar ve peyzaj öğeleri ile destekleniyor mu?
- Açık alanlar günün ve yılın dönemlerinde zaman geçirmek için tatminkar mı?

Yapılar ve etkileşim

- Köydeki yapılar fiziksel ve işlevsel açıdan uygun mu?
- Yapılar bakımlı mı, günümüz ihtiyaçlarına karşılık verebilir durumda mı?
- Köylüler bu yapılarda oturmaktan memnun mu?
- Yapıların birbirleriyle ilişkileri uygun mu?

İş ve yerel ekonomi

- Tarımsal ürün deseni köyün potansiyelini yansıtıyor mu?
- Katma değeri olan tarımsal ürünler yetiştiriliyor mu?
- Köylü üretimin parasal karşılığından memnun mu?
- Köylü üretimin dağıtım sisteminden memnun mu?
- Köyde tarım dışı faaliyet yapılıyor mu?

Hizmetler ve donatılar

- Günlük ihtiyaçlar köyden karşılanabiliyor mu?
- Eğitim hizmetleri tatminkar mı?
- Sağlık hizmetleri tatminkar mı?
- Toplu taşıma hizmetleri tatminkar mı?

Altyapı, bakım ve onarım

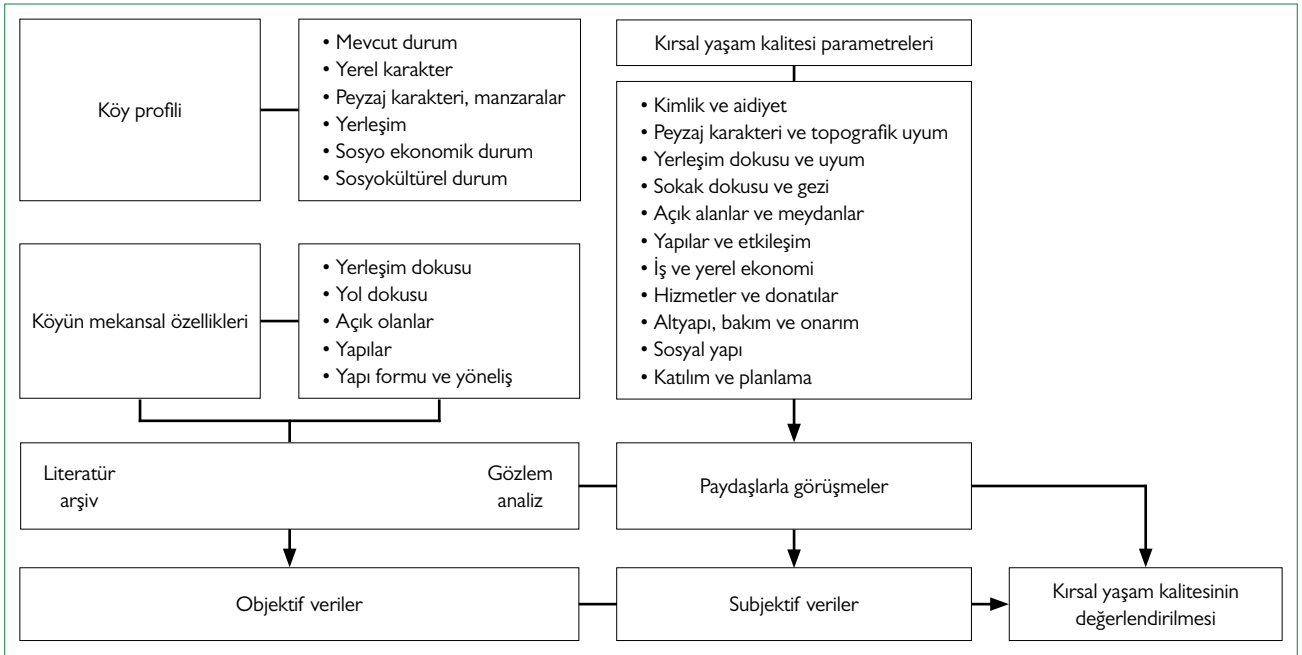
- Su elektrik kanalizasyon iletişim sistemleri yeterli mi?
- Tarımsal sulama sistemleri tatminkar mı?
- Çöp toplama sistemi tatminkar mı?

Sosyal yapı

- Köylü sosyal ilişkilerden memnun mu?
- Köylü köy meydanında bir araya gelip vakit geçiriyor mu?
- Köyde ortaklaşa etkinlik yapılıyor mu?
- Tarım üretiminde işbirliği ve örgütlenme tatminkar mı?

Katılım ve karar alma

- Halk köy için alınan kararlarda kendi düşüncesinin alındığını hissediyor mu?
- Halkın isteklerini yerel yönetime ileten bir mekanizma söz konusu mu?
- Köyde köyle ilgili ortak kararlar alınabiliyor mu?

Şekil 1. Çalışmanın yöntemi.

kullanılmıştır. Bu çerçevede literatüre bağlı olarak üretilen parametreler odak grup toplantısında tartışılmış ve puanlanmıştır. Ardından kırsal yaşam kalitesinin algısal değerlendirmeleri her köy için ayrı ayrı örnek diyagramlarında görselleştirilmiştir. Subjektif (algısal) değerlendirmeler daha sonra yaşam kalitesinin ölçülmesinde geliştirilen yaklaşımlarda sıkça kullanıldığı şekilde gözlemler ve analizlere dayalı objektif değerlerle birlikte yorumlanmıştır.

Çalışmanın yöntemi Şekil 1'de verilmektedir. Şekil 1'de görüldüğü gibi ilk aşamada seçilen köyün mekansal özellikleri gözlem ve analiz yoluyla saptanmış, ikinci aşamada ise yöre halkının kırsal yaşam kalitesini nasıl algıladıkları ölçülmüştür.

Köy Profili

İlk aşamada seçilen köylerin özellikleri gözlem ve analizler yardımı ile belirlenmiştir. Tablo 2'de seçilen Gelemiş, Cumalıkızık ve İnikli köylerinin gözlem, ve analizlere dayalı özellikleri, bir başka deyişle köy profilleri verilmektedir. Bir dağ köyü olan Gelemiş, büyükşehirle ilişkili olarak gelişen turizm faaliyetleri olan Cumalıkızık ve bir ova köyü olan İnikli köyleri farklı özelliklere ve farklı sorunlara sahiptir. Bir sonraki bölümde köylerin özellikleri ve odak grup toplantılarına ilişkin değerlendirmeler açıklanmaktadır.

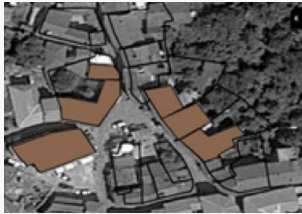
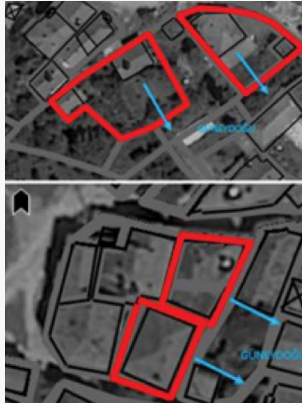
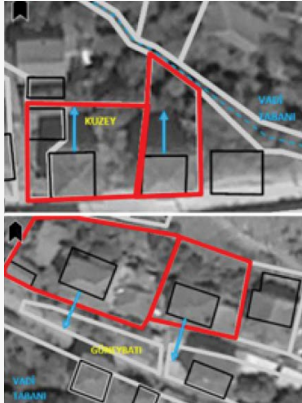
Köylerin Özellikleri ve Odak Grup Toplantılarının Sonuçları: Keles-Gelemiş

Uludağ'ın güneyindeki dağ köylerinden biri olan Gelemiş köyü Bursa şehir merkezine 70, Keles ilçe merkezine 10 kilomet-

re uzaklıktadır. Gelenek ve göreneklerini, ahşap ve kerpiçten yapılmış yapılarını geçmişten bu güne muhafaza edebilmiş bir dağ köyüdür (Şekil 2). Gelemiş köyünde temel uğraş tarım ve hayvancılıktır. Köyde erik, elma, ceviz, kiraz, çilek, vişne, üzüm, zeytin, kestane, buğday, fasulye, patates, antep fıstığı, çitlembik yetiştirilmektedir. Bu ürünlerden yerele özgü pekmez, çitlembik yağı, ceviz helvası vb. gibi ürünler yapılmaktadır. Köy yakın çevresindeki yaylalara giden ziyaretçiler olsa da köyde henüz turizm faaliyetlerini karşılayabilecek bir altyapı oluşmamıştır. Köyde yaşayanlar çalışma amacıyla Keles'e ya da Bursa'ya göç etmektedirler. Köyün 2016 yılı nüfusu 430 kişidir. 150 hane bulunan köyde kadın erkek nüfusu neredeyse eşit ve hane halkı büyüklüğü 2.8'dir. Köyde 21 öğrencisi bulunan 1 adet ilköğretim okulu bulunmaktadır. Köyden 30 ortaokul öğrencisi ve 10 lise öğrencisi taşınmalı eğitimle Keles'teki okullara devam etmektedir. Köyde sağlık birimi bulunmamaktadır. Köyde elektrik, su, telefon, muhtarlığa ait internet bağlantısı, bir tane market ve kooperatife bağlı toplu taşıma bulunmaktadır.

Gelemiş köyü açık alanları ve meydanları bakımından yetersiz ve düşük standartlara sahiptir. Meydanlar ve sokaklar bakımsız, eğimli ve bazı yerler hala toprak zemine sahiptir. Kimliği olan bir karaktere sahip olması, yöreye uygun malzeme kullanılması ve hoş bir silüet oluşturmaya karşın köy yapıları genellikle bakıma muhtaç durumdadır. Köy de ekonomik açıdan istenilen düzeyde gelir sağlamaması nedeni ile genç nüfusun göç ettiği bilinmektedir. Katılım ve karar alma konularında çoğunlukla muhtar etkin bir rol oynamaktadır. Öte yandan köyün topoğrafyası ile, köy dokusunun ve peyzajın uyumu ve sahip olduğu silüetler pozitif bir etki yaratmakta ve günübirlik ziyaretçileri de çekmektedir.

Tablo 2. Gelemiş, Cumalıkızık ve İnikli köylerinin özellikleri (köy profilleri)

Köy	Gelemiş	Cumalıkızık	İnikli
İlçe/bölge (Bursa raporu)	Keles/3. bölge	Yıldırım/1. bölge	İznik/5. bölge
Nüfus (ki)	430	702	243
İlçeye uzaklık (km)	10	13	9
Kategori	Dağ	Etek	Ova
Ekonomik faaliyetler	Tarım - hayvancılık - ormancılık (dönemsel)	Turizm (günübirlik) - tarım	Tarım (zeytincilik ve sebzecilik)
Özgün karakter içeriği	Bozulmamış kerpiç evler, özgün samanlık yapıları, silüet	Osmanlı mimarisi örnekleri, konut dokusu, sokak dokusu	Osmanlı mimarisi örnekleri
Korunma durumu	Korunmuyor/planı yok	Konut dokusu tescilli ve bakımı yapılıyor - Sit alanı/planı var	12 adet eser tescille ancak bakımsız ve onarımsız/plan yok
Yerleşme tipi - yapısı	Lineer saçaklı - az dağınık	Radyal - toplu	İşinsal - kısmen dağınık
Yerleşim formu (uydu görüntüsü)			
Yapı - parsel - sokak ilişkisi			
Sokak döşemeler	Bazı eski sokaklar taş döşeme, bazıları parke döşeme kaplı, geneli stabilize 	Sokakların geneli taş döşeme kaplı, bazı yerler stabilize 	Sokakların geneli stabilize toprak, bazı yerler parke döşeme kaplı
Parsel - yapı ilişkisi ve yerleşim	Kenarda konumlu/güneydoğu yöneliş 	Kenarda konumlu/genelde kuzeye yöneliş, yolu tanımlayan 	Kenarda veya ortada konumlu/güney-kuzey yöneliş, vadi faktörü

Tablo 2 (devamı). Gelemiş, Cumalıkızık ve İnikli köylerinin özellikleri (köy profilleri)

Köy	Gelemiş	Cumalıkızık	İnikli
Yapı tipi ve malzemesi	Karkas/kerpiç - ahşap 	Karma/ahşap - taş - kerpiç 	Karkas/kerpiç - ahşap
Meydan formları			
Meydan öğeleri	Çöp kutusu, aydınlatma ve bilgilendirme direkleri	Dükkan sergileri, tabelaları	Bank, çardak, durak, otopark, şadırvan

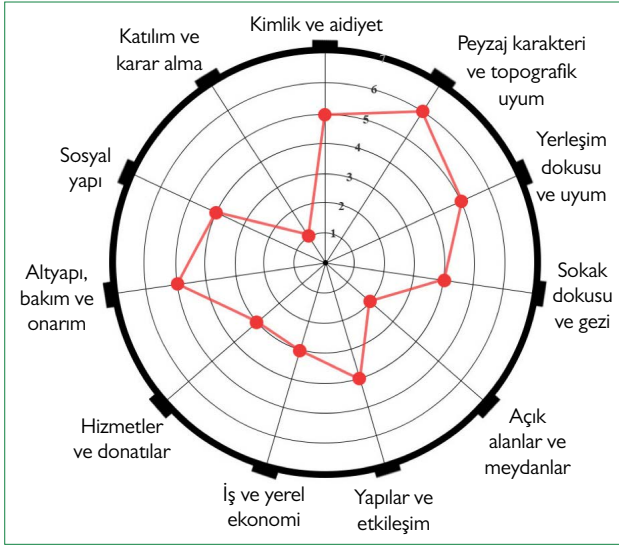
Şekil 2. Gelemiş Köyü'nden görüntüler.

Gelemiş köyünün odak grup tarafından yapılan değerlendirme sonuçları Şekil 3'te gösterilmektedir. Buna göre köyde katılım ve karar alma (1), açık alanlar ve meydan düzenlemeleri (2) temaları en düşük puanları alırken, peyzaj karakterinin topoğrafya ile uyumu (6), kimlik ve aidiyet (5), yerleşim dokusu ve uyum (5) ile altyapı bakım ve onarım (5) temaları daha olumlu olarak değerlendirilmiştir. Bu sonuç mekansal özellikler açısından köyde yapılan gözlemleri desteklemektedir. Özgün mimari karakteri ve topoğrafya ile uyumlu peyzaj karakterine sahip köyün bu olumlu özelliklerinin yanı sıra açık alan ve meydanların zaman geçirmek için yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan araştırma yapı-

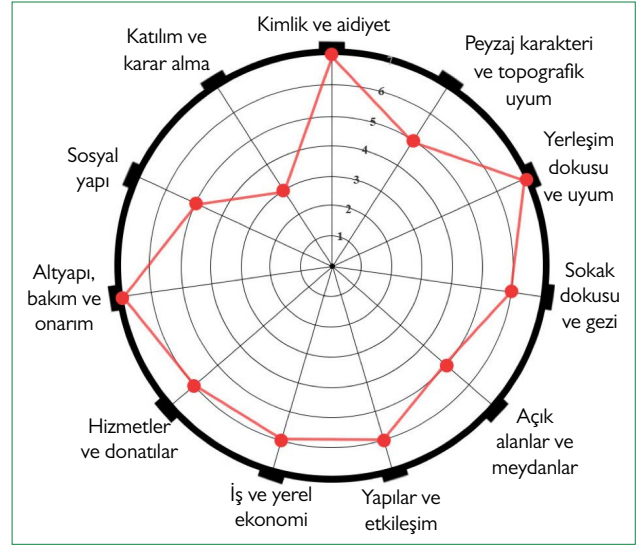
lan köyler için köy halkına danışılmadan karar alınıyor olması en olumsuz konu olarak değerlendirilmesi dikkate değerdir. Ayrıca Gelemiş köyünde iş ve yerel ekonomi, hizmetler ve donatılar parametreleri de oldukça olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

Yıldırım-Cumalıkızık

Cumalıkızık köyünün (mahallesinin) bağlı olduğu Yıldırım ilçesi Bursa'nın merkez ilçelerinden biridir. Konumu itibarıyla Uludağ'ın eteklerinde kurulmuş, doğusunda Kestel ve Gürsu ilçeleriyle, kuzeyinde ve batısında ise Osmangazi ilçesi ile

Şekil 3. Gelemiş Köyü'nde yaşam ve mekan kalitesinin değerlendirilmesi.

Şekil 5. Cumalıkızık Köyü'nde yaşam ve mekan kalitesinin değerlendirilmesi.

Şekil 4. Cumalıkızık Köyü'nden görüntüler.

çevrelenmiştir. 1685 tarihli Vakfiye Belgesi'ne göre Orhangazi Vakfıyesine bağlı bir vakıf köyü olarak 1300'lü yıllarda kurulmuştur. Osmanlı'nın Bursa'daki egemenliği ile birlikte bölgeye Kayı Boyu Türklerinden Kızıklar'ın yerleştiği ve yedi Kızık köyü kurdukları bilinmektedir. 700 yıllık yaşayan tarihi ve Osmanlı mimarisi nedeniyle Cumalıkızık, Dünya Miras Komitesi Haziran 2014 yılında düzenlenen toplantısında Kültürel Kategoride "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" Dünya miras alanı adıyla Dünya miras listesine girmiştir ve koruma planı yapılmıştır. (URL2) Son yıllarda artan turizm faaliyetinin yanı sıra köyde hakim sektör tarım sektörüdür. Köyde daha çok sulu tarım ve bahçecilik yapılmakta, en çok ahududu, böğürtlen ve kiraz üretilmektedir. 350 hanesi bulunan Cumalıkızık köyünün 2016 nüfusu 702 kişidir. Cumalıkızık köyünde 140 öğrencisi bulunan 1 ilkokul bulunmaktadır. Köyde sağlık birimi bulunmamaktadır. Köyde bazıları günümüzde mevcut olmayan 176 adet sivil mimari örneği, 1 adet cami, 1 adet hamam, 1 adet türbe, 1 adet mezarlık ve 3 anıt çınar olmak üzere 183 adet koruma altına alınmış eser mevcuttur (Şekil 4).

Cumalıkızık köyü Bursa köyleri arasında yerleşim dokusu, yapıları, açık alanları ve meydanları, altyapısı ve toplu ulaşımı

ile yaşam kalitesi göreceli olarak yüksek olan köylerinden biridir. Koruma alanı ilan edilmesi, tescilli yapıları, dizi çekimleri ile tanınan ve turizm faaliyetlerine sahne olan bir köydür. Yerel ekonominin, tarımın yanında turizmle desteklenmesi ve sosyal hayatın da hareketli olmasıyla ekonomisi canlıdır. Ancak tarımsal anlamda yanlış ürün yönlendirmeleri ve emeğin karşılığının alınamaması gibi nedenlerle tarım faaliyetleri gerilemektedir. Korunmuş bir kültürünün ve mimarisinin olması, yerel ekonominin de aktif olabilmesi nedeniyle kimlik ve aidiyet hissi kuvvetlidir.

Cumalıkızık köyünün odak grup değerlendirme sonuçları Şekil 5'te gösterilmektedir. Buna göre köy katılım ve karar alma açısından en düşük puanı (3), kimlik ve aidiyet (7), yerleşim dokusu ve uyum (7), altyapı bakım ve onarım (7), sokak dokusu ve gezi (6), yapılar ve etkileşim (6), iş ve yerel ekonomi (6), hizmetler ve donatılar (6), açısından en yüksek puanları almıştır. Cumalıkızık köyü diğer örneklerden farklı olarak koruma altına alınmış, koruma planı yapılmış, turizm faaliyetleri desteklenen bir köydür. Buna rağmen köy halkı genel olarak hem köylerinin özgün yapısı ve kimliğini hem de köyleri için gerçekleştirilen çabaları olumlu görmekle birlikte, köyle-

Şekil 6. İnikli Köyü'nden görüntüler.

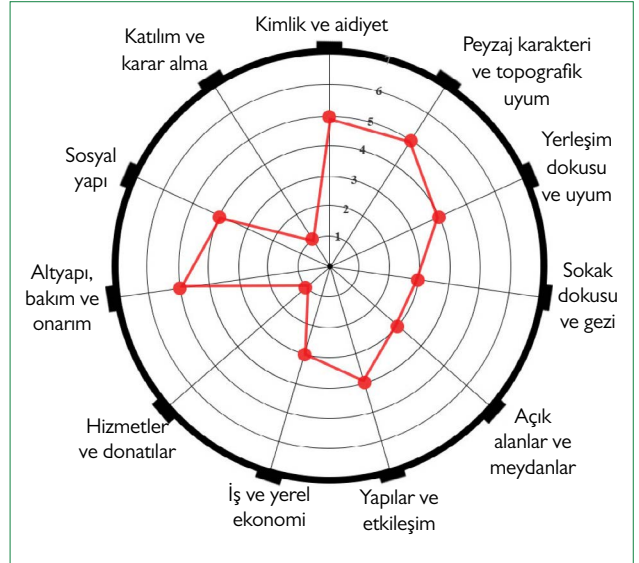
ri hakkında verilecek kararlarda katılım konusunda olumsuz görüş belirtmişlerdir. Cumalıkızık köyüne yapılan yatırımların ve koruma çalışmalarının memnuniyetle algılanmakta olduğu anlaşılmaktadır.

İznik-İnikli

İnikli Köyü Bursa'nın kuzeydoğusunda yer alan ova köylerinden biridir. Bursa il merkezine uzaklığı 94 km, İznik ilçe merkezine uzaklığı ise 9 km'dir. İnikli Köyü Osmanlı kültürünün ve mimarisinin hakim olduğu bir köydür. Köy yakınlarında bulunan M.S II. Yüzyılda Romalılar tarafından kullanılmış iki taş ocağı, Elbeyli kasabasında Roma İmparatorluğuna ait beş dikilitaş bulunmaktadır. Bu eserler köy ve çevresinde yerleşimin Roma Dönemine dayandığını göstermektedir. İnikli köyünde de ekonomi tarıma dayalıdır. Köyde önceleri ipek böcekçiliği, üzüm ekimi ve hayvancılık yapılırken bugün hiçbirisi kalmamıştır. Köyün Osmanlı kültürünü yansıtan mimari dokusu, tescilli evleri ve tescillenmiş camisinin az sayıda da olsa ziyaretçisi vardır. 100 hanesi bulunan köy nüfusu 2016 yılında 243 kişiye düşmüştür. Köyde eğitim yapılmayan 1 ilköğretim okulu bulunmaktadır. Köydeki 31 öğrenci taşınmalı eğitimle İznik ilçe merkezindeki okullara gitmektedirler. Köyde sağlık birimi bulunmamaktadır. Tescilli sivil mimari ve anıt örneklerine sahip olsa da bu yapılar harabe halinde olup korunamamıştır. Köy içinde koruma alanı ile ilgili alınmış bir karar yoktur.

İnikli köyü sahip olduğu sivil mimari örnekleri ve verimli arazileri nedeniyle güçlü bir potansiyele sahiptir. Topoğrafyayla uyumlu ve hoş bir silüet veren aynı zamanda Osmanlı mimarisinin örneklerini yansıtan tescilli yapılarının yanında yeşil ağırlıklı ova manzaralarına sahiptir (Şekil 6). Bu yönleriyle köyde kimlik ve aidiyet hissi gelişmiştir. Ancak bulunduğu bölge içinde merkezi konumda olmaması, hizmet ve donatılar açısından (özellikle eğitim ve sağlık donatılarının) yetersiz olması, tamamen merkeze bağımlı olması, toplu taşıma olmaması yaşam kalitesini düşürmektedir.

Narenciye haricindeki tüm tarımsal ürünlerin elde edilebildiği köyde tarım tek iş koludur ve köyde ticari birim bulunmamaktadır. Tarım faaliyetleri de ekonomik açıdan yeterli desteği sağlayamamaktadır.

Şekil 7. İnikli Köyü'nde yaşam ve mekan kalitesinin değerlendirilmesi.

İnikli köyünün odak grup değerlendirme sonuçları Şekil 7'de gösterilmektedir. Buna göre köy katılım ve karar alma (1), hizmetler ve donatılar açısından (1) en düşük puanları, kimlik ve aidiyet (5), peyzaj karakteri ve topoğrafik uyum (5), altyapı, bakım ve onarım (5) açısından en yüksek puanları almıştır. İnikli köyünde yaşayanlar da diğer örneklerle benzer şekilde katılım ve karar alma konusunda olumsuz görüş bildirmişlerdir. Bunun yanı sıra hizmetler ve donatılar açısından da olumsuz olarak nitelenen köyde gözlemler de bu sonucu desteklemektedir. Böylesine özgün bir mimari dokusu olan köyün koruma kapsamına alınması köyün yaşam kalitesini artıracaktır. Öte yandan İnikli köyünde iş ve yerel ekonomi, açık alanlar ve meydanlar, sokak dokusu ve gezi parametreleri de oldukça olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma sonuçları bir arada değerlendirildiğinde, köylerin tümünde katılım ve karar alma, süreçlerinde yer almıyor olmalarının olumsuz olarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Öte yandan özellikle merkezden uzakta yer alan Gelemiş ve İnikli köylerinde sosyal hizmetler ve donatıların, iş ve yerel ekonominin, açık alanlar ve meydanların olumsuz değerlendirilmeleri dikkate değerdir.

Bir başka sonuç köylerin tümünde kimlik ve aidiyet duygusunun oldukça güçlü olduğu, hem topoğrafya hem de çevresel peyzaja uyumun zarar görmediğinin anlaşılmış olmasıdır. İş iştenden geçmeden köylerin koruma altına alınması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi için hem sosyal hem de teknik anlamda projeler geliştirilmelidir.

Odak grup çalışmasının sonuçları toplu halde Şekil 8'de özetlenmektedir. Şekilden anlaşılabileceği gibi Cumalıkızık köyü pek çok açıdan diğer iki köyden daha olumlu olarak değerlendirilmiştir. Köye ilişkin gözlemler de bu sonucu desteklemektedir. Köyün koruma altına alınmış olması, koruma planının yapılmış olması, tarımın yanı sıra turizmin de geliştirilmiş olması; köyde ekonomik durumun canlanmasını, yaşam ve mekan kalitesinin yükselmesini sağlamıştır. Öte yandan diğer iki köy Cumalıkızık gibi peyzaj değeri ve mimari açıdan özgün karaktere sahip olmalarına karşın, belli bir program çerçevesinde ele alınmamış olmaları nedeni ile ekonomik ve mekansal olarak bozulma belirtileri göstermektedir. Bursa ili özgün karakterli ve seçilen üç örnek köye benzer pek çok köyü olan bir ildir. Bu köyler, koruma altına alınması ve turistik ziyaretlere rota oluşturulması için uygun karaktere sahiptir. Dağ ve ova köylerinde tarım ve ormancılık yapılmaktadır. Aynı zamanda korunacak kırsal mirasa sahiplerdir. Köylerin değerlendirilmesi, tarım (özel mahsuller, arıcılık, ipek böcekçiliği, balıkçılık, tarımsal ürünler vs) ve varsa ormancılık sektörünün desteklenmesi, bu özelliklerine bağlı olarak eko-turizmin geliştirilmesi yarar sağlayacaktır. Çalışmanın sonuçları aşağıda kırsal yaşam kalitesi parametrelerine göre ayrıntılı bir şekilde yorumlanmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Kırsal alanların kalkınma ve gelişimin sağlanması için yapılacak çalışmalarda öncelikle kırsal alanlardaki sorunların saptanması gerekmektedir. Günümüzde birçok sorunla karşı karşıya olan köy yerleşimlerinin yaşam ve mekan kalitelerinin yükseltilmesi ile köyler canlandırılacak, cazibesi artırılacak ve kullanıcıların memnuniyeti artacaktır.

Günümüzde ülke ve dünya genelinde yürütülen tarım politikaları sonucu tarımsal üretim azalmakta, ekonomik ve sosyal nedenlerle köyden göç eden nüfus artmakta ve köyler ekonomik anlamda canlılığını yitirmektedir. Kendi halinde eskimeye bırakılmış özgün köy yapıları, gelenek ve göreneklerin yok olması, mevcut mevzuat ve planlama sistemi içinde yeterince değerlendirilmemesi gibi sorunlar, köylerin karşı karşıya oldukları ortak sorunlar haline gelmiştir. Tüm bu sorunlar kırsal yerleşmelerin de yaşam ve mekan kalitesinin sorgulanması gereğini beraberinde getirmektedir. Kırsal kalkınma ve sürdürülebilir yaşam alanlarının sağlanabilmesi, kırsal yaşam kalitesinin artırılabilmesi, planlama ve tasarım sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için kırsal yaşam kalitesini değerlendirecek çalışmalar önem arz etmektedir.

Araştırma sonuçları yukarıda sayılan sorunların pek çoğunu doğrulamaktadır. Köylerin özelliklerine dayalı katılımcı bir şekilde yapılacak mekansal ve stratejik koruma ve gelişme planlarının yapılmamış olması, ekonomik sorunlarının çözülmemiş olması, tarımın desteklenmemesi, özgün köy yapılarının yeterince korunamamış olması, yapısal çevrenin ve altyapının bakımsız olması, açık alanların organizasyonundaki yetersizlikler Bursa'da seçilen köylerde tespit edilen başlıca sorunlardır.

Araştırma sonuçlarına göre Cumalıkızık köyü yaşam ve mekan kalitesi açısından en iyi durumda olarak değerlendirilmiştir. Cumalıkızık köyünün, kent merkezine yakın olması, hizmetlere erişiminin yüksek düzeyde olması, dünya mirası olması, koruma planı olması, yapılarının yenilenmesi, tarım ve turizmden birlikte gelir sağlanması ve sosyal organizasyonların bir parçası olması bu sonuçta etkili olmuştur.

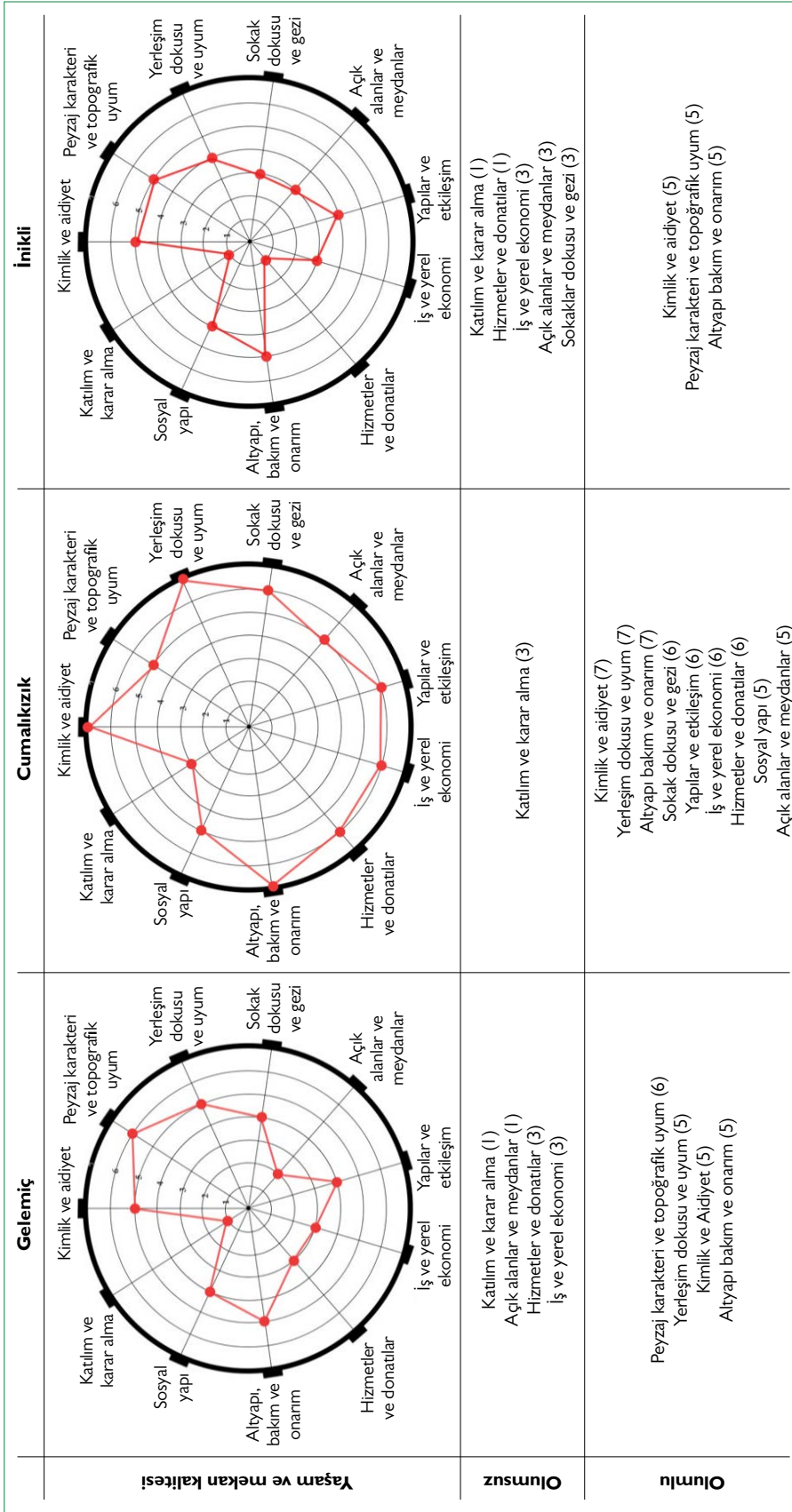
Dağ köyü olan Gelemiş kent merkezine oldukça uzaktır. Öte yandan hizmetler açısından İnikli köyüne göre daha pozitif olarak değerlendirilmiştir. Gelemiş köyünde İnikli köyüne göre göre özgün doku ve yapılar daha iyi korunabilmiştir. Gelemiş köyü için peyzaj karakteri ve topoğrafik uyum, kimlik ve aidiyet, yerleşim dokusu ve uyum, altyapı bakım ve onarım temaları olumlu olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca kültürel mirasını koruyabilmiş, kerpiç yapıları, gelenekler, buluşmalar ve eskiden günümüze taşınmış oyunları ile Gelemiş için kimlik ve aidiyetin olumlu olarak değerlendirilmesi beklenen bir sonuçtur. Gözlem ve analizlerle de saptandığı gibi samanlık ve ortak kullanılan fırın yapıları, köy silüeti ve yerel ürünler ziyaretçiler için çekici unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Köydeki yapılar tescillenerek bir adım atılmış olsa da henüz koruma planı yapılmamış, programa alınmamıştır. Köyün kültürel mirasını ve köy dokusunu koruyacak önlemlerin alınması, yapı ve altyapı bakımının yapılması köyde ekonomiyi canlandıracak, yaşam kalitesini yükseltecektir. Cumalıkızık bu anlamda iyi bir örnek oluşturmaktadır.

İnikli köyü hizmetler ve donatı açısından yeterli imkanlara sahip bir köy olarak değerlendirilmemektedir. Köyde daha önce yapılan festivaller yapılamamakta, geçmişte kendine özgü ürünleri olan ve verimli topraklara sahip köyde tatmin edici tarımsal üretim de artık gerçekleştirilememektedir. Köyün peyzaj kalitesi pozitif olarak algılanırken, tescilli yapıları atıl vaziyette bulunmakta, yerleşim dokusu ve yapıların korunamadığı görülmektedir. Köyün ekonomisi, sosyal donatılar, katılım ve karar alma süreçleri negatif olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular ışığında, çözüm önerileri kırsal yaşam kalitesi parametreleri çerçevesinde aşağıda belirtilmektedir.

Kimlik ve Aidiyet

Köyler geçmişte yaşam ve mekan ile uyumlu bir hayatın devam ettiği özgün yerleşmelerdir. Kentlere olan göçler, tarım

Şekil 8. Yaşam ve mekan kalitesinin değerlendirilmesi.

sektöründeki değişimler sonucu köylerin özgün yapısında bozulmalar olabilmektedir. Bursa köylerinde kimlik ve aidiyet genellikle pozitif olarak değerlendirilmiştir. Köylerin özgün yapılarının korunarak yaşam kalitelerinin artırılması için hala fırsat olduğu anlaşılmaktadır.

Yerleşim Dokusu, Sokaklar ve Açık Alanlar

Çalışma alanında köy yerleşim dokularının genel olarak bulunduğu topoğrafyayla uyum sağladığı, genellikle hoş bir silüet oluşturduğu gözlenmektedir. Bölgede köylerden kente göç olması çevre tahribatını sınırlı kılmıştır. Bu durum değerlendirilip, kırsal yerleşmelerde yaşam ve mekan kalitesini yükseltme çalışmalarında yol dokusu, sokak düzeni açık alanların topoğrafya ve peyzaj ile uyumunun bozulmamasına, yeni yapıların çevreye uyumuna dikkat edilmelidir. Bursa'da köy yerleşmelerinde genellikle yeşil doku hakimdir. Bu dokunun köy içinde devam etmesi sağlanmalıdır. Öte yandan örnek köylerde bahçelerin tel örgüleri, bahçe duvarları gibi sınırlayıcı elemanların, dokuyla uyumlu olmadığı gözlenmiştir. Özellikle kot farkıyla açığa çıkan istinat duvarlarının negatif etkilerini yok etmek için yöreye uygun bitkiler kullanılmalıdır. Ayrıca kullanılacak sokak mobilyalarının renk ve malzeme olarak köy dokusuna uyumlu olması gerekmektedir.

Sosyal Hizmetler, Altyapı, Bakım Onarım

Köylerin başlıca sorunlarından biri yol ve altyapı sorunlarıdır. Bu teknik konuya önem göstermek yaşam ve mekan kalitesinin yükseltilmesi açısından çok önemlidir. Elverişsiz durumda olan yolların uygun malzemeyle kaplanması, ayrıca köylere gelecek olan ziyaretçiler için köyün dışında otopark alanı önerilmesi böylece köy içine araç sokulmaması destekleyici olacaktır. Köylerde altyapı çalışmalarının tamamlanması, sosyal hizmetlerin, özellikle merkezden uzak köylere sağlık ve eğitim hizmetlerinin ulaştırılması yaşam ve mekan kalitesinin artırılmasında büyük önem taşımaktadır. Tarımsal altyapının özellikle sulama imkanının iyileştirilmesi de önem arz etmektedir.

Yapı Kalitesi ve Tarihi Miras ve Yapı Düzeninin Korunması

Kültürel mirasın özgün haliyle korunması için öncelikle köylere ait bir envantere, koruma planlarına ve tasarım rehberlerine gereksinim olduğu açıktır. Kültür varlıklarının bütünleşik ve etkin korunması ve koruma-kullanma dengesinin sağlanması ile köylerin sahip olduğu mimari ve tarihi değerler kayıt altına alınıp gelecek dönemlere aktarılabilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Öte yandan yerel malzeme ile yapılmış konutların yok olmaması, köylüye bakım-onarım konusunda eğitim verilmesi, gerektiğinde finansman desteği sağlanması yararlı olabilir. Ayrıca konutların deprem açısından dayanıklılığının ölçülmesi, sorunlu yapıların onarılması ve kırsal yapıların sigorta sistemine dahil edilmesi de seçenekler arasında yer

alabilir. Cumalıkızık köyü bu anlamda diğer iki köyden farklı bir profil çizmektedir. Koruma planı yapılmış, yapısal onarımların bir bölümü gerçekleştirilmiştir. Ancak Bursa'da önemli tarihi mirası olan pek çok köy bu anlamda kötü durumdadır. Bu köylerin eko-turizm kapsamında bölgesel bir yaklaşıma sahip ekonomik destekle tarihi mirası ve özellikleri de korunarak canlandırılmaları mümkündür.

İş ve Yerel Ekonomi

Kırsal ekonominin canlandırılması ile köylerden kentlere olan göç azaltılabilir ve sosyal hayat canlandırılabilir. Cumalıkızık örneğinde olduğu gibi köylerin özgün yapısının korunarak turizmin canlanması bir çözüm olarak algılanmaktadır. Eko-turizm, agro-turizm gibi alternatif tarım ve doğaya dayalı turizm potansiyelinin değerlendirilmesi, köyün çekiciliğini artırabilir. Ova köylerinde yer alan verimli tarım topraklarında organik tarımın ve dağ köylerindeki bahçeciliğin teşvik edilmesi destekleyici olacaktır. Kaybolmaya yüz tutmuş ipek böcekçiliği ve bağcılığın yeniden canlandırılması, arıcılık ve ipek böceği yetiştirilmesi gibi faaliyetler için eğitimlerin köylerde uygulamalı olarak verilmesi, tarıma dayalı ürünlerin markalaştırılması için çalışmaların başlatılması, aracı satışı için sağlanması için çalışmalar yapılabilir.

Sosyal Yapı, Katılım ve Karar Alma Süreçleri

Köylerdeki ortaklaşa çalışmaların güçlendirilmesi atılacak adımları kolaylaştırabilir. Muhtar, idare heyeti ve yerel halk ile beraber öncelikler belirlenerek yapılması gereken işler için yerel yönetimler, kalkınma ajansları, fon sağlayıcı kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ile iletişime geçmek destekleyici olabilir.

Teşekkür

Bu çalışma Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği ve İTÜ Araştırma Fonu tarafından desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

- Akgün, A.A. & Türkoğlu, H. (2013). Bursa Kırsalının Yapısı, İhtiyaçları ve Geleceği. 2030 Yılı 1/100.000 Bursa İl Çevre Düzeni Planı Çalışmaları
- Andelman, R., Board, R., Carman, L., Cummins, R., Ferriss, A., Friedman, P., et al. (1998). Quality of life definition and terminology: A discussion document from the International Society of Quality of Life Studies, (Monograph). Blacksburg: International Society of Quality of Life Studies.
- Andelman ve diğ. 1998;
- Aydemir, E. (2010). Yöresel Mimarinin Ve Kırsal Dokunun Korunması: Artvin. Şavşat Balıklı Mahallesi Örneği (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Berger Schmitt- _R ve Jankowitsch B (1999) Systems of Social Indicators and Social Reporting: The State of the Art (Eu Reporting Working Paper _No:1, Subproject _European System of Social Indicators._Mannheim Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA) Social Indicators Department _
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, Alan Başkanlığı, 2013. Bursa ve Cumalıkızık 2013-2018 Yönetim Planı. Erişim tarihi: 08.11.2017
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, 2013, Cumalıkızık Köyü Kentsel Ve Doğal Sit Alanları 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu Araştırma Raporu
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, 2013. 2030 Yılı 1/100.000 Bursa İl Çevre Düzeni Planı / Bursa Kırsalının Yapısı İhtiyaçları ve Geleceği Raporu
- Campbell, A., Converse, P. E., & Rodgers, W. L. (1976). The quality of American life: Perceptions, evaluations, and satisfactions. Russell Sage Foundation.
- Carta, M. G., Aguglia, E., Caraci, F., Dell'Osso, L., Di Sciascio, G., Drago, F., Del Giudice,
- E., Faravelli, C., Hardoy, M. C., Lecca, M. E., Moro, M. F., Calò, S., Casacchia, M.
- Angermeyer, M. C. & Balestrieri, M. (2012). Quality of Life and Urban / Rural Living: Preliminary Results of a Community Survey in Italy. Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health 8, 169–174. DOI: 10.2174/1745017901208010169.
- Cummins, R. (1998). Quality of life definition and terminology. web pages: www.cob.vt.edu/market/isquols/bibres.htm (The International Society for Quality-of-Life Studies, Blackburg, Virginia).
- Çelik, Z. (2005). Planlı Dönemde Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. Planlama Dergisi, 2, 61-71.
- D'Agostini, L. R. & Fantini, A. C. (2008). Quality of Life and Quality of Living Conditions in Rural Areas: Distinctively Perceived and Quantitatively Distinguished. Social Indicators Research, 89(3), 487–499. DOI: 10.1007/s11205-008-9245-4.
- Dissart, J. C., & Deller, S. C. (2000). Quality of life in the planning literature. Journal of Planning Literature, 15(1), 135-161.
- DPT (2006) Dokuzuncu Kalkınma Planı.
- Erbey D. E. ve diğerleri (2009) _Kırsal Sit Alanları Kalkınma ve Koruma Karşılığı Bağlamında _Yalıköy Örneği 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 33. Kollokuyumu Kentleri Korumak Savunmak Bildiriler Kitabı 249-292, TMMOB Şehir Plancıları Odası Antalya _
- Erdem, M. (2012). Kırsal Yerleşim Peyzaj Kimlik Özelliklerinin Tespiti, Korunması Ve Geliştirilmesine Yönelik Değerlendirme Matrisi Önerisi (Doktora Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Geray, C. (1985). Türkiye'de Köysel Yerleşme Düzeni. Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı, İstanbul - 1985.
- Gottlieb, P. D. (1994). Amenities as an economic development tool: is there enough evidence?. Economic development quarterly, 8(3), 270-285.
- Gstrein, M., Mateeva, L., Rodiga-Laßnig, P., Abbott, P. & Wallace, C. (2017). European Quality of Life Survey 016: Quality of Life, quality of public services, and quality of society Luxembourg: Publication Office of the European Union. DOI: 10.2806/37653.
- Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kan, M., & Kepoğlu, A. (2010). Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi. Ankara: TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası, 1227-1243.
- Hagerty, M., Cummins, R., Ferriss, A., Land, K., Michalos, A., Peterson, M., Sharpe, A.,
- Sirgy J. & Vogel, J. (2001). Quality of Life Indexes for National Policy: Review and Agenda for Research. Social Indicators Research 55(1), 1–96. DOI: 10.1023/A:101081131.
- Howie, J. 2019. <http://eurohealthnet-magazine.eu/talking-place-a-public-health-conversation-for-everyone/> Erişim tarihi: 10.01.2020
- Kalkınma Bakanlığı, (2013). Onuncu Kalkınma Planı
- Kayıkçı, S. (2005). Kitabiyat: Ha-Joon Chang, Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü. Mülkiye Dergisi, 29(248), 117-119
- Keleş, R. (1998). Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 2010
- Küçüköğül, S. (2018). Kırsal Yerleşmelerde Tasarım Rehberi - Süreç Ve Değerlendirmeler – Bursa Örneği. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Labrianidis, L., & Sykas, T. (2009). Migrants, economic mobility and socio-economic change in rural areas: The case of Greece. European urban and regional studies, 16(3), 237-256.
- Marans, R. W. (2003). Understanding environmental quality through quality of life studies: the 2001 DAS and its use of subjective and objective indicators. Landscape and Urban Planning, 65(1-2), 73-83.
- Marans, R. W., & Stimson, R. (2011). An overview of quality of urban life. In Investigating quality of urban life (pp. 1-29). Springer, Dordrecht.
- McCrea, R., Shyy, T. K., & Stimson, R. (2006). What is the strength of the link between objective and subjective indicators of urban quality of life?. Applied research in quality of life, 1(1), 79-96. 120
- Noll, H. H. (2002). Towards a European system of social indicators: Theoretical framework and system architecture. Social indicators research, 58(1-3), 47-87.
- Nordenfelt, L. (1993). Quality of life, health and happiness. Avebury.
- Salihoglu, T. (2016). Kentsel Yaşam Kalitesinin Yükseltilmesinde Boş Zaman Aktivitelerinin Rolü: İstanbul Örneği (Doctoral dissertation, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul).
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020) - Kırsal Kalkınma Planı. erişim tarihi: 06.06.2017
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015. Kırsal Kalkınma Eylem Planı 2015-2018. erişim tarihi: 06.06.2017
- Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK, 2017. <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>. erişim tarihi: 01.01.2017-01.11.2017
- Türkoğlu, H. (2015). Sustainable development and quality of urban life. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 202, 10-14.
- Walzer, N. (Ed.). (1996). Community strategic visioning programs. Greenwood Publishing Group.
- Vaishar A., Vidovićová L & Figueiredo E, 2018. "Quality of Rural Life. Editorial 16 June 2018," European Countryside, Sciend, vol. 10(2), 180-190,
- Vaz, T., Morgan, E. J., & Nijkamp, P. (Eds.). (2006). The new European rurality: strategies for small firms. Ashgate Publishing, Ltd.
- Yeniğül, S. B. (2017). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. Planlama Dergisi, 27(1), 16-25.
- Erişim Adresi-1 <<http://www.bursa.com.tr/>> erişim tarihi: 30.09.2017
- Erişim Adresi-2 <<http://www.bursa.bel.tr/>> erişim tarihi: 30.09.2017
- Erişim Adresi-3 <<http://www.bursakulturturizm.gov.tr/TR,94930/keles.html>> erişim tarihi: 30.09.2017
- Erişim Adresi-4 <<http://bursayikesfet.com/WebSite/Display.aspx?MyContentID=54>> erişim tarihi: 30.09.2017

Erişim Adresi-5 < <http://www.keles.bel.tr/> > erişim tarihi: 06.10.2017

Erişim Adresi-6 < <http://www.keles.gov.tr> > erişim tarihi: 06.10.2017

Erişim Adresi-7 < <http://www.yildirim.bel.tr> > erişim tarihi: 06.10.2017

Erişim Adresi-8 < hayalcigezgin.blogspot.com.tr > erişim tarihi: 08.11.2017

Erişim Adresi-9 < <http://iznik.gov.tr> > erişim tarihi: 08.11.2017

Erişim Adresi-10 < <http://www.iznik.bel.tr> > erişim tarihi: 08.11.2017

Erişim Adresi-11 < <http://www.kulturportali.gov.tr> > erişim tarihi:
08.11.2017

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Eşikler ve Değerler Bağlamında Kırsalda Kadın Örgütlenmeleri: Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu Örneği

Women Organisations in Rural Within the Context of Thresholds and Values: Case of Federation of Productive Women Associations in Bursa

 Zeynep Erdoğan

Bursa Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bursa

ÖZ

Çoğunlukla ekonomik büyümeyle ilişkilendirilen kalkınma kavramı son yıllarda sosyal, insani ve kırsal kalkınma gibi pek çok farklı başlık altında ele alınmakta, kalkınmanın sürdürülebilirliği noktasında kadın emeği ve girişimi de büyük önem arz etmektedir. Kadınların sürece dâhil edilmesinin yanında özellikle kırsaldaki kadın emeğinin nasıl örgütleneceği ve oluşturulan güç birliğinde devamlılığının nasıl sağlanacağı Türkiye gibi pek çok gelişmekte olan ülke için sorun teşkil etmektedir. Bu aşamada özellikle köy kadın dernekleri, kırsalda kadının sürece dâhil edilmesinin somut bir göstergesi olması yönüyle öne çıkmaktadır. Çalışmanın amacı kalkınmanın önemli bir parçası olması beklenen kadınların bu beklentiyi karşılama aşamasında önlerine çıkan engelleri belirlemek ve bu engellerin aşılması halinde meydana gelen değişimi ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, kırsalda yer alan kadın örgütlenmelerine odaklanılmış ve kadınların var olma mücadelelerinde köy kadın derneklerinin etkisi tartışılmıştır. Araştırma kapsamında Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu incelenerek, federasyona üye 21 köy kadın derneği ile yüz yüze ve derinlemesine görüşme yapılmıştır. Özellikle derneklerin kuruluş aşamasında yaşadıkları zorluklar ve toplumsal eşikler ile kuruluş aşamasından sonra sürekliliğin sağlanmasıyla elde edilen başarıların kadınlardaki kazanımları üzerinde durulmuştur. Araştırmada, dernekleşme sürecinin meydana getirdiği kısıtlar ile beraberinde getirdiği avantajlara değinilmiş, ayrıca dernek faaliyetlerinin köy kadınlarında ortaya çıkardığı özgüven, girişimcilik ve farkındalık gibi kazanımlara da dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda çalışma, kadın örgütlenmesinin gerek kırsal kalkınma gerek toplumsal kalkınma üzerindeki etkisini de ortaya koyması yönüyle tüm kadınlar için örnek oluşturmayı hedeflemektedir.

Anahtar sözcükler: Bursa; kırsalda kadın örgütlenmesi; köy kadın dernekleri.

ABSTRACT

The concept of development, which is mostly associated with economic growth, has been dealt with under many different headings such as social, human and rural development in the recent years. Women's labor and initiative is of great importance for the sustainability of development. The inclusion of women in the development process, especially in terms of how to organize labor of rural women, and ensure the continuity of the created forces, poses a problem for many developing countries including Turkey. At this stage, village women's associations stand out as a concrete indicators of the inclusion of women in rural areas. The aim of the study is to identify the obstacles faced by women, who are expected to be an important part of development, in the process of meeting this expectation, and to reveal the change that occurs when these obstacles are overcome. For this purpose, the study focused on rural women's organizations and discussed the impact of village women's associations on women's struggle for existence. Within the scope of the research, the Federation of Productive Women Associations in Bursa was examined via face-to-face and in-depth interviews with 21 Village Women Associations that are members of the federation. Especially the difficulties and social thresholds encountered during the establishment phase of associations, and the effects of the success achieved by ensuring continuity after the establishment phase on women were emphasized. The research draws attention to the gains such as self-confidence, entrepreneurship and awareness brought about by the activities of associations in village women. In this context, the study also aims to set an example for all women in terms of revealing the impact of women's organization on both rural and social development.

Keywords: Bursa; women organizations in rural; village women associations.

Bu makalenin ilk versiyonu, II. Toplumsal Cinsiyet/Kent/Mekan Sempozyumu'nda (11-12 Mayıs 2019, Ankara) bildirisi olarak sunulmuştur.

Geliş tarihi: 21.08.2019 Kabul tarihi: 06.10.2020

Online yayımlanma tarihi: 12.02.2021

İletişim: Zeynep Erdoğan

e-posta: zeynep.erdogan@btu.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında çoğunlukla ekonomik büyümeye ilişkinleştirilen kalkınma kavramı, 1980'lerden sonra sosyal, toplumsal ve kırsal kalkınma gibi pek çok farklı başlık altında ele alınmakta ve Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası oluşumlar aracılığıyla önemine sıkça değinilen konular arasında yer almaktadır. Kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından pek çok kavram bir arada değerlendirilmekte ve bütüncül bir çerçevenin oluşturulması amaçlanmaktadır.

Bu aşamada kadın emeği ve girişimi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi noktasında öne çıkan değerlerden biri olarak görülmektedir. Bazı ülkelerde kırsal nüfusun yaklaşık olarak yarısını bazılarında ise yarıdan fazlasını oluşturan kadınların ikinci planda kaldığı bir kalkınma modelinin sürdürülebilir olamayacağı gerçeği göz önüne alındığında, kırsal kalkınmada özellikle köy kadınlarının potansiyellerini ortaya koyabildikleri girişim ve projeler, sürdürülebilir kırsal kalkınmanın hayata geçmesi ve hedeflenen gelişmenin sağlanması noktasında büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda gerek sürdürülebilir kalkınmanın önemi konusunda yaptıkları girişimler ve projeler, gerekse kırsal hayatın içinde yer alıp projelerin bizzat uygulayıcıları olmaları yönüyle iki farklı özelliği bir arada bulundurarak sürece yön veren köy kadın dernekleri kırsal kalkınmanın yeni oyun kurucuları olarak da tanımlanabilmektedir. Kırsalda kadın örgütlenmelerinin öncü örnekleri arasında yer alan köy dernekleri, kırsalın potansiyellerinin yeniden yorumlanması ve kadının sürece dâhil olmasının somut göstergesi olmaları açısından önem kazanmaktadır. Ancak örgütlenme sürecinde karşılaşılan maddi ve manevi kısıtlar ile çevresel ve toplumsal sınırlar süreci zorlaştırmakta, olumlu etkiyi yavaşlatarak kurumsallaşma konusunda direnç oluşmasına sebep olmaktadır. Aşılan engellerin kadınlarda meydana getirdiği temel bireysel kazanımlar ise kadın örgütlenmelerinin önemine ve gerekliliğine ışık tutmakta ve kalkınma hedefleri içinde kadın örgütlenmelerinin yerinin yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın amacı kalkınmanın önemli bir parçası olması beklenen kadınların bu beklentiyi karşılamalarında önlerine çıkan engelleri belirlemek ve bu engellerin aşılması hâlinde meydana gelen değişimi ortaya koymaktır. Çalışmada, kent yaşamına kıyasla kırsal alanda -süregeleyen toplumsal kabullere rağmen oluşturulan kadın örgütlenmelerinin değeri ve önemi vurgulanarak kadınların "var olma mücadelelerine" yer verilmiş, bu doğrultuda da kırsalda yer alan kadın örgütlenmelerine odaklanılmıştır. Çalışmada 2'si mahalle derneği, 19'u köy derneği olmak üzere toplam 21 kadın derneğinden oluşan Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu incelenmiş ve derneklerin tamamıyla yüz yüze ve derinlemesine mülakat yapılmıştır. Kuruluş aşamasında yaşanan zorluklar, toplumsal eşikler ile kuruluş aşamasından sonra devamlılığın sağlanma-

sıyla elde edilen başarıların kadınlarda oluşturduğu kazanımlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca dernekleşme sürecinin tüm değişkenleriyle birlikte kısıtları ve beraberinde getirdiği avantajları da benzer çerçevede içinde ele alınmıştır.

Çalışmada öncelikle kalkınma kavramı çerçevesinde kadının rolü ve sürece etkisine değinilmiş, kentsel veya kırsal alan ayrımı gözetmeksizin önem arz eden kadın örgütlenmelerinin temel dinamikleri ve sosyo-kültürel etkileri ile temel kısıtlar vurgulanmıştır. Sonrasında ise çalışmanın materyali, örneğin tanıtılması ve araştırmanın yöntemine yer verilmiş ve köy kadın dernekleriyle yapılan derinlemesine mülakat sonuçlarının içerik analizine göre incelenerek üç alt başlıkta betimleme analizine uygun şekilde sunulduğu araştırma bulgularına odaklanılmıştır. Daha sonra araştırma bulgularının genel değerlendirmesine yer verilmiş ve çalışmanın sonuçlarına ve makro ölçekte önerilere yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

2. Kalkınmada Kadının Rolü ve Önemi

Kalkınma olgusu çok boyutlu bir kavram olup daha çok niteliklerle alakalıdır (Geray, 1991). Tolunay ve Akyol'a (2006) göre kalkınma, toplumsal ve sosyal değişim sürecini etkileyen tüm olumlu müdahalelerle yakından ilgilidir. Ekonomik olarak kişi başına düşen gelirin artmasının yanında sosyo-kültürel yapının gelişerek değişiyor olması (Savaş, 1979), bu değişimde özgürlüklerin genişlemesi (Sen, 2004) ve toplum üyelerinin özgürleşmesi önündeki engellerin ortadan kaldırılması kalkınma sürecinin önemli çıktıları arasındadır (Toksöz, 2011). Bu bağlamda kırsal kalkınma ise ekonomik ve sosyal amaçları birleştiren bütüncül bir süreçtir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal kalkınmada hedeflenen, ekonomik etkinliğin yanında kır-kent ayrımının azalması, tarımda verimliliğin sağlanması, sosyal ve fiziksel altyapının geliştirilmesi ve kırsala ait potansiyellerin kalkınmanın itici güçlerinden biri hâline gelmesini sağlamaktır (TKB, 2004). Bu amaçla hedeflenen, kırsalın kendine özgü yapısından kaynaklanan sosyo-ekonomik ve toplumsal sorunları giderebilecek şekilde organize olabilmek (Oakley ve Gerforth, 1985) ve kırsaldaki yerel halkı kalkınma sürecinin her aşamasına dâhil edebilmektir (Tolunay ve Korkmaz, 2003).

Toplumsal kalkınmaya ilişkin öne çıkan en önemli etmenlerden biri olan kadın ve kadın emeği, sürdürülebilir kalkınma için toplumun bütünlüğünü ve kalkınmanın devamlılığını sağlayacak temel bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Kadın emeği geçmişten günümüze artan bir önemle pek çok alanda olduğu gibi kalkınma sürecinde de var olma mücadelesi vermektedir. Ancak kalkınma düşüncesinin başlangıcında kadının rolüne dair ayrıca bir tanımlamaya rastlanmamaktadır. Neo-klasik yaklaşıma göre kadın, aile içinde doğal görülen işleri yapmaktan sorumlu olup piyasa ekonomisine katılmadığı kabulüyle üretici sayılmayan, dolayısıyla kalkınma sürecinin bir parçası olarak da görülmeyen bir etmen olarak varlığını sürdürmektedir (Toksöz, 2011: 48). Bu bağlamda Ester Boserup'un 1970 yılında

kaleme aldığı Ekonomik Kalkınmada Kadının Rolü adlı kitabı, kadın algısına yönelik mevcut akışı tersine çevirmek açısından atılmış önemli adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Kalkınma ve kadın olgusuna dair tarihsel arka planın üç temel yaklaşımı barındırdığı söylenebilir. Kalkınmada Kadın (KK) yaklaşımı 1970'lerde Boserup'un kitabının yayımlanmasıyla başlayan, kadının üretken faaliyetlerine dikkat çekerek, kalkınmada kadın varlığını görünür kılmaktadır. Bu yaklaşıma yönelik eleştiriler 1970'lerin sonunda Kalkınma ve Kadın (KvK) yaklaşımını doğurur. Temel argümanı kadınların aslında her zaman kalkınma sürecinde var olduğu ve toplumsal yapının sürdürülmesinde öncü bir rol üstlendiği kabulüne dayanmaktadır. Kadını 'üretici çalışma' boyutuyla değerlendiren bu iki yaklaşımın ardından 1980'lerde gelişen Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma (TCvK) yaklaşımı bütüncül bir bakış açısıyla kadının yaşam içindeki tüm yönlerine işaret etmektedir. Kalkınma sürecinde kadını pasif bir rol üstlenmekten ziyade değişimi tetikleyen bir aktör olarak görmek, kadının hane içi ve hane dışı her türlü katkısını benimseyerek daha eşitlikçi ve adil bir kalkınma anlayışını savunmaktadır (Rathgeber 1990 akt. Visvanathan 1997).

Uluslararası kuruluşlar özelinde; Birleşmiş Milletlerin 1975 yılını kadın yılı ilan etmesi, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Raporu, Birleşmiş Milletlerin İnsani Gelişim Raporları ile Bin Yıllık Kalkınma Hedeflerinde yer alan "Kadınların Konumunu Güçlendirmek ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Geliştirmek" hedefi (UN, 2000) sosyal dışlanmanın azaltılarak eşitlikçi bir yaklaşıma yönelik girişimleri vurgulamaktadır. Uluslararası ölçekte atılan adımlar kalkınmada kadın emeğinin görünür kılınması açısından büyük önem taşımaktadır.

Ulusal ölçekte ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren kalkınmaya yönelik mikrodan makroya pek çok düzenleme ve girişimde bulunulmuş ancak 1960'larda planlı döneme geçilmesiyle birlikte hazırlanan kalkınma planlarında kadın istihdamına yönelik politikalara daha sınırlı biçimde yer verilmiştir. Yedinci Kalkınma Planından itibaren kadının ekonomik ve sosyal hayata katılımına ilişkin daha fazla düzenleme yapılarak, kadın girişimciliği teşvik edilmiştir (Yumuş, 2011: 63-64).

Türkiye'de tarımsal istihdamın yaklaşık %51'ini kadınlar oluşturmaktadır. Ancak kadınların kırsal alandaki emeği ve üretim potansiyelleri ekonomik bir girdi olarak görülmemekte ve geleneksel yapıda kadın "ücretsiz aile işçisi" olarak tanımlanmaktadır (Asan vd., 2012). Oysa kırsaldaki kadın, aile tüketimi ve piyasa ekonomisi için ürün elde ederek ailenin ekonomik refahına katkıda bulunmakta ve tarımsal üretimin dolayısıyla da kırsal kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamaktadır (Kulak, 2011 akt. Gökdemir ve Ergün, 2012). Kadının kırsal kalkınma sürecinde bir hedef kitle olarak ele alınması gerektiği ve sürece aktif katılımının sağlanması 8. Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporunda önemle vurgulanmaktadır.

3. Kalkınmada Kadın Örgütlenmeleri ve Toplumsal Sınırlar

Demokratik toplumların bir göstergesi olarak algılanan toplumsal örgütler, gönüllülük esasına dayanan bir kolektif gücün temsilcisidir. 1970'lerden itibaren önemi artan sivil toplum kavramı, örgütlenmiş demokratik kurumlar olarak öne çıkmaktadır (Sanlı, 2005: 85 akt. Terkan, 2010: 37). Yalnız ekonomik kaygılarla değil, aynı zamanda yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve ülke ihtiyaçlarına hizmet verecek şekilde toplumun farklı kesimlerinin örgütlenmesi demokratikleşmenin bir göstergesi olarak da kabul edilmektedir.

Bu bağlamda kırsal alanda meydana gelen örgütlenme biçimleri yapısal olarak kentsel alandaki oluşumlarla benzerlik gösterse de kendi içinde kırsala özgü iç dinamikleri barındırmaktadır. Ağırlıklı olarak tarımda verimliliği yükseltmek ve üretimi artırmak üzerine oluşturulan kırsal örgütlenmelerinin yanında (İnan, Gülçubuk vd., 1999) kırsalın sosyo kültürel yapısına ilişkin örgütlenmelerde sürdürülebilir kalkınma için temel ihtiyaçlar arasında yer alabilmektedir. Bu aşamada kırsal üretimde bilfiil yer alan kadının hem üretimde hem de sosyal alanda öncü aktör olması kırsalda kadın örgütlenmelerinin önemine işaret etmektedir.

Türkiye'de kadın örgütlenmelerinin tarihi İkinci Meşrutiyet dönemine kadar dayanmakta, o dönemde kurulan kadın dernekleri (yaklaşık 25 dolayında) ve çıkarılan gazeteler kadın faaliyetlerine örnek olarak gösterilmektedir (Terkan, 2010: 37). Cumhuriyetin ilk kadın cemiyeti ise 1924 yılında kurulan Türk Kadın Birliği olup sonrasında yönetmelik değişikliğine giderek kadın derneğine dönüşmüştür (Kaplan, 1988:139-160, Demiray 2006:191-192 akt. Terkan, 2010: 38). Türkiye'de ilk olarak 1999 yılında kurulmaya başlayan kadın kooperatifleri ise bünyesinde ekonomik ve sosyal amaçları birlikte barındıran örgütlenme biçimlerine örnek olarak gösterilebilmektedir (Duguid, Durutaş ve Wodzicki, 2015). Kadınların dernek, platform, kooperatif, birlik vb. birçok farklı adla kendini gösteren örgütlenme biçimleri ürün/hizmet sağlamanın yanında büyüme süreçleri, etkinlikleri ve oluşum süreçlerinde karşılaşılan güçlükler açısından benzerlik taşımaktadır.

Kadın örgütlenmeleri, kadının yaşamın her safhasında var olması gerekliliğinden yola çıkarak, kadına her alanda maddi manevi destek sağlamanın yanında potansiyellerini kullanabilme imkânı da sunmaktadır. Ancak mevcut potansiyellerin kullanılması, gerek kentsel gerek kırsal alanda kadın emeğinin görünürliğünün az olması dolayısıyla sosyal ve ekonomik açıdan kendini gerçekleştirme arzusunun güçlenmesine sebep olmakta (Keskin, 2014: 74) ve özgüven, özsaygı, girişimcilik gibi özellikler büyük önem kazanmaktadır.

Scheinberg ve MacMillan (1988) 'a göre girişimciliğin temelinde yatan motivasyonlar gelir elde etme, kabul görme, bağım-

sız olma, kendini geliştirme, toplumu geliştirme ve girişimciliği çıkış yolu olarak görme olmak üzere altı değer üzerinde yoğunlaşmaktadır (Kapu, 2004: 32 akt. Soysal, 2010). Littunen (2000)'e göre ise bu motivasyonlar maddi-manevi kazanımlar, kendi kendinin patronu olma isteği, bağımsız/esnek iş ortamına sahip olma, kendi geleceğini şekillendirme ve iş fırsatlarını değerlendirme şeklinde öne çıkmaktadır.

Kalkınmanın bir parçası olarak sürece dahil olan girişimci kadınların öncü argümanları da ekonomik gelir elde etme amacı gibi görünse de insanlara faydalı olma, kendini kanıtlama, geniş bir çevreye sahip olma, ideallerini gerçekleştirme, başarılı olma, zamanını değerlendirme gibi pek çok sosyal motivasyonu da içinde barındırmaktadır (Tunçsiper vd., 2008: 59 akt. Keskin, 2014: 87).

Ayrıca faaliyet ve girişimcilik sonunda hem kişisel ödüllerin hem de ekonomik getirilerin varlığının kadınlarda mevcut motivasyonun devam etmesine katkıda bulunduğu, yapılan işten elde edilen başarının kişisel tatmini artırmasıyla da devamlılığı sağladığı ifade edilmektedir (Keskin, 2014: 74).

Kadın girişimciliğinde motivasyonun önemi kadar bu süreçte karşılaşılan engellerin aşılması da büyük önem arz etmektedir. Mevcut bilinenin yanı sıra bu konuda yapılan çalışmalar da kadın girişimciliğinin önündeki engellere dikkat çekmektedir. Çelik ve Özdevecioğlu (2001) kadınların girişimciliklerinde yaşadıkları sorunlarda; güvensizlik, rol çatışması, geleneksel baskılar, başarısızlık beklentisi, tecrübe yetersizliği, ortak bulmada güçlük, cinsel beklentiler ve farklı davranışların öne çıktığını belirtir. Benzer şekilde Tan (2006) karşılaşılan engelleri, kadınlar hakkındaki inanışlar ve değer yargıları, bilgi eksikliği, rakip engellemeleri, sermaye güçlüğü, bürokratik ve yasal engeller olarak sıralar.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadın girişi ve emeği homojen bir yapıya sahip değildir (Keskin, 2014: 77) ve kırsal kent arasında farklılık göstermektedir. Kırsal alanda kadın girişimciliğini aktive etmek kurumsal, kültürel ve yapısal kabuller sebebiyle daha zordur (Tambunan, 2008: 342). Bu aşamada yerele yönelik kalkınma politikaları ve süreçte kadın aktörlerin

gerekliliğine ve önemine ilişkin düzenlemeler mevcut kısıtları aşmak adına gerekli görülmektedir.

4. Materyal ve Yöntem

Çalışma, "kırsal kalkınmada kadın örgütlenmesinin sınırları ve eşiklerine ilişkin köy kadın derneklerinin deneyimleri ve bu oluşumun kırsal kalkınmadaki etkisinin incelenmesi" etrafında şekillenmektedir.

Araştırma kapsamında, Bursa Valiliği öncülüğünde, 2012 yılında platform olarak başlayıp 2014 yılında federasyona dönüşen, 2'si mahalle derneği, 19'u köy derneği olmak üzere toplam 21 kadın derneğinin bir araya gelmesiyle kurulan Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu incelenmiştir. Derneklerin ilçelere göre dağılımı Tablo 1'de yer almaktadır. Valilik, Saitabat Köyü Kadınları Derneği'nin gösterdiği başarıdan yola çıkarak farklı köylerdeki köy kadın derneklerinin bir platform çatısı altında toplanması konusunda kadınları teşvik etmiş, bu oluşum daha sonra federasyona dönüşmüştür. Federasyon aracılığıyla bölgenin tanınması ve kadın girişimciliğinin artması sağlanarak daha güçlü bir sivil toplum kuruluşunun oluşması hedeflenmiştir.

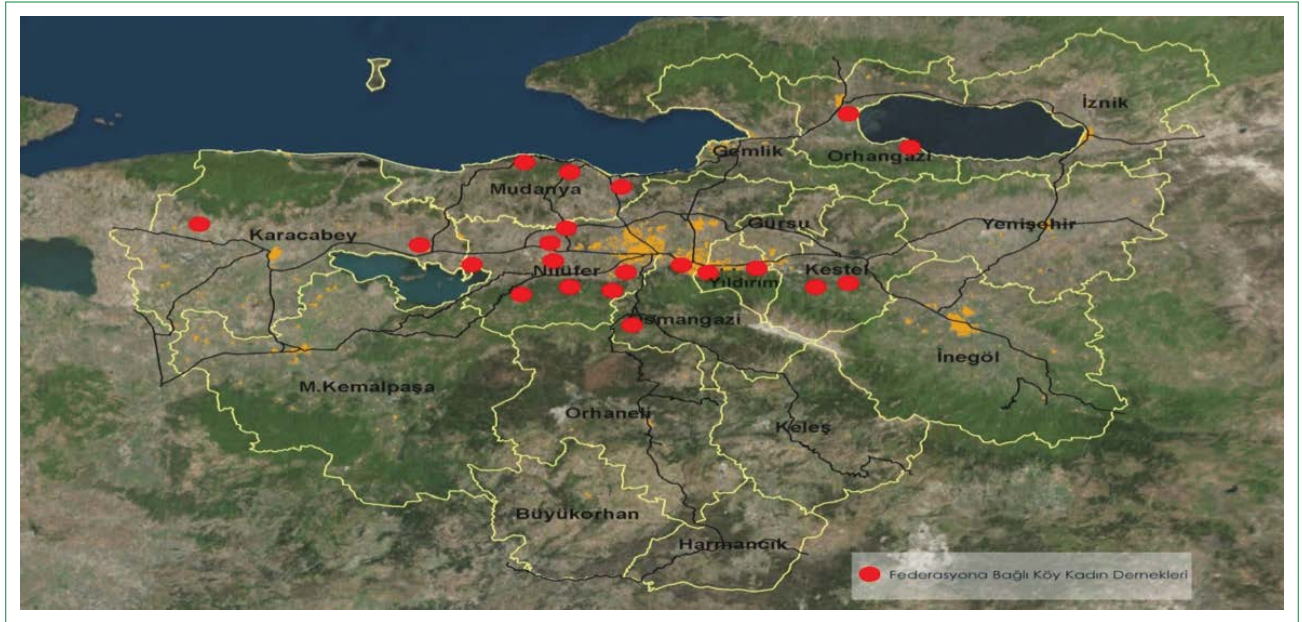
Çalışmada 2018 Mart–2019 Mart ayları arasında federasyona üye derneklerin başkanları (18 kişi) ve başkan yardımcılırları (3 kişi) yüz yüze ve derinlemesine mülakat yapılmıştır. Mülakatlar esnasında görüşmeyi yakından takip eden dernek üyeleri olmuş, zaman zaman kendi görüşlerini de belirtmişlerdir. Üyelerin katkıları dernek başkanlarıyla benzerlik gösterdiğinden veri olarak ayrıca ele alınmamıştır. Üye dernekler, ağırlıklı olarak merkez ve merkeze yakın olmak üzere yedi ilçede (Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım, Orhangazi, Kestel, Karacabey, Mudanya) yoğunlaşmaktadır. Derneklerin Bursa ili içindeki mekansal dağılımlarına Şekil 1'de yer verilmiştir.

Federasyon bünyesindeki derneklerin kuruluş yılları, üye sayıları, köylerin merkeze uzaklıkları, köy nüfusu ve derneklerin faaliyet alanları Tablo 2'de sunulmuştur.

21 köy derneğinin 18'inde dernek başkanı, 3'ünde başkan yardımcısı ile görüşme yapılmıştır. Görüşülen kişilere ilişkin yaş,

Tablo 1. Bursa üreten kadın dernekleri federasyonu ilçelere göre dağılım

Kestel	Saitabat	Nilüfer	Görükle	Osmangazi	Doğancı
	Aksu		Gölyazı		Hüdavendigar
Karacabey	Dağkadi		Misi	Yıldırım	Cumalıkızık
	Eskikaraağaç		Ürünlu		Bursa esnaf kadınlar
			Kayapa		
Mudanya	Güzelyalı		Atlas	Orhangazi	Paşapınar
	Kumyaka		Yolçatı		Örnekköy
	Trilye		Dağyenice		

Şekil 1. Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu'na bağlı köy kadın derneklerinin dağılımı.

medeni durum, eğitim durumu ve dernek içi görev bilgileri Ek 1'de kaynak kişiler başlığı altında tablolandırılmış ve kaynakçaya ek olarak sunulmuştur. Katılımcıların 10'u ilkokul, 7'si lise ve 4'ü yüksek öğretim mezunu olup, dernek başkanlarının yarısından fazlasının ilkokul mezunu olduğu görülmüştür. Kaynak kişilerin yaşları 30–63 aralığında olup, tamamına yakını evlidir. Görüşmelerden yapılan alıntılar metin içerisinde kaynak kişi (K.K.) kodlaması ile birlikte verilmiştir.

Mülakat içeriği; derneklerin kuruluş amaçları ve süreçleri, örgütlenme biçimleri ve üretim faaliyetleri ile üye kadınların bireysel yaşamlarında meydana gelen değişimleri temel alan pek çok farklı başlıktan oluşturmaktadır. Mülakatlar sonunda toplanan verilerde metin içindeki değişkenler; tarafsız, sistematik ve sayısal olarak analiz edilebilmeleri amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir (Wimmer ve Dominick, 2000: 135–136). Görüşmelerin yorumlanması içerik analizi yönteminden faydalanılarak yapılmış olsa da araştırma bulgularında yer alan sunumu betimsel analiz tekniğine uygun olarak belirlenen alt başlıklar çerçevesinde ve alıntılara yer verilerek yapılmıştır.

Çalışma kapsamında dernek yapılarına ilişkin objektif veriler ile derneğin köy kadınları üzerindeki etkisi ve nelerin değişmesine katkıda bulunduğuna yönelik subjektif veriler birlikte ele alınmıştır.

5. Köy Kadın Derneklerinde Toplumsal Eşikler ve Kazanılan Değerler

Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu çatısı altında yapılan görüşmeler, farklı gruplandırmaları içermektedir. Mula-

katların ilk kısmında derneğin kuruluş süreci, yaşanan zorluklar ve ayakta kalma mücadeleleri ele alınmıştır. İkinci kısımda dernekleşmenin ve dernek faaliyetlerinin köy halkına etkisi, dernekten öncesi ve sonrası kıyaslandığında köy kadınlarında dernekleşmenin nasıl değişikliklere yol açtığı üzerinde durulmuş, son kısımda ise derneğin geleceğe dair hedef ve taleplerine değinilmiştir. Bulguların sunuluş biçimleri mülakatların yapılarına paralellik gösterecek şekilde 3 kısımda sunulmuştur. İlk kısımda kuruluş süreci ve kısıtlar, ikinci kısımda derneğin etkisi ve son kısımda beklenti ve hedefler ele alınmıştır.

5.1 Dernek Kuruluş Süreci ve Kısıtlar

Görüşmenin ilk kısmında dernek başkanları, derneklerin kuruluş sürecini, bu süreçte yaşadıkları zorlukları ve yerel halkın dernek oluşumuna yönelik tutumlarını aktarmıştır. Süreçte birçok değişkenin var olmasına karşın benzerlikler ve ortak etkilerin olduğu belirlenmiştir. Görüşmelerde ifade edildiği üzere dernekler, kadınların kendi aralarında bir örgütlenme sağlamasıyla veya Valilik, İl Tarım Gıda ve Hayvancılık Müdürlüğü gibi kurumların proje, yönlendirme ve desteğiyle kurulmaktadır. Dernek kurma kararı alındıktan sonra üyelerin belirlenmesi, dernekçilik kültürünün üyelerce algılanması, yerel halk tarafından derneğin kabul görmesi ve yer seçimi gibi konularda zorluklar yaşandığı ifade edilmiştir.

Derneklerin kuruluş amacı olarak kadınların kendi imkânlarıyla ürettikleri gıda malzemeleri ve el işlerini satarak aile bütçesine katkı sağlamak öncelikli gerekçe olarak tespit edilmiştir. El emeklerini satarak para kazanabilme duygusu kadınların kendilerini geliştirmesi noktasında ufuk açıcı bir girişim olarak ifade edilmiştir (K.K. 1, K.K. 15, K.K. 16 ve K.K. 21).

Tablo 2. Köy kadın derneklerine ilişkin veriler

Köy dernekleri	Kuruluş yılı	Üye sayısı	Köy (mahalle) nüfusu	İlçe ve kent merkezine uzaklık	Faaliyet alanı
Aksu Köyü Kadınları Dayanışma Derneği	2010	22	379	10 km-22 km	Ekmek, salça, reçel, kahvaltı
Atlas Köyü Kadın Derneği	2011	22	394	16 km-26 km	Ekmek, reçel, erişte, tarhan, salça
Cumalıkızık Köyü Kadınları Eğitim, Dayanışma ve Kalkındırma Derneği	2008	28	711	10 km-12 km	Kahvaltı, reçel, tarhana, salça
Dağkadi Köyü Kadınları Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	2016	30	698	18 km-90 km	Reçel, salça, sirke, sebze üretimi
Dağyenice Köyü Kadınları Dayanışma Derneği	2011	11	327	13 km-20 km	Kahvaltı, erişte, salça, ekmek, yufka, tarhana
Doğancı Köyü Kadınları Dayanışma Derneği	2011	29	353	10 km-20 km	Kuskus, reçel, tarhana, kahvaltı
Eskikaraağaç Köyü Kadınları Köy Koruma ve Kalkındırma Derneği	2009	47	227	22 km-45 km	Salça, erişte, konserve, tarhana
Bursa Esnaf Kadınlar Dayanışma Derneği	2004	105	----	1 km-1,5 km	El işi ürünler
Gölyazı Balıkçı Kadınlar Yardımlaşma Derneği	2010	65	1.362	27 km-42 km	Tekne turu, kahvaltı, erişte, pekmez, reçel, salça
Görükle Kadın Dayanışma, Kalkınma ve Kültür Derneği	2010	210	22.496	10 km-25 km	Kahvaltı, lokma
Güzelyalı Kadın Dayanışma Derneği	2011	70	14.805	5 km-31 km	El işi ürünler
Hüdavendigâr Kadın Dayanışma Derneği	2009	20	23.124	2 km	Sertifikalı eğitim ve kurslar
Kayapa Kadınlar Yardımlaşma Kalkındırma ve Kültür Derneği	2009	20	1.827	18 km-25 km	Kahvaltılık sos
Kumyaka Kadın Dayanışma Derneği	2010	60	717	11 km-38 km	Kahvaltı, salça, reçel, tarhana, zeytinyağı
Misi Köyü Kadınları Kültür ve Yardımlaşma Derneği	2010	46	1.215	8 km-15 km	Kahvaltı, erişte, salça, turşu, reçel, tarhana
Örnekköy Kadın Dayanışma Derneği	2014	56	628	3 km-52 km	Ekmek, salça, erişte, tarhana, silor
Paşapınarı Kadınları Dayanışma Derneği	2014	21	272	20 km-62 km	Salça, erişte, tarhana
Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği	2002	113	406	8 km-15 km	Silor, tarhana, salça, mantı, erişte, kahvaltı
Tiriliye Köy Kadın Dayanışma Derneği	2012	24	1.478	16 km-43 km	Zeytinyağı, zeytin, kahvaltı
Ürnlü Kadın Dayanışma Derneği	2011	41	1.699	7 km-23 km	Turşu, salça, reçel, menemen
Yolçatı Üreten Kadın Derneği	2015	11	4.526	8 km-23 km	Bany konservesi, salça

“...evlerde yaptığımız ürünleri satabileceğimiz bir zemin oluşturmak üzere, köydeki her haneyi haberdar ederek dernek kurma kararı aldık ve Saitabat Derneğinin rehberliğinde kendi derneğimizi kurduk” (K.K. 1).

“...önceleri dernek olma fikrimiz yoktu, birlikte bir şeyler yapmak üzere toplanmıştık kadınlarla, sonradan üretime geçtik” (K.K. 21).

“...bizim amacımız kadınları eğitebilmek, para kazanacakları bir el becerisi öğretebilmek, sosyal hayata tutunabilecekleri bir ortam hazırlamak” (K.K.12).

Derneklerin kuruluş aşamasının ardından derneğin bilinmesi ve kâra geçme sürecine kadar gönüllük esasına dayanan bir birliktelikten/çalışma ortamından bahsedilmektedir. Birçok dernek, kuruldukları ilk yıllarda hiçbir ücret almadan dernek faaliyetlerine gönüllü devam ettiklerini belirtmiştir (K.K. 1, K.K. 10, K.K. 20 ve K.K. 18).

“...dernek işi gönül işi, hâlâ da gönüllülükle devam ediyor. Kahvaltı salonumuz açıldıktan sonra üyeler 8 ay ücret almadan çalıştılar. Daha önce de üretim yaparken kazandığımız çoğunu dernek kasasına aktarıyorduk” (K.K. 6).
“...5 yıl boyunca hiçbir ücret almadık, kazandığımız parayı mekânın iyileştirilmesi amacıyla kullandık” (K.K.18).

Derneklerin işleyiş sürecinde dernek içi ve dernekler arası yardımlaşma, birlik ve beraberlik içinde hareket etme gibi sosyal ilişkiler derneklerin devamlılığı için büyük önem arz etmektedir. Dernekler arası somut işbirliği, bir dernek tarafından üretilen ürünün bir başka dernek eliyle satılması veya bir derneğin üretim süreci esnasında bir başka dernekten maddi manevi yardım görmesi derneklerin ayakta kalmasını kolaylaştırıcı etkenler arasında gösterilmektedir.

“...Kuskus üretimi yapıyor ancak satamıyorduk. Saitabat Derneği kendi yerinde kuskusların satışını yapmayı teklif etti. Bu sayede derneğimiz ayakta kaldı. Hâlâ da orası için üretim ve satışımız devam ediyor” (K.K 6).

Dernekçilikte ağırlıklı olarak bireysel kazanımdan çok, topluluk olarak kazanabilmenin ve maddi kazancı ikinci plana atabilmenin önemine vurgu yapılmaktadır (K.K.16, K.K. 21, K.K. 10). Dernekçilik faaliyetinin sürdürülebilirliğine ilişkin ise gönüllülüğün yanında dernek başkanına ve yapılan işe güvenmenin de en önemli kriterlerden olduğu belirtilmektedir.

“...insanları ücretsiz olarak bir araya toplamak ve gönül bağı kurmak zor. Dernekçilik gönüllülük olmazsa yürümez, üyelerin dernek başkanına ve yaptığı işe güvenip inanması lazım, faaliyetler ancak böyle yürür” (K.K.14).

Dernek kuruluş aşamasında yaşanan zorluklara değinildiğinde ise ilk tepkiler kadınların köyde örgütlenmelerine yönelik olmuştur. Yerli halkın dernek üyelerine yaklaşımının temelinde kadına biçilen geleneksel rolün dışında bir aksiyon almalarının dikkat çektiği söylenebilir.

“...dernekten önce Büyükşehir Belediyesi teşvikiyle köy meydanında yaptıklarımızı satarken köylü bize gülüyordu, alay ediyorlardı çünkü kadının böyle şeyler yapması ayıp karşılanıyordu” (K.K. 3).

“kadınların iş hayatında olmasına alışkın değillerdi, satış yapıp para kazanıyor olmamızı garipsediler” (K.K. 19).

Birçok derneğin ifade ettiği şekliyle köylünün ilk tepkisi kadınlarının motivasyonunu kırmak yönünde olmuştur. Özünde kadınların başarılı olamayacaklarına duyulan inancın dile getirilmesiyle kadınların yaptıkları faaliyete güvenlerinin azalmasına zemin hazırlanmıştır. Faaliyetlerin devam etmesi karşısında verilen tepki ise yok saymak, görmezden gelmek veya sahip lenmemek olurken, bunun yanında doğrudan dernek faaliyetlerini engelleyici girişimlerde bulunanlarla da karşılaşmıştır.

“...köylüler arasında ‘boşuna uğraşıyorsunuz, derneğinizin yeri bile kötü arkasında mezarlık var, insanlar buraya ne için gelsin’ diyerek bizi yıldırmaya çalışıyorlardı” (K.K. 6).

“...’on kadın bir araya gelmişler ama anlaşılmaz birkaç güne dağılırlar hem yapacaklarda ne olacak, bir şey başaramazlar’ diyorlardı ” (K.K. 16).

“...halk, 3–5 köylü kadın bu işi nasıl başaracak, bir süre sonra dağılırlar diye düşünüyordu” (K.K. 15).

“...köylülerin bir kısmı bizi görmezden geliyorlardı, köyde açtığımız işletmelerden gelip alışveriş yapmıyorlar, selam vermek için dahi girmiyorlardı” (K.K. 13).

“...ilk zamanlar derneğin yerini bulmak için köylüden yol soranlara ‘öyle bir dernek yok burada’ diyerek geri çeviriyorlardı” (K.K. 2).

Kuruluş aşamasında dernek binası ve yer seçimi de birçok dernek için sorun teşkil etmiştir. Uzun süredir kullanılmayan atıl hâldeki binaların dernekler tarafından talep edilmesi dahi sorun olarak görülmüş ve dernekler engellenmek istenmiştir.

“...derneğin ilk kurulduğu yeri kendileri kullanmadıkları gibi bize de vermek istemediler, biz mücadele ettik ve oraya yerleştik” (K.K. 1).

“...dernek binasının önüne oturup geçiş yapmamızı engellemeye çalışıyorlardı, kahvede oturup izleyerek, bakışlarıyla rahatsız ediyorlar, psikolojik olarak baskı yaratıyorlardı, bu durum zamanla azalsa bile hâlâ bitmiş değil” (K.K.20).

Dernekler kuruluş aşamasında hem maddi hem manevi baskıyla karşılaşmış ve hâlâ bu süreçle mücadele eden dernekler mevcuttur. Bunlara ilaveten halkın dernek faaliyetlerine yönelik olumsuz tutumlarına ilişkin resmi işlemler ve prosedürlere dair korkutma, resmi makamlara şikâyet ve ihbarda bulunma gibi engelleme girişimlerine rastlamakta mümkündür.

“...resmi işlemlerden ve imzalanan belgelerden ötürü baskımıza iş açtığımızı ve sorun yaşayacağımızı söylüyorlardı, hatta Maliye’ye şikâyet edip ürünlerin itibarını zedelemek istediler” (K.K. 2).

“...ilk zamanlar Botanik parkta kooperatife bağlı olarak

üretim yapıyor, gözleme açıyorduk. Birkaç sene sonra muhtar 'vergi borcunuz var' diyerek bizi yanıltıp kapattırdı orayı. Biz köye dönüp köyde bu işlerimize devam etmeye başlayınca bu seferde köyden bir kesim zabıtaya haber verip bizi engellemeye, çadırımızı kaldırtmaya çalıştı ve o işi de bırakmak zorunda kaldık" (K.K. 3)

Diğer taraftan olumsuz örneklerin yanında K.K. 5, K.K. 7 ve K.K. 11 'in bulundukları köylerde yerli halkın negatif tepkisiyle karşılaşmadığı, köylünün olumsuz bir tutum sergilemesinin aksine derneklere destek olmaya gayret edildiği ifade edilmiştir. Hatta bizzat Muhtar ve Belediye Başkanlarının öncülüğünde dernek binası temin edilen ve faaliyetlerine daha rahat devam etme imkânı bulan derneklerin mevcudiyeti de tespit edilmiştir.

5.2 Derneğin Köy Kadınına Etkisi

Dernek oluşumunun en önemli etkisi gerek üye gerekse yerli halk olmak üzere köy kadınının kişisel gelişiminde yarattığı değişim olduğu söylenebilir. Dernek faaliyetlerine katılım ve görev alma sonrasında kadınlar arasında artan girişimcilik, özgüven ve farkındalık kadınlar üzerindeki etkinin öne çıkan başlıklarından birkaçıdır. Özellikle kadınların köydeki davranışlarının ve halkın kadınlara olan yaklaşımının zaman içinde değişmesinin, kadınlara sosyalleşme, dışa açılım ve kendi kararlarını alabilme konusunda esneklik getirdiği belirlenmiştir.

"...Daha önce feracesini giyip kahvenin, bakkalın önünden geçemeyen kadınlar, şimdi karşıdan bakkala seslenip şeker istiyor, kahvenin önünde satış yapıyor; bunun sebebi özgüven kazanmış olmalarıdır..." (K.K. 9).

"...Önceden daha ezik ve cesaretsiz bir hali vardı kadınların. Şimdi özgüvenleri arttı, kurslarla birlikte bakış açıları değişti, kendilerini yetiştirmiş oldular. Bu aile ilişkilerine bile çok olumlu yansıdı. Dernek, kadınları hayatlarında söz sahibi yaptı" (K.K. 3).

Sosyal hayata katılım ve kendini gerçekleştirme açısından bakıldığında dernek faaliyetlerine katılımın büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Aile ve yakın çevreyle sınırlı yaşam alanı çeşitlenerek sosyalleşme bağlamı oluşmuştur.

"...Dernekte bir araya gelmek kadınlar için bir sosyalleşme alanı oldu. Dernekle birlikte gezilere gidildi, bu sayede ilk defa bir otele gidip orada konaklamayı tecrübe edenler oldu." (K.K. 18).

"...Eskidende birçok yere gidiyordum ama dernek sayesinde çevrem genişledi, özgüvenim arttı. 30 kişilik tatil organizasyonundan, üst makamlarla toplantı yapmaya kadar çok farklı alanlarda girişimcilik gösterdim, ehliyet aldım, şuanda istediğim her yere gidebiliyorum. Eşim, çocuklarım, akrabalarım herkes bu değişimin farkında ve memnun..." (K.K. 6).

"...Aile olarak gelirimiz olsa bile kendi paramızı kazanıyor olmak tarif edilemez bir mutluluk ve özgürlük sağladı. İs-

tediğimiz şeyi almakta kendi tasarrufumuz oldu. Bu ekonomik özgürlük kadına özgüven aşıladı ve sosyal hayatta daha aktif hale getirdi bizi, farklı kesimden birçok insanla tanıştık bu sayede..." (K.K. 19).

Derneklerin, kadınların kişiliklerinde meydana getirdiği olumlu değişim ve kendine güvenin yanında, sosyal ilişkilerinin güçlenmesi ve hayata katılımlarına ilişkin de pozitif etkilerinin gözlemlenmesi mümkündür.

"...Kadınlarımız içe kapanık değildi ama meydandan geçmek yerine arka sokaklardan geçerlerdi. Ancak dernek kurulduktan sonra Hidrellez şenlikleri için meydana çalınan davul eşliğinde kadınlı erkekli bir arada halay çektik, bir ilkti bu hepimiz için. O zamandan beri kadınlarımız bu meydandan başları dik geçtiklerini söylüyorlar, bunu söyleten de özgüven sahibi olmaları..." (K.K. 10).

"...Dernek sayesinde topluma karıştık, özgüven sahibi olduk. Daha öncesinde çarşıya bile gitmezken, bugün araba sürüp kendi başımıza giden insanlar olduk. Bizi özgürleştirdi bu süreç. Gençlere bile rol model olduk. O yaşta onlar yapıyorsa bizde yaparız demeye başladılar..." (K.K. 13).

Kadınların dernek faaliyetleriyle birlikte dışa açılması ve girişimlerinde daha özgür olmaları üretkenliklerini tetiklemiş, tüm olumsuz yaklaşımlara rağmen başarabiliyor olduklarını görmek yeni hedef ve ideallerin oluşmasına imkân hazırlamıştır.

"...bir şeyler başardıkça kendimize güvenimiz arttı, bu da üretkenliğimizi ve farklı alanlarda girişimciliğimizi arttırdı" (K.K. 15).

"...yeni yerler görmek, başka kadınların başarılarını yerinde görüp öğrenmek cesaretlerini artırdı kadınlarımızın, sosyalleştiler" (K.K. 7).

"...yaptıkları işlerle kendilerini daha özgür ifade etmeye başladılar bu da insan ilişkilerinde daha açık ve rahat olmalarını sağladı" (K.K. 16).

Dernek faaliyetlerinin kadınlarda meydana getirdiği değişimler çok çeşitli olmakla birlikte tüm bu etkilerin kadınlar tarafından olumlu algılandığı ve bu değişimlerden ötürü memnuniyet duydukları gözlenmektedir.

5.3 Derneğin Köye Etkileri ve Kadınların Gelecek Hedefleri

Derneklerin kadınlar üzerinde yaptığı maddi-manevi olumlu etkiler kadar köy halkına ve köylerin tanınırlığının artmasına yönelik katkısı da olmuştur. Derneklerin gelecek hedefleri de bu iki konu özelinde detaylanmaktadır. Dernek faaliyetleri ekonomik kazanç anlamında yalnız üyelere değil yerli halka da kazanımlar sağlaması yönüyle büyük önem taşımaktadır. Bir yönüyle dernek bünyesinde görev almasa dahi kendi evinde üretim yaparak satışa sunan kadınlarda bireysel girişimciliğin artmasını sağlamıştır. Diğer yönüyle dernek faaliyetleri ve hizmetleri se-

bebiyle köye gelen yerli yabancı turistlerin köy halkının sunduğu diğer hizmetlerden de faydalanmak istemesi bir talep oluşturmuş ve dolaylı bir ekonomik kazancın başlamasını sağlamıştır.

“...köyümüzde eskiden beri kuskus üretilirdi ancak uzun yıllardır unutulmuştu, biz bu geleneği canlandırdık. Bizden sonra birçok aile evinde yeniden kuskus yapmaya başladı. Diğer taraftan kahvaltı servisindeki ürünlerin çoğunu köyden temin ediyoruz böylece biz de kazanıyoruz köylümüzde kazanıyor” (K.K. 6).

“...bizden sonra evde ekmek yapıp, gözleme açıp satış yapanların sayısı kaç katına çıktı, dernekten daha fazla para kazanıyorlar. Dernek kendinden çok köylüyü kaldırmış oldu aslında...” (K.K. 3).

“...bizden sonra köyde birçok kişi ekmek yapıp satmaya başladı, hatta dernekten ayrılıp kendi işini yapanlar oldu. Böyle olunca bizim satışlarımız negatif etkilendi ama köylülerin girişimliliği artmış oldu...” (K.K. 21).

Dernekler aynı zamanda faaliyetleri kapsamında hayata geçirdikleri uygulamalarla da kültürel aktarım sağlamakta ve yerel kültürün devamlılığını arttırmaktadır. Bu bağlamda, K.K. 2, K.K. 7, K.K. 6 ve K.K. 5’in ifade ettiği gibi birçok köy derneği tanıtımın önemine özellikle dikkat çekmektedir. Köylerdeki değerlerin ve güzelliklerin yerli yabancı herkesçe bilinmesine yönelik istek ve mevcut durumları iyileştirme çabası pek çok köy derneği için itici güçlerden birini oluşturmaktadır.

“...köyümüz 600 yıllık bir Osmanlı köyü olmasına rağmen bilinmiyordu. Dernek kurulduktan sonraki dönemde köyde yer alan hamam, konak gibi tarihi yapılar restore edildi. Hamam olarak kullanılamayınca Büyükşehir Belediyesi burayı değerlendirmek adına bizden fikir isteyince biz de müze olarak düzenlemek istediğimizi söyledik. Belediye ve tüm dernek üyeleri birlikte çalışarak hamamı müze haline getirdik” (K.K. 1).

“...Görökle’de Mübadele Derneğiyle birlikte bir mübadele müzesinin oluşmasında birlikte çalıştık ve köye-kente bir müze kazandırılmasında bizim de emeğimiz ve katkımız olmuş oldu...” (K.K. 10).

Derneğin gelecek hedeflerine yönelik öne çıkan başlıklarda ise ekonomik hedeflerin yanında bu beklentiyi kolaylaştıracak köyün ve derneğin bilinirliğinin artırılmasının önemine vurgu yapılmaktadır. Pek çok dernek için ekonomik gelir artışı, hizmet sektörüne dayalı faaliyetlerinin bilinirliğinden geçmektedir. Yalnız ürettikleri paketlenmiş gıda ürünleri ile değil, sıcak sunum yapabilecekleri mekânlara sahip olmakta öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır.

“...ileriki dönemde hafta sonu olan yoğunluğumuzu hafta içine de çekebilmek istiyoruz. Kahvaltı için gelenler tüm gününü köyde geçirebilsin istiyoruz çünkü Dağyenice göleti köyümüzün içinde, turistik bir yer. Belediyenin düzenleme yaparak bu hedefimize katkı vermesini istiyoruz...” (K.K. 6).

“...dernek faaliyetlerimiz kırsal turizmi destekliyor ama şimdi buna ek olarak agro-turizmi sağlamak içinde imkân yaratmaya çalışıyoruz. Bu konuda bu işi devam ettirecek gençlere ihtiyacımız var. Kalkınma konusunda da kadınlara

daha fazla öncelik verilmeli ve girişimleri desteklenmeli, engel olunmamalı...” (K.K. 1).

“...derneğimizin amaçları arasında yerli halkın, civar köylerin kalkınmasına katkıda bulunmak da var olduğundan, biz satışa sunduğumuz ürünlerimizin ham maddesini halden değil, direkt kendi köylümüzden ve civar köylerden alıyoruz, bu sayede elimizden geldiğince kırsal kalkınmayı ve tarımı desteklemeye çalışıyoruz. Hedef olarak uzun vadede köylüye bu desteğimizi sürdürmek bir yandan da sıcak sunumlarımızı mobil olarak uzak mesafelere de ulaştırabilmeyi ve böylece daha çok insana ulaşabilmeyi hedefliyoruz” (K.K. 10).

“...ürünlerimizi daha geniş pazarda satışa sunabilmek ve gelenlere kahvaltı hizmeti verebilecek bir mekâna sahip olmak derneğimizin öncelikli hedefleri arasında...” (K.K. 20).

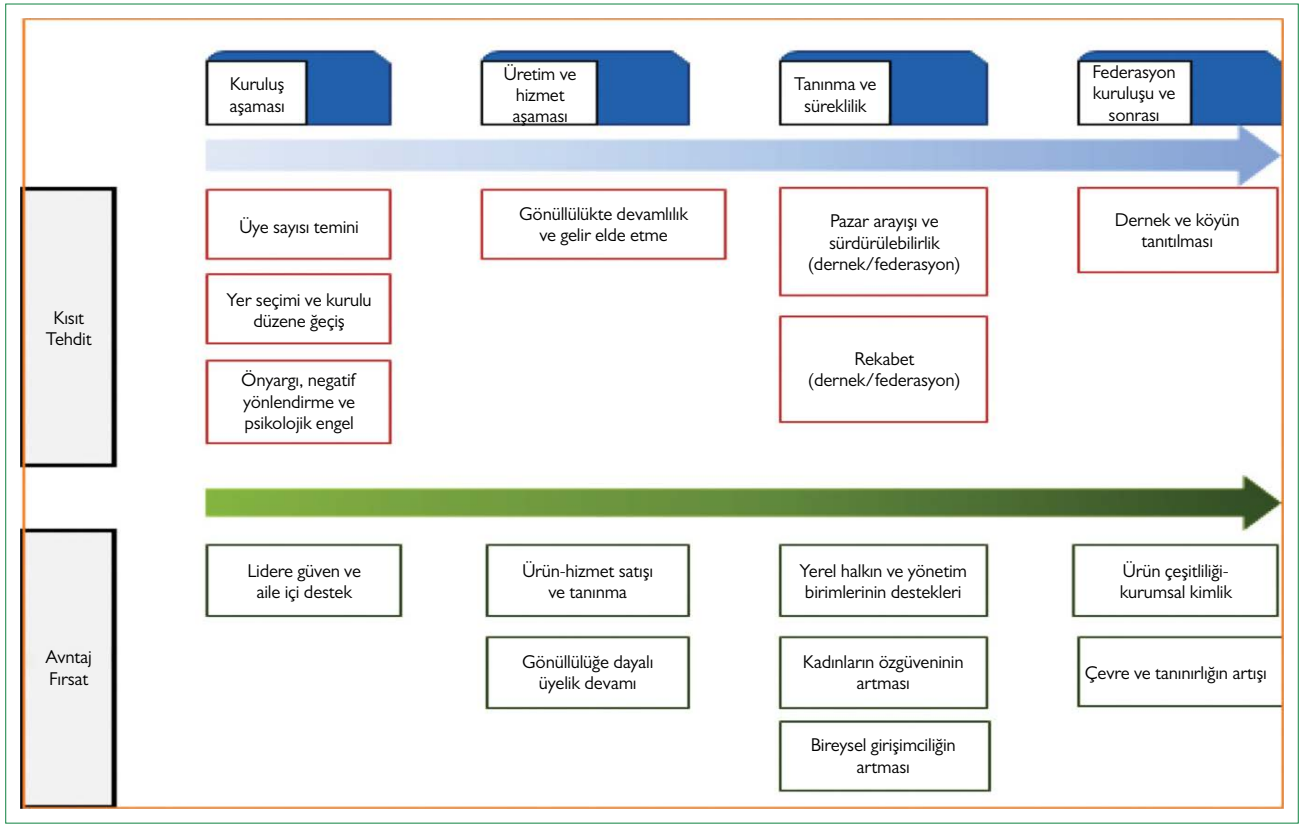
Tüm bu hedeflerin yanında dernek faaliyetlerinin devamlılığının sağlanmasına ve gençler tarafından benimsenmesine yönelik talepler de dile getirilmiştir. K.K. 3 ve K.K. 21 uzun vadede halkın birlikte hareket etmesi ve gençlerin bu işi sahiplenmesinin önemine vurgu yaparken, K.K. 19’un ifade ettiği gibi zeytin yağı ve benzeri üretimlerde profesyonelleşerek markalaşmayı hedefleyen köy dernekleri de mevcuttur.

6. Değerlendirme

Çalışma kapsamında derinlemesine mülakat yapılan 21 dernekten elde edilen veriler, içerikleri yönüyle başlıklara ayrılmış ve öne çıkan bu başlıklar aşağıda sunulmuştur. Bu aşamada derneklerle ilgili veriler ortak zeminde derlenerek, çalışmanın kapsamına yönelik oluşturulan anahtar kelime ağıyla tanımlı hale getirilmiştir.

Şekil 2’de, derneğin kuruluşundan federasyon oluşumuna kadar geçen sürede gerek dernek üyeleri gerekse yereldeki etki-leşim adına ortaya çıkan olumlu ve olumsuz girdiler şematize edilmektedir. Başlangıç aşamasında yerelin negatif yaklaşımı, dernek yerinin belirlenmesinde yaşanan sorunlar, işleyişe dair güvensizlik, tanınıp kabul görene kadar geçen sürenin belirsizliği gibi kısıtlar şemada üst satırda belirtilen kelime öbekleriyle ifade edilmiştir. Aynı süreçte üyeler için avantaj olan, gönüllülük esasına göre hareket etme, yerel yönetimlerce destek görme, ürün satışında arz-talep dengesi ve dernek faaliyetleri aracılığıyla özgüven kazanımı ve buna bağlı bireysel girişimciliklerin artması sürecin olumlu taraflarını yansıtmakta ve gör-selin alt kısmındaki satırında yer almaktadır.

Dernek kuruluş sürecinin başlangıcında yaşanan sorunların, derneklerin amaç ve faaliyetlerinin hayata geçmesi ve tanın-malarıyla birlikte giderek azaldığı ancak yok olmadığı görülmektedir. Derneklerin elde ettikleri başarılar, yerel halk tarafından zamanla kabul görse de sahiplenme olgusunun tüm köyler için geçerli olduğunu söylemek zordur.

Şekil 2. Dernek kuruluş sürecinde yaşanan kısıtlar ve fırsatlar.

Dernekleşme sürecinin yanında mülakat sonuçları detaylı olarak analiz edildiğinde ise; kısıtlar, kadınlar üzerindeki etki ve geleceğe dair hedefler olmak üzere üç temada incelenebilir. Görüşmeler için belirlenen bu üç temel başlık altında içerik analizi yapıldı ve dernekler tarafından ortak olarak dile getirilen maddeler kelime grubu oluşturularak sıklık derecesine göre şemalaştırılmıştır. Şekil 3'te yer alan dernekleşme sürecinde kadınların maruz kaldığı maddi-manevi kısıtlar arasında cinsiyetçi yaklaşım ve kadınlara yönelik önyargılar en çok dile getirilen problemlerin başında gelmektedir. Sonrasında bununla bağlantılı olarak yerel halkın kadın örgütlenmelerinin başarısına dair olumsuz inancı, süreç içerisinde psikolojik olarak uygulanan yıldırma politikası veya negatif yönlendirme de sıklıkla rastlanılan bir diğer kısıtlığa işaret etmektedir. Kadın derneklerine yönelik gösterilen yok sayma politikası da çevresel etkilerin arasında yer almaktadır. Bunun yanında süreç içinde baş gösteren dernek içi sorunlar ve üyeler arası rekabette olumsuz iç dinamiklere örnek olarak gösterilebilmektedir.

Araştırma bulgularında öne çıkan dernek kurma ve yürütme sürecinde yaşanan sorunlar ve kısıtlar literatürde ifade edilen kadın girişimcilerin yaşadığı sorunlarla paralellik göstermektedir. Çelik ve Özdevecioğlu (2001)'nin çalışmalarında değiştiği güvensizlik, geleneksel baskılar ve başarısızlık beklentisi ile Tan (2006)'ın çalışmasında öne çıkan kadınlar hakkındaki inançlar/

değerler ve rakip engellemeleri olguları Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu örneği içinde ortak çıktılardır. Bu başlık altında değerlendirildiğinde mevcut çalışma literatürü destekler niteliktedir.

Dernek kurulma aşamasından sonra başarıyla tamamlanan faaliyetler ve derneğin bilinirliğiyle birlikte artan talep ve büyüyen çevrenin etkisi, kadınlarda birçok olumlu değişime sebep olmuş ve bu etki Şekil 4'te görselleştirilmiştir. Mülakatların içerik analizine göre derneğin kadınlar üzerindeki en büyük etkisinin ne olduğuna dair "özgüven kazanımı" ifadesi en çok dile getirilen etki olmuştur. Sonrasında benzer şekilde dernek aracılığıyla sosyal çevre edinme ve sosyalleşme de ikinci olarak en çok belirtilen özellikler arasında yer almaktadır. Dernek faaliyetlerinin devamlılığıyla birlikte kadınlarda artan özgüven, girişimciliklerini de tetiklemiş ve bireysel farkındalıklarını artırmıştır. Aynı zamanda zorluklara karşı birlikte mücadele etmenin verdiği dayanışma ruhu ve birlik olma duygusu da dernekleşme sürecinin olumlu etkileri arasında yer almaktadır. Bu faaliyetler sayesinde kadınların özgürleştiğini dile getiren derneklerde mevcuttur.

Dernek kurma sürecinden sonra kadınlarda meydana gelen olumlu değişimler ve kazanımlar, faaliyetlerin devamlılığı ve sürecin bir parçası olma isteği açısından birer motivasyon kaynağına dönüşmüştür. Bu kazanımlar literatürde Scheinberg ve MacMillan (1988) ve Littunen (2000)'in değiştiği kadın giri-

Şekil 3. Dernek kuruluş sürecinde öne çıkan kısıtlar (*: Mülakat yapılan 21 dernek içerisinde ilgili ifadeyi kullanan dernek sayısı).

Şekil 4. Derneğin köy kadınına etkisinde öne çıkan etmenler (*: Mülakat yapılan 21 dernek içerisinde ilgili ifadeyi kullanan dernek sayısı).

Şekil 5. Derneklerin geleceğe yönelik hedef ve beklentilerinde öne çıkan başlıklar (*: Mülakat yapılan 21 dernek içerisinde ilgili ifadeyi kullanan dernek sayısı).

şimciliğinin temelinde yatan motivasyonlarla benzer nitelikler göstermektedir. Gelir elde etme, kabul görme, bağımsız olma, kendini geliştirme, toplumu geliştirme (Scheinberg ve MacMillan, 1988) talebi ile maddi-manevi kazanımlar, kendi geleceğini şekillendirme ve iş fırsatlarını değerlendirme (Littunen, 2000) isteği bu çalışma içinde ortak motivasyon araçlarıdır. Ancak Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu örneğinde ortaya çıkan en temel farklılık literatürde girişim motivasyonu olarak öne çıkan değerlerin, köy kadınlarında girişim sonrası

edinilen başarılarla kazanılmış olmasıdır. Bu bakış açısıyla, çalışma ile literatürün kesiştiği nokta kadınların ekonomik gelir elde etme amacıyla bu sürece girmeleridir. Ancak sonrasında, elde edilen kazanımların kendisi ağırlıklı olarak ilkökul mezunu ve ev hanımı olan köy kadınlarında girişimciliği tetikleyen temel motivasyonlar hâline gelmiştir.

Son başlık olarak Şekil 5'te yer alan derneklerin hedef ve beklentileri arasında kendi köylerine maddi manevi katkı sağla-

manın yanında öne çıkan özelliklerden ilki daha çok insana ulaşabilmek, gerek ekonomik gerekse sosyal olarak daha fazla insanla etkileşim içinde olabilmektir. Bu durum dolaylı olarak tanınırlığı ve ardından toplum tarafından kabul görmeyi beraberinde getirmektedir. Ekonomik olarak yeni girişimlerde bulunmak, yöresel ürün satışı ve sıcak ürün servisi yapılabilecek kahvaltı mekânları ve işletmeler açmakta köy derneklerinin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Sürdürülebilirliğin sağlanması noktasında yeni ürün ve pazar arayışlarını canlı tutmak ve bunun yanında dernek oluşumlarını ve faaliyet zincirlerini bir sonraki nesle devredebilmek ve böylece devamlılığı sağlamakta uzun vadede dernekler için önem arz etmektedir.

Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu bünyesinde görüşme yapılan 21 dernek içinde geleneksel ve yöresel farklılıkların var olmasının yanında toplumsal kimliklerden kaynaklı yaşanan sıkıntıların ve maddi manevi eşiklerin benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Kadınlar tarafından hayata geçirilen örgütlenme faaliyetlerine ilişkin çevrenin verdiği tepki ve devamlılık karşısında gösterilen kabullenmeyle birlikte, başarının kadınlarda yarattığı kişisel değişim birbirleri arasındaki fiziksel mesafeye rağmen bu köylerin hemen hepsi için ortak sayılabilmektedir.

Literatürü destekler nitelikte alan araştırması da göstermektedir ki, kadınların kalkınma sürecine dâhil olma serüveni ekonomik kaygılarla başlamış olsa bile süreç içerisinde gösterilen ayakta kalma mücadelesi ve devamında kazanılan başarılar, kadının özgüvenini tazelemekte ve bu güven duygusu girişimciliğini ve dolaylı olarak cesaretini artırmaktadır. Mevcut oluşum, çevrenin kadın örgütlenmelerine olan bakış açısını değiştirmekte, yöre kadını için bir süre sonra gerek dernek içinde örgütlenmenin bir parçası olarak gerekse dernek bünyesine dâhil olmadan benzer faaliyetleri bireysel yürüterek ekonomik kazanç sağlamalarının önünü açmaktadır. Böylece kadın dernekleri yerel halk için bir örnek oluşturmakta ve yol gösterici olabilmektedir.

Mevcut derneklerin en az üç yıldır faaliyette oldukları düşünüldüğünde, derneğin kâr elde edebilecek hâle dönüşmesi ve bir topluluk olarak kabul görmesi zaman almaktadır. Kırsalda kadın örgütlenmelerinden beklenen bireysel ve toplumsal faydanın ortaya çıkabilmesi için örgütsel oluşumlara zaman tanınmasının, devamlılığın sağlanabilmesi noktasında halk ve yönetimlerce desteklenmeleri gerektiğinin altını çizmek mümkündür.

7. Sonuç ve Öneriler

Kalkınma olgusunun, yalnız ekonomik boyutuyla değil sosyal ve toplumsal yönüyle birlikte ele alınarak kurgulanması, pek çok gelişmekte olan ülke gibi Türkiye için de büyük önem taşımaktadır. Bu aşamada kalkınma sürecinde göz ardı edilemeyecek en önemli aktörlerden biri olan kadın emeğinin görü-

nür kılınması da temel argümanlardan birini oluşturmaktadır. Kentsel alanda olduğu kadar kırsal alanda da başlıca rollerden birini üstlenen kadının sürece dâhil olması aşamasında kadın örgütleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda dernekleşme süreci ve ilgili faaliyetler en temel örgütlenme biçimlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Çalışma kapsamında Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu incelenerek, federasyona üye 21 dernekle yapılan derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Derneklerin oluşum sürecinde karşılaşılan kısıtlar, dernek faaliyetlerinin kadınlar üzerinde yarattığı etki ve geleceğe dair beklentileri çalışmanın öne çıkan başlıklarını oluşturmıştır.

Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu çatısı altında yer alan köy kadın derneklerinin ekonomik, kırsal ve toplumsal kalkınmaya olan etkileri bağlamında;

- Kadınlarda özgüven kazanma, farkındalık, sosyalleşme, bağımsız karar alabilme, kişisel gelişim ve bireysel girişimcilikte bulunabilme gibi pek çok potansiyel ve motivasyon kaynağının hayata geçirilmesi,
- Topluluğu oluşturan kişiler arasındaki iş birliği, dayanışma, güven ile dernekler arasındaki yardımlaşma ve imece usulü gibi değerlere sahip olunması,
- Yerelin öz değerlerinin tanıtımı, üretimi ve gelecek nesillere aktarımı gibi temel özelliklerin öne çıktığını söylemek mümkündür.

Bu bağlamda, dernek kuruluş sürecinde ağırlıklı olarak yerli halkın kadın örgütlenmesine ve oluşumlarına karşı gösterdiği ön yargı ve cinsiyetçi tutum dernek üyelerini zorlayan temel kısıtları oluşturmaktadır. Yerel halk tarafından yok sayılmak, kabul görmemek, psikolojik baskıya maruz kalmak ve fiziksel zorluklarla karşılaşmak gibi pek çok açıdan ele alınabilecek kısıtlar, kırsalda kadın örgütlenmeleri için ortak özellik göstermektedir.

Diğer taraftan, dernekleşme sürecinin uzun vadede kadınların özgüven kazanma, sosyalleşme, bağımsız karar alabilme, hedef oluşturabilme, plan yapabilme, kişisel gelişim ve bireysel girişimcilikte bulunabilme gibi pek çok potansiyelini hayata geçirebilmesi noktasında öncülük etmesi sebebiyle derneklerin kadınlar üzerindeki olumlu etkisine örnek gösterilebilmektedir. Ekonomik kazanımlardan çok ağırlıklı olarak kişisel kazanımlara dikkat çekilmesi dernekleşme sürecinin kadınlar üzerindeki önemine de işaret etmektedir.

Çalışmanın literatüre katkısı noktasında görülmüştür ki, pek çok araştırmada söz edildiği şekliyle kadınlarda girişimcilik motivasyonu olarak sayılan ekonomik kazanç elde etme, kabul görme, bağımsız olma, kendini geliştirme, toplumu geliştirme ve kendi geleceğine karar verme gibi değerler içerisinde ekonomik kazanç elde etme talebi köy kadınları için bir başlangıç

motivasyonudur. Bahsi geçen diğer değerler girişimde bulunduktan sonra ortaya çıkmakta ve yeni girişimler için motivasyon kaynağı haline gelmektedir. Bu yönüyle köy derneklerinde yer alan kadınların sınırlı bir motivasyon kaynağını itici güç olarak kullanıp, sürece başladıktan sonra gösterdikleri başarılarla birlikte daha büyük kazanımlar elde etmeleri köylü veya kentli tüm kadınlar için oluşturdukları örneğin değerini ortaya koymaktadır.

Yalnız ekonomik getirisine odaklanmadan, kalkınmanın sosyal ve toplumsal hedeflerinin de nasıl hayata geçirileceği ve kadınların bu sürecin neresinde- ne şekilde rol alacağı gözetilmesi gereken temel bileşenler arasındadır. Kalkınmanın tüm boyutlarıyla hedeflenen başarıya ulaşabilmesi noktasında yaş, cinsiyet, eğitim ayırt etmeksizin ülke potansiyellerinin en iyi şekilde kullanılması ve bu kapsamda kadın varlığının ve emeğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu çalışmada vurgulandığı gibi bütüncül bir kalkınma anlayışı kadın emeğini sürece dâhil etmekle mümkündür ve bu sürecin ilk adımı kadının hayatın içinde var olabilmesini mümkün kılmaktan geçmektedir. Bu varoluşun somut göstergesi, gerek kentsel gerekse kırsal alanda kadının mevcut potansiyellerini en iyi şekilde kullanmasına ve kendini var edebilmesine imkân tanıyacak ortamlar yaratmak, kendi ayakları üstünde durmasını sağlayarak bu sürece destek olmaktır.

Özellikle kırsal kalkınmaya yönelik atılacak adımlarda köy kadın derneklerinin elde ettiği yerel başarılar ve girişimcilik dikkate alındığında, kadının bilinçli bir temel aktör haline gelerek sürdürülebilir gelişmeye öncülük etmesi büyük önem taşımaktadır. Bu temeller üzerine inşa edilen örgütlenme modelleri kadını sürece hazırlayacak, potansiyellerinin ortaya çıkmasına imkân sağlayacaktır. Sürece dâhil olmanın kendiliğinden devam edebilmesini sağlayarak tüm bölgelerde aktif bir kadın emeği örgütlenmesini oluşturabilecektir. Ekonomik ve fiziksel desteklerin yanında bilinçlendirmeye yönelik atılacak her adım, uzun vadede istenilen faydayı getirecek ve ekonomik kalkınmanın yanında toplumsal kalkınmanın sağlanmasına da öncülük edebilecek kadın emeği, doğru örgütlenme biçimiyle hak ettiği değeri alarak yerel ulusal her ölçekte görünür olabilecektir.

Ek 1. Köy kadın dernekleri kaynak kişiler

Üye-kaynak kişi		Köy dernekleri		Görev	Medeni durum	Yaş	Eğitim durumu	Görüşme yılı
K. K. 1	Gülşah Çelen	Aksu Köyü Kadınları Dayanışma Derneği		Başkan yardımcısı	–	30	Lise	2018
K. K. 2	Fatma Sevinç	Atlas Köyü Kadın Derneği		Başkan	Evlü	47	İlkokul	2019
K. K. 3	Şerife Uludağ	Cumalıkızık Köyü Kadınları Eğitim, Dayanışma ve Kalkındırma Derneği		Başkan	Evlü	58	İlkokul	2018
K. K. 4	Aylin Yıldız	Dağkadi Köyü Kadınları Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği		Başkan	Evlü	30	Lise	2019
K. K. 5	Nagihan Atuş	Dağyenice Köyü Kadınları Dayanışma Derneği		Başkan	Evlü	–	İlkokul	2019
K. K. 6	Hatice Şahan	Doğancı Köyü Kadınları Dayanışma Derneği		Başkan	Evlü	40	İlkokul	2018
K. K. 7	Mine Taşar	Eskikaraağaç Köyü Kadınları Köy Koruma ve Kalkındırma Derneği		Başkan yardımcısı	Bekâr	43	Üniversite	2019
K. K. 8	Hacer Özyürek	Bursa Esnaf Kadınlar Dayanışma Derneği		Başkan	Evlü	59	Lise	2019
K. K. 9	Nurten Üner	Gölyazı Balıkcı Kadınlar Yardımlaşma Derneği		Başkan	Evlü	51	Yüksekokul	2019
K. K. 10	Seher Çavuşoğlu	Görükle Kadın Dayanışma Kalkınma ve Kültür Derneği		Başkan	Evlü	59	Üniversite	2018
K. K. 11	Nilgün Bayran	Güzelyalı Kadın Dayanışma Derneği		Başkan	Evlü	52	Yüksekokul	2019
K. K. 12	Fatma Güler Samgarlı	Hüdavendigar Kadın Dayanışma Derneği		Başkan	Bekâr	61	Lise	2018
K. K. 13	Hüsnüye Akçı	Kayapa Kadınlar Yardımlaşma Kalkındırma ve Kültür Derneği		Başkan	Evlü	55	İlkokul	2019
K. K. 14	Arife Korkmaz	Kumyaka Kadın Dayanışma Derneği		Başkan	Evlü	63	İlkokul	2018
K. K. 15	Nagihan Dülger	Mısı Köyü Kadınları Kültür ve Yardımlaşma Derneği		Başkan	Evlü	56	İlkokul	2019
K. K. 16	Esra Özcan	Örnekköy Kadın Dayanışma Derneği		Başkan	Bekâr	32	Lise	2019
K. K. 17	Nuran Nalbant Dursun	Paşapınar Kadınları Dayanışma Derneği		Başkan	Evlü	51	Lise	2019
K. K. 18	Sermin Cakalloğlu	Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği		Başkan	Evlü	-	İlkokul	2018
K. K. 19	Tülin Ayan	Tiriliye Köy Kadın Dayanışma Derneği		Başkan yardımcısı	Evlü	48	Lise	2018
K. K. 20	Melek Dikme	Ürnlü Kadın Dayanışma Derneği		Başkan	Evlü	42	İlkokul	2019
K. K. 21	Pervin Turunç	Yolçatu Üreten Kadın Derneği		Başkan	Evlü	50	İlkokul	2018

KAYNAKLAR

- Asan, A., Can, M., Fazlıoğlu A. (2012). Kırsal Alanda Yoksulluğun Gerçek Yüzü: Kadınlar. TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara.
- Boserup, E. (1970). *Woman's Role in Economic Development*. Second Edition. New York: St. Martin Press.
- Çelik, C., Özdevecioğlu, M. (2001). Kadın Girişimcilerin Demografik Özellikleri ve Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Nevşehir İlinde Bir Araştırma. 1. Orta Anadolu Kongresi (Nevşehir): 487-498.
- Demiray, E. (2006). Kadın Hareketi ve Örgütlenme. G. Y. Oğuz (ed), *Toplumsal Yaşamda Kadın*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 189-217.
- Duguid, F., Durutaş, G. ve Wodzicki, M. (2015). Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası/ Dünya Bankası Raporu. <http://documents.worldbank.org/curated/en/931051485321696406/text/112242-WP-TURKISH-PUBLIC-Rapor-TR.txt> (Erişim:09/06/2019)
- Geray, U. (1991). *Ekonomi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları. 3633 (408).
- İnan, H., Gülçubuk, B., Ertuğrul, C., Kantürer, E., Baran, E.A., ve Dilmen, Ö. (1999). Türkiye'de Tarımda Kırsal Kesim Örgütlenmesi. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/00c563bfd2c48c1_ek.pdf?tipi=14&sube= (Erişim:04/06/2019)
- Kaplan, L. (1988). Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960). AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Kapu, H. (2004). Anadolu Girişimcilerinin Girişimcilik Değerleri. 12. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı (Bursa).
- Kayıkçı, S. (2005). Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar. *Türk İdare Dergisi*. 448. 69-100.
- Keskin, S. (2014). Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 9 (1). 71-94.
- Kulak, E. (2011). Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri. TC. Başbakanlık- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.
- Littunen, H. (2000). Entrepreneurship and the Characteristics of the Entrepreneurial Personality. *International Journal of Entrepreneurial Behavior Research*. 6/6: 295-299.
- Oakley, P., Gerforth, C. (1985). *Guide To Extension Training*. Fao Training Series. No:11, FAO. Rome.
- OECD, (2001). *The Well-Being of Nations-The Role of Human and Social Capital*. OECD. Paris.
- Sanlı, L. (2005). *Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Savaş, F.V. (1979). *Kalkınma Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları. 315 (547).
- Scheinberg, S., Macmillan, I.C. (1988). An 11 Country Study of Motivations to Start A Business. *Frontiers of Entrepreneurship Research*. 8. 669-687.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Soysal, A. (2010). Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme. *Ankara üniversitesi SBF Dergisi*. 65 (1). 83-114.
- Tambunan, T. (2008). *Women Entrepreneurship Development in Asian Developing Economies*. Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İkinci Uluslararası Ekonomi Kongresi Kitabı. Bışkek. Ekim 9-11.
- Tan, F.Z.S. (2006). *Tarihi Akış İçinde Kastamonu Kadın Girişimciliği*. 14. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı (Erzurum).
- Terkan, B. (2010). Kadın Örgütlerinin İnterneti Alternatif Medya Olarak Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk İletişim*. 6(3). 34-55.
- TKB, (2004). *Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu*. II. Tarım Şurası, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. Ankara.
- Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tolunay, A., Korkmaz, M. (2003). *Kalkınma, Kırsal Kalkınma ve Katılımcılık*. II. Ulusal Ormancılık Kongresi- 19-20 Mart 2003. Ankara. 194-204.
- Tolunay, A., Akyol, A. (2006). *Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar*. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi. A(2). 116-127.
- Tunçsiper, B., Karaköy, Ç., Kafa, N. (2008). *Kadın Girişimciliği*. Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. İkinci Uluslararası Ekonomi Kongresi Kitabı. Bışkek. Ekim 9-11.
- Yenigül, S. B. (2016). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. *Planlama Dergisi*. 27(1). 16-25
- Yumuş, A. (2011). *Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları*. Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Ankara.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Genel Kentsel Dönüşüm Alanları ile Öncelikli Riskli Alanlar Arasındaki İlişkinin Sorgulanması Üzerine Bir Değerlendirme: İstanbul Örneği

An Evaluation of the Relationship Between General Urban Regeneration Areas and Priority Risk Areas: The Case of Istanbul

 Yasin Bektaş

Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kayseri

ÖZ

Kentsel dönüşüm olgusu, son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de “yeni kent politika”sının önemli bir unsuru olarak gündeme geldiği görülmektedir. Bu araştırmada, “afet riski, imar mevzuatına aykırılık, riskli yapı, zemin yapısı...” gibi gerekçelerle ilan edilen “genel kentsel dönüşüm alanları” ile gerçek durumda risk faktörü taşıyan “öncelikli riskli alanlar” arasındaki ilişkinin İstanbul örneğinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın ilk aşamasında; İstanbul’da 5366, 5393, 6306 sayılı yasalar kapsamında ilan edilen tüm dönüşüm alanlarının niceliksel verileri (yasa, ilan yılı, büyüklüğü, mevcut durum bilgileri) Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyelerinden talep edilmiştir. Dönüşüm alanlarıyla ilgili eksik bilgi ve belgeler daha sonra İstanbul Kentsel Dönüşüm Master Planı analiz verileri, internet üzerinden yapılan araştırmalar ve ilçe belediyeleriyle yapılan görüşmeler sonucunda tamamlanmıştır. İkinci aşamada, Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı-JICA Afet Önleme/Azaltma Temel Planı (2002) raporu, İstanbul Deprem Master Planı (2003), İstanbul Deprem Bölgeleri Haritası ve İstanbul Kentsel Dönüşüm Master Planı Analiz verileri (2016) dikkate alınarak “öncelikli riskli alanlar” belirlenmiş ve “genel dönüşüm alanları” ile uygunluğu İstanbul il bütününe kapsayan harita üzerinde denetlenmiştir. Çalışmada, İstanbul yerleşik alan sınır büyüklüğünün yaklaşık %32’sine karşılık gelen alanın kentsel dönüşüm kapsamında olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, “kentsel dönüşüm-gelişim alanları” ile “öncelikli dönüşüm” girmesi gereken alanlar arasında ciddi bir uyumsuzluk tespit edilmiştir. Bu durum İstanbul örneğinde afet risk azaltımı ve güvenli yerleşim alanları oluşturma hedefinin büyük oranda başarısız olduğunu göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Afet riski; kentsel dönüşüm; İstanbul; öncelikli riskli alan; risk azaltımı; planlama.

ABSTRACT

The urban regeneration phenomenon in Turkey has emerged as a new urban policy in recent years, as is the case in many countries. In this study we examine the relationship between the “general urban regeneration areas” identified on such grounds as “disaster risk, non-compliance with zoning legislation, risky structure, risky ground structure, etc.” and “priority risk areas” which have a risk factor in the real sense, in Istanbul. In the first phase of the study, quantitative data (law, year of advertisement, size, current status) related to all regeneration areas in Istanbul, announced under laws 5366, 5393 and 6306, were requested from the Ministry of Environment and Urbanization, the Istanbul Metropolitan Municipality and the district municipalities, and any incomplete information and documentation was remedied from Istanbul Urban Transformation Master Plan analysis data, a desktop study and interviews with district municipalities. In the second phase, “priority risk areas” were defined, taking into consideration the Japanese International Cooperation Agency-JICA Disaster Prevention/Mitigation Basic Plan (2002) report, the Istanbul Earthquake Master Plan (2003), the Istanbul earthquake zones map and the Istanbul Urban Transformation Master Plan Analysis (2016), and their compliance with the “general regeneration areas” was checked from a map covering Istanbul as a whole. It was found that 32% of Istanbul’s built-up area border size is in the scope of the general urban regeneration areas. Furthermore, an overlay of the “urban regeneration-development areas” and the “priority risky areas” in Istanbul indicate that the goals of disaster risk reduction and the creation of safe settlements in Istanbul have largely been missed.

Keywords: Disaster risk; urban regeneration; İstanbul; priority risky areas; risk mitigation; planning.

Geliş tarihi: 07.10.2019 Kabul tarihi: 24.07.2020
Online yayımlanma tarihi: 17.12.2020
İletişim: Yasin Bektaş
e-posta: bektasysn@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

1. Giriş

Kent mekânında sürekli değişim ve dönüşüm baskısını oluşturan çeşitli nedensellikler bulunmaktadır. Bu nedenselliklerin başında nüfusun artması, kent ekonomisinin gelişmesi, kent içi erişilebilirlik, yapıların yıpranması ve çeşitli afet riskleri¹ gelmektedir. Kentsel mekânda dönüşümü yönlendiren bu tetikleyicilerin belli bir etkileşim içerisinde olduğu söylenebilir (Tekeli, 2003). Kenti bir dönüşüm mekânı olarak düşündüğümüzde bir diğer kavramsallaştırma ise; kentlerin gelişim aşamaları üzerinden yapılan tanımlamadır. Kentler tarihsel olarak gelişim süreçleri incelendiğinde, üç önemli dönüşüm aşaması üzerinden değerlendirirler. Bunlardan ilki sanayi devrimiyle birlikte modernite, ulus-devlet oluşumu ve kentleşme süreçlerine paralel bir dönüşümü tarif etmektedir (Türkün, 2015). İkinci dönem, 2. Dünya Savaşı ile başlayarak, savaş sonrası yıkılan kentlerin yeniden inşası ve sosyal refah devleti politikalarının etkisiyle şekillenen bir kentleşme sürecine karşılık gelmektedir (Türkün ve Kurtuluş, 2005). Üçüncü dönem ise, kapitalizmin 1970'lerden sonra yaşadığı sermaye birikim krizine bağlı olarak, 1980 sonrası neoliberal politikalarla dünya mekânının farklı ölçeklerde sosyal, politik ve mekânsal olarak yeniden yapılanması çerçevesinde açıklanmaktadır (Hirst ve Zeitlin 1991; Arbacı 2007; Fainstein 2008). 1990'larla birlikte "kentsel dönüşüm" kavramı kentlerdeki ekonomik gelişmeyi yeniden canlandırma göreviyle, büyük sermayenin kentsel arazi üzerinden birikim sağlama aracı rolünü üstlenmiştir. Bu sebeple kentsel dönüşüm politikaları, güçlü bir sermayeyi çekecek büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri üzerine temellenmiştir (Weber 2002; Scott 2006; Swyngedouw vd. 2002, Taşan-Kok, 2010).

Kentlerde özellikle 2000'li yıllardan sonra üçüncü dönüşüm evresi içerisinde yeni bir ikinci kırılma noktası ortaya çıkmıştır. Yeni bir kentleşme stratejisi olarak özel sektör iş birliğiyle ekonomik yeniden canlanma görevi atfedilen kentsel dönüşüm olgusunun, son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de "yeni kent politika"sının önemli bir unsuru olarak gündeme geldiği görülmektedir. (Smith, 2002; Ataöv ve Osmay 2007; Yalçın vd. 2014; Bektaş, 2014). Türkiye'de 2000'li yıllarda sermaye birikimi ve kalkınmada en önemli gündem maddesi kentsel dönüşüm olgusudur. Bu yeni kentleşme pratikleri içerisinde kaçak yapılaşmış alanlar, gecekondu alanları, tarihi konut alanları, yıpranan konut alanları, eski liman-sanayi alanları ve boş alanlar kentsel dönüşümün müdahale alanlarıdır (Türkün ve Yapıcı, 2009; Yalçın vd. 2014; Türkün, 2015; Bektaş, 2014). Bu dönüşüm müdahalelerinin çoğu zaman "afet riski, imar mevzuatına aykırılık vb." gibi gerekçelerle sunulduğu ve yapılan uygulamaların meşrulaştırıldığı görülmektedir.

Kentsel dönüşüm aynı zamanda ekonomiyi canlandırdığı, işsizliği azalttığı gibi gerekçelerle de meşrulaştırılmaktadır (TOKİ, 2011). Kentsel dönüşüm projelerinin çoğu zaman ekonomik önceliklerle ve sermaye yatırımlarıyla yönlendirilmesi sonucunda; "plan kararlarının bütünlüğünü bozması, ekolojik dengeli ve öncelikli riskli alanları göz ardı etmesi" gibi önemli problemler ortaya çıkmıştır (Yalçın vd. 2014; Türkün, 2015; Terzi, 2018; Bektaş, 2014). Böyle bir dönüşüm müdahalesi, doğal kaynakları tehdit etmekte ve afet risklerinin azaltılmasında etkin bir araç olarak kullanılamamaktadır. Kentin farklı noktalarında ortaya çıkan, birbirinden ayrı gibi görünen tüm dönüşüm alanları, aslında kentsel ölçekte genel bir dönüşüm sorununun farklı görüntülerini oluşturmaktadır (Tekeli, 2003). Hem yasal anlamda hem de dönüşüm projeleri kapsamında dağınık bir halde bulunan ve çeşitli gerekçelerle başlatılan genel kentsel dönüşüm alanları² ile gerçek durumdaki riskli alanlar arasındaki uyumsuzluğun araştırılması bu çalışmanın araştırma sorusudur.

Yeni dönemdeki kentsel dönüşüm olgusunu diğer dönemlerden ayıran en önemli özellik; organize olmuş bir dönüşüm sistemiyle, bir grup güçlü aktörle (kamu-özel) çok hızlı bir şekilde gerçekleşiyor olmasıdır (Tekeli, 2013; Güzey, 2015). Böyle bir dönüşüm sürecinde kentsel dönüşümle ilgili çıkarılan yasal düzenlemelerin kentler üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Yasal düzenlemelerle dönüşümde aciliyet söylemi gündeme gelmiş ve büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleriyle bu soruna çözüm getirileceği öne sürülmüştür (Bartu Candan ve Kolluoğlu, 2008; Bektaş, 2014).

2000'li yıllardan başlayarak günümüze kadar geçen süreçte dönüşümü teşvik edecek birçok yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde kentsel dönüşüm olgusunun niteliği, ölçeği, hızı ve müdahale alanları değişime uğramıştır. Kentsel dönüşüm ilk uygulanmaya başladığı dönemde planlamaya alternatif bir müdahale biçimi olarak değerlendirilse de (Şahin, 2006), artık günümüzde planlama üzerinde ciddi bir güce ulaşmıştır (Bektaş, 2014).

Son yıllarda kentsel dönüşüm olgusu üzerine farklı boyutlarıyla ele alan çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak bu araştırmalarda tüm kentsel dönüşüm alanları ile öncelikli riskli alanlar arasındaki uygunluğu karşılaştıran bir çalışma yapılmamıştır. Araştırmanın hipotezi; dönüşüm kanunlarında ortak olarak belirtilen "deprem riski, zemin riski, yapı riski, güvenlik" vb. gerekçelerle ilan edilen "genel kentsel dönüşüm alanlarının", gerçek risk faktörü taşıyan "öncelikli riskli alanlara" göre oluşturulmadığıdır. Bu hipotezden hareketle araştırmanın amacı, 2000'ler sonrasında ortaya çıkan kentsel

¹ Deprem riski, sel riski, yangın riski, fırtına, heyelan riski, tsunami vb.

² Araştırmada yenileme alanı, dönüşüm alanı, riskli alan, rezerv alan vb. alanların tamamı genel kentsel dönüşüm kavramıyla açıklanmaktadır. Genel kentsel dönüşüm alanları ile 2000 sonrası dönemde çıkarılan; 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun", 5393 sayılı "Belediye Kanunu", 5998 sayılı "Belediye Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun" ve 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" kapsamında ilan edilen tüm kentsel dönüşüm projeleri kastedilmektedir.

dönüşüm olgusunu ayrı ayrı açıklayan ve bağımsız kabul etme yaklaşımı yerine; kentsel dönüşüm yasaları çerçevesinde ilan edilen “genel kentsel dönüşüm alanları” ile “öncelikli riskli alanlar” arasındaki ilişkinin İstanbul’da yapılan araştırma sonuçlarına dayanarak sorgulanmasıdır. İstanbul günümüzde ülke nüfusun en fazla oranda yaşadığı bir alanken, aynı zamanda küresel sermayeyi kendine çekecek en büyük kentsel dönüşüm projelerine sahiptir. Büyük projelerle birlikte kentin yerleşik alan sınırı kuzeye doğru yayılmaktadır. İstanbul yerleşik alan sınırının yüzde kaçının kentsel dönüşüm altında olduğu sorusunun cevabı ve bu dönüşüm alanlarının niteliği, ortaya konan gerekçelerle, gerçek risk faktörü taşıyan durumun resmini netleştirmektedir.

Araştırmanın teorik çerçevesinde ilk olarak, neoliberal kentsel dönüşüm politikaları tartışmaya açılmaktadır. Daha sonra Türkiye’deki kentsel dönüşüm olgusu ve yasal düzenlemeler kronolojik olarak yansıtılmakta ve özellikle 2000’ler sonrasında yeni dönem kentsel dönüşüm politikaları olgusal olarak açıklanmaktadır.³ Alan araştırması sonuçlarının aktarıldığı bölümde ise genel kentsel dönüşüm uygulamaları ile öncelikli riskli alanlar arasındaki ilişki İstanbul kenti örneğinde alan araştırması ile sorgulanmaktadır.

Bilgi Toplama Yöntemi

Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İlk etapta, İstanbul’daki tüm kentsel dönüşüm alanlarıyla ilgili niceliksel veriler toplanmış, daha sonra bu niceliksel veriler üzerinden tablo ve harita oluşturularak niteliksel çıkarımlar yapılmıştır. İlk etapta; genel kentsel dönüşüm alanları (dönüşüm alanı, yenileme alanı, riskli alan, rezerv yapı alanı) hakkında bilgi ve belge almak için bilgi edinme kanunu kapsamında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, tüm ilçe belediyeleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”, 5393 sayılı “Belediye Kanunu”, 5998 sayılı “Belediye Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” ve 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” kapsamında ilan edilen (2019 yılına kadar) 99 adet projenin; yasa adı, proje ilan yılı, alan büyüklüğü (hektar) ve mevcut durum bilgileri elde edilmiştir. Geri dönüş yapmayan veya eksik bilgi ve belge gönderen kurumların bilgileri İstanbul Kentsel Dönüşüm Master Planı analiz verileri, internet üzerinden yapılan araştırmalar ve ilçe belediyeleriyle yapılan görüşmeler sonucunda tamamlanmıştır. “Genel kentsel dönüşüm” alanlarıyla ilgili toplanan tüm niceliksel veriler çalışmada bütünleştirilmiş tablo haline getirilmiştir. Ayrıca bu tablodan bazı veriler gruplaştırılarak yeni tablolar üretilmiş ve çalışma amacına yönelik olarak metin içerisinde yorumlanmıştır.

İkinci etapta; İstanbul il bütününde “öncelikli riskli alanlar” Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı-JICA Afet Önleme/Azaltma Temel Planı (JICA ve İBB, 2002) raporu, İstanbul Deprem Master Planı (2003), İstanbul Deprem Bölgeleri Haritası, İstanbul Kentsel Dönüşüm Master Planı Analiz verileri (2016) dikkate alınarak; I. derece deprem bölgeleri, yüksek hassaslı sivilaşma riski alanlar, ağır hasarlı bina alanları üst üste çakıştı- rılarak “öncelikli riskli alanlar” belirlenmiş; ve bu riskli alanlar ile mevcut genel dönüşüm alanları aynı harita üzerinde karşı- laştırılarak yorumlanmıştır. Böylelikle “genel kentsel dönüşüm alanları” ile “öncelikli riskli alanlar” arasındaki uyum ve uyum- suzlukların tespit edilmesi mümkün hale gelmiştir.

2. Neoliberal Kentleşme Politikaları Çerçevesinde Kentsel Dönüşüm Olgusu

1980’ler sonrasında yaygınlaşan neoliberal ekonomi politikala- rı uluslararası, ulusal ve bölgesel ölçeklerde sosyal, politik ve mekânsal yeniden yapılanmaları ve dönüşümleri harekete ge- çirmiştir. Bu süreçte özellikle büyük kentlerde piyasa aracılığıyla, kentsel toprak rantı en önemli sermaye birikim araçlarından biri olmaktadır (Arbaci 2007, Fainstein 2008, Swyngedouw vd. 2002, Hirst ve Zeitlin 1991). Gelişen altyapı olanakları, vergi avantajı, işgücü ilişkileri neticesinde kolaylaşan sermaye yatırı- mı ve küresel ekonomi içerisinde şehirlerin artan yarışmacı güçleri, kentsel dönüşümü tetikleyen en önemli unsurlardır. Bu süreçte kentlere küresel sermayeyi çekecek büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri pazarlayarak ekonomik gerilemeyi hafifletme görevi atfedilmektedir (Taşan-Kok, 2010, Harvey 1989, Roberts 2005, Andersson vd. 2010, Swyngedouw vd. 2002, Weber 2002, Turok 2004, Loftman ve Nevin 1995).

Literatürde çoğunlukla küreselleşme ve küresel kent araş- tırmalarıyla değerlendirilen neoliberal kentleşme ve kentsel dönüşüm, kentlerde finans sektörü ile hizmetler sektörünün büyümesine neden olmaktadır (Harvey 1989, Weber 2002, Scott 2006, Öktem 2006, Duman ve Coşkun 2015). Bu alan- larda yapılan yatırımların, küresel ölçekte sermayeyi ve nite- likli işgücünü çekerek, kentlerin ekonomik rekabet gücünü arttıracığı beklenmektedir. Özellikle büyük kentlerin rekabet edebilirliğini güçlendirecek yeni kentsel politika aracı, uluslara- rası sermayeyi çekecek mega-öncü gelişim/dönüşüm projele- ridir. Bu projelerde toplumsal gelişim yerine mekânsal gelişim hedeflenmektedir. Kamu-özel ortaklıklarıyla gerçekleştirilen öncü projelerin, kentsel imajları parlatmak suretiyle arazi de- ğerlerini arttırarak, yerelde ekonomik aktiviteleri sağlayacağı varsayılmaktadır. Kentsel dönüşüm kentlerde, ofis kuleleri, alışveriş merkezleri, stadyumlar, marinalar, lüks kapalı konut siteleri, karma kullanımlı yerleşimler gibi bir dizi mekânsal geli- şimi de beraberinde getirmiştir (Fainstein 2008, Montgomery 2003, Peck 2005, Amin ve Thrift 2007, Pratt 2008, Scott 2006, Tallon 2010, Özdemir 2010, Erman 2016).

³ Her bir dönüşüm evresinin kendi içerisinde çok kapsamlı ve çok boyutlu ilişkileri barındırması nedeniyle, çalışmada 2000 öncesi dönüşüm evrelerinde öne çıkan özellikler kronolojik olarak sıralanmakta, özellikle 2000 sonrası dönemde ortaya çıkan yeni dönem kentsel dönüşüm olgusu irdelenmektedir.

Çok sayıda araştırma, kentlerde artan bu ekonomik aktivitelerin yoksulluğu ve ayrışmayı azaltmadığını; aksine kentsel eşitsizlikleri, zengin adacıklarını, sosyal güvencesiz yaşam koşullarını ve yoksulluğu arttırdığını göstermektedir (Harvey 1989, Roberts 2005, Swyngedouw vd. 2002, Scott 2006, Turok 2004, Eraydın 2008, Işık ve Pınarcıoğlu 2009, Öktem Ünsal ve Türkün 2014). Günümüzde bu süreç neredeyse tüm mega şehirlerde benzer sonuçlar doğurmaktadır. Büyük kentsel dönüşüm projeleri öncelikle piyasanın kârlılığına ve rekabet edebilirliğine yönelmektedir (Fainstein 2005, Fainstein 2008, Loftman ve Nevin 1995). Bu yönelim gelecekte oluşacak spekülâtif kentsel toprak rantına dayalı olduğu için yoğunlukla büyük riskler taşımıştır (Swyngedouw vd. 2002, Loftman ve Nevin, 1995). Dolayısıyla bu tür öncü gelişim/dönüşüm projeleri kısa dönemde avantajlar sağlıyor gibi görünse de uzun vadede finansal risk ve birçok sosyo-mekânsal eşitsizliklerle birlikte daha büyük sorunları ortaya çıkarmaktadır (Loftman ve Nevin, 1995). Özellikle yoksulluğun yoğunlaştığı kent merkezlerinde, emlak değerlerinin düşmesiyle birlikte başlatılan dönüşüm çalışmaları ve yeni orta sınıfının talepleri, emlak değerlerini artırmakta ve dezavantajlı yoksul grupların yerinden edilmesiyle sonuçlanabilmektedir (Slater 2006, Türkün ve Ulusoy 2002, Smith 2002, Şen 2005, Uzun 2006, İslam ve Enlil 2010).

Özetlemek gerekirse; neoliberal kentleşme politikaları kentlerde, sosyal, ekonomik, mekânsal ve yönetsel boyutta birçok dönüşümün tetikleyicisi olmuştur. Bu kentleşme politikalarının en önemli uygulama aracı, uluslararası para akışını çekebilmek amacıyla oluşturulan öncü kentsel gelişim/dönüşüm projeleridir. Bu durum özellikle özel sektör yatırımcısına büyük avantajlar sağlarken, dezavantajlı kesimler açısından yoksulluk, mekânsal ayrışma, kentsel eşitsizlik gibi ciddi problemlere zemin hazırlamıştır.

3. Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Olgusu ve Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de kentsel dönüşüm olgusuna tarihsel bir süreç içerisinde bakıldığında farklı dönemlerde farklı dönüşüm değişkenleri ve uygulamaları karşımıza çıkmaktadır. Her bir dönem kendi içerisinde farklı yapısal bağlamları barındırmakta, farklı sosyo-ekonomik, fiziksel ve yönetsel koşulları içermektedir (Ataöv ve Osmay, 2007). Dolayısıyla tüm bu süreçlerin etkileşimi sonucunda, kentlerde farklı dönüşüm uygulamaları ortaya çıkmıştır. Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde kentsel dönüşüm, genel kentleşme süreçlerinin başladığı 1950'li yıllardan başlayarak günümüze kadar üç önemli dönemde farklılaşmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye'nin büyük metropol şehirlerinde sanayileşme ve hızlı kentleşme süreçlerinin yaşandığı 1950–1980 arası dönemdir. 1950'ler sonrası benimsenen liberal ekonomi politikaları ve 1960'larda ithal ikameci sanayileşme modelinin yaygınlaşmasıyla birlikte, özellikle büyük kentler çok hızlı bir kentleşme sürecini yaşamıştır. Bu dö-

nemde gözlenen en önemli dönüşüm yansıması gecekondulaşmadır. Bu yıllarda gecekondu büyük ölçeğe ulaşmıştır (Şenyapılı 1998, Şenyapılı 2004; Sey, 1998a; Tekeli, 1998). Bu dönemde Gecekondu alanlarıyla ilgili en önemli kanunlardan birisi 1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Yasası'dır. Yasa kapsamında gecekondu alanlarında üç tür yeni düzenleme getirilmiştir. Bunlar gecekondu islah, tasfiye ve önleme bölgeleridir. Bu müdahale türünde tamamen yıkıma gidilmemektedir. Gecekondu alanlarında altyapının geliştirilmesine olanak verilmiştir (Gecekondu Kanunu, Madde 13, 22). Bir diğer önemli dönem ise, neoliberal ekonomi politikalarının ve küreselleşmenin etkilediği 1980–2000 yılları arasındır. İhracata dayalı neoliberal ekonomi politikaları kentsel nüfus artışında ikinci bir kırılmaya sebep olmuştur. Bu dönemde ruhsatlı ve ruhsatsız yapılaşma ile kentsel yayılma gözlenmiştir (Ataöv ve Osmay, 2007; Türkün, 2014b). Plansız gelişen alanlarla ilgili bir dizi imar afları çıkarılmış ve bu aflarla birlikte gecekondu alanları yasallaşmıştır. Bu yasalardan her biri bir diğer yasanın yetki alanını giderek genişletmiştir (Şenyapılı, 1998). İslah imar planlarıyla zamanla dört katlı apartman bloklarına dönüşen gecekondu alanları, konut sektöründe alınıp satılan ticari bir metaya dönüştürülmüştür (Ataöv ve Osmay, 2007; Türkün vd. 2014a). İslah imar planları sonucunda yıkılıp yeniden inşa edilen gecekondu alanları kentlerde ciddi bir yoğunluk artışı meydana getirmiştir (Altan, 1998). Ayrıca fiziksel olarak yıpranmış ve yaşam kalitesi düşmüş alanlarda kentsel yenileme uygulamaları yapılmıştır. Aynı zamanda toplu konut kanunuyla birlikte konut ihtiyacının giderilmesinin yanı sıra (Sey, 1998b); gecekondu alanlarının dönüştürülmesi ve tarihi alanların iyileştirilmesi de hedeflenmiştir (Ataöv ve Osmay, 2007). 1980 sonrası uygulanan politikalar sonucunda altyapısı yetersiz, yüksek yoğunluklu ve niteliksiz konut alanları ortaya çıkmıştır (Türkün vd., 2014b).

2000 sonrası dönemde ise; Avrupa Birliği uyum müzakereleri, uluslararası ortaklıklar kapsamındaki uygulamalar ve özelleştirme politikaları dönemin ayırt edici yapısal özellikleridir. Piyasa aracılığıyla ekonomik yeniden canlanma görevi atfedilen kentsel dönüşüm olgusu yeni bir kentleşme stratejisi olarak gündeme gelmiştir (Ataöv ve Osmay, 2007; Bektaş, 2014). Bu sebeple inşaat sektörünün ve büyük sermaye gruplarının daha fazla yatırım yapacağı yeni kentsel politikalar benimsenmiştir (Türkün vd., 2014b). 2000'li yıllar aynı zamanda inşaat şirketlerinin uluslararası pazarda yerini aldığı, inşaat sanayinin ve teknolojilerinin de geliştiği dönemdir (Ataöv ve Osmay, s.71). Kentsel dönüşümün "deprem, yasadışılık, göç, plansız kentleşme, yoğun nüfus, suç örgütleri, risklilik..." gibi sorunlara karşı çözüm olarak sunulduğu ve yapılan uygulamaların yasal dayanağının oluşturulduğu gözlenmektedir (Bartu Candan ve Kolluoğlu 2008; Bektaş, 2014).

Yeni dönem kentsel dönüşüm yasaları gayrimenkul sektörünün sermaye birikimine kolaylık sağlayacak şekilde oluşturu-

rulmuştur. Yapılan yatırımların büyük bir bölümü uluslararası sermayeden oluşmaktadır. Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar 1952 yılında 2,2 milyon dolarken, 2007 yılında 22,5 milyar dolara çıkmıştır. İnşaat sektörüne yapılan yabancı yatırımlar 2000 yılında 22 milyon dolarken, 2007 yılında 735 milyon dolara yükselmiştir (Yalçın vd., 2014, s.51). Aynı zamanda 2012 yılında ise, 2,6 milyar dolar, 2014 yılında 4,3 milyar dolar, 2017 yılında ise 4,6 milyar dolar gayrimenkul yatırımı yapılmıştır (Sezgin, 2018). Bu oran Ocak – Ekim 2018 döneminde 4,1 milyar dolara gerilemiştir (KPMG, 2019). Bu veriler Türkiye ekonomisinin sadece ulusal sermayeye dayanmadığını ve küresel ekonomi çerçevesinde artan sermaye birikiminin, kent topraklarında gayrimenkul yatırımlarına yöneldiğini göstermektedir⁴ (Yalçın vd., 2014, s.51). Bu veriler TÜİK işgücü istatistiklerine de yansımaktadır. 2018 Ekim döneminde yan sektörler dahil olmamakla birlikte, istihdam edilenlerin %6,7’si inşaat sektöründe yer almıştır. Bu oranın son birkaç yıldır %7 civarında seyrettiği gözlenmektedir.

1999 Marmara Depremi ve 2001 ekonomik krizi yeni dönem kentsel dönüşüm politikalarını tetikleyen bir diğer önemli faktörlerdir. Yatırımların öncelikle kentsel topraklara kaymasıyla, gayrimenkul ve inşaat sektörünün ekonomik büyüme içerisindeki önemi giderek artmıştır. Yasal ve kurumsal düzenlemeler yeni dönem kentsel dönüşüm uygulamalarını ve yatırımları hızlandıran en önemli araçlardan biridir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ (Toplu Konut İdaresi Başkanlığı) ve GYO (Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı)’ların yapısındaki değişimlerle bu kurumlar yeni kentsel dönüşüm uygulamalarında önemli bir etkiye sahip olmuştur. TOKİ 2003–2010 yılları arasındaki dönemde büyük inşaat şirketleriyle (“hasılat paylaşımı” ve “kat karşılığı” gibi yöntemlerle) konut üretimine katılmıştır. Ayrıca inşaat sektöründe GYO’lar da kurumlar vergisinden muaf olması, gelir vergisinden muaf olması gibi avantajlarla⁵ önemli aktörler olarak öne çıkmıştır (Ankara Enstitü Vakfı, 2012 akt. Türkün vd. 2014b).

Kentsel dönüşümde en önemli aktör olan TOKİ, 2004 yılında başlayan yasal değişikliklerle ciddi yetkilere kavuşmuştur. TOKİ yeni yasal düzenlemelerle yapılandırılarak neoliberalleştirilmiştir (Erman, 2016). 2004 tarihinde 5162 sayılı Yasayla Toplu Konut Kanunu’nda değişiklik yapılarak, TOKİ Başkanlığı gecekondü dönüşüm projesi uygulayacağı alanlarda her tür ve ölçekteki imar planlarını yapmaya ve yaptırmaya yetkili kılınmıştır. 2007 tarihinde 5609 sayılı (775 sayılı) Gecekondü

Kanunu’nda değişiklik yapılarak, TOKİ belediye sınırları içinde gecekondü ıslah, gecekondü tasfiye ve gecekondü önleme bölgelerinin sınır onayını yapmaya yetki kazanmıştır. Yasa aynı zamanda TOKİ denetiminde imar ve ıslah planlarının belediyelerce hazırlanması ve TOKİ’ye, plan tekliflerini red veya onaylamaya yetkili kılınması gibi ayrıcalıklar verilmiştir (TMMOB, 2008). TOKİ’nin son 14 yıl içinde 60 ilde yaklaşık 190 kentsel dönüşüm projesi yürüterek, bu kapsamda toplam 140 bin konut üretimi yapılmıştır. TOKİ’nin ürettiği toplam konut sayısı içinde, kentsel dönüşüm konutlarının oranı %35’e yükselmiştir (www.toki.gov.tr/haber, 2018).

Birbiri ardına çıkarılan kentsel dönüşüm yasalarıyla, bazı kamu kurumların yetkileri sürekli artırılmış, dönüşüm ve inşaat sektörü önündeki engeller kaldırılmıştır. Genel kentsel dönüşüm alanlarının yasal dayanakları⁶ incelendiğinde; yetkini merkezileştirilmesi, plan kararlarının zedelenmesi ve planlama yetkilerinin giderek parçalanması gibi sorunlar bu yasaların ortak özelliği haline gelmiştir. 2012 yılı öncesinde, çeşitli gerekçelerle ve boş alanlarda dönüşüm uygulamalarını olanaklı hale getiren 5393 sayılı ‘Belediye Kanunu’nun 73. maddesi ve kentsel sit alanlarında yenileme uygulamalarını yapılabildiği 5366 sayılı ‘Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun’la ilerleyen kentsel dönüşüm uygulamaları; 2012 yılında 6306 sayılı ‘Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’unun yürürlüğe girmesiyle yeni bir boyuta ulaşmıştır. 2011 Van Depremi sonrasında gündeme gelen ve günümüzde kentsel dönüşüm-gelişim projelerinde birincil araç olan afet yasası, dönüşümde “aciliyet” ve “afet riski” söylemini yeniden gündeme getirmiştir. Dönüşüm yasaları içerisinde en kapsamlı ve merkezi yetkiyi temsil eden afet yasası, 3194 sayılı İmar Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 4342 sayılı Mera Kanunu vd.⁷ gibi kentle ilgili en temel ve önemli yasaların kısıtlamalarına tabi olmayarak ciddi üstünlükler içermekteydi. Ancak yasanın içeriğini ilişkin eleştiriler; devamında Anayasa Mahkemesine yapılan başvurular neticesinde yukarıda sayılan maddeler ve bazı maddelerinde iptal veya değişikliğe gidilmiştir. Yasa kapsamında afet riski sadece deprem riski olarak görülmekte ve bir inşaat faaliyeti olarak algılanmaktadır.⁸ Ancak kentlerin sel, yangın, heyelan, tsunami, iklim değişikliği, kimyasal kaza ve patlamalar gibi çoklu kentsel risklere karşı kırılganlıkları bulunmaktadır. Riskli alanların belirlenmesinde detaylı bir analiz yapılmamakla birlikte; risk dışındaki faktörlerin daha baskın

⁴ Aynı zamanda yabancı ortak sermayeli şirket sayıları da giderek artmaktadır. 2018’de kurulan yabancı ortak sermayeli şirket sayısı, 6.731’den 13.405’e yükselmiştir (<http://www.milliyet.com.tr/kurulan-yabancı-ortakli-sirket-ekonomi-2814515/>). Bir önceki yıla kıyaslandığında, bunun yaklaşık 2 katına çıktığı görülmektedir.

⁵ Bkz. Kurumlar Vergisi Kanunu 5. Madde; Gelir Vergisi Kanunu 94. Madde.

⁶ 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73. Maddesi, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 5998 sayılı Belediye Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun.

⁷ 3573 sayılı Zeytinliğin Islahı ve Yabanilerinin Aşılattırılması Hakkında Kanun, 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun, 189 sayılı Milli Savunma Bakanlığı’nın İskan İhtiyaçlarıyla ilgili kanun, 2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu, 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu, 3621 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu.

⁸ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı açıklamalarında “...deprem değil bina öldürüyor...” ifadesi bu algıyı yansıtmaktadır.

olması nedeniyle öncelikli riskli alanlar göz ardı edilebilmektedir. Tekil ve parçalı yürütülen riskli alanlar, riskli yapı ve rezerv alanlar kent planının nüfus tahminlerine uymamakta, kentin teknik ve sosyal altyapı dengesini bozmaktadır. Afet yasasına eklenen 25. madde kapsamında bina ölçeğinde yenileme kararı verilebilmesi için gereken 2/3 çoğunluk kararı, alan bazında da uygulamasının önünü açmıştır. Bu ek maddeye göre Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, “Kamu düzeni veya güvenliğinin olağan hayatı durduracak veya kesintiye uğratacak şekilde bozulduğu yerlerde; planlama ya da altyapı hizmetleri yetersiz olan veya imar mevzuatına aykırı yapılaşma bulunan yahut yapı ya da altyapısı hasarlı olan alanlar” ve “üzerindeki toplam yapı sayısının en az %65’i imar mevzuatına aykırı olan veya yapı ruhsatı alınmaksızın inşa edilmiş olmakla birlikte sonradan yapı ve iskân ruhsatı alan yapılardan oluşan alanlar” için “riskli alan” kararı alarak Bakanlar Kuruluna onay için teklif götürebilmektedir. İstanbul’daki mevcut konut stokunun %60’ının imar mevzuatına uymadığı düşünüldüğünde, ek maddenin getirdiği kolaylıkla İstanbul’un en az %60’ının riskli alan kapsamında değerlendirilebileceği anlamına gelmektedir.⁹

Kentsel dönüşüm uygulamalarının müdahale alanları incelendiğinde; kaçak yapılaşmış alanlar, doğal tehlikeler açısından sakıncalı alanlar, gecekondu alanları, yıpranan konut alanları, tarihi konut alanları dönüşüm kapsamındayken, aynı zamanda boş alanlar, mevcut imar planlarıyla dönüşebilecek durumdaki alanlar da kentsel dönüşüm kapsamına girmiştir (Bektaş, 2014; Türkün, 2015). Aşağıdaki tablodan da izlenebildiği gibi (Tablo 1); 2004 yılından başlayarak yeni dönem kentsel dönüşüm yasalarında hem yetkilerin hem de müdahale alanlarının giderek genişletildiği görülmektedir. Ayrıca yetkinin giderek merkezileştirildiği; kentin üst ölçekli plan kararlarının dikkate alınmadığı ve uygulama alanlarının kent bütününde parçalandığı izlenmektedir. Her ne kadar yasalarda yerel halk katılımının sağlandığı, çevreye ve ekolojik dengeye duyarlı; doğal, tarihi, kültürel dokuya uygun, afet risklerinin azaltılacağı yerleşimlerin planlanması hedeflense de şimdiye kadar yapılan çoğu uygulamada bu hedeflerin gerçekleştirilemediği görülmektedir (Terzi, 2018; Bektaş, 2014).

Özetle, 2000 sonrası dönemde kentsel dönüşüm politikaları yeni bir evreye girmiştir. Bu dönemde yaşam alanlarındaki dönüşüm uygulamaların dört farklı biçimde ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan en kapsamlı ve yaygın olanı kentsel alanlarda büyük çapta kentsel yenilemedir. Bunun devamında mal sahipleri tarafında parsel bazlı dönüşüm/iyileştirme; yeni site-kapalı yerleşimlerin yeniden geliştirilmesi ve tarihi ko-

nut alanlarında devam eden soylulaştırma biçimleri dönemin ayırt edici özellikleridir (Ataöv ve Osmay, s.71). Ayrıca bu dönemde kamu kurumlarına verilen yetkiler plan kararlarının ve plan kademelenmesinin zedelenmesine yol açmıştır. Yaklaşık otuzbeş farklı kurumun plan yetkisi bulunmaktadır. Bu süreç, yerel yönetim planlama yetkilerinin giderek parçalanmasına neden olmuştur (Tekeli, 2013). Yetki karmaşası kentsel ölçekte dönüşüm alanlarında da benzer sonuçları ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde dönüşümle ilgili çıkarılan yasalar gayrimenkul sektörünün sermaye birikimine kolaylık sağlamaktadır. Hem yabancı sermaye yatırımları hem de köprüler, havalimanı, altgeçitler ve diğer önemli ulaşım projeleri gibi büyük kamu yatırımlardan en çok pay alan kent kuşkusuz İstanbul’dur.¹⁰ Aynı zamanda deprem riski¹¹ başta olmak üzere, sel, yangın, fırtına, tsunami, kaçak yapılaşma gibi çoklu kentsel risklere karşı korunmasızlığı yüksek olan kentlerden biri de kuşkusuz İstanbul’dur. Yeni dönem kentsel dönüşüm politikaları ilk ve büyük izlerini İstanbul’da göstermiştir. Bir sonraki bölümde yeni dönem kentsel dönüşüm politikaları, genel kentsel dönüşüm alanları ile öncelikli riskli alanlar uyumsuzluğu problemi ekseninde İstanbul örneği üzerinden incelenmektedir.

4. Yeni Dönem Kentsel Dönüşüm Politikalarının İstanbul’daki Görüntüleri

Türkiye’de yeni dönem kentsel dönüşüm projeleri afet riski, imar mevzuatına aykırılık, zemin yapısı, ekonomik büyüme gibi nedenlerle meşrulaştırılsa da yapılan uygulamaların inşaat yenileme faaliyetinin ötesine geçemediği görülmüştür. Nitekim İstanbul’da yapılan alan çalışmasında ortaya çıkan sonuçlar da bunu desteklemektedir.

İstanbul kenti toplam 115.018 hektar yerleşik alan sınır büyüklüğünün yaklaşık %32’sine (36.511 ha) karşılık gelen alan kentsel dönüşüm alanı kapsamındadır (Bkz. Ek- Bütünleştirilmiş Tablo). Bu dönüşüm alanlarının %97,19’u (35.485,38 ha) 6306 sayılı Afet Yasası kapsamındadır (Bkz. Tablo 2). Bu durum afet yasasının diğer yasalara oranla ulaştığı gücü ve etki alanını kanıtlaması açısından dikkat çekicidir. Benzer durum yasalar kapsamında ilan edilen dönüşüm alanları sayısına da yansımaktadır. 6306 sayılı Yasa kapsamında ilan edilen dönüşüm alanları sayısı oranı %74,7 iken; bu oran 5366 sayılı Yasada %17,2’ye, 5393 sayılı Yasada ise %8,1’e düşmektedir (Tablo 3). 2012 yılında afet yasasının çıkmasıyla birlikte, ilan edilen dönüşüm alanları sayısında bu yıldan itibaren ciddi bir artış yaşanmıştır (bir önceki yıla oranla 5 katlık artış, Bkz. Tablo 4).

⁹ <http://www.mimarlikdergi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=407&RecID=4095>.

¹⁰ 2002-2018 yılları arasında yaklaşık 72 milyar TL ile en çok yatırım yapılan il İstanbul’dur. Bu oranı 42 milyar TL ile Ankara, 17 milyar TL ile İzmir izlemiştir (<http://www.sbb.gov.tr/yatirimlarin-illere-gore-dagilimi/>).

¹¹ İstanbul’da %62 (+/- 15%) olasılıkla gelecek otuz yıl içerisinde 7’den büyük bir siddette bir deprem olacağı beklenmektedir (İstanbul Kentsel Dönüşüm Master Planı Analiz verileri, 2016). Ancak bu tahmin üzerinden yaklaşık yirmi yıl geçmiştir. Gelecek on yıl içerisinde büyük depremin olma olasılığı yüksektir. 24 Eylül 2019 ve 26 Eylül 2019 (iki adet) tarihinde sırasıyla 4,6 ve 5,7-4,2 büyüklüğünde peşpeşe gelen Silivri deprem haberleri ve bunların arasında gerçekleşen artçılar beklenen büyük İstanbul depremini yeniden gündeme getirmiştir ve deprem uzmanları tarafından gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik açıklamalarda bulunulmuştur (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-ituden-son-dakika-istanbul-depremi-aciklamasi-41338687>).

Tablo 1. Türkiye'deki yeni dönem kentsel dönüşüm uygulamalarıyla ilgili yasal düzenlemeler ve genel problemler

Yıl	Yasal düzenleme	Yetki	Müdahale alanları	Genel problemler
2004	5162 sayılı Toplu Konut Kanunu'nda değişiklik	TOKİ	Gecekondu	TOKİ Başkanlığı gecekondu dönüşüm projesi uygulanacak alanlarda yerel yönetimler üzerinde artan ayrıcalıklı yetkileri
2005	5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun	Büyükşehir belediyeleri, il ve ilçe belediyeleri, il özel idareleri	Tarihi konut alanları	Sit türü ifade edilmemekte; koruma ve yenileme gibi zıt kavramlar kullanılmakta; yerel halk ve toplumsal ilişkiler dikkate alınmamakta
2005	5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi	Büyükşehir belediyeleri, il ve ilçe belediyeleri	Yıpranan konut alanları, kaçak yapılaşmış alanlar, gecekondu alanları	Dönüşüm tanımı yok ve hangi ölçütlere göre dönüşüm yapılacağı belirsiz
2010	5998 sayılı Belediye Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	Büyükşehir belediyeleri (büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırı içinde); İl ve ilçe belediyeleri. Eğer kamu mülkiyetinde ise Cumhurbaşkanlığı	İmarlı veya imarsız; yapı olan veya boş alanlar	Kentin üst ölçekli plan kararlarını zedelemekte; boş alanların dönüşüm kapsamına alınabilmekte
2012	6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun	Riskli alan (Cumhurbaşkanlığı kararıyla), rezerv alan (bakanlıkça) ve riskli yapı (bakanlıkça)	Alansal bazda zemin yapısı ve üzerinden yapılaşma nedeniyle risklilik oluşturan tüm alanlar	Kentin üst ölçekli plan kararlarını zedelemekte; risklilik kavramı belirsiz; parsel bazlı dönüşüm mümkün; diğer kentsel riskler açıklanmamış, bakanlık planlarda standart belirlemeye yetkili ancak bu standartların ne olduğuna dair açıklama yok; 2/3 çoğunluk ile anlaşma sağlanamadığı takdirde acele kamulaştırma yetkisi

Rezerv yapı alanları ilçelere göre değerlendirildiğinde; Yenışehir rezerv alanı¹² sınırları içerisinde kalan Arnavutköy, Başakşehir ve Küçükçekmece ilçeleri İstanbul'da hatta Türkiye'de ilan edilen en büyük rezerv yapı alanıdır. Bu alanın Kanal İstanbul projesi ve Yeni İstanbul Havalimanı gibi yeni projeler aksında önerildiği görülmektedir. Rezerv yapı alanı tanımı incelendiğinde; afet risklerinden arındırılmış, üzerinde yapılaşma olmayan yeni bir yerleşim alanı olarak algılanmaktadır. Ancak haritadan da izlenebildiği gibi (Şekil 1), rezerv yapı alanının büyük bir kısmı JICA Afet Önleme/Azaltma Temel Planı (JICA ve İBB, 2002) raporuna göre yüksek hassaslı sınıflaşma riski bulunan bir bölgedir. Ayrıca bazı kısımlarından yerleşik alanlar bulunmaktadır. Risk azaltımı (risk mitigation) afet yasasının en temel hedeflerinden biri olmasına rağmen, zemin açısından problemli bir bölgede

yeni yapılaşmayla afet risklerinin nasıl azaltılacağı belirsizdir. Ayrıca rezerv yapı alanı bulunan bölge tamamen yapılaşmamış bir alan değildir. Kentsel dönüşüm ve riskli alan büyüklükleri ilçelere göre değerlendirildiğinde ise; Zeytinburnu ilçesi %16'lık oranla (354,27 ha) ilk sırada, Fatih ilçesi %14'lük oranla (317,2 ha) ikinci sırada, Gaziosmanpaşa ilçesi ise %11,7'lük (262,16 ha) oranla üçüncü sıradadır. Bunu %10,4'lük oranla Esenler (233,68 ha) ve %9,7'lik oranla Tuzla ilçeleri (218,15 ha) takip etmektedir (Bkz. Tablo 5). Kentsel dönüşüm ve riskli alan büyüklüklerinin ilçe yerleşik alan büyüklüğüne oranlandığında ise; Zeytinburnu ilçesi %31,25'lik oranla birinci sırada, Gaziosmanpaşa ilçesi %22,46'lık oranla ikinci sırada, Fatih ilçesi ise %19,97'lik oranla üçüncü sıradadır. Bu oranı %18,28 oranıyla Esenler ilçesi takip etmektedir (Bkz. Tablo 6). İstanbul il bütününde riskli alan

¹² İstanbul Yenışehir Rezerv Yapı Alanı Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca 15.11.2012 tarihinde belirlenmiş, 16.01.2019 tarihinde ise sınırları yeniden revize edilmiştir.

Tablo 2. Yasa numarası ile kentsel dönüşüm alan büyüklükleri ilişkisi

Yasa no	İlan büyüklük (ha)	Yüzde
5366	770.57	2,11
5393	255.05	0,70
6306	35.485,38	97,19
Toplam	36.511,00	100

Tablo 3. Yasa numarası ile ilan edilen kentsel dönüşüm sayıları

Yasa no	İlan büyüklük (ha)	Yüzde
5366	17	17,2
5393	8	8,1
6306	74	74,7
Toplam	99	100

Tablo 4. İlan yılı kentsel dönüşüm ilan sayıları ilişkisi*

İlan yılı	Sayı	Yüzde
2005	3	4,5
2006	2	3,0
2006	1	1,5
2008	3	4,5
2009	1	1,5
2011	2	3,0
2012	10	15,2
2013	23	34,8
2015	1	1,5
2016	3	4,5
2017	9	13,6
2018	7	10,6
2019	1	1,5
Toplam	66	100

*: Yıl tarihi elde edilemeyen projeler dahil edilmemiştir.

büyüklükleri 0,5 hektar ile 140,62 hektar arasında değişkenlik göstermektedir (Bkz. Ek- Bütünleştirilmiş Tablo). Dönüşüm alanları niteliğine bakıldığında; gecekondular, kaçak yapılaşmış alanlar, riskli yapılar dönüşüm kapsamındayken, aynı zamanda rezerv alanlar dışında bazı yapılaşmamış alanlarda dönüşüm sınırları içerisine alınmıştır (Bkz. Ek- Bütünleştirilmiş Tablo).

İstanbul Çevre Düzeni Planı ve değişiklikleri incelendiğinde; dönüşüm alanlarının planlama üzerindeki gücü daha görünür hale gelmektedir. İlk olarak 2012 yılında çıkarılan 6306 sayılı Afet

Tablo 5. Kentsel dönüşüm alan büyüklükleri ilçelere göre dağılımı*

İlçe adı	Büyüklük (hektar)	Yüzde
Bahçelievler	0,25	0
Bağcılar	64,37	2,9
Bakırköy	3,2	0,1
Bayrampaşa	23	1
Başakşehir	54	2,4
Beşiktaş	3,19	0,1
Beykoz	5,6	0,3
Beyoğlu	14,24	0,6
Büyükdere	4,8	0,2
Esenler	233,68	10,4
Fatih	317,2	14,2
Gaziosmanpaşa	262,16	11,7
Güngören	58	2,6
Kadıköy	135,68	6,1
Kartal	45,84	2
Küçükçekmece	22,94	1
Pendik	145,64	6,5
Sancaktepe	35,9	1,6
Sarıyer	180,84	8,1
Silivri	5,09	0,2
Sultangazi	32	1,4
Şişli	17	0,8
Tuzla	218,15	9,7
Üsküdar	1,77	0,1
Zeytinburnu	354,27	15,8
Toplam	2238,81	100

*: Toplam oranındaki dengesizliği bozmaması için Yenışehir rezerv yapı alanı dahil edilmemiştir.

Yasasıyla ilan edilen İstanbul Yenışehir rezerv yapı alanlarıyla birlikte çevre düzeni planında değişikliğe gidilmiş ve alt ölçekli dönüşüm kararları üst ölçekli plan kararlarını etkilemiştir. Bu planlar ve değişikliklerden 15.06.2009 tarihinde onaylanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı ve önceki düzenlemeler incelendiğinde; kentin çepere doğru büyümesinin sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır (Eren ve Özçevik, 2015, s.228). 2009 yılı Çevre Düzeni Planında mevcut kent makroformunun kuzeydeki ormanlara, su kaynaklarına karşı büyük bir tehdit oluşturduğu ve bu hassas ekosistemlerin korunması amacıyla kentin doğu-batı aksı ve Marmara Denizi boyunca sıçrayarak geliştirilmesi ve kentin kuzeye doğru gelişimin kontrol altına alınması kararı getirilmiştir. Ayrıca kuzey alanları doğa odaklı turizm alanı, ekolojik tarım alanı ve ekolojik turizm alanı olarak planlıdır. Ancak 07.03.2020 tarihinde onaylanan 1/100.000

Tablo 6. Kentsel dönüşüm alan büyüklüklerinin ilçe yerleşik alan büyüklüğüne oranı*

İlçe adı	Büyüklük (hektar)	Yüzde
Bahçelievler	0,25	0,02
Bağcılar	64,37	2,90
Bakırköy	3,2	0,11
Bayrampaşa	23	2,41
Başakşehir	54	1,52
Beşiktaş	3,19	0,18
Beykoz	5,6	0,13
Beyoğlu	14,24	1,59
Büyükkçekmece	4,8	0,07
Esenler	233,68	18,28
Fatih	317,2	19,97
Gaziosmanpaşa	262,16	22,46
Güngören	58	8,09
Kadıköy	135,68	5,44
Kartal	45,84	1,52
Küçükçekmece	22,94	0,76
Pendik	145,64	2,81
Sancaktepe	35,9	1,11
Sarıyer	180,84	4,33
Silivri	5,09	0,09
Sultangazi	32	1,77
Şişli	17	1,03
Tuzla	218,15	4,28
Üsküdar	1,77	0,05
Zeytinburnu	354,27	31,35
Toplam	2238,81	100

*: Toplam oranındaki dengesizliği bozmaması için Yenişehir rezerv yapı alanı dahil edilmemiştir.

geneli hasar görülebilirlik ve felaket hasarlı olma oranları açısından öne çıkmaktadır. Bu oranı Asya yakası Marmara sahili Adalar (%36) ilçesi takip etmektedir. Tarihi yarımada da ise, Eminönü (18), Fatih (%16), Beyoğlu (%13) öne çıkan ilçelerdir. Avrupa yakası bazı kısımlarında ise Küçükçekmece (%13), Bahçelievler (%9) ve Bayrampaşa (%9) felaket hasarlı ilçeler olarak belirlenmiştir.¹⁶

JICA Afet Önleme/Azaltma Temel Plan raporu (JICA ve İBB, 2002), İstanbul Deprem Master Planı (2003), İstanbul

Deprem Bölgeleri Dağılım Haritası, İstanbul Kentsel Dönüşüm Master Planı Analiz verileri (2016) üst üste değerlendirildiğinde; Avrupa yakasında zemin yapısı açısından yüksek hassaslı sivilaşma ve heyelan riski, üzerinden yapılaşma açısından felaket hasarlı binaların yoğunlaştığı ve I. derece deprem bölgesinde bulunan Bakırköy, Zeytinburnu ve Avcılar ilçelerinin güney kısımları; Anadolu yakasında ise yüksek hassaslı sivilaşma-heyelan riski ve I. derece deprem bölgesinde bulunan Kadıköy, Ataşehir, Maltepe, Kartal ve Pendik ilçelerinin güneybatı kısımları İstanbul genelinde birinci öncelikli ve doğrudan riskli alanlar olarak tespit edilmiştir (Bkz. Şekil 1). Bu alanları felaket hasarlı binaların yoğunlaştığı ve I. derece deprem bölgesinde bulunan Fatih ilçesi takip etmektedir. Haritadan da izlenebildiği gibi, bu ilçelerin tamamının Marmara denizine kıyısı bulunmaktadır. Dolayısıyla tsunami riski¹⁷ de hesaba katıldığında bu ilçeler olası bir tehlike anında can ve mal kaybına neden olabilecek en korunmasız alanlardır ve kentsel dönüşümün öncelikli olarak uygulanması gereken yerlerdir. Ancak mevcut durumda genel kentsel dönüşüm alanları incelendiğinde, Bakırköy ve Fatih ilçelerinin bazı kısımlarında öncelikli riskli alanlar ile dönüşüm-yenileme alanları örtüşürken, büyük oranda uyumsuzluk bulunmaktadır. Benzer durum Başakşehir, Küçükçekmece ve Sarıyer ilçelerinde de gözlenmektedir. Ancak harita genelinde “kentsel dönüşüm-gelişim alanları” ile “öncelikli dönüşüm” girmesi gereken alanlar arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Genel kentsel dönüşüm alanlarının birçoğu 2. ve 3. derece deprem bölgesinde bulunmaktadır. Ayrıca birçok riskli alanın zemin açısından yüksek risk içermeyen bölgelerde ilan edildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 1). 6306 sayılı Yasanın uygulama yönetmeliğinde; rezerv yapı alanları tanımından da anlaşılabileceği gibi; rezerv yapı alanları, riskli alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapılarda ikamet edenlerin taşınacağı yeni yerleşim alanlarıdır. Dolayısıyla yasada riskli alan ile riskli yapılarda oturanların rezerv yapı alanlarına nakledilerek, bu alanlar arasında doğrudan bir transfer ilişkisi kurulmuştur. Ancak İstanbul’da ilan edilen rezerv yapı alanları ile riskli alanlar arasında yasada tanımlandığı şekliyle doğrudan bir transfer ve koordinasyon ilişkisi bulunmamaktadır. Kentsel dönüşümün öncelikli hedefi riskli alanların dönüşmesi iken, haritadan da izlenebildiği gibi mevcut uygulamaların çok sınırlı sayıda bu hedefe hizmet edebildiği görülmektedir. Mevcutta “genel kentsel dönüşüm alanları” “öncelikli riskli alanlar” yerine ekonomik nedenlerle, inşaat sektörü ve piyasa öncelikleri gibi risk dışındaki faktörlere göre şekillendiği söylenebilir. Nitekim bu durum İstanbul’da TOKİ denetçilerinin hazırladığı raporda da değinilen bir konudur. Bu rapora göre 76 yapının gerçekleştirilen plan tadilatları ve değişiklik-

¹⁶ AFAD’ın İstanbul depremi senaryosuna göre; 44.802 binanın yıkılacağı ve 2 milyon 374 bin kişinin açıkta kalacağı tahmin edilmektedir (<https://www.haberturk.com/marmara-depremi-icin-korkutan-senaryo-2104243>). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’ndan yapılan açıklamaya göre (2018), İstanbul’da yılda en az 100 bin konut olmak üzere, Türkiye genelinde yılda en az 300 bin konut, 2023’e kadar 1 milyon 500 bin gelecek yirmi yılda ise 6,7 milyon konut dönüştürülmesi hedeflenmektedir.

¹⁷ Tsunami riski İstanbul’da 50 yıl için %10’u aşma ihtimali ile kıyıdaki dalga yüksekliğine göre, Asya yakasında Kartal ile Tuzla arasında 100-300m kadar içeri girmesi beklenmektedir. Avrupa Yakasında ise Küçükçekmece gölü çevresinde 600 m kadar kara içine gireceği düşünülmektedir. Ayrıca yapay dolgu alanları da hesaba katıldığında tsunamiden etkilenme oranlarının daha da artacağı beklenmektedir (İstanbul Kentsel Dönüşüm Master Planı Analiz verileri, 2016, s.67).

leriyle birlikte fazladan inşaat alanı işgal ettiğini ve 40 milyar dolarlık bir kazanç elde edildiğini göstermektedir.¹⁸ Özetle, genel kentsel dönüşüm uygulamaları kentlerin maruz kaldığı risklerin azaltılmasında etkin bir araç olarak kullanılmadığı; tarım alanları, ormanlık alanlar, su havzaları gibi hassas doğal alanların¹⁹ sürdürülebilirliğine yönelik herhangi bir önlem içermediği sonucunu göstermektedir.

Sonuç

Araştırma başında ortaya konan araştırma sorusu, araştırma sonuçları kapsamında değerlendirildiğinde, İstanbul'da dağınık halde bulunan genel kentsel dönüşüm alanlarının gerçek risk faktörü taşıyan öncelikli riskli alanlara göre oluşturulmadığı tespit edilmiştir. İstanbul'da "afet riski azaltımı, kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi, sağlıklı ve güvenli yerleşim alanları" gibi gerekçelerle başlatılan genel kentsel dönüşüm alanlarının bu hedeflerle uygun olmadığı görülmektedir. Ayrıca kentsel dönüşüm ilanları sonrasında mevcut planlarda yapılan değişikliklerle birlikte, dönüşümün planlamaya alternatif bir seçenek olmadığını, aksine planlama üzerinde ciddi bir güce ulaştığını göstermektedir.

Genel kentsel dönüşüm alanları, artık İstanbul yerleşik alan sınırı büyüklüğünün %32'sine (36.511 ha) ulaşmış durumdadır. Bu sınırlar alan araştırmasında görüldüğü gibi; bazen 0,5 hektar büyüklüğünde bir parsel, bazen de yaklaşık 34.273 hektar büyüklüğünde bir rezerv yapı alanı olabilmektedir. Ama daha önemlisi dönüşüm parçalarının neredeyse tamamının (%97,19) sadece 6306 sayılı Afet Yasası kapsamında ilan edilmiş olmasıdır. Benzer şekilde afet yasasının çıktığı 2012 yılından itibaren hem kentsel dönüşüm alan sayıları hem de alan büyüklükleri açısından önemli bir artış görülmektedir. Afet yasasının en temel hedeflerinden biri de "risk azaltımı"dır. Bu hedefle birlikte "öncelikli riskli alanlarda" afet risklerinin azaltılması ve afet risklerinden arındırılmış güvenli yerleşim alanlarının oluşturulması gerekmektedir. Ancak araştırma sonuçlarından da izlenebildiği gibi hem güvenli yerleşim alanlarını ifade eden rezerv yapı alanlarının risk faktörü taşıyan alanlarda (JICA Afet Önleme/Azaltma Temel Planı 2002 raporuna göre zemin açısından problemlili) yer seçtiği hem de mevcut riskli alanların olası bir afet durumunda ciddi can, mal ve çevresel kayıplara sebep olabilecek öncelikli riskli alanlara göre oluşturulmadığı görülmektedir. Bu durum kentin üst ölçekli plan kararlarını da zedelemektedir. Bir diğer dikkat çekilmesi gereken nokta ise,

rezerv yapı alanları ile mevcut riskli alanlar arasında doğrudan bir transfer ilişkisinin kurulmamasıdır.

Günümüz kentlerinde gözlenen aşırı yağış, sel, taşkın, sıcaklık, kuraklık, sert tufanlar gibi olaylarda yaşanan hızlı ve sert değişimlerde şüphesiz yoğun, plansız kentleşme ve dengesiz arazi kullanımının büyük payı bulunmaktadır. İstanbul için önceki yapılan plan kararlarının birçoğunda kuzeye doğru gelişmenin sınırlandırıldığı görülmektedir. Ancak 07.03.2020 tarihinde onaylanan 1/100.000 ölçekli Rezerv Yapı Alanı İstanbul Çevre Düzeni Planı Değişikliğinde (Kanal İstanbul) önerilen Yenışehir rezerv yapı alanının büyük bölümü, büyük kentsel projelerle birleşmekte ve kuzeye doğru gelişim öngörmektedir. Genel dönüşüm-gelişim alanlarıyla nüfusu belirli bir dengeye ulaşan İstanbul için hem gerçek konut gereksiniminden çok daha fazla konut sunumu yapılacak, hem de orman, su havzaları, tarım alanları gibi doğal alanların sürdürülebilirliğine yönelik ciddi risklerle karşılaşılacaktır.

Piyasa öncülüğünde genel kentsel dönüşüm projeleriyle birlikte gelişen inşaat sektörü, mülk sahiplerinin, müteahhitlerin ve yöneticilerin kazanç beklentilerini yükseltmiştir. Dolayısıyla yatırım aracı olarak mülk sahibi olmanın cazip olmaktan çıkarılması gerekmektedir.²⁰ Bir diğer önemli problem alanı ise, kentsel dönüşümle ilgili çıkarılan yasalar- dır. Yapılan dönüşüm uygulamaları yasal olduğu gerekçesiyle meşrulaştırılmaktadır. Genel kentsel dönüşüm yasalarında; sonuçtan çok sebeplere odaklanılması, sadece fiziksel düzenlemeleri değil, kentlerin mekânsal, sosyal ve ekonomik kırılganlıklarına ilişkin önlemler alacak şekilde revize edilmesi gerekmektedir. Ayrıca dönüşüm yasalarının planlama üzerinde bir güç oluşturması yerine, üst ölçekten alt ölçeğe kadar plan kademesiyle birlikte ve uyumlu ilerlemesi gerekmektedir. Dolayısıyla öncelikli yapılması gereken kentlerin çoklu tehlikelere²¹ karşı sosyal, ekonomik ve mekânsal kırılganlıklarının belirlenmesi ve bu kırılganlıklara karşı kentsel dayanıklılığının artırılarak hasar görebilirliklerinin minimuma indirilmesi olacaktır.²²

¹⁸ <https://www.gazetedamga.com.tr/manset-haber/istanbul-ranta-kurban-gitti-40-milyar-dolarlik-vurgun-h14665.html>

¹⁹ 07.03.2020 tarihinde onaylanan 1/100.000 ölçekli Rezerv Yapı Alanı İstanbul Çevre Düzeni Planı Değişikliğinde; her ne kadar ekolojik açıdan hassas bölgelerdeki baskıyı azaltmak ve afet riskleri açısından sorunlu mevcut yerleşimlerdeki dönüşümü sağlamak için yapı ve nüfus yoğunluğunun düşük tutulması kararı getirilse de tarım alanlarında %52,16 oranlık bir azalma görülmektedir. Ayrıca meri plana ilaveten yaklaşık 280 hektarlık alanın kentsel gelişime açıldığı tespit edilmiştir. İmara açılan alanların %90,79'u otlak, %8,59'u orman, %0,62'si yerleşim kullanımındadır (Kantarci, 2019).

²⁰ Bakanlık tarafından "Şehirlerde Rant Vergisi" sıkça dile getirilse de henüz uygulamaya konulamamıştır.

²¹ Deprem, sel, heyelan, fırtına, tsunami, yangın, çevre kirliliği vb.

²² Afet öncesi risk azaltımına dayalı sakinin planlaması bu süreçte yapılması gereken ilk planlama adımı olmalıdır. Ayrıca afet sonrası insanların toplanabileceği, itfaiye, hastane, afet yönetim merkezi gibi hayati unsurlara toplanma ve erişim imkânı sağlayan yüksek erişilebilirlikte, yeterli büyüklükte toplanma alanları ve acil ulaşım yolları planlanmalıdır. Geçmişte acil ulaşım yolları ve toplanma alanları planlansa da, bunların mevcut kullanımları, büyüklükleri, olası bir afet durumunda kapanma riskleri (tsunami, sel, yangın, patlama vb.) düşünülerek yeniden gözden geçirilmelidir.

KAYNAKLAR

- 5162 sayılı Toplu Konut Kanunu'nda ve Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerin Toplu Konut İdare-si Başkanlığına Ait Bölümünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2004). Resmî Gazete (Sayı: 25460). Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5162.html>
- 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Ko-runması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun. (2005). Resmî Gazete (Sayı: 25866). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5366.pdf>
- 5393 sayılı Belediye Kanunu. (2005). Resmî Gazete (Sayı: 25874). Erişim ad-resi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>
- 5998 sayılı Belediye Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun. (2010). Resmî Gazete (Sayı: 27621). Erişim adresi: <https://www.resmi-gazete.gov.tr/eskiler/2010/06/20100624-2.htm>
- 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun. (2012). Resmî Gazete (Sayı: 28309). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6306&MevzuatTur=1&MevzuatTer-tip=5>
- 775 sayılı Gecekondu Kanunu. (1966). Resmî Gazete (Sayı: 12362). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.775.pdf>
- Altaban, Ö. (1998). Cumhuriyet'in Kent Planlama Politikaları ve Ankara De-neyimi. Yıldız Sey (Ed.), 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde (s. 41-64). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Amin, A., Thrift, N. (2007). Cultural-Economy and Cities. Progress in Hu-man Geography, 31(2), 143-161.
- Andersson, R., Brama, A., Holmqvist, E. (2010). Counteracting Segregation: Swedish Policies and Experiences. Housing Studies, 25(2), 237-256.
- Arbaci, S. (2007). Ethnic Segregation, Housing Systems and Welfare Regimes in Europe. European Journal of Housing Policy, 7(4), 401-433.
- Araöv, A., Osmay, S. (2007). Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım. METU, JFA, 24(2), 57-82.
- Bartu Candan, A., Kolluoğlu, B. (2008). Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and a Public Housing Project in Istanbul. New Perspectives on Turkey, 39, 5-46.
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı. (1996). Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası. İstanbul Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Müdürlüğü (Güncel-leyen), İstanbul Deprem Bölgeleri Dağılımı Haritası.
- Bektaş, Y. (2014). Bir Kentleşme Stratejisi Olarak Yasanın Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Etkisi: Ankara Örneği. Planlama, 24(3), 157-172.
- Duman, B., Coşkun, İ. (2015). Kentsel Dönüşüm: Temel Meseleler Üzerine. Betül Duman ve İsmail Coşkun (Ed.), Neden Nasıl ve Kim İçin, Kentsel Dönüşüm içinde (s.21-52). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Eraydın, A. (2008). The Impact of Globalisation on Different Social Groups: Competitiveness, Social Cohesion and Spatial Segregation in Istanbul. Urban Studies, 45(8), 1663-1691.
- Eren, M. Ö., Özçevik, Ö. (2015). Institutionalization of disaster risk discourse in reproducing urban space in Istanbul. ITU AZ, 12(1), 221-241.
- Erman, T. (2016). Mış Gibi Site, Ankara'da Bir TOKİ-Gecekondu Dönüşüm Sitesi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fainstein, S.S. (2005). Cities and Diversity Should We Want It? Can We Plan For It?. Urban Affairs Review, 41(1), 3-19.
- Fainstein, S.S. (2008). Mega-Projects in New York, London and Amsterdam. International Journal of Urban and Regional Research, 32(4), 768-785.
- Güzey, Ö. (2015). The Last Round in Restructuring the City: Urban Rege-neration Becomes a State Policy of Disaster Prevention in Turkey. Cities, 50, 40-53.
- Harvey, D. (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: The Trans-formation in Urban Governance in Late Capitalism. Human Geography, 71(1), 3-17.
- Hirst, P., Zeitlin, J., (1991). Flexible Specialization Versus Post-Fordism: The-ory, Evidence and Policy Implications. Economy and Society, 20(1), 1-56. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-ituden-son-dakika-istanbul-depremi-aciklamasi-41338687>, erişim tarihi: Eylül, 2019
- <http://www.milliyet.com.tr/kurulan-yabancı-ortakli-sirket-ekono-mi-2814515/>, erişim tarihi: Eylül, 2019
- <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=407&RecID=4095>, erişim tarihi: Eylül, 2019
- <http://www.sbb.gov.tr/yatirimlarin-illere-gore-dagilimi/erisim> tarihi: Mayıs, 2020
- <https://www.gazetedamga.com.tr/manset-haber/istanbul-ranta-kurban-gitti-40-milyar-dolarlik-vurgun-h14665.html>, erişim tarihi: Eylül, 2019
- <https://www.haberturk.com/marmara-depremi-icin-korkutan-senar-yo-2104243>, erişim tarihi: Ağustos, 2018.
- İşık, O., Pınarcıoğlu, M. (2009). İstanbul'da Kentsel Ayrışma: 1990'dan 2000'e Neler Oldu?. Serap Kayasü, Oğuz İşık, Nil Uzun, Ebru Kamacı (Ed.), Gecekondu Dönüşüm, Kent içinde (s.379-407). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- İBB. (2003). İstanbul İçin Deprem Master Planı. İstanbul Büyükşehir Beledi-yesi Planlama ve İmar Dairesi Zemin ve Deprem İnceleme Müdürlüğü, İstanbul.
- İBB. (2016). İstanbul İl Bütünü için Kentsel Dönüşüm Perspektifiyle Hazır-lanacak Planlara Altlık Teşkil Edecek Analitik Veri Hazırlama İş Kapsa-mında-6.1.1. Mevcut Durum ile İlgili Analizler. Deprem Risk Yönetim ve Kentsel İyileştirme Daire Başkanlığı Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü, İstanbul.
- İslam, T., Enlil, Z. (2010). 5366 Sayılı Yasa Merkezli Dönüşüm ve Suluku-le Örneği: Belediye'nin Hedefleri ve Yaşanan Gerçeklik. Dilek Özdemir (Ed.), Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Dene-yimi, İstanbul Uygulamaları içinde (s. 317-334). Ankara: 1. Baskı, Nobel Yayın.
- İstanbul İli Avrupa Yakası Rezerv Yapı Alanı 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Değişikliği Plan Açıklama Raporu, (2019). T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü, erişim adresi: <https://mpgm.csb.gov.tr/istanbul-ili-avrupa-yakasi-rezerv-yapi-alani-1-100.000-olcekli-cevre-duzeni-plan-degisikligi-i-98680>
- JİCA ve İBB (2002). Türkiye Cumhuriyeti İstanbul İli Sismik Mikro-Bölgele-me Dahil Afet Önleme/Azaltma Temel Plan Çalışması (Final Rapor No: 5). Pacific Consultants International OYO Corporation.
- Kantarci, M.D. (2019). Karadeniz-Marmara Denizi Kanalı'nın (İstanbul Kanalı) Yakın Çevresine Yapaçağı Etkiler Hakkında Ekolojik Değerlen-dirmeler. İstanbul Barosu Çevre, Kent ve İmar Hukuku Komisyonu ve Cumhuriyet Araştırmaları Merkezi (Ed.), Kanal İstanbul'un Çevresel ve Hukuki Etkileri (Montreux Sözleşmesi) içinde (s.49-110). İstanbul: İs-tanbul Barosu Yayınları
- KPMG (2019). İnşaat Sektörel Bakış Raporu, erişim adresi: <https://home.kpmg/tr/tr/home/gorusler/2019/01/sektorel-bakis-2019-insaat.html>
- Loftman, P., Nevin, B. (1995). Prestige Projects and Urban Regeneration in the 1980s and 1990s: A Review of Benefits and Limitations. Planning Practice & Research, 10(3-4), 299-316.
- Montgomery, J. (2003). Cultural Quarters as Mechanisms for Urban Regene-ration. Part 1: Conceptualising Cultural Quarters. Planning, Practise & Research, 18(4), 293-306.
- Öktem Ünsal, B., Türkün, A. (2014). Neoliberal Kentsel Dönüşüm, Kent-sel Alanlarda Sınıfsal Tahliye, Yoksullaşma ve Mülksüzleşme. Asuman Türkün (Ed.), Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm içinde (s.17-42). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öktem, B. (2006). Neo-Liberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri. Plan-lama Dergisi, 36, 53-64.
- Özdemir, D. (2010). Kentsel Dönüşüm Olgusunun Süreci İçinde Değişen Anlamları. Dilek Özdemir (Ed.), Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzu-at, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları içinde (s.1-31).

- Ankara: Nobel Yayın.
- Peck, J. (2005). Struggling with the Creative Class. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(4), 740-770.
- Pratt, A.C. (2008). Cultural Commodity Chains, Cultural Clusters, or Cultural Production Chains?. *Growth and Change*, 39(1), 95-103.
- Roberts, B.R. (2005). Globalization and Latin American Cities. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(1), 110-123.
- Scott, A.J. (2006). Creative Cities: Conceptual Issues and Policy Questions. *Journal of Urban Affairs*, 28(1), 1-17.
- Sey, Y. (1998a). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Mimarlık ve Yapı Üretimi. Yıldız Sey (Ed.), 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde (s. 25-39). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sey, Y., (1998b). Cumhuriyet Döneminde Konut. Yıldız Sey (Ed.), 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde (s. 273-300). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sezgin, A.Ş. (2018). İnşaat sektörü, İktisadi Araştırmalar bölümü, Türkiye İş Bankası
- Slater, T. (2006). The Eviction of Critical Perspectives from Gentrification Research, *International Journal of Urban and Regional Research*, 30(4), 737-757.
- Smith, N. (2002). New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy. *Antipode*, 34, 427-449; Urkun-Bowe, İ. ve Gündoğdu, İ. (Çev.). (2006). Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma. *Planlama Dergisi*, 36, 13-27.
- Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A. (2002). Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. *Antipode*, 34(3), 547-577.
- Şahin, S.Z. (2006). Kentsel Dönüşümün Kentsel Planlamadan Bağımsızlaştırılması/ Ayrılması Sürecinde Ankara. *Planlama Dergisi*, 36, 111-120.
- Şen, B. (2005). Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi. Hatice Kurtuluş (Ed.), İstanbul'da Kentsel Ayrışma içinde (s. 127-159). İstanbul: 1. Basım, Bağlam Yayınları.
- Şenyapılı, T. (1998). Cumhuriyet'in 75. Yılı Gecekonduunun 50. Yılı. Yıldız Sey (Ed.), 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde (s. 301-316). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Şenyapılı, T. (2004). Baraka'dan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960. İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2018), "Kentsel Dönüşüm Eylem Planı açıklaması", erişim adresi: <https://csb.gov.tr/kentsel-donusum-eylem-planı-aciklandi-bakanlik-faaliyetleri-28602>
- Tallon, A.R. (2010). İngiltere'de Kentsel Rönesans: Kentlerdeki Yansımaları ve Eleştirel Değerlendirmeler. Dilek Özdemir (Ed.), *Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları* içinde (s.79-97). Ankara: Nobel Yayın.
- Taşan-Kok, T. (2010). Entrepreneurial Governance: Challenges of Large-scale Property-Led Urban Regeneration Projects. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 101, 126-149.
- Tekeli, İ. (2003). Kentleri Dönüşüm Mekânı Olarak Düşünmek. Pelin Pınar Özden, İlknur Karakaş, Sırma Turgut, Hülya Yakar, Demet Erdem, Neslihan Palaoğlu (Ed.), *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler* içinde (s.2-7). İstanbul: YTÜ.
- Tekeli, İ. (2013). "İstanbul: Siyaset, Ekonomi, Mekân", Prof. Dr. Kemali Saybaşılı Anısına Sempozyumu YTÜ, 12 Nisan 2013, İstanbul.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması. Yıldız Sey (Ed.), 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde (s. 1-24). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Terzi, F. (2018). "Üst Ölçekli Planlama Deneyimleri" konulu panelde AGÜ'de yaptığı konuşması, 13 Aralık 2017.
- TMMOB, Mimarlar Odası, (2008). TOKİ Raporu, <http://www.mo.org.tr/belgedocs/toki-rapor-2.pdf>, 6 Aralık 2016.
- TOKİ. (2011). Gecekondu Dönüşüm Kentsel Yenileme Projeleri. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara: Matsa Basımevi.
- Turok, I. (2004). Cities, Regions and Competitiveness. *Regional Studies*, 38(9), 1069-1083.
- Türkün, A., (2015). Kentsel Dönüşümü Yeniden Düşünmek: Mevcut Uygulamalar ve Hâkim Söylem Üzerinden Bir Değerlendirme. Betül Duman ve İsmail Coşkun (Ed.), *Neden Nasıl ve Kim İçin, Kentsel Dönüşüm* içinde (s.285-332). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Türkün, A., Aslan, Ş. ve Şen, B. (2014a). 1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi: Mevzuat, Aktörler ve Hâkim Söylem. Asuman Türkün (Ed.), *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm* içinde (s.45-78). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkün, A., Kurtuluş, H. (2005). Giriş. Hatice Kurtuluş (Ed.), İstanbul'da Kentsel Ayrışma içinde (s.9-24). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Türkün, A., Öktem Ünsal, B., Yapıcı, M. (2014b). 1980'ler Sonrasında İstanbul'da Kentsel Dönüşüm: Mevzuat, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar. Asuman Türkün (Ed.), *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm* içinde (s.79-139). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkün, A., Yapıcı, M. (2009). Kentsel Dönüşüm ve Yasaların Araçsallaşan: Rolü Sermaye Birikimi Açısından Kentsel Dönüşüm, *İktisat Dergisi*, 499, 48-58.
- Türkün-Erendil, A., Ulusoy, Z. (2002). Reinvention of Tradition as an Urban Image: The Case of Ankara Citadel, Environment and Planning B: Planning and Design, 29, 655-672.
- Uzun, N. (2006). Kentsel Dönüşümde Yeni Bir Kavram: Seçkinleştirme. Ayda Eraydın (Ed.), *Değişen Mekân* içinde (s. 340-360), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Weber, R. (2002). Extracting Value from the City: Neoliberalism and Urban Redevelopment. *Antipode*, 34(3), 519-540.
- www.toki.gov.tr/haber, 2018, erişim tarihi: eylül, 2018
- Yalçın, M.C., Çalışkan, Ç.A., Çılgin, K., Dündar, U. (2014). İstanbul Dönüşüm Coğrafyası. Ayfer Bartu Candan ve Cenk Özbay (Ed.), *Yeni İstanbul Çalışmaları Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar* içinde (s.47-70). İstanbul: Metis Yayınları.

EKLER

Ek I. Bütünleştirilmiş tablo*

Yasa numarası	İlan yılı	Bölge adı	Mahalle adı	Büyük­lük (hektar)	Mevcut durum
6306	2019	Arnavutköy, Avcılar, Başakşehir, Küçükçekmece	Yenişehir Rezerv Yapı Alanı	34.272,19	Mevcut Durum Planlama çalışmaları devam etmektedir.
6306	2018	Bahçelievler	Zafer Mah. Ahmet Yesevi Cad. üzeri	0,25	(6 adet kaçak yapı) Rezerv Alan
6306	2013	Bağcılar	Albayraklar Sitesi Riskli Alan Çalışması	3	İnşaat yapım aşamasındadır.
6306	–	Bağcılar	Bağcılar Meydan Riskli Alan Çalışması	22	Planlar iptal edilmiştir.
6306	–	Bağcılar	Bağlar Mahallesi Riskli Alan Çalışması	0,9	Planlar hazırlanmaktadır.
6306	2013	Bağcılar	Çınar- İnönü - Sancaktepe - Yavuzselim - Merkez	22,08	–
6306	2013	Bağcılar	Demirkapı	3,23	–
6306	2013	Bağcılar	Evren	1,94	–
6306	2013	Bağcılar	Göztepe	20,73	Alan ve plan kararı iptal edilmiştir.
6306	2013	Bağcılar	Kemalpaşa	5,42	Planlar hazırlanmaktadır.
6306	–	Bağcılar	Mahmutbey Mostar Köprüsü Riskli Alan	1,8	Planlar hazırlanmaktadır.
6306	–	Bağcılar	THY Sitesi A ve C Bloklar Riskli Alan Çalışması	2,3	Planlar hazırlanmaktadır.
6306	2013	Bağcılar	THY Sitesi B Bloklar Riskli Alan Çalışması	1,7	İnşaat yapım aşamasındadır
6306	2018	Bakırköy	Şenlik	3,2	Rezerv Alan
6306	2013	Bayrampaşa	Vatan	23	Riskli Alan
5393	2011	Başakşehir	Sıvat-Yeşiltepe kentsel dönüşüm ve gelişim alanı	54	Büyük bir kısmı boş
6306	2013	Beşiktaş	Etiler/Rumelihisarı (Akat)	3,19	–
6306	2018	Beykoz	Çubuklu Mahallesi	5,6	Riskli alan
5366	2005	Beyoğlu	Tarlabası	2	–
6306	2012	Beyoğlu	İstiklal	9,22	–
6306	2012	Beyoğlu	Örnektepe - Söğütözü	3,02	–
6306	2018	Büyükçekmece	Mimarsinan	4,8	Riskli Alan
6306	2012	Esenler	Atışalan Havaalanı	7,32	–
6306	2013	Esenler	Çiftelhavuzlar	8,29	–
6306		Esenler	Çiftelhavuzlar	9,5	Rezerv Alan/Büyük çoğunluğu boş
6306	2013	Esenler	Oruçreis 1	7,26	–
6306	2013	Esenler	Oruçreis 2	5,11	–
6306	2017	Esenler	Oruçreis	1	Rezerv Alan/Boş
6306	2012	Esenler	Tuna	2,56	–
6306	2015	Esenler	Tuna	1,64	Rezerv Alan/Mevcut Yapı (sosyal tesis, rekreasyon alanı, kültür merkezi)

Ek I (devamı). Bütünleştirilmiş tablo*

Yasa numarası	İlan yılı	Bölge adı	Mahalle adı	Büyük­lük (hektar)	Mevcut durum
6306	—	Esenler	Güney (Metris) Alanı	191	Rezerv Alan/Kışla-binalar; büyük çoğunluğu boş
5366	—	Fatih	Ayvansaray	2	Sivil Mimarlık, Anıteser
5366	—	Fatih	Yedikule-Yenikapı Sahil Şerdi II. Etap Yenileme Alanı (Samatya Mevkii)	15	Kentsel ve tarihi sit, kentsel arkeolojik sit ve Sur-u Sultan'ın içi I. Derece Arkeolojik Sit
5366	—	Fatih	Küçük Mustafa Paşa ve Haraççı Kara Mehmet Mahalleleri (Unkapanı) Yenileme Alanı	8,3	%16'sı tescilli bina
5366	2006	Fatih	Fener-Balat	28	Sivil Mimarlık, Anıteser
5366	2005	Fatih	Davutpaşa-Bulgur Palas	3,9	Sivil Mimarlık, Anıteser
5366	2005	Fatih	Neslişah ve Hatice Sultan (Sulukule)	9,2	Sivil Mimarlık, Anıteser
5366	—	Fatih	Süleymaniye Bölgesi	92	Sivil Mimarlık, Anıteser
5366	—	Fatih	Yedikule-Yenikapı Sahil Şerdi III. Etap Yenileme Alanı	52	Sivil Mimarlık, Anıteser
5366	—	Fatih	Kapalı Çarşı	10,9	—
5366	—	Fatih	Hüsambey, Kırkçeşme ve Şeyh Resmi Mahalleleri	7,4	Sivil Mimarlık, Anıteser
5366	—	Fatih	Nişanca Sultanahmet I. Etap Yenileme Alanı	78	—
5366	2012	Fatih	Beyazıtğa, Ereğli Mahallesi	10,5	—
6306	—	Gaziosmanpaşa	Bağlarbaşı	16,42	—
6306	2012	Gaziosmanpaşa	Barbaros Hayrettin Paşa-Karadeniz-Karayolları (10A-10B)	158,25	Dava sonucunda iptal edildi.
6306	—	Gaziosmanpaşa	Karayolları Mahallesi I. Kısım (10C)	21,55	—
6306	2012	Gaziosmanpaşa	Kazım Karabekir - Fevzi Çakmak	59,33	—
6306	2012	Gaziosmanpaşa	Mevlana Mahallesi	38,24	Temyiz süreci devam ediyor.
6306	—	Gaziosmanpaşa	Mevlana Mahallesi I. Kısım-II A	7,17	Bina
6306	2012	Gaziosmanpaşa	Pazariçi Güney	18,80	Bina
6306	2012	Gaziosmanpaşa	Pazariçi Kuzey	16,67	Bina
6306	—	Gaziosmanpaşa	Sarıgöl Mahallesi 12B I. Etap	3,31	Bina
6306	—	Gaziosmanpaşa	Sarıgöl Mahallesi 12C	4,84	Bina
6306	—	Gaziosmanpaşa	Yeni Mahalle	10,91	Bina
6306	—	Gaziosmanpaşa	Yıldıztabya Bölge 5	14,16	—
6306	—	Gaziosmanpaşa	Yıldıztabya Bölge 5-6A	21,85	Teklif aşamasında
6306	—	Gaziosmanpaşa	Yıldıztabya Bölge 2. Kısım 6B Bölgesi	16,86	Bina
6306	—	Gaziosmanpaşa	Yenidoğan Mahallesi I. Kısım	7,11	Bina
6306	—	Gaziosmanpaşa	Merkez	4,94	Bina 157 Bina; 571 Bağımsız Bölüm
6306	—	Gaziosmanpaşa	Bağlarbaşı Mahallesi Ek Bölge-13	7,56	Dava sonucunda iptal edildi.
5393	2009	Güngören	Tozkoparan Gecekondu Önleme Bölgesi Gecekondu Dönüşüm/ Kentsel Yenileme Alanı	58	5000 kat mülkiyetli, 500 kadar da kaçak veya gecekondu olmak üzere yaklaşık 5500 bağımsız konut

Ek I (devamı). Bütünleştirilmiş tablo*

Yasa numarası	İlan yılı	Bölge adı	Mahalle adı	Büyük­lük (hektar)	Mevcut durum
6306	2013	Güngören	Tozkoparan Gecekondu Önleme Bölgesi içindeki alan	57,71	Dava sonucunda iptal edildi.
6306	2013	Kadıköy	Fikirtepe-Eğitim-Dumlupınar ve Merdivenköy	134,18	Riskli alan
6306	–	Kadıköy	Sahrayı Cedit	1,5	Riskli alan
6306	–	Kadıköy	İlçe geneli		3592 riskli bina
6306	2013	Kartal	Yukarı Mahalle	10,91	–
6306	2013	Kartal	Kordonboyu	3,11	–
6306	2013	Kartal	Yunus	17,82	Bina
6306	2013	Kartal	Batı Merkez	14	112 bina, 2453 bağımsız bölüm
6306	2013	Küçükçekmece	Fatih	7,41	–
6306	2013	Küçükçekmece	Kanarya	9,23	–
6306	–	Küçükçekmece	İkitelli Atatürk Mahallesi	6,3	–
6306	2016	Pendik	Batı	54,32	2000 yılı öncesi inşa edilmiş 465 adet binadan oluşmaktadır. %65,37'si imar mevzuatına aykırı
6306	2017	Pendik	Dumlupınar - Orta	91,32	2000 yılı öncesi imara aykırı binalar
5393	2017	Sancaktepe	Hilal Mahallesi	20,3	Gecekondu-kaçak yapılaşma
5393	2018	Sancaktepe	Fatih Mahallesi	15,6	Gecekondu-kaçak yapılaşma
6306	2013	Sarıyer	Ferahevler Mahallesi	12,25	Rezerv Alan
6306	2017	Sarıyer	Çamlıtepe (Derbent)	27,97	Riskli alan
6306	2016	Sarıyer	Fatih Sultan Mehmet (Armutlu)	140,62	Riskli alan
6306	–	Silivri	Ortaköy	0,31	Rezerv Alan
6306	–	Silivri	Piri Mehmetpaşa	0,48	Rezerv Alan
6306	–	Silivri	Selimpaşa	4,3	Rezerv Alan
5393	2017	Sultangazi	Cumhuriyet, 50. Yıl, Esentepe Kentsel Dönüşüm Gelişim Alanı	32	Kentsel dönüşüm ve gelişim alanı
6306	–	Şişli	Kuştepe Kentsel Dönüşüm	17	–
6306	2013	Tuzla	İçmeler	6,78	37 adet bina, 68 konut 113 ticari birim olmak üzere toplam 181 bağımsız bölüm
5366	2008	Tuzla	Kamil Bey Gölü ve Çevresi	188,90	Tuzla Kamil Bey Gölü ve Çevresi Koruma Amaçlı Nazım Planı
5366	2006	Tuzla	Köy içi Mevki 40 pafta	10,89	–
5366	2008	Tuzla	Büyük Küçük İçmeler Alanı	11,58	–
6306	2013	Üsküdar	Burhaniye	1,77	–
5393	2008	Zeytinburnu	Sümer Mahallesi Kentsel Dönüşüm Alanı	16	136 bina, 1250 bağımsız bölüm, %35 ruhsatsız yapı
5393	2018	Zeytinburnu	Çırpıcı ve Veliefendi Mahalleleri, Kentsel Gelişim ve Dönüşüm Alanı	5,15	74 bina, 306 bağımsız bölüm, %59 (44) ruhsatsız yapı
5366	2006	Zeytinburnu	Yenileme Alanı	240	39 tescilli anıt eser ve sivil mimari örnek

Ek I (devamı). Bütünleştirilmiş tablo*

Yasa numarası	İlan yılı	Bölge adı	Mahalle adı	Büyükölük (hektar)	Mevcut durum
6306	2016	Zeytinburnu	Sümer Riskli Alan	3,82	136 bina, 1250 bağımsız bölüm, %35 ruhsatsız yapı
6306	2017	Zeytinburnu	Beştelsiz Mahallesi Riskli Alan	0,5	18 bina, 157 bağımsız bölüm, %11 ruhsatsız yapı
6306	2017	Zeytinburnu	Telsiz Mahallesi Riskli Alan	0,8	36 bina, 407 bağımsız bölüm, %5 ruhsatsız yapı
6306	2017	Zeytinburnu	Seyit Nizam Mahallesi Riskli Alan	2,3	117 bina, %19 ruhsatsız yapı
6306	2017	Zeytinburnu	Nakliyeciler Sitesi Riskli Alan	15,6	Danıştay 14.Daire'nin 11/06/2018 tarihli ve E.2017/826 sayılı kararı ile iptal edilmiştir.
6306	2018	Zeytinburnu	Nakliyeciler Sitesi Rezerv Alan	16,1	Boş
5393	2011	Zeytinburnu	Sıvat Yeşiltepe	54	Büyük kısmı boş

*: Mevcut genel dönüşüm alanları farklı aşamalarda ve kapsamlı konular olması nedeniyle eksikliklerin olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Kentsel dönüşüm sınırı iptal edilen veya kentsel dönüşüm kapsamından çıkarılan alanlar **kalin** yazılmıştır.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

İnşaat Odaklı Ekonomide Kentsel Dönüşüm Mevzuatının Dönüşümü, Pratiği ve Planlama İlke-Esasları Çatışması: Mahkeme Kararlarında Ankara Örneği

Transformation of Urban Regeneration Legislation, Practice, and Planning Principles Conflict in a Construction-Led Economy: Ankara Case in Court Decisions

 Kübra Cihangir Çamur,¹ Cansu Korkmaz²

¹Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

²Konya Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Konya

ÖZ

Kentsel dönüşüm ve yenileme süreçleri, plan-projelerin uygulama aşamaları mevzuatla düzenlenmektedir. Türkiye, kırılgan ve gelişmemiş siyasi-ekonomik yapısının bir sonucu olarak, ekonomik sorunların hızlı çözümüne yönelik bir politikayla "inşaatla dayalı ekonomik büyümeyi ve kentsel dönüşüm stratejisini" benimsemiş; 2012 yılında kentsel yenilenmeyi dönüştürmek ve hızlandırmak için hazırlanan 6306 sayılı Kanun ile "afet riskli alanlar" dönüşüm kapsamına alınmıştır. "Afet riskiyle mücadele"nin odağa alınmasıyla toplumsal ve bireysel itiraz temelinde engellerin ortadan kaldırılması hedeflenmiş; bu alanların yanı sıra gecekondü alanları, henüz yapılaşmamış alanlar, hatta koruma alanları kentsel dönüşümün konusunu oluşturmuştur. Bu çalışmada, "dönüşüm alanlarının ve sınırlarının tespiti, ilan edilmesi ve uygulanmasına yönelik kentsel dönüşüm planlarının-projelerinin mahkeme süreçleriyle iptallerini içeren 2005-2012 dönemi Ankara örneğinde" incelenmiştir. Çalışmada planlama ilke ve esasları ile kentsel dönüşüm arasındaki çatışmanın nedenlerinin, ekonomik ve sosyal bileşenlerin planlama süreçlerine entegrasyonu koşullarının ve olanaklarının tartışılması amaçlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre iptallerin önde gelen nedenlerini, dönüşüm projelerinin üst ölçekli planlara ve hiyerarşiye aykırılığı; dönüşüm alanlarının ve sınırlarının kentsel dönüşümüne uygunluk kriterleriyle örtüşmemesi; alan-sınır tespitinde gerekli teknik incelemelerin yapılmaması; önerilen yoğunlukların ve kullanım kararlarının planlama ilke-esaslarıyla ve kent bütünündeki planlama kararlarıyla uyumsuzluğu ve mülkiyet dağılımının hakkaniyet temelinden uzak olması oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kentsel dönüşüm; kentsel dönüşüm mevzuatı; kent planlama; mahkeme iptal kararları; Türkiye-Ankara.

ABSTRACT

Urban regeneration and urban renewal processes and implementation of the projects are regulated by legislation. Turkey, as an outcome of its fragile and undeveloped political and economic structure, has adopted "a construction-led economic growth and urban regeneration strategy" as a policy to solve economic problems and in 2012 "disaster risky areas" were included within the scope of regeneration with the Law no 6306, which was prepared to transform and accelerate the urban regeneration. Putting forward "struggle with disaster risk" aims to eliminate obstacles leading delays in implementation of regeneration. Disaster-risky urban areas, and unbuilt areas and even the historical and conservation areas have been the subject of regeneration. In this study, "cancellations and court processes which includes determination and boundaries of regeneration areas, announcement and implementation of projects in the period of 2005-2012 in Ankara with high rate of cancellations" is examined. It is aimed to discuss the reasons behind failure to establish the expected relationship between planning principles and so called urban transformation, as well as to debate the conditions and possibilities of the integration of the economic and social components of the city with the planning processes. According to the results of the study, inconsistency of the plan scales in hierarchy; conflict with urban regeneration criteria; the lack of necessary surveys, analyses and assessments to determine urban transformation area boundaries; and the proposed additional building densities that are incompatible with the zoning rights and fair distribution, are the main problems.

Keywords: Urban regeneration; regeneration legislation; urban planning; court cancellation decisions; Turkey-Ankara.

Geliş tarihi: 28.01.2020 Kabul tarihi: 25.11.2020

Online yayımlanma tarihi: 15.02.2021

İletişim: Kübra Cihangir Çamur

e-posta: ccamurster@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Ülkemizde kentleşme sürecinin hız kazandığı ve yasal araçlarla tam yönlendirilemediği 1950'li yıllardan başlayarak planlı kentleşme sorunu gündeme gelmiştir. Devlet elindeki toprağın ekonomiye dahil edilmesine yönelik hukuki ve finansal düzenlemelerin bulunmaması kentsel rant gelirini girişimciye bırakırken, bu süreç iki yeni konut üretim ve kent toprağını dönüştürme modelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur; düşük gelir grubunun devlet mülkiyetindeki kentsel arazilere illegal yollarla konut üretim girişimi-gecekondu- ve orta gelir grubuna, parsel ölçeğinde, legal yollarla konut üretimi girişimi olan *yap-satçılıktır* (Yırtıcı 2011). Günümüzde halen varlığını sürdüren, kentsel düzensiz ve sağlıksız yapı stoku (gecekondu) ile süreçte eskiyen ve yıpranan kentsel dokular “kentsel dönüşümün” konusunu oluşturan bileşenlerdir. Ankara, gecekondulaşma ve gecekondu apartmanlara dönüşüm sürecini ıslah imar planlarıyla deneyimleyen ilk şehirlerden olmuştur (Cihangir Çamur 1991, Şenyapılı 2004, Batuman 2013). 1980'li yıllardaki politik ve ekonomik yeniden yapılanma, Ankara'da gecekondu alanlarına yönelik af yasaları ve ıslah imar planları ile başlayan dönüşüm sürecini başlatmış; ilk deneyimler, sonraki dönemlerde dönüşümde yeni arayışlara girilmesinin önünü açmıştır. Neoliberal siyaset, kentsel dönüşümün kenti piyasalaştırarak, kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki farkın artmasına bağlı olarak hızla artan ek değerle yeniden üretmesinin ve inşaat sektörünün nesnesi olmasının altyapısını ilk olarak 1980'li yıllarda 2000 nolu ve 3000 nolu yasalarla oluşturmuştur (Cihangir Çamur 2009). Kentsel dönüşümün hem ekonominin hem siyasetin “öncelikli” konusu olmaya başladığı 2000'li yıllarda ise dönüşüm mevzuatı da ıslah-barınma hakkı içerikli ekseninden sıyrılarak, içeriğini ve yaklaşımını kentsel alanda rant oluşturma yönünde değiştirmeye başlamıştır. Ankara'da Dikmen Vadisi Dönüşüm Projesi ile başlayan bu farklı süreç, Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi ile kendi özel yasasına sahip en uç mevzuat örneğinin ve uygulamasının deneyimlenmesine yol açmıştır. 2000'li yıllarda 5000 nolu yasalarla; 2010'lu yıllarda 6000 nolu yasalarla (Vardar 2012, Özden 2016) “rant esaslı” dönüşüm ekonominin temel büyüme unsurlarından birisi haline gelmiştir. İnşaat sektörüne odaklanmayı patlama olarak nitelendiren ve inşaat sektörünün görünmeyen yüzü üzerinden yaptığı analiz ile 1980 sonrası ve 2000 sonrası dönemlerde inşaat sektöründeki büyümenin devlet tarafından yoğun ve güçlü bir biçimde teşvik edilmesinin sadece ekonomik hedefli değil, siyasal amaçlar doğrultusunda da kullanıldığına vurgu yapan (Balaban 2011, Balaban 2012) çalışmalar ve değerlendirmeler sürecin kentsel siyaset ve ekonomiyle ilişkili boyutlarına atıfta bulunmaktadır. Kentsel mekânın üretiminde planlamada bütüncül yaklaşımdan uzaklaşıp, parçacı yaklaşımlar ile projeci süreçlere geçişin barizleştiği bu süreç, planlama camiası tarafından yıllarca kentleşmeye ve planlamaya entegrasyonunun gerekliliği savunulan bir araç olan “kentsel dönüşümün, araçtan amaca dönüştüğünün” izlendiği yıllar olmuştur.

Daha açık bir ifade ile, merkezi hükümetin bir siyasal ve kamuoyunda kabul gören bir ideoloji halinde kentsel rantın transfer edilmesinin amaçlandığı, kentsel dönüşüm projeleri uygulamaları ile kuralısızlaştırma sürecinde kent planlamasının sağladığı meşruiyet yerine kentsel dönüşümün pragmatik faydasının koyulmaya çalışıldığı bu sürecin sonucunda, kentsel dönüşüm uygulamalarının kent planlamasına alternatif bir uygulama biçimi olarak ortaya çıktığına (Şahin 2006) dikkat çekilmektedir. Kapitalizm öncesine dayanan sosyal devlet anlayışında kentsel topraklarda kullanım ve mülkiyet haklarını toplum çıkarı için kullanılmasına olanak sağlayan politika ve stratejiler üretilirken, kentsel rantın paylaşımında da sınıf çatışmasının önüne geçilmiştir. 1950 sonrası ise devlet elindeki boş ve geniş arazilerde gecekondu ve sanayi alanlarına göz yumularak, arazinin el değiştirme süreci başlamıştır (Kurtuluş 2012). Kentsel toprağın mülkiyetinin el değiştirmesi ve devlet mülkiyetindeki toprağın özel mülkiyete büyük ölçekli konut projeleri ve kentsel dönüşüm uygulamaları amacıyla ayrıcalıklı haklar ve yeni finansman modelleri ile devri, arsa spekülasyonu, kamu maliyetlerinin artması, kentsel yoğunluk artışı, parselasyon sonucu kentlerin plansız gelişimi ve kullanılmayan kentsel boşlukların oluşması sorunlarını beraberinde getirmiştir (Tekeli 2009, Yırtıcı 2011). Bu nedenledir ki Günay (2005) mülkiyet tasarımı yani planlamanın imar hakları ile birlikte ele alınmasını savunmaktadır. Mekanın ancak tüm bileşenleriyle birlikte yeniden sağlıklı olarak üretilebileceğine atıf yapan bu açılımlar, kentsel dönüşüm sürecinin sadece fiziksel değişim süreçlerinin konusu olamayacağını önemle vurgulamaktadır. Kentsel dönüşüm ve/veya yenileme, literatürde üzerinde uzlaşmış olarak, çökme ve bozulmaya maruz kalan kentsel mekanın ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel koşullarını kapsamlı ve bütünlük yaklaşımlarla iyileştirmeye yönelik uygulanan strateji ve eylemlerin bütünü olarak tanımlanmakta; kentin fiziksel ve toplumsal problemlerine çözüm bulmak, kentsel alanların en etkin biçimde kullanılmasına yönelik stratejileri ortaya koymak kentsel dönüşümün temel amaçları arasında yer almaktadır (Akkar Ercan 2006, Dinçer 2010, Ayhan 2013). Kentsel dönüşüm, ortaya çıkış koşullarıyla birlikte değerlendirildiğinde, yeni ekonomik ve siyasal yapılanmanın ve sermaye üretim sürecinin çok sayıda ara yüzünün yanında, çöküntü alanı olarak tanımlanan kentsel alanların görünen yüzüdür. Böyle bir değerlendirme ile kentsel dönüşüm, fiziksel dönüşümü de içermekle birlikte ekonomi-politik strateji ve eylemlerin bütünüdür.

20.07.1966 tarih ve 775 sayılı Gecekondu Yasası ile başlayan ve “mevcut gecekonduların ıslahı, tasfiyesi, yeniden gecekondu yapımının önlenmesi ve bu amaçlarla alınması gereken tedbirleri içeren (madde 1); “10 yıl süre ile satışı, devri, haczi... (madde 34)” yasaklanarak gerçekleştirilmeye çalışılan ve ıslah anlayışını temsil eden yaklaşım ile mevcut gecekondu alanlarının ıslahı, tasfiyesi ve yeniden gecekondu yapımının önlenmesine ilişkin özel hükümler getirilse de, kanun gecekondu problemini ve yeni gecekondu oluşumunu çözmemiştir (Karaarslan 2005).

1980'li yıllarda başlayarak, kentin kaçak yapı stokunu oluşturan gecekondu alanlarının iyileştirilmesi, sağlıklılaştırılması hedefinden, “yepyeni kentsel çevreler” üretimine ilerleyen ve günümüzde topyekûn (fiziksel, sosyal, kültürel vd.) dönüşümü öngören “kentsel dönüşüm hareketi” kent planlama paradigmalarını değiştirmeyi talep eder biçimde plancının gündemine girmiştir. Planlamanın kamu yararının yerini, gayrimenkul yatırım değerlemenin aldığı; kentin en yüksek değere sahip alanlarını hedefleyen dönüşüm mevzuatı süreç içinde önemli yapısal değişimler geçirmiştir. Bugün gelinen noktaya yaklaşık 20’şer yıllık iki alt dönemden oluşan bir sürede erişilmiştir.

Dönüşümde İlk Yirmi Yıl: 1980’li–1990’lı Yıllar ve 2000–3000 Nolu Yasalar

Gecekondu alanlarının büyük bir hızla dönüşmesini başlatan ilk kapsamlı adım 1980’li yıllarda yürürlüğe giren 2000 ve 3000 nolu gecekondu affı yasaları ile atılmıştır.

1980’li yılların ortasında başlayarak 90’lı yıllarda rantın yüksek olduğu alanları bir çırpıda dönüştürecek olan “ıslah imar planlarının yasal altyapısı ülkenin 1980 sonrası yeniden yapılanması sürecinde 16.03.1983 tarih ve **2805 sayılı yasa** ile; bunun yerini alan 24.02.1984 yılında kabul edilen **2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler** ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun ile; ve 22.05.1986 tarihli **3290 sayılı 2981 sayılı kanunda bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bazı maddeler eklenmesi** şeklindeki bir dizi düzenleme ile sağlanmıştır. (Göksu 2017)’ye göre, 1984 yılı ikinci dönüşüm sürecinin başladığı yıllardır. O yıl, planlama yetkilerinin merkezi yönetimden yerel yönetimlere devri ile ıslah imar planları ile gecekondu sahiplerine tapu ve parsel bazında imar hakkı verilmesi gibi iki önemli yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. 3030 ve 2981 sayılı iki temel yasanın çıkarılması, gecekondu alanlarının hızla dönüşüm sürecini tetikleyen en radikal siyasi kararlardır.

Bu yasal düzenlemelerin amacı “imar ve gecekondu mevzuatına aykırı olarak inşa edilmiş ve inşa halindeki bütün yapılar hakkında uygulanacak işlemleri düzenlemek ve bu işlemlere dair müracaat, tespit, değerlendirme, uygulama ve duyuru esaslarını ve ilgili diğer hususları belirlemektir”. Bu yasalar ile önerilen ıslah imar planlarıyla gecekondu alanlarında kat ve yapı taban alanı artışı olanaklı kılınarak, az yoğun, bahçeli gecekondu düzeninden çok katlı, donatıları ve açık alanları yetersiz yapı düzenine geçiş süreci başlatılmıştır. ıslah imar planları, gecekonduların düzenli konut alanlarına yakın olduğu yerlerde fiziksel dönüşümü tek başına “yapı” boyutunda sağlamakla birlikte, planlı kentsel alanların sahip olması gereken standartlardan ve erişilebilirlikten uzak sosyal donatılarıyla, mevcut yetersiz ulaşım altyapısını kullanmanın ötesine geçemeyen (Cihangir Çamur 1991, Cihangir Çamur 1996), dönüşümü sa-

dece fiziksel içeriğiyle ve bina yenilenmesi hedefiyle ele alan bir planlama aracı olmuştur.

3414 sayılı yasa, gecekondu alınıp satılma ve müteahhide verilme gibi haklar getirerek, gecekonduyu bir imar parseli üzerindeki taşınmaz statüsüne getirmiştir. Böylece gecekondu tam bir konut stoku haline gelmiştir (Karaarslan 2005). Topografyaya uyum sağlayan tek ve iki katlı, bahçeli yapılardan oluşan organik kent dokuları, ıslah imar planları ile minimum 400 m² parsel üzerinde yasal 4 kat ve yasal olmayan ilave katlarla, minimum sosyal donatı alanları ile organik olmayan kent dokularına dönüşmüş; 1990’lı yıllara gelindiğinde ise gecekondu alanlarının pek çoğu ıslah imar planları ile yetersiz donatı alanlarının olduğu parsel bazında yoğun apartmanlaşma sürecine girmiştir (Göksu, 2017). Gecekondu affı yasaları ve ıslah imar planları ile gecekondu alanlarının dönüşümü başlamış, daha sonra özel projeler ile kentsel alanlarda yaşanan dönüşüm süreci hızlanmıştır. Özel projeler rant aralığı yüksek alanlarda, kamu- özel sektör iş birliği ile hazırlanmıştır (Özdemir Sönmez 2006). 1984 yılında Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı adı altında sosyal konut üretmek amacıyla kurulan Toplu Konut İdaresi (TOKİ), 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile gecekondu bölgelerinde dönüşüm projesi geliştirme ve uygulama yetkisine kavuşmuştur.

1980’lerin sonuna doğru ıslah imar planlarına ek olarak, yerel yönetimler tarafından kentsel dönüşüm projeleri, proje alanının fiziksel, ekonomik ve çevresel yapısının iyileştirilmesi hedefiyle uygulanmış olsa da, süreç içinde kentsel ranttan yararlanma aracı haline gelerek, dönüşümün sosyal ve ekonomik hedefleri geri planda kalmaya başlamıştır (Uzun 2006).

1990’lı yıllara gelindiğinde “kentsel yaşam çevresi kalitesi” tartışmaları ve ıslah imar planlarının uygulanmasıyla ortaya çıkan çevrelerin yetersizliklerinin görülmeye başlanmasıyla birlikte yerel yönetimler farklı dönüşüm yaklaşımları arayışına girmiştir. Bu kapsamda gecekondu alanlarının fiziksel yapısının ıslah imar planlarından farklı dönüşümünü kalite temelinde hedefleyen ilk kentsel dönüşüm projesi Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesidir (Türker-Devecigil 2005). Bu proje aynı zamanda dönüşümü geliştirme ve yeniden yapılandırma boyutunda gerçekleştirmeyi öngörerek, kent planlama aracılığıyla rant oluşturup, hak sahibi, yerel yönetim ve özel sektör iş birliği modeli üzerinden dönüşümü menkule dönüştürmesiyle de öncülük etmiştir. Süreç bu aşamadan sonra hızla bugünkü içeriğine doğru evrilecektir.

Ülke ekonomisinin inşaat odaklı sürdürülmesinde önemli payı olan kentsel dönüşüm amaçlı planların planlama ilke ve esaslarıyla büyük ölçüde çatışmalı bir ilişki içinde olduğu ve 6306 sayılı hızlı dönüşümün yasal altyapısını oluşturan yasanın da ortaya çıkmasının koşullarını hazırlayan “kentsel dönüşüm alanlarının belirlenmesi, ilanı ve uygulama projelerinin

mahkeme süreçleriyle iptallerini içeren 2005–2012 döneminin incelenmesi” araştırmanın temelini oluşturmaktadır. “Kentsel dönüşüm” planlama ve uygulama projelerinin mahkeme kararları temelinde incelenmesiyle “planlama ilke esasları ve kentsel dönüşüm” arasında kurulması beklenen ideal ilişkinin kurulamamasının nedenlerinin ortaya koyulmasıyla, kentin ekonomik ve sosyal bileşenlerinin planlama süreçleriyle bir araya gelebilme koşullarının ve olasılıklarının tartışılması hedeflenmektedir.

Dönüşümde İkinci Yirmi Yıl: 2000’li–2010’lu Yıllar ve 5000–6000 Nolu Yasalar

İslah imar planlarını düzenleyen mevzuattan sonra ilk düzenleme, 04.03.2004 tarihli 5104 sayılı “Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu” ile gerçekleştirilmiştir. Bu yasa Ankara’nın kuzeyinde protokol yolu üzerinde yer alan gecekondu bölgesinin “Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi Alanı” olarak belirlenmesini ve bu sınırlar içindeki her türlü yapı, altyapı ve sosyal donatı düzenlemeleri ve kamulaştırma işlemleri ile projenin amacına uygun gerçekleştirilmesine yönelik usul ve esasları kapsayan ve “dönüşüm alanına özgü” ilk düzenleme olma özelliğini taşımaktadır. Bu kanun, plan bütünlüğünden koparılacak, bir projeye özgü çıkarılan ilk kanun olmanın yanında planlama hiyerarşisini özellikle dönüşüm planlaması alanında bozarak parçacı yaklaşımların önünü açan bir içeriğe sahiptir. Kentsel dönüşüm bütüncül bir yaklaşımdan çok fiziksel düzenleme, gelişim öngörüsüyle yaklaşan düzenleme, yasama aşamasından başlayan ve uygulamayla süren parçacı yaklaşımı ile planlamanın bütünlüğü temelinde eleştirilmektedir (Korkmaz and Balaban 2020). Kanunun bir diğer önemli özelliğini ise ilçe belediyelerinin planlama yetkilerinin bu alan özelinde Büyükşehir Belediyesi’ne devredilmesi oluşturmaktadır (Tekinbaş Babacan 2008). Kanunun bir diğer önemli özelliğini ise ilçe belediyelerinin planlama yetkilerinin bu alan özelinde Büyükşehir Belediyesi’ne devredilmesi oluşturmaktadır.

Bu yasadan kısa süre sonra 10.07.2004 tarihinde onaylanan 5216 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Kanunu” ile büyükşehir belediyelerine “imar islah planlarını aynen veya değiştirerek onaylamak ve uygulanmasını denetlemek, nazım imar planının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde uygulama imar planlarını ve parselasyon planlarını yapmayan ilçe ve ilk kademe belediyelerinin uygulama imar planlarını ve parselasyon planlarını yapmak veya yaptırmak (madde 7, b bendi)” ve “20.7.1966 tarihli ve 775 sayılı Gecekondu Kanununda belediyelere verilen yetkileri kullanmak (madde 7 c bendi)” yetkisi verilerek gecekondu alanlarıyla ilgili sorumlulukları sürdürülmüştür.

5.12.2004 tarih ve 25671 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5273 sayılı “Arsa Ofisi Kanunu ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması İle Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanun” ile 1960’lı yılların planlı-programlı kalkınmaya ağırlık veren genel yaklaşımının, arsa üretim sürecine yansıyan ve kentsel arsa sunumunu piyasa koşullarının

bilinmezliğinden kurtarması hedeflenerek (Cihangir Çamur ve Sönmez, 2007), 1969 yılında 1164 sayılı “Arsa Üretimi ve Değerlendirilmesi Hakkında Kanun” ile kurulan Arsa Ofisi, TOKİ’nin etki alanının genişletilmesine yönelik olarak TOKİ’ye devredilmiştir. Böylece TOKİ, “konut, sanayi, eğitim, sağlık ve turizm yatırımları” için arazi ve arsa sağlama, arsa stoğu ve tanzim satışı yapma, ihtiyaç sahiplerini düşük maliyetlerle konut sahibi yapmak için konut üretimine uygun olan yerlerdeki Hazine arazilerini bedelsiz olarak temin edebilme yetkisine sahip olmuştur” (TOKİ 2020).

“Yenileme”, “dönüşüm ve gelişimin” açık ifadelerini bulduğu yasal düzenlemeler ise 2005 yılının Haziran ve Temmuz aylarında kabul edilen **5366 ve 5393 sayılı yasalardır**. 16.06.2005 tarihinde onaylanan **5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”**un amacı ve kapsamı madde 1’de “...büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000’in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır. Bu Kanun, yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda oluşturulacak olan yenileme alanlarının tespitine, teknik altyapı ve yapısal standartlarının belirlenmesine, projelerinin oluşturulmasına, uygulama, örgütlenme, yönetim, denetim, katılım ve kullanımına ilişkin usul ve esasları kapsar” şeklinde belirtilmektedir. Kanunun dönüşüm mevzuatına getirdiği değişikliklerle, kentsel dönüşüm uygulama sürecinde, kamulaştırma yetkisinin kullanım esasları bakımından düzenlemeye gidilmekte; uygulama sürecinde anlaşmanın sağlanması hususunda kamulaştırma yetkisine sahip belediyeler ve il özel idareleri karşısında hak sahiplerinin konumu güçsüzleştirilmekte; anlaşmanın sağlanamaması halinde kamulaştırma işleminin resen icrası söz konusu olmakta; taşınmazlarının kamulaştırmaya konu olmasını istemeyen malikler yönünden idare ile anlaşmaktan başka bir yol bırakılmamaktadır (Kaplan 2017).

Bundan sonra **03.07.2005 tarihinde onaylanan 5393 sayılı “Belediye Kanunu”nun 73. Maddesi ile “kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ve uygulama süreci”** “Belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir. Kentsel dönüşüm ve gelişim projelerine konu ola-

cak alanlar, meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile ilan edilir. Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında yıkılarak yeniden yapılacak münferit yapılarda ilgili resim ve harçların dörtte biri alınır. Bir yerin kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilebilmesi için; o yerin belediye veya mücavir alan sınırları içerisinde bulunması ve en az elli bin metrekare (50 dönüm) olması şarttır. Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolu esastır. Kentsel dönüşüm ve gelişim projesi kapsamında bulunan mülk sahipleri tarafından açılacak davalar, mahkemelerde öncelikle görüşülür ve karara bağlanır” şeklinde tanımlanmıştır.

Bu düzenleme ile dönüşüme esas olacak yere ilişkin temel ölçütün büyüklük ile sınırlandırılması, kentsel dönüşümün “sosyal ve kültürel bütünlük ve yere özgünlük” boyutlarının ihmal edilerek, yapısal koşulları içermeyen, fiziksel ve piyasa temelli dönüşümün önünü de açmıştır.

Ancak belediyelerde ilan edilen “kentsel dönüşüm alanları”nda taşınmaz sahiplerinin mülkiyet hakkının kısıtlanması ve mülkiyet sahipleri yönünden keyfi uygulamalara yol açılması, yasa önünde eşitsizlik yaraltması gibi gerekçelerle açtıkları davalar sonucu, yargılama sürecinde bu alanların mevzuata ve şehircilik ilke, esaslarına uygun bulunmayarak büyük bölümünün iptal edilmeleri, belediyelerin yeni ve daha katı düzenleme talebinde bulunmalarıyla sonuçlanmıştır. 17.06.2010 tarihinde kabul edilen **24.06.2010 tarihli 5998 sayılı “Belediye Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun”** ile 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73. maddesi değiştirilmiş, belediyelerin, özellikle büyükşehir belediyelerinin kentsel dönüşüm yetkileri genişletilmiştir.

Son olarak, **afet riski altında bulunan alanların dönüştürülmesi ve riskli yapıların afetlere dayanıklı hale getirilmesi amacıyla 16.5.2012 tarih ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun** onaylanmıştır. 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun amacı; afet riskli alanlar, riskli alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arazilerde dönüşüm yapılarak güvenli yaşam çevreleri oluşturmak olup, **yapı ölçeğinde dönüşümün yolunu açmıştır**. Bu yasa dönüşüm literatürüne üç yeni kavram getirmiştir, riskli alan, riskli yapı ve rezerv yapı. Kentsel dönüşüm uygulamalarının doğru değerlendirilmesi ve anlaşılması ancak bu kavramların net bir şekilde ortaya koyulması ile mümkündür (Öngören ve Çolak 2015). 6306 sayılı Kanuna göre riskli alan; “zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan, Bakanlık veya İdare tarafından Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının görüşü de alınarak belirlenen ve Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılan alandır”(m.2/ç). Bir yerleşim yerinin veya kent parçasının riskli olarak belirlenmesinin ön koşulu olarak can ve mal kaybı riskini birlikte bulunması koşulu aranırken, kanun riskli ilan edilmesine ilişkin uygulamalar kanunda açık ve

ayrıntılı olarak düzenlenmemiştir. Uygulamadaki idari usullerin net belirlenmemiş olması hak ve özgürlükler bakımından keyfi müdahale riski oluşturmaktadır (Öngören ve Çolak, 2015). Kanunda riskli yapı kavramı; “riskli alan içinde veya dışında olup ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı ilmî ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapıyı” ifade etmektedir. Rezerv yapı alanları ise “bu kanun uyarınca gerçekleştirilecek uygulamalarda yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere, TOKİ’nin veya İdarenin talebine bağlı olarak veya resen, Maliye Bakanlığının uygun görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenen alanları” ifade etmektedir.

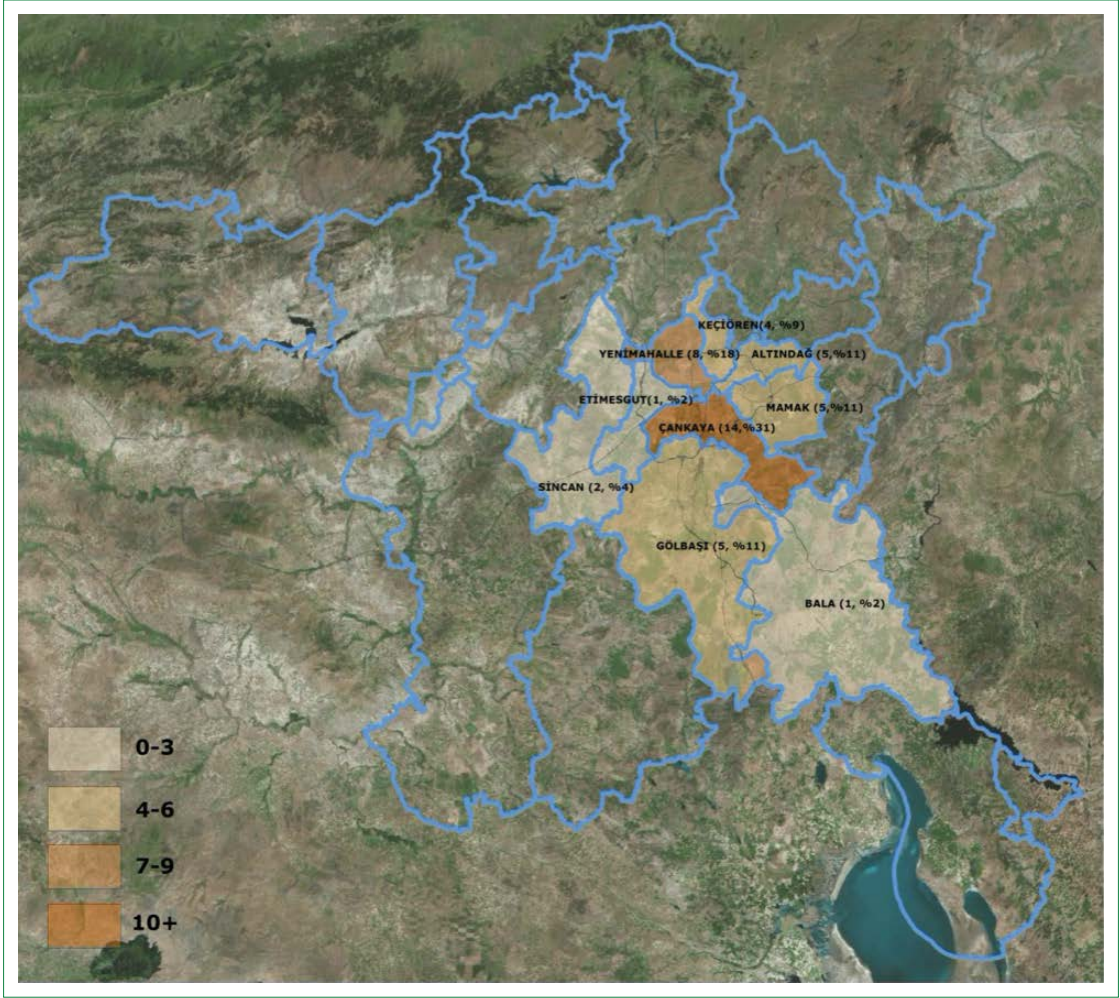
6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, afet riskli alanlar, riskli alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arazilerde dönüşüm yapılarak güvenli yaşam çevreleri oluşturmak hedefi altında örtük olarak dönüşümde önemli bir değişiklik/kırılma hattı oluşturmuş, yapı ölçeğinde dönüşümün yolunu açmıştır. 2010–2012 yılına kadar süregelen dönüşüm alanlarıyla ilgili dava ve iptal süreçleri, mevzuatta ve uygulamada farklı bir dönemin de hazırlayıcısı olmuş, süreç dönüşümün önündeki engelleri, hukuki iptal gerekçelerini ortadan kaldırmak üzere yeniden kurgulanmıştır. 6306 sayılı yasanın içeriği ve gerekçeleri, “kentsel dönüşümün” aslında “rantsal dönüşüm” olduğunun ve sürekli yeni mevzuat ve revizyonlarıyla hem mevzuatın hem de dönüşümün yeniden yapılandırıldığı- nın/dönüştüğünün göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2005’te onaylanan 5393 sayılı “Belediye Kanununun 73. Maddesi” ile uygulamaya giren “kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ve uygulama sürecinin” başlangıcından, dönüşümde bir fay hattı oluşturan 2012 tarihli 6306 sayılı yasaya kadar “kentsel dönüşüm, gelişim ve yenileme plan-projelerine açılan ve sonuçlanan davaların incelenmesi” çalışmanın bundan sonraki bölümünde ele alınmıştır.

Yöntem

Ülkemizde kentsel dönüşüm mevzuatının henüz kurumsallaşamamış olması, bir dönüm noktası olarak tanımlayabileceğimiz 2005 değişiklikleri sonrasında uygulama sürecini ve dönüşümün içeriğini etkilemiştir. 2005–2012 döneminde dönüşüm ve gelişim projelerine karşı açılan davaların büyük bölümü iptal ile sonuçlanmış ve üzerinde çalışılması gereken bir sorun alanı ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmanın kapsamını 16.06.2005 tarih ve 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” ve 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı “Belediye Kanunu’nun” 2005’te yürürlüğe girmesi ile başlayıp, 16.05.2012 tarih ve 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki” hızlı dönüşüm yasasının yürürlüğe girdiği yıla kadarki süreçte, planlama ilke ve esaslarına uygun üretilmediği için dava açılarak, mahkemeye taşınmış Ankara dönüşüm planları ve pro-

Şekil 1. Ankara Büyükşehir Belediyesi kentsel dönüşüm ve gelişim projelerinin yoğunlaştığı ilçeler (sayı, %).

jeleri oluşturmakta; yöntem, bu davaların incelenmesi, iptal edilme ve edilmeme nedenlerine göre analizlerinin yapılması ve haritalandırılması, sürecin dava sonuçları ve gerekçeleri üzerinden okunmasına dayanmaktadır.

Ankara Büyükşehir Belediye sınırları içinde 6360 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği tarih olan 2012 itibarıyla 45 adet kentsel dönüşüm plan-projesi ilan edilmiş olup, alan dağılımları incelendiğinde %30'u Gölbaşı, %19'u Çankaya, %12'si Yenimahalle ve %11'i Mamak ilçesinde yer almaktadır. Dönüşüm alanları kentin çeperlerinde ve henüz yapılaşmamış bölgelerinde büyük alanlar kaplarken; dönüşümün asıl konusu olan, mevzuata aykırı gecekondan alanları, eskiyen kent dokusu, çöküntü alanlarında uygulanan proje sayısı ve alanı mevzuata uygun yapılaşmış alanlardaki dönüşüm plan-proje sayı ve alanlarından oldukça düşüktür. Dönüşümle ilgili bu 45 plan-projeye, planlama ilke-esaslarına ve mevzuata aykırı içeriklerinden dolayı, Ankara Bölge İdare Mahkemelerinde 2011 sonu itibarıyla açılan ve sonuçlanan 83 dava bulunmaktadır. Bu davalara konu olan dönüşüm plan-projelerinden 79'u yani %95'i "planlama ilke-esasla-

rına ve mevzuata aykırı içeriklerinden dolayı" iptal edilmiştir.

Çalışma kapsamında, mahkemeler tarafından iptal edilen dönüşüm plan ve projelerinin konumları, sayı ve alanlarının mekansal dağılım ve yığılmalarının analizi ve haritalandırılması yapılmıştır. "Rantsal dönüşümün yapı taşlarını oluşturan" dönüşüm alanlarının planlama içerikleri; planların iptal gerekçeleri ve iptalin hangi plan koşullarıyla aşıldığı karşılaştırmalı incelenerek, planlama pratiği ile mevzuat arasındaki çekişmeli sürecin boyutları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ankara'da Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Bölge İdare Mahkemesi Kararlarında Kentsel Dönüşüm

1980'li ve ağırlıklı olarak 1990'lı yıllarda, dönüşüm daha çok tek yapı ölçeğinde gerçekleşmekte, dönüşümün planlama boyutunu ıslah imar planları oluşturmakta, gecekondan alanları dönüşüm plan-projelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Ankara'da gecekondan mahalleleri Çankaya, Altındağ, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Sincan ve Yenimahalle olmak üzere toplam sekiz ilçede yoğunlaşmıştır (Şekil 1). Gölbaşı,

Tablo 1. Ankara Büyükşehir Belediyesi kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri

No	Belediye	Proje adı	Mah.-köy, ada-parcel	Alan/ha
1	Keçiören	Kuzey Ankara	Şenyuva	11
2	Çankaya	Çaldağ	Dikmen	320
3	Mamak	Yeni Mamak	Kayaş, Araplar, Derbent	940
4	Mamak Çankaya	50.Yıl	Siyasal	116
5	Çankaya	Lodumlu (Kamu)	Lodumlu	600
6	Çankaya Mamak	İmrahor Vadisi	Mühye,İmrahor	3560
7	Çankaya	Mühye Güneypark	Tp.820,902,903	177
8	Çankaya Gölbaşı	Yakubabdal Karataş Yaylabag	Yakupabdal Karataş	3600
9	Çankaya	Dikmen Vadisi 3	Dikmen	29
10	Çankaya	Dikmen Vadisi 4,5	Dikmen	177
11	Çankaya	Nasreddin Hoca	9014/I	7
12	Çankaya	Güzeltepe	Mühye	60
13	Altındağ Yenimahalle	Merkezi İş Alanı (MİA)	İskitler	130
14	Keçiören	Aliminyumcular	Ovacık	80.0
15	Yenimahalle Keçiören	Kasalar	Kasalar	230.0
16	Etimesgut	Göksu	Susuz	550
17	Mamak	Doğukent	Kusunlar	758
18	Çankaya	Şirindere	Karakusunlar	13
19	Altındağ	İsmetpaşa	Ulus	13
20	Gölbaşı	İncek, Taşpınar, Kızılcaşar	K.şar, T. Pınar, İncek	2235
21	Çankaya	TOBB Lodumlu	5502/I	14
22	Yenimahalle	TOBB Söğütözü	7638,9958,2096/20	43
23	Altındağ	Atıfbey-Hıdırlıktepe	Ulus	116
24	Yenimahalle	BHA-Hipodrum	Fen İşleri	20
25	Beynam	Beynam	Beynam	633
26	Çankaya	Çankaya Ahlatlıbel (Anayasa Mhk.)	Yalincak	6
27	Keçiören	Yükseltepe-Taşlitepe	Yükseltepe	108
28	Yenimahalle	Saklıkent	Karacakaya Susuz	125
29	Gölbaşı	Mevlana Kapı	Karaoğlan	300
30	Altındağ	Şükriye Mah.	Ulucanlar	19
31	Çankaya	Tanyeli Kavşağı	Konya Yolu	9
32	Çankaya	Semazen KDGA	Karakusunlar	6
33	Gölbaşı	Güneykent	Tulumtaş	3000
34	Ankara	TCDD Güzergahı	Sincan-Mamak	5935
35	Çankaya	Dikmen Vadisi I,II	Dikmen	259
36	Çankaya	Anadolu Bulvarı	Esk. Yolu (ODTÜ)	5
37	Keçiören	Kuzey Ankara girişi	Keçiören etabı	11
38	Altındağ	Ulus TKM Yenileme A. (5366)	Ulus	210
39	Çankaya	Çukuranbar	Balgat	235
40	Gölbaşı	Bilkent	Karagedik	1669
41	Yenimahalle	Temakent	Ballıkuyumcu	2860
42	Yenimahalle	İstanbul yolu	Susuz	365
43	Yenimahalle	Tilkiler Çiftliği	Macun	25
44	Yenimahalle	Batikent	Kent merkezi	107
45	Sincan	Fatih	Ayaş yolu	220
			Toplam	29911 ha

Kaynak: ABB, 2020.

Keçiören ve Sincan ilçelerinde dönüşüm ıslah imar planları ile gerçekleştirilmiş olup, Çankaya, Altındağ, Mamak, Etimesgut ve Yenimahalle ilçelerinde ise mevcut ıslah imar planları üzerine kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaktadır. Çankaya'da GEÇAK I-II Koza Sokak, Altındağ'da Aktaş Atilla, Mamak'da Ege ve Yenimahalle'de Şirindere Kentsel Dönüşüm Projeleri bu uygulamalara örnektir (Eke ve Uğurlar, 2004).

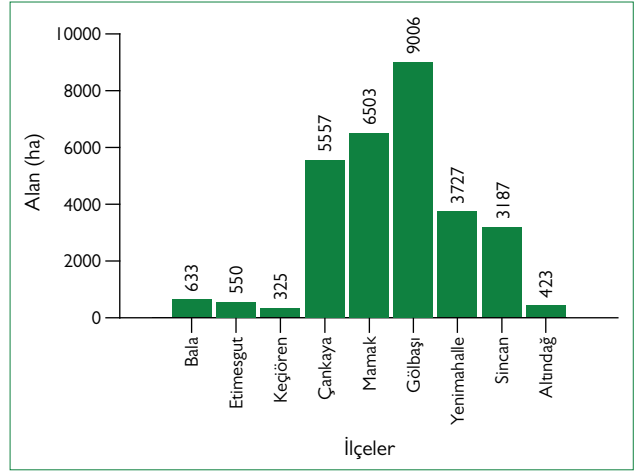
2000'li yıllara gelindiğinde kentsel dönüşüm alanlarının sayısı Ankara'da da hızla artmaya başlamıştır. Çalışmanın bu kısmında yukarıda oluşum ve gelişim süreci açıklanan "kentsel dönüşüm, gelişme ve yenilenme projeleri" ile bu projelere açılan davalar Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin uygulamaları üzerinden incelenmiştir. Kentsel dönüşüm projeleri için bir dönüm noktası oluşturan 16.06.2005 ve 03.07.2005 tarihlerinden bu çalışmanın zaman sınırını oluşturan 6306 sayılı yasaya (2012) kadar geçen sürede Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde 29911 ha. alanda 45 adet kentsel dönüşüm, gelişme ve yenileme projesi ilan edilmiştir.

Bu proje alanlarına ilişkin bilgiler ve ilçelere dağılımları aşağıda Tablo 1'de, ilçelere göre alansal dağılım Şekil 2'de gösterilmiştir.

Proje alanlarının mekansal dağılımı incelendiğinde (Şekil 2 ve 3) toplam 29911 hektarlık proje alanının 9006 ha. ile %30'luk kısmının Ankara'nın nüfus ve yapılaşma olarak en küçük ilçesi olan Gölbaşı ilçesinde yer aldığı; bunu %22 ile Mamak ve %19 ile Çankaya ilçesinin izlediği görülmektedir.

Proje sayıları temelinde bir değerlendirme yapıldığında ise ilk sırayı Çankaya ilçesinin aldığı, Çankaya'yı Yenimahalle ve Keçiören'in izlediği görülmektedir. Alan kategorisinde ilk sırada yer alan Gölbaşı ilçesi proje sayısında dördüncü sıradadır. Şekil 1'de gösterilen mekansal dağılımla birlikte yorumlandığında, fiyatlarının en yüksek olduğu Çankaya ve Gölbaşı ilçelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum kentsel dönüşüm projelerinin mevcut yapısıyla düşük gelir gruplarından çok, yüksek gelir gruplarının talepleri doğrultusunda şekillendiğinin de bir göstergesini oluşturmakta, dönüşüm projeleri ile kentsel rant projeleri arasındaki ilişkinin sorgulanmasını gerekli kılmaktadır.

Projeler büyüklüğüne göre incelendiğinde, en büyük alana sahip projenin 5935 hektarlık TCDD güzergahı projesi ile Mamak ve Sincan arasında paylaşıldığı; tek başına en büyük dönüşüm ve gelişme projesinin ise 3000 hektarlık Güneykent projesi ile Gölbaşı ve 2860 hektarlık Temakent projesi ile Yenimahalle ilçelerinde yer aldığı görülmektedir. En küçük projeler ise, 5, 6, 7 ve 9 ha. ile Çankaya'da bulunmaktadır. Ankara'da mevcut durumda kentsel dönüşüm, gelişim ve yenileme projelerinin ortalama büyüklüğü 666,4 hektardır. Bu büyüklük 73. Maddenin yeni düzenlenmiş haliyle önerilen 500 hektarlık maksimum büyüklüğün üstündedir. Toplam 45 pro-

Şekil 2. Ankara Büyükşehir Belediyesi kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri alansal dağılımı (ha).

Tablo 2. Dava sonucuna göre kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı dava sayıları

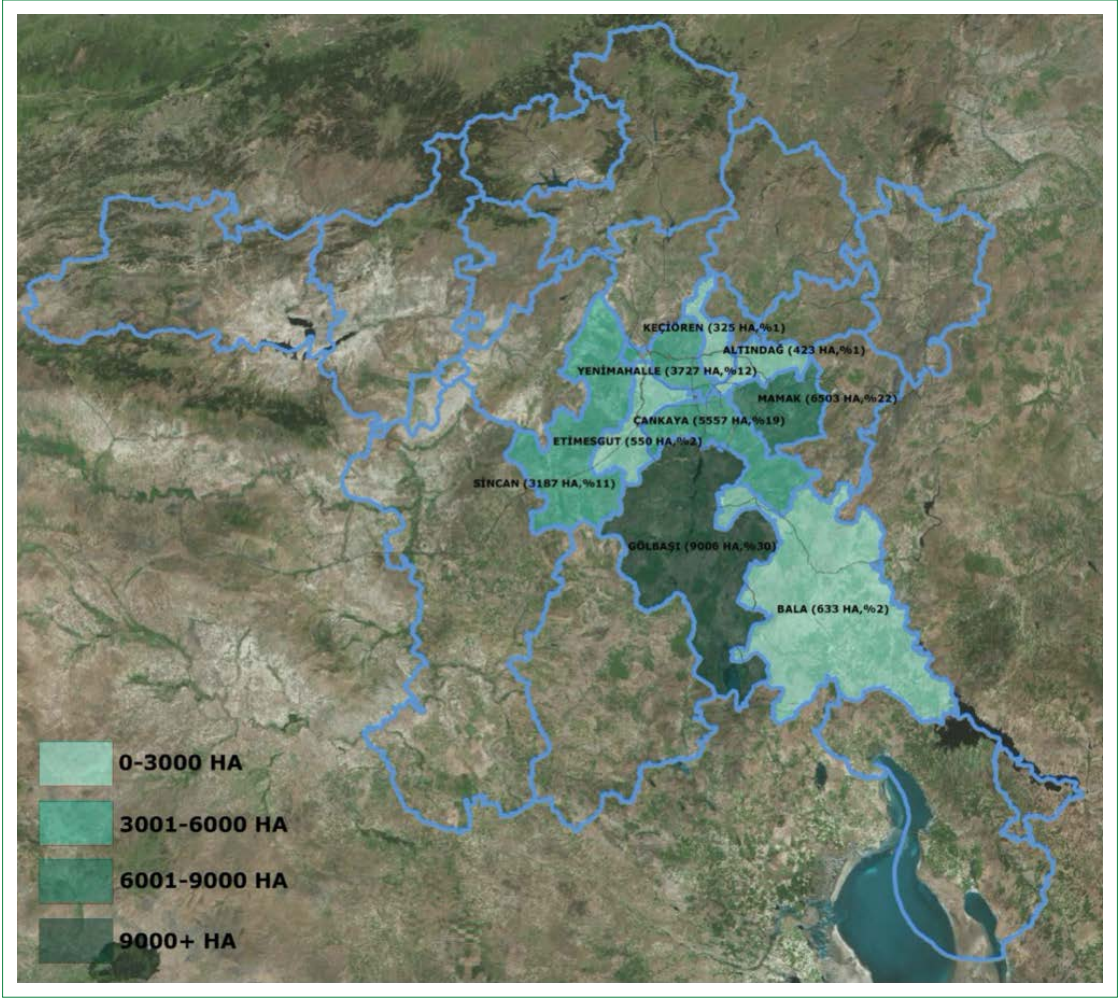
Karar	Sayı
Büyükşehir Belediye Meclisi kararının iptali	79
Davanın reddi	4

jenin 32'si 500 ha.'ın altında 13'ü ise üzerindedir. 32 projenin 12'si ise alt sınır olan 50 hektarlık büyüklük alt sınırının altında değerlere sahiptir.

Bu saptamalar, kentsel dönüşümle ilişkin fiziksel alt ve üst büyüklük sınırların gerçeklerle örtüşmediğini göstermesi, her dönüşümün, kendi özgün koşulları bağlamında değerlendirilbilmesinin yasal ve yönetsel alt yapısının oluşturulması gereğini ortaya koyması itibarıyla önemlidir.

Yukarıda sayısal veriler temelinde bir değerlendirmesi yapılan 45 dönüşüm proje alanına ait Ankara Bölge İdare Mahkemeleri'nde Aralık 2010 itibarıyla açılan ve sonuçlanan 83 dava bulunmaktadır. Bu davalara konu olan dönüşüm plan-projelerinden 79'u yani %95'i "kentsel dönüşüm, gelişme ve yenileme alanlarının belirlenme ve ilan edilme koşullarının ilgili mevzuata, şehircilik ilke ve esaslarına uygun olmaması nedeniyle iptali" edilmiştir.

Açılan davaların ilçelere dağılımı incelendiğinde, iptale konu olan kentsel dönüşüm ve gelişim projesine açılan davaların en fazla Çankaya ilçesinde olduğu, bunu Yenimahalle ve Gölbaşı ilçeleri izlediği görülmektedir (Şekil 4). Gecekondu alanlarının yoğun olarak yer aldığı Altındağ ve Mamak ilçelerinde ise dava konu olan proje sayısı düşüktür. Çankaya ilçesinde açılan ve iptale konu olan dava sayısının yüksek olmasının temel nedenini bu ilçede dönüşüm alanlarına ilişkin plan kararları ve proje içe-

Şekil 3. Ankara Büyükşehir Belediyesi ilçelere göre kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri mekânsal dağılımı.

riklerinin, ilgili mevzuata, şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına ve kamu yararı ilkesine aykırı olmasından kaynaklanmaktadır.

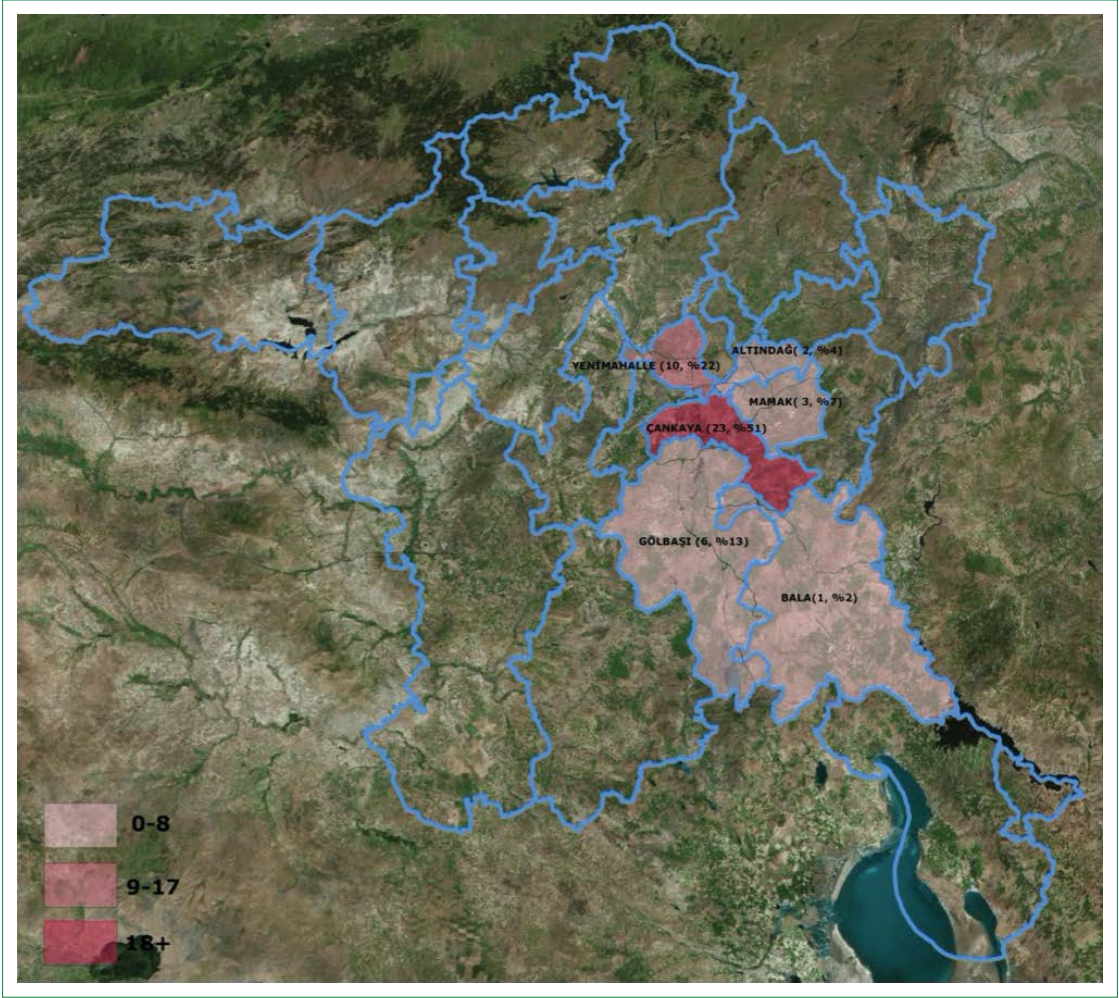
Ankara Büyükşehir Belediyesi'nden alınan bilgiye göre Büyükşehir Belediyesi bu süreçte açılan davalardan dördünü kazanmıştır. Büyükşehir Belediyesi lehine sonuçlanan davalardan birisi 50. Yıl Parkı ve Çevresi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesidir. Proje alanı Ankara Hukuk Fakültesi güneydoğusu ve Kızılay kent merkezinin doğu kısmını kapsayan 116 hektarlık alanı kapsamaktadır. Proje alanı gecekondular alanı olup, dönüşüm ve gelişim projesiyle, son dönemlerde suç yuvasına dönüşen 50. Yıl Parkı'nın çevresindeki gecekondulardan arındırılması, yapılacak park ve konut alanıyla alanın yeni bir kimliğe büründürülmesi amaçlanmıştır. Dava konusu proje alanı 5393 Sayılı Belediye Yasası'nın 73. maddesinde belirtilen Kentsel Dönüşüm ve Geliştirme Proje Alanı tanımına uygun bulunarak, dava reddedilmiştir.

Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarına ilişkin davaların dava konusu iki grupta incelenebilir. İncelenen davaların

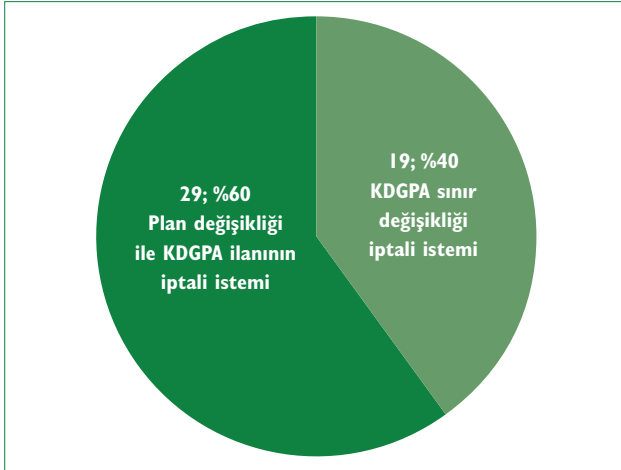
%64'ünün konusu, yürürlükteki 1/1000 ve 1/5000 imar planlarında plan değişikliği yapılarak alanın kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ilanı kararının iptali istemi; %36'sı ise kentsel dönüşüm ve gelişim alanı sınır değişikliği kararının iptali istemidir (Şekil 5).

Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanları bakımından dönüşüm alanları incelendiğinde dönüşüm proje uygulama alanlarının yoğunluğunun kentin boş alanlarında ve belediye hizmet alanlarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Dönüşüm alanları kentin çeperinde ve yapılaşmamış bölgelerinde büyük alanlar kaplarken dönüşümün asıl konusu olan, gecekondular alanları, eskiyen kent dokusu, çöküntü alanlarında plan-proje sayısı düşüktür (Şekil 6).

Bir alanın kentsel dönüşüm alanı ilan edilebilmesi için gerekli koşullar 5393 sayılı yasanın 73. maddesinde belirtilmiş olmakla birlikte, davaların iptal ile sonuçlanmasında en önemli etken, dönüşüm alanı olarak ilan edilen alanın yasaya göre kentsel dönüşüme uygun nitelikte olmamasından kay-

Şekil 4. Kentsel dönüşüm ve gelişme projelerine açılan davaların ilçelere dağılımı (sayılarını ve %).

Şekil 5. Dava konusuna göre incelenen dava sayısı.

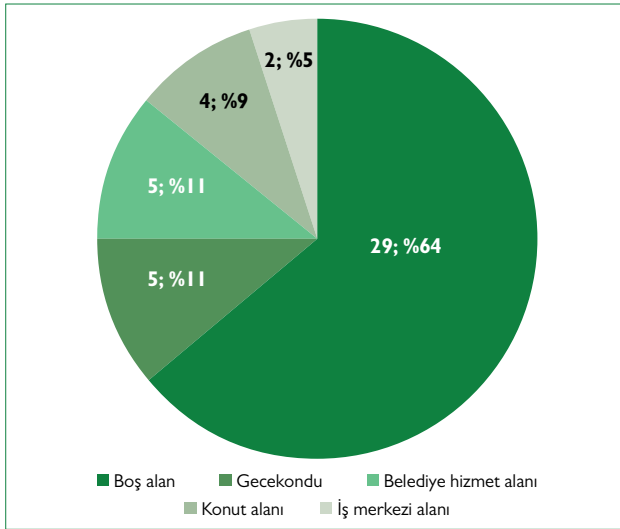
naklanmaktadır. Kentsel dönüşüm proje alanlarının büyük çoğunluğunun kentin gelişme bölgeleri olan boş alanlarında olması ve iptallerin %67'sinin nedenini dönüşüm alanı nite-

liği taşımayan alanların oluşturması, bu bilgiyi doğrulamaktadır (Şekil 7).

Diğer önemli iptal nedenlerini, kararın üst ölçekli planlama kararlarına aykırı olması (%7,16) ve plan-proje ile yoğunluk artırımına gidilerek eşit imar hakkı ilkesinin zedelenmesi (%7,15) oluşturmaktadır. Planlama bütünlüğü ve hiyerarşisinden kopararak, inşaat odaklı yaklaşımın taleplerini yerine getirmesi için sürekli dönüştürülen dönüşüm mevzuatının uygulama ayağında ortaya çıkan sorunların, mahkeme kararları ile hukuka ve planlama ilke esaslarına uygun içeriğe yönlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Sonuç

Ülkemizde kentsel dönüşüm mevzuatının içeriği mekansal planlamanın sosyal, kültürel, ekonomik vd. yere bağlı olarak değişen bileşenlerden oluşan çok boyutlu yapısı ile ilişkiyi kuramamış, kurumsallaşamamış ve siyaset ile inşaat sektörünün sürdürülmesine dayalı rant üretme temelli politikalar arasında sıkışıp kalmıştır. Dönüşümde dönüm noktaları olarak tanımla-

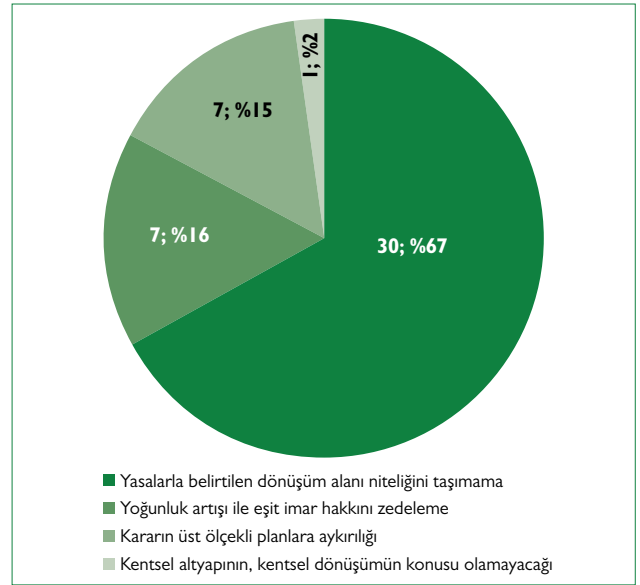
Şekil 6. Arazi kullanım durumuna göre incelenen dava sayısı.

yabileceğimiz 2005 (5366 ve 5393 sayılı yasalar) ve 2012 (6306 sayılı yasa) yıllarında yapılan mevzuat değişiklikleri dönüşüm projelerini ve uygulamayı hızlandırmış; ancak uygulama süreci fiziksel yapılaşma ve kentsel rantların transferine kilitlenerek toplumsal ve yapısal etki boyutlarında dönüşüm aşamalarına geçilememiştir. 1980'li yıllarda parsel bazında ve yetersiz donatı alanları ile gecekondu dönüşümünden (ıslah planları), 1990'lı yıllarda proje temelli kentsel ölçekli alternatif modellerle (Dikmen Vadisi, Portakal Çiçeği, Kuzey Ankara Girişi, vd.) evirilen; 2010'lu yıllarda yeniden parsel ölçeğinde dönüşüme (Ankara'da Kavaklıdere çevresi, İstanbul'da Kadıköy, vd.) yönelen içerik, dönüşüm mevzuatının sürekli yeniden yapılandırılmasını da gerekli kılmıştır 2000'li yılların ikinci yarısı “dönüşüm plan-projelerinin planlama ilke ve esaslarına aykırılığının” mahkeme süreçlerine yoğun olarak yansıdığı bir dönemi işaret etmektedir (Yılmaz 2013). Meslek Odaları, kentsel alanda yaşanabilirlik ve sağlıklı çevre ile ilgili kurum-kuruluşlarca çok sayıda kentsel dönüşüm plan-projesine dava açılmış, planlama süreçleri ve içerikleri mahkemeye taşınmıştır. 2005–2012 arasındaki bu yoğun dava açma sürecinde “Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde onaylanan dönüşüm ve gelişim projelerine karşı açılan davaların” büyük bölümü ilgili Meclis Kararlarının (plan-projelerin) iptali ile sonuçlanmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre, kentsel dönüşüm plan ve projelerinin iptal nedenleri sırasıyla;

- kentsel dönüşüm alanı kriterleriyle uyumsuzluk,
- planların üst ölçekli plan kararlarına aykırılığı,
- önerilen yoğunlukların imar haklarıyla uyumsuz olması ve kentsel mekanda toplum tarafından oluşturulan değer in adaletli dağılımının yapılmaması, hakçılık ve eşit imar hakkı ilkesinin zedelenmesi,
- kentsel dönüşüm alan sınırı tespitinde gerekli ve yeterli teknik-sosyo-ekonomik incelemelerin yapılmamasıdır.

Bu sorunlar, plan-projelerin “**planlama ve şehircilik ilke**

Şekil 7. İptal nedenlerine göre incelenen dava sayıları ve oranları.

esaslarına aykırılığının temelini oluşturmuş; planlamada bütüncül yaklaşımın ve plan hiyerarşisinin kurulmamış olması mahkemelerin normlar hiyerarşisine uygun olmayan “dönüşüm alanı sınırı, plan, plan değişikliği ve uygulama projeleri” içeriğini iptaline yol açmıştır.

Araştırma kapsamında iptali yapılan dönüşüm plan-projelerinin incelenmesinden elde edilen bulgular aşağıda tartışılmıştır:

- Dönüşüm alanları kentin çeperlerinde ve henüz yapılaşmamış boş bölgelerinde büyük alanlar kaplarken; dönüşümün asıl konusu olan, gecekondu alanları, eskiyen/yıpranan kent dokularında, çöküntü alanlarında uygulanan proje sayısı düşüktür. Bu durum kentsel dönüşümün ranta yönlendirilmiş, gerçek hedefinden uzaklaştırılmış bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir.
- Kentsel dönüşümde önceliğin kamu yararına, toplum yararına, yerelde yaşayan hak sahiplerine ve kentsel kazanımlara verilmesi gerekirken, iptal gerekçelerinde yer bulan mülkiyet ve hak dağıtımındaki usule uygunsuzluk kaynaklı iptaller; oluşan değer transferinin ön planda tutulduğunu ortaya koymaktadır. Mevzuatta dönüşüme itirazları olanaksızlaştıran, parsel ölçeğinde yenilemeye-inşaata ivme kazandıran ve katılım süreçleri yerine cezalandırıcı içeriklerle süreci hızlandıran değişiklikler, 2005'ten 2012'ye kadar mahkemeler tarafından verilen iptal kararlarındaki mevzuat kaynaklı dayanakları zayıflatmak ve yok etmek için yapılmış müdahalelere dönüşmüştür.
- 2005–2012 arasındaki dönüşüm mevzuatı ve pratiği, ilgili taraflar ve karar vericiler arasındaki ilişkilerin kırılganlaşmasına ve uzlaşma olanaklarının zayıflamasına neden olurken, dönüşüm alanlarına ilişkin iptaller, mevzuatın daha katı biçimde yeniden yapılandırılmasına (6306 sayılı yasa) gerekçe oluşturmuştur.

2012 sonrasında yaşananlar bu çalışmanın konusunu oluşturmamakla birlikte; bugün yaşanan 2019–2020 ekonomik krizi penceresinden geçmişe bakıldığında, 2005–2012 arasındaki mahkeme iptal kararlarına ve şehircilik ilke esaslarına aykırılığı açıkça ortada olmasına rağmen, 2012 yılında daha ilke-esas-sız dönüşüm koşullarını dayatarak atılan adımın, inşaata dayalı ekonomik modelin sürdürülemezliğini ve dönüşümün artık tüm boyutlarıyla yeniden yapılandırılmasını gerekli kılan bir ekonomik krize de yol açtığı görülmektedir.

Bundan sonraki sürecin uzlaşma olanaklarını arayan bir çerçevede kentsel dönüşüme bütüncül yaklaşımı içeren, fiziksel bileşenler yanında toplumsal bileşenlerin de dikkate alındığı ve yere özgü dönüşüm modelleri üzerinde yükseltilecek yeni yaklaşımların benimsendiği bir süreç olması gereklilik arz etmektedir. Artık yık-yap yaklaşımı ile parsel ölçeğinde ve gayrimenkul odaklı değil, ekonomik, toplumsal, kültürel ve yerel gerekleri içeren, planlamada bütüncül yaklaşım temelli, mülkiyet ilişkilerini dikkate alan, finansman boyutunu örgütlenme-katılım olanakları ile güçlendiren projelerin geliştirilmesinin önemi açıktır. Türkiye'nin 40 yıllık yıkıp-yenileme ve parsel ölçeği ve bina yenileme ağırlıklı "dönüşüm ve mevzuatta dönüşüm deneyiminin tüm gelişmekte olan ülkelere çıkarılan dersler" olarak sunulması da önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- ABB (2020). "Kentsel Dönüşüm Projeleri" Retrieved 10 Ekim, 2020, <https://www.ankara.bel.tr/genel-sekreter/genel-sekreter-yardimcisi1/mar-ve-sehircilik-dairesi-baskanligi/metropoliten-nazim-mar-planlama-sube-mudurlugu/kentsel-donusum-projeleri>.
- Akkar Ercan, M. (2006). "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye." *Planlama* 36(2): 29-39.
- Ayhan, F. (2013). Kentsel Dönüşüm Kavramı ve Tarihsel Gelişimi Kentsel Dönüşüm Hukuku. M. Yasin and C. Şahin. İstanbul, İstanbul Üniversitesi S.S.ONAR Yayını.
- Balaban, O. (2011). "İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi?" *Birikim* 270: 19-26.
- Balaban, O. (2012). "The Negative Effects of Construction Boom on Urban Planning and Environment in Turkey: Unraveling the Role of the Public Sector." *Habitat International* 36(1): 26-35.
- Batuman, B. (2013). "City Profile: Ankara." *Cities* 31: 578-590.
- Cihangir Çamur, K. (1991). Improvement Plans for Ankara Metropolitan Area: Spatial Effects of Improvement Plans on City Macroform. Bölge Planlama Ankara, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans.
- Cihangir Çamur, K. (1996). "İslah İmar Planlarının Ankara Kent Makroformu Üzerindeki Yoğunluk Etkileri." *Planlama* 96(1): 15-19.
- Cihangir Çamur, K. ve Z. Sönmez (2007). "Bir Zamanlar Bir Arsa Ofisimiz Vardı...", *Memleket Mevzuat*, 2(23): 3-10.
- Cihangir Çamur, K. (2009). "Yeni Liberal Politikalar, Kent ve Mekan Çankaya'da (Ankara) Yapılaşmanın Çözümlemesi, 1985-2000." *MEMLEKET Siyaset Yönetim* 4(9): 87-121.
- Diñer, İ. (2010). "Türkiye'de 1980 Sonrası Yapısal Dönüşümün Mekansal İzlerine Bir Örnek: Yenileme Alanları." *Mimarlık Dergisi* 352: 24-27.
- Eke, F. ve A. Uğurlar (2004). Kentsel Dönüşüm Başarı mı Hata mı? DŞG 28. Kolokyum, Değişen Dönüşen Kent ve Bölge, Bildiriler Kitabı, Cilt II, s. 381-400, Ankara.
- Göksu, F. (2017). Portakal Çiçeği Vadisi ve Dikmen Vadisi Proje Deneyimi, Kent Serisi 2, Planlama Yazıları, Kentsel Strateji Yayınları 2017, www.kentselstrateji.com.
- Günay, B. (2005). "Doç. Dr. Baykan GÜNAY ile Söyleşi." *Planlama* 2005/3: 6-19.
- Kaplan, O. (2017). "5366 Sayılı Kanun Kapsamında Yenileme Alanlarında Gerçekleştirilen Kentsel Dönüşüm Süreci Üzerine Bir Deneme." *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 7(2): 275-304.
- Karaarslan, Ş. (2005). Gecekondu'da Dönüşüm. Şehircilik Çalışmaları- Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 20. Yıl Anısı T. Çalgüner, Nobel.
- Korkmaz, C. and O. Balaban (2020). "Sustainability of Urban Regeneration in Turkey: Assessing the Performance of the North Ankara Urban Regeneration Project." *Habitat International* 95: 102081, s.12.
- Kurtuluş, H. (2012). "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak." *Planlama* 3(4): 49-53.
- Öngören, G. ve İ. Çolak (2015). Kentsel Dönüşüm Rehberi. İstanbul, Öngören Hukuk Yayınları.
- Özdemir Sönmez, N. (2006). "Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme." *Planlama* 36(2): 121-129.
- Özden, P. P. (2016). Kentsel Yenileme Yasal-Yönetmelik Boyut Planlama ve Uygulama. Ankara, İmge.
- Şahin, S. Z. (2006). "Kentsel Dönüşümün Kentsel Planlamadan Bağımsızlaştırılması/Ayrılması Sürecinde Ankara." *Planlama* 36(2): 111-121.
- Şenyapılı, T. (2004). Baraka'dan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü 1923 - 1960: 372.

- Tekeli, I. (2009). Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler. Eminönü, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekinbaş Babacan, B. (2008). Yargı Kararlarında Planlama. Ankara, TM-MOB Şehir Plancıları Odası.
- TOKİ (2020). "Arsa Üretimi." Retrieved 10 Ekim, 2020, from <https://www.toki.gov.tr/arsa-uretimi>.
- Türker-Devecigil, P. (2005). "Urban Transformation Projects as a Model to Transform Gecekondu Areas in Turkey: The Example of Dikmen Valley - Ankara." *European Journal of Housing Policy* 5: 211-229.
- Uzun, N. (2006). "Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri." *Planlama* 36(2): 49-53.
- Vardar, N. (2012). "Evinize El Koyarlar, İtiraz Edemezsiniz." from <http://bianet.org/bianet/toplum/136547>.
- Yılmaz, N. (2013). Portakal Çiçeği Vadisi ve Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi. Kentsel Dönüşüm Hukuku M. Yasin and C. Şahin. İstanbul, İstanbul Üniversitesi S.S.ONAR İdare Hukuku ve İlimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Yırtıcı, H. (2011). "Türkiye'de Bir Sermaye Birikim Aracı Olarak Toprak Rantı ve Kent Mekânının Dönüşümü." *Mimarlık*(362).

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Bir Şehircilik Problemi: Değişen İklimde Termal Konforu Sağlamak

An Urbanism Challenge: Provision of Thermal Comfort in Changing Climate

 Ender Peker

İngiliz Araştırma Enstitüsü, Ankara

ÖZ

Bu makale, iklim değişikliği ile birlikte kentlerde artan termal konfor probleminden yola çıkarak, kentlerin iklim duyarlı tasarım yaklaşımıyla daha dirençli hale getirilebileceğini savunmaktadır. Türkiye kentlerinde süregelen kentleşme dinamiklerini iklime duyarlılık açısından eleştiren çalışma, hakim planlama uygulamalarının iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliği ile mücadele hedeflerine yeterince uyum gösteremediğinin altını çizmektedir. Araştırma, Mardin kentinin Artuklular döneminde örüntülenmeye başlayan geleneksel kent dokusu ve Cumhuriyet sonrası gelişen modern kent dokusu arasında karşılaştırma yaparak, üretilen mekanların hem iklime uyum ve hassasiyet, hem de yerel halkın yaşam tarzı ve kentsel mekan kullanma pratiklerine uyumu açısından değerlendirmektedir. Karşılaştırmalı alan çalışması, kent mekanının günlük yaşam pratiklerinde deneyimlenen kentsel termal konfor üzerindeki etkisini anlamak üzere kurgulanmıştır. Mardin ili örneği üzerinden yürütülen çalışma, hakim kentleşme koşullarının, iklim değişikliğinin etkileriyle beraber artması beklenen sıcaklık değerleri ve sıcak dalgası sıklıklarına karşın kentlileri kırılgan bir konumda bıraktığını göstermektedir.

Anahtar sözcükler: İklim değişikliği; iklim duyarlı mekan üretimi; kentsel tasarım; termal konfor.

ABSTRACT

Taking the challenges of provision of thermal comfort as a point of departure, this paper argues that climate responsive urban design has great potential to make cities more resilient to climate change. With a concern of climate responsivity, this research brings a critical perspective on the current urbanization trends in Turkish cities and underlines the inconsistency nature of ongoing urban developments with the foreseen climate change adaptation and mitigation policies. The research is constructed based on a comparative study between the traditional urban pattern that has been developed since the Artuqids era and the contemporary urban pattern that has been developed from the 60s in the province of Mardin. The comparative study focused on responsivity of the produced urban spaces both in terms of both the climatic conditions and the ways which local people uses the urban space. While doing that, the research explored the role of urban space on the provision of urban thermal comfort in everyday life. The research revealed that existing development trends in Mardin leave citizens vulnerable to the negative effects of increasing temperature values and potential heat waves in future.

Keywords: Climate change; climate responsive space production; urban design; thermal comfort.

Geliş tarihi: 30.07.2019 Kabul tarihi: 06.10.2020

Online yayımlanma tarihi: 16.02.2021

İletişim: Ender Peker

e-posta: pekerender@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) (2007) 4. değerlendirme raporu, bazı coğrafyalarda yaz sıcaklık ortalamalarının artması ile birlikte klimaya bağlı iklimlendirme ihtiyacının artması ve bu ihtiyacın binalarda enerji tüketimini arttırdığına dikkat çekmektedir. Rapor, coğrafyalar arası sosyo-kültürel çeşitliliğin önemini vurgularken, bazı coğrafyalarda (ör: Pasifikler'in bazı bölgeleri) geleneksel konut üretim modellerinden uzaklaşılmasının yerel halkı termal strese karşı savunmasız kıldığını ve bu bölgelerde klimaya bağlılığın giderek arttığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Kentsel İklim Değişikliği Araştırma Ağı'nın (UCCRN) (2018) 2. değerlendirme raporu da, farklı bölgelerde termal konforu sağlamanın zorlaşmasına bağlı karbon emisyonlarındaki artışlara dikkat çekerken, iklim değişikliğinin farklı sosyo-kültürel bağlamlardaki etkilerinin de değişkenlik gösterdiğini vurgulamaktadır. Uluslararası bilimsel ağlar tarafından yayımlanan bu raporlar, kentlerde termal konforun sağlanmasının giderek zorlaştığına dikkat çekmektedir. Türkiye'nin de içinde yer aldığı coğrafyada artması öngörülen sıcaklık ortalamaları ve sıklaşması beklenen sıcak dalgaları (heat wave) (Şahin, 2019), kentlerin bu değişime hazır ve dirençli olması ihtiyacını doğurmaktadır.

Bilimsel araştırmalar kentsel yapıyı çevrenin kentsel mikro iklim üzerinde yadsınamaz bir etkisi olduğunu göstermektedir (Erell vd. 2010; Gut ve Ackerknecht, 1993; Oke, 1987). Yapılı çevrenin oluşumundan kaynaklanan mikro iklimsel farklılıklar da, direk veya dolaylı yollar ile iklim değişikliğine girdi yapan olumsuz faktörlerin belirleyicisi olmaktadır. Örneğin, kentsel mekanda termal konforun sağlanması yüksek oranlarda enerji tüketim ihtiyacını doğururken, mekan üretimindeki akıllı ve duyarlı yaklaşımlar, tüketilen enerji miktarını ve bağlantılı olarak salınan karbon değerlerini azaltmaya olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, mimarlık yazınından doğan 'pasif tasarım' (passive design) yaklaşımı, doğal kaynaklardan en üst düzeyde faydayı sağlayarak konut mekanlarında ısıtma ve soğutma ihtiyaçlarını karşılamak üzere tüketilen enerjiyi en aza indirmeyi hedeflemektedir (Gao vd. 2012; Krüger vd. 2011; Ochoa ve Capeluto, 2008). Benzer şekilde, yine mimarlık yazınından doğan 'iklim duyarlı tasarım' (climate responsive design) yaklaşımı, konut mekanlarında enerji tüketimini azaltarak, optimum termal konforun sağlanmasını amaçlamaktadır (Hyde, 2000; Energy Design Resources, 2010). Uluslararası yazında kullanılan 'responsive' kavramı iklim ve tasarım arasındaki iki yönlü ilişkiyi vurgularken, hassasiyet anlamının ötesinde, iklim değişkenlerini anlayan ve ona karşı bir cevap geliştirebilen, esnek bir tasarım anlayışını ifade etmektedir.

Bu çalışma, bina ölçeğine odaklanan iklim duyarlı tasarım yaklaşımının kentsel ölçekteki yansımalarını tartışmaya açarak, mimari yazından doğan tasarım prensiplerinin sokak, mahalle ve kent ölçeğinde de ele alınması gerekliliğini savunmaktadır.

Bu doğrultuda, çalışma, iklim değişikliğine dirençli kent mekanları üretebilmenin geleneksel planlama yaklaşımı ve imar uygulamalarından öte, iklim duyarlı kentsel tasarım nosyonunun şehircilik pratiğine aktarılabilmesi ile mümkün olabileceğini iddia etmektedir. Bu konu, kentlerimizin iklim değişikliğine olan katkısı ve kent içi mikro iklim değerlerindeki değişkenlikleri önlemek açısından büyük önem taşımaktadır.

2. Kentsel Termal Konfor ve İklim

Yazına göre, kentsel termal konfor seviyesi yaşam kalitesini etkilediği gibi, iç mekanlarda deneyimlenen konforu ve konforun sağlanması için tüketilen enerji miktarlarını da etkilemektedir (Deb ve Ramachandraiah, 2011). Yao vd. (2012), kent formunun, güneşlenme süresi üzerindeki rolü ve gün ışığı ile doğal havalandırmadan faydalanmadaki etkisinden ötürü, enerji tüketimi üzerinde de belirleyici bir rolü olduğunu altını çizmektedir. Yapılan araştırmalar (bkz. Shashua-Bar vd. 2012; Krüger vd. 2011) iklim duyarlı tasarım ilkeleri sayesinde daha az enerji tüketimi ile iç ve dış mekanlarda optimum konforun sağlanmasının mümkün olabileceğini göstermektedir. Burada önemli olan nokta, kentsel mekanda termal konforun sağlanabilmesi için kenti oluşturan alt-bileşenler ve mekânsal ölçeklerdeki gerekli iklimsel duyarlılık alanlarının tespit edilmesidir. Bu noktada, ölçekler arası farklılıklar ve ölçeklerin birlikte düşünülerek kentin geleceğinin bütüncül bir şekilde tasarlanması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, burada 'iklim duyarlı tasarım' ölçekler için ayrı bir çalışma konusu değil, kentin geleceğini tasvir etmede kullanılan bir yöntem olarak kavramsallaşmaktadır.

2.1 Konut Tasarımı ve İklim

Binalar kentsel mekanda enerji tüketiminin en temel kaynağıdır. Bina tasarımı ve kullanım şekli, tüketilen enerji miktarını doğrudan etkilemektedir. Sarte'nin (2010) de belirttiği gibi, coğrafi konum, topografya ve bitkilendirme gibi faktörler bir binanın ısıtma, soğutma, havalandırma ve aydınlatma ihtiyaçları için tüketilmesi gereken enerji miktarı üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Bu bağlamda, konut tasarımı açısından düşünüldüğünde, güneş ve rüzgar gibi doğal kaynaklardan en üst düzeyde yararlanmayı öngören pasif tasarım yaklaşımı önem kazanmaktadır.

Genel anlamda, binalarda optimum ısı performansını elde edebilmek için, sıcaklık, nem, rüzgar gibi iklimsel değişkenlerin tamamı tasarım sürecinde dikkate alınmalıdır. Ancak, yazında yer alan farklı iklim koşullarına uygun tasarım ölçütlerini evrensel doğru olarak kabul etmek pratikte olumsuz sonuçlar doğurabilir. Her yerel bağlam, kendi iklimsel karakterini ve içerisinde barındırdığı toplumun kültürel ve sosyo-ekolojik değerlerini içerir. Bu nedenle, iklim duyarlı konut tasarımına salt teknik bir problem olarak yaklaşmak yanlış olacaktır. Son kullanıcının (yerel halk) günlük yaşam dinamikleri ve mekanı

kullanma biçimlerini de kapsayan, diğer bir deyişle sosyo-tek-nik bir yaklaşım ile toplum, mekan ve iklim arasındaki üçlü ilişkiliyi dikkate alan bir tasarım anlayışı gerekmektedir.

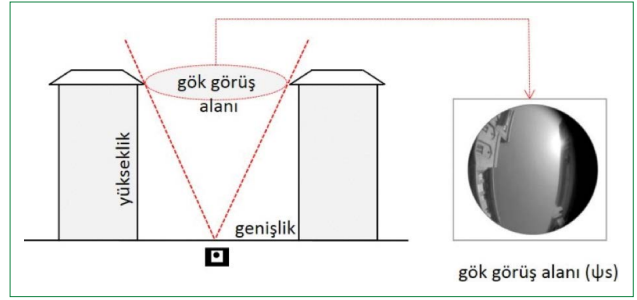
Yazına göre iç mekanlarda termal konforun sağlanması için tüketilen enerji miktarı üzerinde etkili üç temel ölçüt (1) binanın yönelimi, (2) bina formu ve (3) inşaat malzemesidir. Bir binanın, güneşin gün içerisindeki hareket yörüngesi ve hakim rüzgar koşullarına göre yönelimi, bina içerisinde ısıtma ve soğutma faaliyetleri için gerekli olan enerji miktarı üzerinde önemli role sahiptir (Sarte, 2010). Binanın doğru konumu ve yönelimi sayesinde istenmeyen güneş ışınlarından veya rüzgar-dan sakınmak ya da doğal hava sirkülasyonundan faydalanmak mümkündür (Gut ve Ackerknecht, 2003).

Konutlarda düşük enerji tüketimi ile etkin termal konfor elde edebilmek için, bina formunun doğal kaynaklardan üst düzeyde fayda sağlayacak şekilde tasarlanması gerekir. Bu noktada, Cofaigh vd. (1998) enerji tüketim değerlerinin apartman tipinden müstakil ev tipine doğru artma eğilimi gösterdiğini ileri sürmektedir. Fakat bu kavramsal genelleme her yerel bağlamda aynı eğilimi göstermeyebilir. Örneğin, konutlarda avlu formunun doğal serinletme ve ısıyı depolama kapasiteleri sayesinde, enerji tüketiminde büyük oranda tasarruf sağladığı bilinmektedir (Cofaigh vd. 1998). Öte yandan apartman tipi konutlarda merkezi ısıtma sistemleri sayesinde tüketilen enerjinin haneler arasında paylaşımı sağlanarak farklı tasarruf yöntemleri uygulamak da mümkündür. Bu nedenle enerji tüketim oranlarını salt bina formu üzerinden genellemek doğru olmayacaktır.

Binanın yönelimi ve formu dışında, konutlarda enerji tüketim seviyelerini etkileyen bir diğer ölçüt de konutun inşasında kullanılan malzeme ve dolayısıyla elde edilen duvar kalınlıkları ve ısıl kütedir. Burada, ısıl kütle, kullanılan malzemenin ısıl enerjii depolama ve bu sayede ısı geçirgenliğini geciktirme yetisini ifade etmektedir (Energy Design Resources, 2010). Yerel iklim koşullarına cevap verebilen, doğru malzeme seçimi ile yaratılacak etkin ısıl kütle, istenen koşullara göre konut içi mekanın serin veya sıcak tutulmasını belirli oranlarda sağlayabildiği söylenebilir. Örneğin, beton, terakota, kireç taşı gibi yoğunluğu yüksek malzemelerin ahşap gibi düşük yoğunluklu malzemelere oranla daha yüksek ısıl kütleyle sahiptir (Jeanjean vd., 2013).

2.2 Sokak Örüntüsü ve İklim

İklim duyarlı tasarım yaklaşımının kentsel bağlamda ele alınmasında bir diğer önemli ölçek sokak ölçeğidir. Sokaklar, konut/bina birimlerinin diziliminden oluşan ulaşım eksenleri olarak tanımlanabilirken, aynı zamanda bir araya getirdikleri örüntü ile kent içi dolaşımı sağlayan temel kent bileşenleridir. Araştırmanın temel odağı bağlamında, sokaklarda termal konforun sağlanması ve bu sayede ulaşımına bağlı enerji tüketim kalemlerinin en temel belirleyicisi olan yürünebilirliğin elde edilmesi, konut/bina ölçeğinde olduğu gibi bir takım fiziksel mekan

Şekil 1. Gök görüş alanı.

organizasyonu kriterlerine bağlıdır. Sokak ölçeğinde yazında vurgulanan üç temel değişken; (1) sokak düzeni, (2) gök görüş faktörü ve (3) gölgelendirme olarak öne çıkmaktadır.

Sokak düzeni, genişlik ve yüksekliklerin belirlenmesiyle kent içi sıcaklık değerleri ve zemin yüzey sıcaklığı üzerinde etkin bir role sahiptir (Bourbia ve Boucheriba, 2010). Gut ve Ackerknecht (1993) sokak düzeni ve mikro iklim ilişkisi açısından farklı tip düzenlerden bahsetmektedir. Bunlardan ilki, direk güneş ışınımına açık olan ızgara düzendir. Gut ve Ackerknecht (1993) ızgara sokak dokusunda maruz kalınan direk güneş ışınlarını kırmanın bir yolunu ızgara sistemin doğu-bati doğrultusunda konumlandırılması olarak belirtmektedir. Bunun yanı sıra, kırık ve radyal sokaklardan oluşan düzenlerde istenmeyen güneş ışınları ve rüzgar etkilerinden sakınmada stratejik bir öneme sahiptir. Diğer bir deyişle, doğrusal olmayan sokak düzenleri doğal kaynakların aşırı etkilerinden kaçınmak için etkin bir yöntem sunmaktadır (Gut ve Ackerknecht, 1993).

Sokakların genişliği ve tanımlandıkları binaların yükseklikleri, yazında gök görüş faktörü olarak tanımlanan, açık yüzey alanından alınan güneş ışınımının yarı kürenin toplam ışıyım alanına oranı üzerinde (Şekil 1) belirleyici bir role sahiptir (Watson & Johnson 1987).

Gök görüş faktörü 0 ile 1 arasında değişkenlik gösterir ve bu değer 1'e yaklaşması sokaktaki ışıyım oranının artmasını ifade eder. Bir anlamda gök görüş faktörü, termal konforun bir diğer belirleyicisi olan gölgelendirme değişkeni ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin, sıcak ve kuru iklimlerde çok geniş ve alçak binalarla tanımlı sokakların güneşe maruz kalma süresi daha fazla olacağından, termal konforun sağlanmasında en temel faktörlerden biri olan gölgelenme süresi de kısalmış olacaktır. Yazında belirtildiği gibi, gölgelendirme solar emisili azaltma stratejisi olarak önemli bir yere sahipken (Cofaigh vd. 1998), motorlu taşıt kullanımından ziyade yürümeye teşvik eden önemli tasarım değişkenlerinden bir tanesidir.

2.3. Kent formu ve İklim

Konut ve sokak ölçeklerindeki mikro iklimsel değişkenliklerin yanı sıra, kent formunun da deneyimlenen kentsel termal

konfor üzerindeki etkisi ve üst ölçekte iklim değişikliğine katkısı göz ardı edilemez. Yapılan araştırmalara göre, kentsel ısı adaları oluşumunda en etkili olan değişken kentin büyüklüğü iken, kent formu ikinci sırada gelmektedir (Zhou vd, 2017). Yapılaşma sonucu ortaya çıkan kentsel ısı artışları, rüzgar ve nem değerlerindeki değişiklikler, günlük yaşamda enerji tüketim değerlerini etkilediği gibi, kentsel hava kalitesi, toplum sağlığı ve yaşam kalitesi gibi değerleri etkilemektedir (Yazar, yıl). Örneğin, sıcak ve kurak iklimlerde dar ve gölgeli sokaklar sunan kompakt kent formu mikro iklim değişikliklerini konforlu yönde değiştirecektir (Goulding vd. 1993). Kompakt kent formu aynı zamanda, kent içi ulaşım mesafelerini kısaltacağı için motorlu taşıt kullanımından doğan karbon salımları ve enerji tüketim değerlerinin azaltılmasını destekleyecek bir üst plan stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Kent formunun iklim duyarlılığını belirleyen bir diğer husus ise kentin nefes alma alanları olarak tanımlanabilecek açık ve yeşil alanlar örüntüsüdür. Yapılı çevrenin kent içi sıcaklıkları arttırmasını önlemede açık ve yeşil alan tasarımı önemli bir yere sahiptir. Örneğin sıcak ve kuru iklimlerde, Golany'nin (1996) de belirttiği gibi, geniş ve açık kamusal alanlar, sert zemin kaplamaları veya asfalt gibi ısınımı arttıracak malzemelerle tasarlanmamalı, aksine daha çok, yumuşak zemin malzemeleri, toprak ve bitkilendirmenin yoğun olduğu, gölgelik ve ferahlık etkisi yaratacak geniş yapraklı ağaçlar, su öğeleri, gölgelik ve pergola gibi tasarım elemanları ile kurgulanmalıdır. Araştırmalar, yeşil alanların kent içi serinlik yaratma etkisinin yanı sıra, çevrelerinde yer alan yapıların iç mekan serinlik ihtiyacında ve buna bağlı enerji tüketim değerlerinde azaltma gücünün de olduğunu göstermektedir (Yasin vd, 2020). Bu nedenle, kent formu barındırdığı kütleler ve yeşil alanlar dengesiyle (dolu-boş), kentsel termal konforun sağlanmasında önemli bir değişkendir.

Özetle, kentsel yaşamda termal konforun sağlanması, bina ve iç mekanların yanı sıra, sokaklar ve kent dokusunun oluşumu, ve bu dokuların sunduğu dış mekan konfor düzeyleri ile de ilişkilidir. Tablo 1, kentsel konfor bütünlüğünü kurgularken dikkate alınabilecek tasarım değişkenlerini özetlemektedir.

3. Araştırma Yöntemi

Yapılı çevrenin kentsel mikro iklim üzerinde yarattığı etkiyi ve bu etkinin kentsel yaşamda deneyimlenen termal konfor üzerindeki etkilerini anlamaya çalışan bu araştırmada, Mardin kentinin geleneksel ve modern kent dokuları arasında karşılaştırmaya dayalı bir inceleme yapılmıştır. İki farklı kent dokusunu barındıran Mardin, fiziksel çevrenin günlük termal konforun sağlanmasında tüketilen enerji miktarını nasıl etkilediğini anlamak için özel bir açık laboratuvar niteliği taşımaktadır. UNESCO dünya tarih miras listesine aday olarak gösterilen tarihi kent dokusu, yamaç üzerine konumlandırılmış teras evler

Tablo 1. Bina, sokak ve kent ölçeklerinde iklim duyarlı tasarım değişkenleri

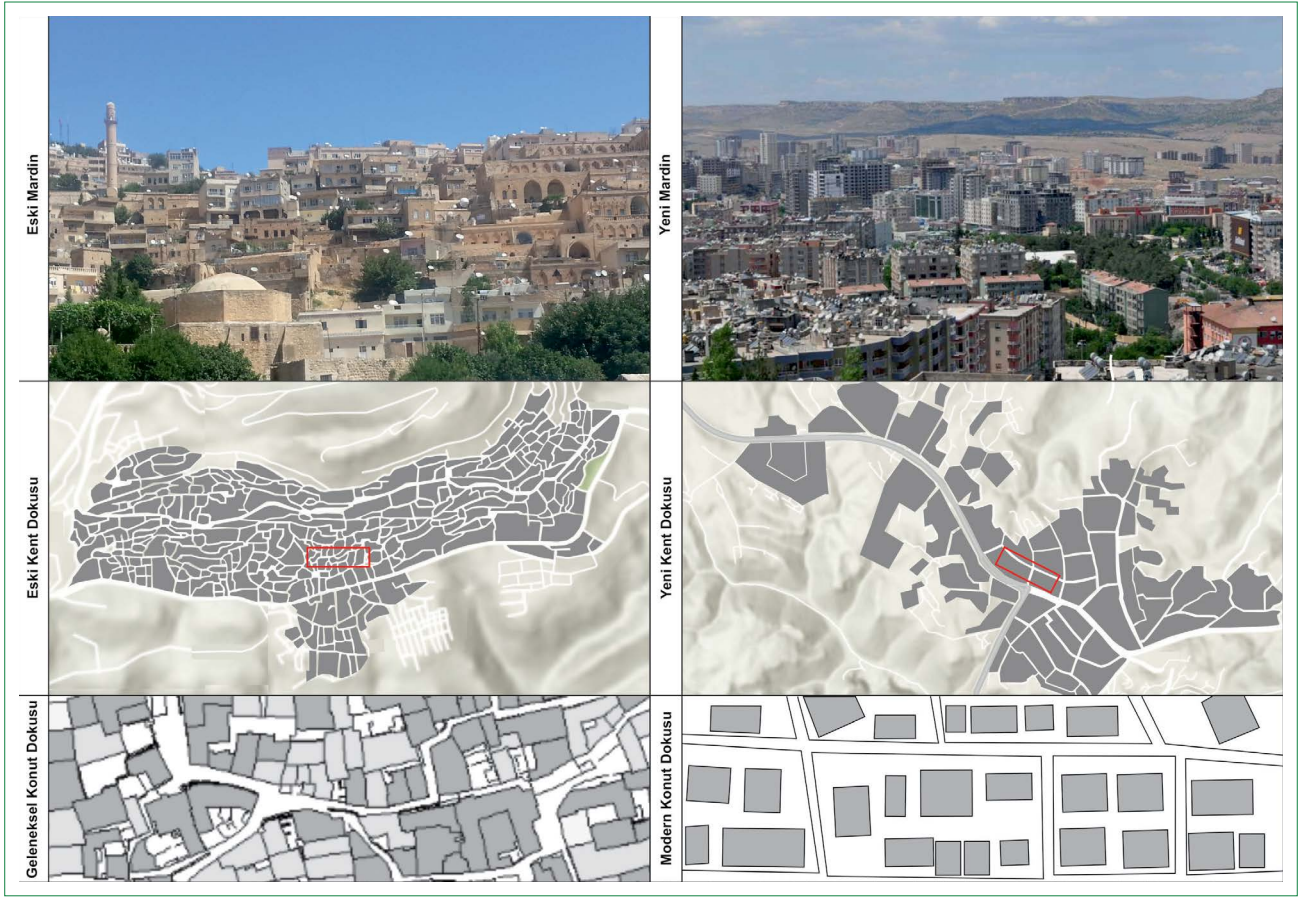
Ölçekler	İklim duyarlı tasarım değişkenleri	Referans
Bina	(1) Binanın yönelimi (2) Bina formu (3) İnşaat malzemesi	Cofaigh vd. (1998) Gut ve Ackerknecht (2003) Jeanjean vd. (2013) Sarte (2010)
Sokak	(1) Sokak düzeni (2) Gök görüş faktörü (3) Gölgeleme	Cofaigh vd. (1998) Gut ve Ackerknecht (1993) Watson ve Johnson (1987)
Kent	(1) Kent formu (2) Dolu-boş dengesi (3) Yeşil alanlar	Golany (1996) Goulding vd. (1993) Yasin vd. (2020) Zhou vd. (2017)

sistemi ile yatay bir kentleşme tipi gösterirken, Cumhuriyet sonrasında ovaya doğru gelişen modern kent dokusu, barındırdığı çok katlı apartmanlar ile dikey bir gelişim sergilemektedir (Şekil 2).

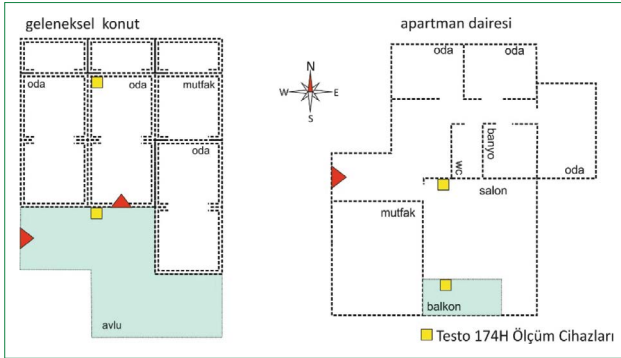
İç ve dış mekanlarda yapılı çevrenin termal konfor üzerindeki etkisi ve günlük yaşam pratiklerini anlamak amacıyla yapılan bu araştırma, sosyo-teknik bir yöntemsel çerçeve ile iki etap halinde kurgulanmıştır. İlk etapta, geleneksel konutlar ile yeni şehirde yer alan apartman daireleri arasındaki termal konfor farkını anlamak için iklim değişkenlerini ölçme ve derinlemesine görüşme teknikleri kullanılmıştır. Teknik ölçümler için geleneksel ve modern mimari örneğini temsilen Şekil 3'te görüldüğü gibi biri geleneksel avlulu konut birimi, diğeri modern apartman dairesi olmak üzere iki örnek konut üzerinden günlük sıcaklık ve nem değerleri izlenmiştir. Ölçümler Testo 174H ölçüm cihazları ile 15'er dakikalık aralıklarla Ağustos 2014'te kaydedilmiştir. İç ve dış mekan farklılıklarını tespit edebilmek için, balkon, avlu ve oturma odalarına yerleştirilen dört ayrı cihaz kullanılmıştır.

Teknik ölçümlerin yapıldığı alan çalışması paralelinde, 30 geleneksel konut - 30 apartman dairesi olmak üzere, 60 ayrı konutta toplam 153 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin amacı, yerel halkın günlük yaşamda mekan kullanma deneyimlerini anlamının yanı sıra, günlük yaşam içerisinde hakim iklim koşullarına adaptasyon ve termal konforun sağlanmasında izlenen yöntemleri tespit etmektir.

İkinci etapta ise, geleneksel kent ve modern kent dokularından seçilen örnek sokak dokuları arasında mikro iklimsel değişiklikleri ve yapılı çevrenin termal konfor üzerine etkisini anlamak üzere bir karşılaştırma yapılmıştır. Şekil 4'te

Şekil 2. Mardin ili geleneksel (sol) ve modern (sağ) kent doku.

Şekil 3. Ölçüm aletlerinin örnek konut birimlerine yerleşim şeması.

görüldüğü gibi, geleneksel kentten ve yeni kentten arazi kullanımı, taşıt ve yaya birlikteliği açısından benzerlik gösteren iki örnek seçilmiştir.

Bina ölçeğinde izlenen iklim değişkenleri benzer şekilde sokak ölçeğinde de ölçülmüştür. Eş zamanlı olarak (eski ve yeni dokuda) yayaların kent içi sıcaklık, nem, rüzgar ve genel ısı konfor algılarını karşılaştırmak amaçlı sokak anketleri yapılmıştır. Konut ve sokak ölçeklerinde yapılan araştırmalar, hem teknik anlamda yapı çevrenin kent içinde yarattığı

mikro iklimsel değişiklikleri anlamak, hem de yerel halkın kentsel yaşam içerisinde hakim iklim koşullarına adapte olabilmek ve konforlu bir yaşam sürdürebilmek düzeylerini anlamak için kurgulanmıştır.

Araştırmanın son aşamasında ise, yapı çevrenin oluşmasında rol oynayan yerel yönetimler ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sırasında geleneksel doku ve modern doku arasında tespit edilen farklılıklar, geleneksel kent dokusunun sunduğu iklim duyarlı tasarım ipuçları ve modern kentin yapılaşma dinamikleri ile enerji bağımlı kentleşme eğilimi konuları üzerinde durulmuştur. Kentsel gelişme dinamikleri üzerinde karar verme yetkisi olan yerel yönetimlerin iklim duyarlı kentleşme konusundaki farkındalıkları, aldıkları önlemler ve eylem adımlarının tespiti, klimatolojik bilgilerin planlama pratiğine aktarılmasında büyük önem taşımaktadır.

4. Bulgular ve Tartışma

Geleneksel ve modern kent dokusu arasında farklı ölçeklerde yapılan karşılaştırmalı analizler, binlerce yıl önce, bugünün teknolojik gelişmelerinin olmadığı dönemlerde inşa edilmiş olan tarihi kentin, bugünkü kent dokusuna oranla daha fazla iklime

Şekil 4. İki kentten seçilen sokak örneklemeleri.

duyarlı olduğunu göstermektedir. Bu duyarlılığa konut, sokak ve şehir ölçeklerinde bakıldığında, tarihi kentte, her ölçek altında dikkat edilmesi gereken birtakım tasarım ölçütleri ve daha da önemlisi şehrin tamamının oluşumunda genel bir tasarım vizyonunun varlığından bahsetmek mümkündür.

Mardin tarihi kent dokusunu oluşturan konutlar, açık-kapalı mekan dengesinin hakim iklim koşullarına uyum gösterecek şekilde sağlandığı, genellikle avlulu, müstakil ve taş konut tipi sergilemektedir. Kuzey-güney doğrultusunda konumlanan geleneksel konutlar, hem güney cephede güneşten maksimum faydayı sağlayan, hem de kuzey cephenin serinlik ve gölge etkisinden faydalanan iç mekan birimlerini barındırmaktadır. Yeni kentin oluşumunda ise konut sunum biçimi tekil veya küme apartman tiplerinden oluşurken, binaların yöneliminde ortak bir tasarım prensibinin olmadığı gözlemlenmektedir. Bu farklılık, iki konut sunum biçimi arasında iklim koşullarına uyum ve cevap verebilirlik açısından değişkenlikler yaratmaktadır.

Mimari ölçekte yapılan teknik ölçümlerde, iki konut tipi arasında iç mekan ve dış mekan sıcaklıklarında değer farklılıkları tespit edilmiştir. Apartman dairesinde balkon ve iç mekan arasında ortalama 2.97°C sıcaklık farkı gözlemlenirken, geleneksel avlulu konutta avlu ve iç mekan arasındaki sıcaklık değeri ortalama 6.60°C fark etmektedir. İki kent arasındaki rakım farkı (400 m.) göz önüne alındığında ölçüm değerleri arasında yine ortalama 1.7°C fark gözlemlenmektedir.

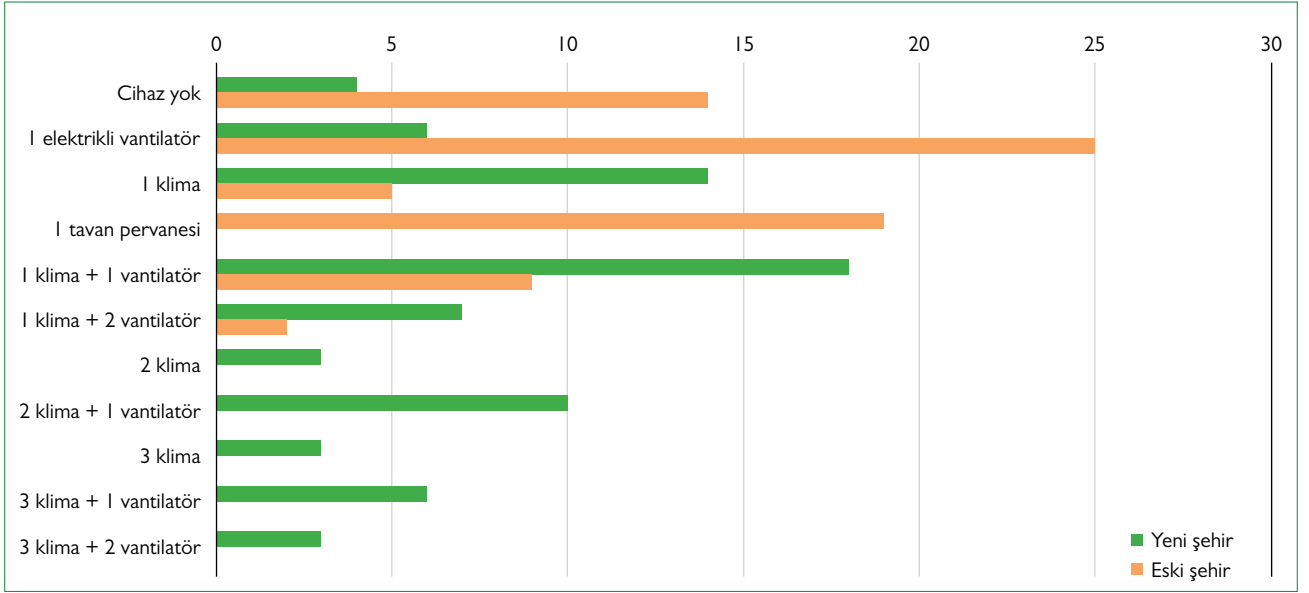
İç ve dış mekan arasındaki sıcaklık değerlerindeki bu değişkenlik, yapı formu ve malzeme bütünlüğü ile açıklanabilir. Geleneksel konut dokusunda kullanılan taş malzeme ve 80 cm ile 110 cm arasında değişkenlik gösteren duvar kalınlığı, dış mekan sıcaklığının iç mekan termal konforu üzerindeki etkisini

önlemektedir. Apartman dairesinde kullanılan 19 cm kalınlığındaki tuğla duvar ise ısı geçirgenlik oranı yüksek olduğundan, iç mekan ısı konforunda daha hızlı değişime neden olmaktadır.

Yapılan derinlemesine görüşmeler, ölçülen sıcaklık farklılıklarının, kullanıcıların günlük yaşam pratiklerini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Yeni şehirde yaşayan katılımcıların %93'u en az bir soğutma cihazına sahipken, bazı hanelerde bu rakamın 5'e kadar çıktığı gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra, yeni şehirde yaşayan katılımcıların %80'i yaz aylarında klimasız yaşamın imkânsız olduğunu vurgulamaktadır. Geleneksel kentte, katılımcıların %33'ü klima kullanırken, termal konfor büyük oranda konutların mimari çözümlemeleri ile sağlanmaktadır. Şekil 5, eski ve yeni kentte soğutma cihazlarının kullanım oranları hakkında daha detaylı bir bilgi sunmaktadır.

Şekil 5'te görüldüğü gibi, geleneksel konutlarda ve apartman dairelerinde, soğutucu cihaz kullanımı açısından iki farklı eğilim söz konusudur. Eski kentte doğal yöntemler, vantilatör ve tavan pervanesi yönünde bir kümelenme gözlemlenirken, yeni kentte klima ağırlıklı ve birden fazla cihaz kullanımı yönünde bir dağılım göze çarpmaktadır.

Derinlemesine görüşmeler, klima kullanımına bağlı elektrik tüketiminin son derece yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Ortalama hane büyüklüğü aynı olan aileler arasında yapılan karşılaştırma, yeni kentte aylık ortalama elektrik tüketiminin eski kent ortalamasının iki katı olduğunu göstermektedir. Yerel halk, klima kullanımının yaratmış olduğu elektrik tüketim yükünün farkında olmakla birlikte, yeni şehirde konut içi ısı konforu sağlamak başka bir çözüm yolu olmadığını belirtmektedir. Ancak, yeni şehirdeki yaygın klima kullanımı, bina cephelerinde konumlanan klima motorlarından (Şekil 6) salınan gazlar ve ısı aracılığıyla kent içi mikro iklim üzerinde de

Şekil 5. Yeni ve eski şehirde soğutma cihazları kullanım dağılımı.

Şekil 6. Yeni şehirde kentsel ısı artımını tetikleyen klima motorları.

şim yaratmaktadır. Bir başka deyişle, konut içi termal konforun sağlanmasında kullanılan cihazlar, kentsel ısı adası oluşumunu tetiklerken, bir yandan da konut içinde soğutma ihtiyacına katkıda bulunarak kısır bir döngü yaratmaktadır.

Teknik ölçümler ve derinlemesine görüşmeler, Mardin ili hakim iklim koşullarına uygun yapılaşma tipinin Türkiye'nin her bölgesinde inşa edilen, basmakalıp (stereotype) apartman blokları olmadığını göstermektedir. Kuşkusuz nüfus, ekonomik kaynaklar ve mülkiyet hakları gibi konulardan ötürü, yeni şehri geleneksel dokudaki avlulu müstakil konutlar ile tasarlamak gerçekçi bir çözüm değildir. Ancak, bu koşullar,

hakim yapılaşma ve basmakalıp apartmanlaşma eğilimini devam ettirme gerekliliğini meşru kılmaz. Çok katlı apartman bloklarının yerine, yine dikeyde büyüme ve hektar başına daha fazla nüfus yoğunluğunu barındırabilecek yeni konut tiplerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tiplere tarihten çıkarılan mimari tasarım kriterlerinin entegre edilmesi, hem hakim iklim koşullarında ısı konforunun sağlanması, hem de iklim değişikliği azaltım politikalarından olan 'daha düşük enerji tüketimi' ve 'daha az karbon salımı' gibi hedeflere sadık kalmayı sağlayacaktır. İçerik analizi sonuçları, geleneksel konut ve apartman dairelerinde yaşayan katılımcıların termal konfor algılarını etkileyen bileşenler arasında farklılıklar olduğunu

ortaya koymaktadır (Tablo 2). Örneğin, bulgular geleneksel konutlarda termal konforun sağlanmasında en etkin tasarım bileşenlerinin avlu, dam ve teras gibi açık mekanlar olduğunu göstermektedir. Yaz aylarında, günlük yaşam büyük oranda açık mekanlarda geçmektedir. Öte yandan apartman dairelerinde sunulan balkonlar, konutların mekânsal olarak ancak %10–%15 gibi bir kısmını oluştururken, fonksiyon ve termal konfor açısından geleneksel kentteki açık mekanların yerini tutmamaktadır. Aşağıdaki alıntı bu yetersizliğe bir örnek oluşturmaktadır:

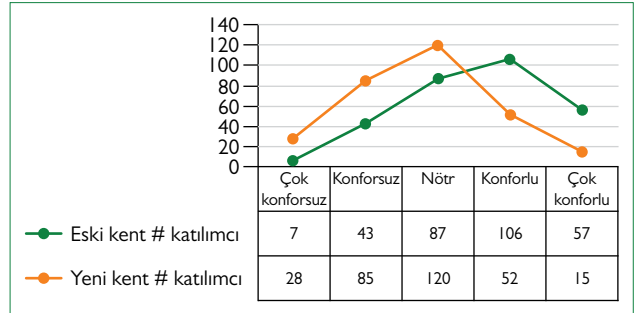
“Tarihi Mardin’de yaşarken çoğu vaktimiz ya avluda geçerdi ya da damda. Geceleri bile açık havada yattığımız olurdu. Burada balkona da çıksan açık hava denemez. Baksana çıkınca zaten karşıdaki apartmanı görüyorsun. Serinlik gelmiyor ki, içerisiyle dışarı aynı gibi. Dip dibe yaptılar bu binaları. Şimdi sorsalar hayatta taşınmazdım buraya. Çocukların okuluna yakın olalım diye mecbur taşındık.” (Yeni kent, 42, Erkek).

Açık mekanları takip eden diğer değişkenler, söylenme sıklığına göre; duvar yapısı, soğutma cihazları, form ve ıslak zeminlere erişim olarak sıralanmaktadır. Duvar yapısı, geleneksel konutlarda olumlu bir değişken olarak algılanırken, apartman dairelerinde olumsuz bir değişken olarak vurgulanmaktadır. Yapılan karşılaştırmalı teknik ölçümler bu algıyı doğrulamaktadır. Benzer şekilde, soğutma cihazlarının söylenme sıklığı arasındaki fark, eski ve yeni konutlarda cihazlara duyulan ihtiyaç dağılım grafiği ile örtüşmektedir. ıslak hacimlere erişimin konfor üzerine etkisindeki farklılığın nedeni ise, geleneksel konutların büyük çoğunluğunda ıslak hacimlerin konut dışında yer alması ve belirli dönemlerde bu alanlara erişimin konforsuz bir deneyim sunması ile ilişkilidir.

Konut sunumlarındaki farklılık, kent örüntüsünün temel bileşenleri olan sokakların oluşumunda da düzen ve doku açısından farklılıklar doğurmaktadır. Mardin’de geleneksel kent, konutların taş duvarlarıyla tanımlanmış, dar ve yaya ağırlıklı bir sokak örüntüsü sunarken, yeni kent apartman dizilerinden oluşan, taşıt odaklı ulaşım teşvik eden sokaklar barındırmaktadır. Yapılı çevrenin kent içi mikro iklim üzerindeki etkisini anlamak için yapılan teknik ölçümler de iki farklı sokak düzeyinin yarattığı kentsel ısı farkını ortaya koymaktadır. İki sokak dokusu arasında ortalama sıcaklık değerlerinde 4°C fark gözlemlenirken, rakım farkı hesaplandığında kalan 2°C’lik farkı, yapı çevrenin yarattığı etki ile açıklamak mümkündür. Yapılan sokak anketleri de ölçülen sıcaklık farklılıklarının algılanan kentsel ısı konforu üzerinde etkisi olduğuna işaret etmektedir. Şekil 7’de görüldüğü üzere, geleneksel kent dokusundan ve yeni şehirden alınan sokak dokusu örneklerinde algılanan ısı konfor değerleri farklılık göstermektedir. Eski sokak dokusundaki katılımcıların %54’ü konforlu hissederken, yeni kentte konforlu hissedenenlerin oranı %22’ye düşmektedir. Benzer şekilde memnuniyetsizlik oranı eski kentte %21 iken, yeni kentte bu oran %38 olarak görülmektedir.

Tablo 2. Termal konfor algısını etkileyen değişkenlerin söylenme sıklığı

İçerik grupları	Alt değişkenler	Eski (%)	Yeni (%)
Açık mekan uzantıları	Avlu	40	36
	Teras		
	Bahçe		
	Balkon		
Duvar yapısı	Kalınlık	14	27
	Malzeme		
	Yalıtım		
Soğutma cihazları	Klima	9	23
	Vantilatör		
	Tavan pervanesi		
Form	Yapı formu	17	11
	Tavan formu		
Islak hacimlere erişim	Mutfak	13	1
	Banyo&tuvalet		
Diğer	Odalar arası bağlantı	7	2
	Odaların çeşitliliği		
Toplam		100	100

Şekil 7. İki sokak dokusunda algılanan ısı konfor seviyeleri.

Katılımcıların kentsel termal konfor algıları büyük oranda güneşe maruz kalma ve gölgelik alanlardan faydalanabilme faktörleri ile doğru orantı göstermektedir. Geleneksel kentte güneşin gün içerisindeki hareketini dikkate alan sokak konumlandırma stratejisi, gün boyu gölgelik alanların oluşmasını sağlarken, yeni kentin sokak örüntüsünde belirli bir yönelim prensibi tespit edilememiştir. Geleneksel kentte doğu-batı eksenli uzanan sokaklar, sabah güneşin doğumundan öğlen saatlerine kadar sokağın bir tarafında, öğleden sonra güneş batıya doğru yöneldiğinde ise, sokağın diğer tarafında gölge yaratacak şekilde konumlanmıştır. Gölgelik alanların varlığı, sıcak ve kuru iklim koşullarına sahip Mardin ilinde, yaz ayları için yürünebilirlik prensibinin en temel belirleyicisidir. Yapılan görüşmeler yeni şehirde, özellikle kadınların, gün batımından önce sokağa çıkmayı tercih etmedikleri, acil ihtiyaç

duyduklarında kısa mesafelerde motorlu taşıtlar ile ulaşım sağladıklarını göstermektedir. Kadınların daha fazla etkileniyor olmasının altında dini inanç gereği giyim koşulları (başörtüsü, pardösü vb.) ve bu giyim ihtiyaçlarının yazlık/termal olanlarına erişim maliyetlerinin yüksek olması yatmaktadır. Halbuki iklim dostu kentlerde yürünebilir sokaklar yaratmak en temel kriterler arasında yer almaktadır. Katılımcılardan gelen aşağıdaki alıntı, konfor probleminin yürüme ile ilişkisini örneklemeaktadır:

“Sıcak havalarda yaşam duruyor bizim için. Markete gitmek için eşimi bekliyorum mesela. İş çıkışı arabayla gidiyoruz. Bir iki parça bile alacak olsam bekliyorum ne yapayım? Aslında o kadar uzak bir mesafe değil ama bu sıcakta onları taşımak imkansız. İnsan normal zor yürüyor, bir de elinde poşetlerle düşün.” (Yeni kent, 35, Kadın).

Konforlu yürüme deneyimi, aynı zamanda eski ve yeni kentin formları ile de yakından ilişkilidir. Eski kentin kompakt formu, bir yandan gölge veren sokak oluşumlarına izin verirken, bir yandan da farklı kentsel kullanımlar arasındaki mesafeleri yürünebilir kılmaktadır. Kompakt form, taşıt bağımlılığını azaltırken, saçaklanan kent formu, kentin farklı parçaları arasındaki ulaşımın motorize taşıtlar aracılığıyla yapılmasına imkan vermektedir. Örneğin, konut – çalışma alanları arasındaki kent içi yolculuklar, eski kentte %30'u yürüyerek, %18'i özel araçla ve %52'si minibüs ile yapılırken; yeni kentte %13'ü yürüyerek, %38'i özel araçla ve %49'u minibüs ile yapılmaktadır. Kent formunun yürüme üzerindeki etkisi aynı zamanda kentsel ulaşım-dan kaynaklı karbon emisyon miktarlarını da etkilemektedir. Kent büyüklüğü, nüfus, arazi kullanımındaki çeşitlilikler göz önünde bulundurulduğunda, kentsel termal konforu sadece formun belirlediği mesafeler konusu üzerinden düşünmemek gerekir. Yeni kentin, eski kente oranla daha geniş bir coğrafyada büyüdüğü aşıkardır. Ancak, daha fazla alana yayılan kent formunda, açık ve yeşil alanlar, bu alanların yapı küteller ile ilişkisi ve kent içerisindeki dengeli dağılımı önem kazanmaktadır.

Konut, sokak, ve kent ölçeklerinde yapılan ölçüm ve görüşmeler, geleneksel kent dokusunun modern kente göre iklim koşullarına daha duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu duyarlılık hem hakim iklim koşullarına uyum gösterme hem de kentsel iklim değişikliği yaratma açısından iki boyut taşımaktadır. Kuşkusuz termal konfor günlük yaşam kalitesi göstergelerinden sadece bir tanesidir ve hiçbir kent salt termal konforu sağlamak için planlanmaz. Bu araştırmanın vurgulamak istediği temel nokta, iklim ile bağlantılı olan termal konfor konusunun planlama disiplinin barındırması gerektiği pek çok alt konu ile ilişkili olmasıdır. Örneğin yürünebilir sokaklar oluşturmak, kent içi nefes alma alanlarını (yeşil alan vb.) arttırmak, güneş, rüzgar, nem gibi klimatolojik değişkenleri planlamanın her ölçeğinde göz önünde bulundurmak, iklim değişikliği açısından büyük önem taşıyan enerji tüketimi konusunda son derece etkin role sahiptir. Örneğin, aşağıdaki alıntı Mardin yeni kentte

sayıları az olan kent içi yeşil alanların termal konfor açısından nasıl bir kaçış mekanı oluşturduğunu örneklemeaktadır:

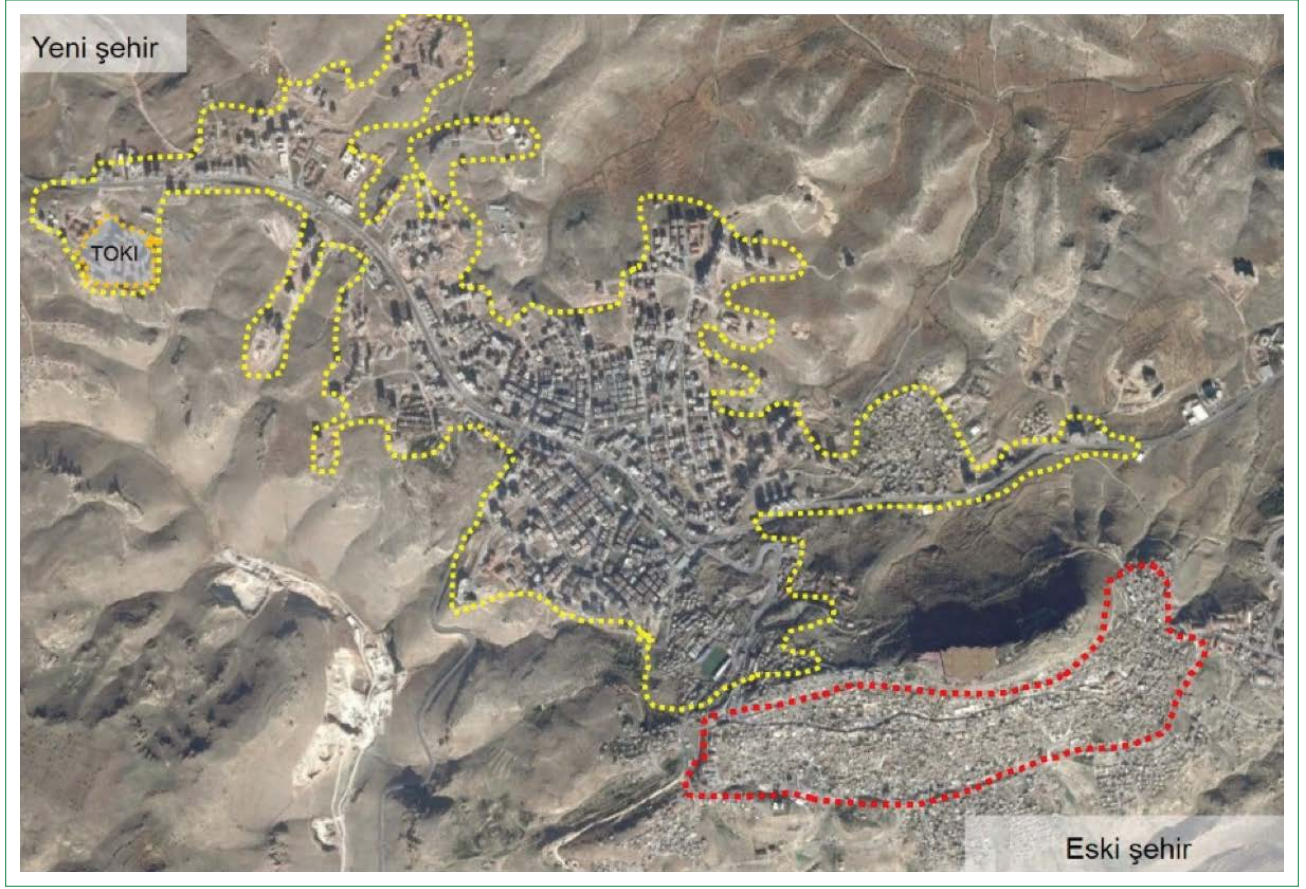
“Akşamları buraya atıyoruz kendimizi. Evlerin içi durulamayacak kadar bunaltıcı oluyor. Bir de çocuklar var. İnsan oturduğu yerde terliyor, çocukları düşün, zaten çok hareketliler. En azından burada parkta oynuyorlar biz de biraz da olsa serinliyoruz. Yalnız akşamları yer kapmak gerekiyor, aileler buraya geliyor. Başka yer yok çünkü yakında.” (Yeni kent, 32, Kadın).

Mekan üretiminde iklime duyarlılık konusu, kentlerin oluşumunda temel yol gösterici belge olarak hazırlanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 Uygulama İmar Planları ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin, konut ve çalışma alanları arasında uzun ulaşım mesafeleri bırakan yanlış arazi kullanım kararları, motorlu taşıt kullanımı ve beraberinde daha fazla karbon salınımını tetikleyen, iklimi yok sayan bir planlama kararını örneklemeaktadır. Kentlerimizin birçoğunda TOKİ tarafından, yerel belediyelerden bağımsız olarak belirlenen konut alanları arazi secim ve tasarım kriterlerinin iklim konusunda duyarlılık göstermediği görülmektedir. Örneğin, Mardin'de kentin kuzey batısında seçilen TOKİ konut alanı (Şekil 8), kent planından bağımsız, dolayısıyla mekânsal bütünlükten uzak, parçacıl bir yer seçim kararını örneklemeaktadır.

Şekil 8'den izlenebildiği gibi, eski şehrin kompakt formuna karşıt, yeni şehirde kent formu tanımlanamayacak şekilde saçaklanmaktadır. Bu saçaklanma, beraberinde birçok kentsel altyapı ve ulaşım sorununu doğurmaktadır. Kent çeperinde parça parça yükselen apartman blokları, termal konfor çözüm arayışlarını bina ölçeğinde ve dışsal soğutma cihazlarına bağlı bırakmaktadır. Bu konutlar, bütünde bir kentsel sisteme bağlanmamaktadır.

Özellikle kentin kuzeyinde yükselen konutlar, parçacı bir planlama anlayışının ürünü olarak, özel mülkiyet üzerinde verilen yapılaşma haklarının uygulamaya geçtiğinde ortaya çıkan mekânları temsil etmektedir. Kent planlamanın, salt mülkiyet hakları üzerinde yapılaşma koşullarının belirlenmesi olarak algılanması sonucunda, sağlıklı ulaşım, yaya yolları ve standartlara uygun yeşil alanlardan yoksun, Şekil 9'da örneklenen mekan tipleri üremektedir. Bu mekanların artan sıcaklıklar ve olası sıcak dalgalarına dirençli olduklarını söylemek oldukça zordur.

Halbuki, plan yapma yetkisine sahip olan belediyeler, hem hakim iklim koşullarına uygun şehirleşme koşullarının belirlenmesi hem de iklim değişikliği konusunda sorumlu oldukları kentin etkisini azaltmaya yönelik çalışmaların başlatılması için yetkiye sahiptir. Burada temel nokta, kentlerimizi tasarlama anlayışının eksikliğidir. Kuşkusuz kentsel mekan üretimi, mülkiyet hakları ile doğrudan ilişkilidir. Ancak bu ilişki, bütüncül bir tasarım anlayışının planlama süreçlerine entegre edilmesi-ne engel değildir. Geleneksel kentte gözlemlenen iklim duyarlı

Şekil 8. Eski kentin derişik formu ve yeni kentte saçaklanma problemi.

Şekil 9. Altyapı ve sosyal donatıları eksik konut alanlarından örnekler.

kentsel tasarım prensiplerinden ders çıkarıp, bu prensipleri yeni yapılaşma alanlarında güncel koşullara yansıtmak mevcut planlama mevzuatında büyük değişiklikler gerektirmeden yapılabilir. Ancak bunun için yerel yönetimlerde farkındalığı art-

tırma, iklim değişikliği, kentleşme ve enerji konularında uzman personel istihdamı ve farklı planlama birimleri arasında işbirliği içerisinde çalışma kültürünü oluşturmak gerekmektedir. Bu işbirliği alt ölçekten üst ölçeğe bütün mekânsal politikaların

oluşumu için önemlidir. Örneğin yapılaşmanın temel bileşenlerinden olan inşaat malzemeleri ve bina tiplerinin iklime duyarlılık açısından yeniden ele alınması için, belediyelerde yer alan Yapı Kontrol Şube Müdürlükleri, İl Şehircilik Müdürlükleri bünyesindeki Yapı Denetim ve Malzeme Müdürlüğü gibi etkin birimler işbirliği içinde çalışabilir. Mevcut yapılaşma eğilimlerinin devamı ve takibinin bir adım ötesine geçerek, yenilikçi ve iklim dostu çözüm arayışları üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Yerel iklim koşullarına uygun olarak üretilecek bu çalışmalar, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü gibi diğer planlama birimleri ile işbirliği içerisinde kentin bir bütün olarak tasarlanmasına katkıda bulunacaktır.

Şehircilikte iklim duyarlılık vizyonunun eyleme dönüşebilmesi için, ülkesel ölçekte sürdürülen uyum politikalarının, yerel ölçekte mekan üretim süreçlerine nasıl yansıtılacağı netleştirilmesi gerekmektedir. Örneğin, araştırma sırasında Mardin ilinde, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan İklim Değişikliği Eylem Planı'nın yerel yönetim nezdinde uygulama ve takibinden sorumlu tek bir kişinin görevli olduğu tespit edilmiştir. Üstelik bu takibin nasıl yapılacağı, ülkesel stratejilerin hangi yöntemlerle yerelde uygulanabileceğine dair herhangi bir resmi izleme kaynağı bulunmamaktadır. Halbuki eyleme yönelik bilginin üretilmesi ve planlama pratiğine yansıtılması, konusunda uzman kişilerden oluşan bir veya birkaç komisyon/alt çalışma gurupları ihtiyacı doğurmaktadır. Zira İklim Değişikliği Eylem Planı şehircilik bağlamında sadece genel bir çerçeve sunmaktadır, belediyelerin bu çerçeveye bağlı kalarak uygulamada ne gibi yöntemler izleneceği yoruma açıktır ve tamamen belediyelerin inisiyatifindedir. Ayrıca İklim Değişikliği Eylem Planı'nın eyleme geçirilmesi konusunda Şehircilik İl Müdürlüğü ve Belediye arasında nasıl bir işbirliği ve çalışma mekanizması olduğu da açık değildir.

5. Son söz

Bu araştırma, içinde yaşadığımız kentlerde fiziksel mekan oluşumunun kentsel termal konforun şekillenmesindeki önemini vurgulayarak, günümüz kentleşme eğilimlerinin hakim iklim koşullarını göz ardı etmesi ve dengesiz kaynak tüketimleriyle iklim değişikliğine katkıda bulunduğunun altını çizmektedir. Kuşkusuz kentlerde termal konforun sağlanması, şehircilik disipliniinde iklim konusunda dikkat edilmesi gereken alanlardan sadece bir tanesidir. Ancak, kentlerin enerji kaynaklarının tüketimindeki rolü göz önüne alındığında, yapı çevrenin oluşum süreçlerinde iklimsel bilginin entegrasyonu büyük önem taşımaktadır.

Mardin örneği, barındırdığı iki kent dokusu ile iklim ve tasarım arasındaki döngüsel ilişkiyi anlamak için bir fırsat sunmaktadır. Araştırma, mimari, sokak ve kent ölçeklerinde iklime duyarlı mekan üretiminde dikkat edilmesi gereken tasarım prensiplerinin altını çizerken, hakim planlama uygulamalarının farklı

ölçeklerdeki nüansları tam olarak barındırmadığını vurgulamaktadır. Araştırma, tarihi kentin sunduğu dar sokaklar, avlulu yapılar gibi iklim çözümlerinin günümüz kentlerde tekrarlanmasının ya da kopyalanmasını savunmak yerine tarihi dokunun ortaya çıkışındaki bütüncül, üst düzey tasarım nosyonuna dikkat çekmektedir. Burada, mimari, sokak ve kent ölçekleri arası harmoni ve bu uyumun nasıl bir bütünlük oluşturduğu önemlidir.

Türkiye'de iklime duyarlı kentlerin oluşmasında en büyük engel, hakim kent planlama anlayışının kentsel araziler üzerinde mülkiyet ve yapılaşma haklarının yeniden düzenlenmesinin ötesine geçilememesidir. Kentsel arazilerin, salt yapılaşmanın gerçekleşeceği zemin olarak algılanması, kontrolsüzce birbirine eklemlenen yapı blokları ve bir araya geldiklerinde sağlıklı bir çevre oluşturmayan, yetersiz açık ve yeşil alanları ile iklim koşullarına cevap veremeyen, kentsel yaşamda enerji tüketimine bağımlılığı destekleyen mekanlar üremektedir. Kuşkusuz bu algının değişmesi kısa vadeli bir hedef değildir. Bu değişimin, kent planlamasında karar verme mekanizmalarında söz sahibi olan liderlerde olması gerektiği gibi, sadece kendi parseli üstünde yapılaşma haklarını arttırmaya odaklanmış olan bireyler düzeyinde de gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu da ancak, iklim eylemine kolektif yöntemlerle geçmekle başarılabilir. Yerel iklim eyleminde, halkın ve tüm aktör gruplarının planlamaya katılımı, karşılıklı öğrenme ve diyalog mekanizmaları doğuracaktır. İklim meselesi, bir meslek grubu ya da kurumsal otoritenin (müdürlük, başkanlık vb.) çalıştığı yan bir konu (tercih meselesi) olarak algılanmaktan çıkarılıp, kentsel mekan üretimini yatay eksende kesen tüm planlama ölçeklerinde ilgili aktör grupları ile birlikte ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- Bourbia, F. & Boucheriba, F. (2010). Impact of street design on urban microclimate for semi arid climate (Constantine). *Renewable Energy*, 35(2), 343-347.
- Cofaigh, E., Olley, J., & Lewis, O. (1998). *The Climatic Dwelling: An introduction to climate-responsive residential architecture*. London: James & James Ltd.
- Deb, C. & Ramachandraiah, A. (2011). A simple technique to classify urban locations with respect to human thermal comfort: Proposing HXG scale. *Building and Environment*, 46, 1321-1328.
- Energy Design Resources. (2010). *Design brief: design for your climate*, Architectural Energy Corporation, Boulder, CO.
- Erell, E., Pearlmuter, D. & Williamson, T. (2010). *Urban Microclimate: Designing the Spaces between Buildings*. London: Earthscan Publishing.
- Gao, Y., Yao, R., Li, B., Türkbeyler, E., Luo, Q. & Short, A. (2012). Field studies on the effect of built forms on urban wind environments. *Renewable Energy*, 46, 148-154.
- Golany, G. S. (1996). Urban design morphology and thermal performance. *Atmospheric Environment*, 30(3), 455-465.
- Goulding, J., Lewis, O. & Steemers, T. C. (1993). *Energy Conscious Design*. London: B. T. Batsford Ltd.
- Gut, P. & Ackerknecht, D. (1993). *Climate Responsive Building: Appropriate Building*
- Construction in Tropical and Subtropical Regions. Retrieved from. <http://collections.infocollections.org/ukedu/en/d/Jsk02ce/3.3.html>
- Hyde, R. (2000) *Climate Responsive Design*, London: Taylor & Francis Group.
- IPCC (2007). *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, Eds., Cambridge University Press, Cambridge, UK, 976 pp.
- Jeanjean, A., Olives, R. ve Py, X. (2013). Selection criteria of thermal mass materials for low-energy building construction applied to conventional and alternative materials. *Energy and Buildings*, 63, 36-48.
- Ochoa, C. E. & Capeluto, I. G. (2008). Strategic decision-making for intelligent buildings: Comparative impact of passive design strategies and active features in a hot climate. *Building and Environment*, 43(11), 1829-1839.
- Oke, T. R. (1987). *Boundary layer climates*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krüger, E. L., Minella, F. O. & Rasia, F. (2011) Impact of urban geometry on outdoor thermal comfort and air quality from field measurements in Curitiba, Brazil. *Building and Environment*, 46, 621-634.
- Sarte, S. B. (2010). *Sustainable Infrastructure: The Guide to Green Engineering and Design*. USA: John Wiley & Sons.
- Shashua-Bar, L., Tsiros, X. I., Hoffman, M. (2012). Passive cooling design options to ameliorate thermal comfort in urban streets of a Mediterranean climate (Athens) under hot summer conditions, *Building and Environment*, 57, 110-119.
- Şahin, Ü. (2019) Sıcak Dalgaları: İklim Değişikliğiyle Artan Tehdit ve Sıcak-Sağlık Eylem Planları, Politika Notu, İstanbul Politikalar Merkezi.
- UCCRN (2018) *Second Assessment Report of the Urban Climate Change Research Network*, (eds.) Rosenzweig C., W. Solecki, P. Romero-Lankao, S. Mehrotra, S. Dhakal, T. Bowman, and S. Ali Ibrahim. Columbia University. New York.
- Watson, I. & Johnson, G. (1987). Graphical estimation of sky view-factors in urban environments, *Journal of Climatology*, 7, 193-197.
- Yao, R., Luo, Q. & Gao, Y. (2012). *Simulations of urban microclimates*, CIBSE ASHRAE Technical Symposium, Imperial College, London.
- Yasin, T., Blocken, B., Maiheu, B. ve van Heijst, G. (2020) More Than a Green Space: How Much Energy Can an Urban Park Save? *Proceedings Book*, International Conference on Production of Climate Responsive Urban Built Environments, Istanbul Policy Center
- Zhou, B., Rybski, D., & Kropp, J. P. (2017). The role of city size and urban form in the surface urban heat island. *Scientific reports*, 7(1), 1-9.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

İstanbul Anadolu Yakası D-100 Karayolu Üzerindeki Alışveriş Merkezlerinin Trafiğe Etkisi

*The Impact of Shopping Centers on Istanbul Anatolian Side D-100 Highway on Traffic*Gülay Kayadibi,¹ Esin Özlem Aktuğlu Aktan²¹İstanbul Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü, İstanbul²Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Dünya'da ve Türkiye'de alışveriş merkezlerinin toplam cirosunun sürekli artması ve sahip oldukları işlevlerin çeşitlenmesi ile farklı yapıda ve büyüklükte alışveriş merkezleri ortaya çıkmaktadır. Bu alışveriş merkezleri, genellikle genişleme potansiyeli, ulaşılabilirliği ve çekim gücü yüksek olan karayolu kenarlarında ve kavşak noktalarında yer seçmektedir. Ancak alışveriş merkezleri, geniş otopark imkanları ile taşıt odaklı tasarlanan kullanımlardır. Bu nedenle alışveriş merkezleri, kentin ana ulaşım akslarında trafiği olumsuz etkileyen kullanımlara dönüşmektedir. Bu bağlamda araştırma, "alışveriş merkezleri, ana ulaşım güzergahlarındaki trafik yoğunluğunu arttırmaktadır" hipotezi üzerine oluşturulmuştur. Bu çalışmanın amacı, ana ulaşım koridoru üzerindeki alışveriş merkezlerinin güzergâha olan etkisini ortaya koymaktır. Bunu yaparken "İBB Yol Gösteren" uygulaması ile alışveriş merkezleri çevresindeki trafik yoğunluğu gözlemlenmiştir. Alışveriş merkezlerinin konumu, türü ve perakende yapısı ile trafik yoğunluğu arasındaki ilişkiyi irdelemek amacıyla matris hazırlanmıştır. "Manuel trafik sayımı" ile alışveriş merkezlerinin ürettiği trafik akımı hesaplanmış, bölgesel ve karma kullanımlı alışveriş merkezlerinin güzergâha etkisi tartışılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgular ise D-100 Karayolu'ndan gelen trafik akımının ortalama %20'si, alışveriş merkezlerinden dolayı oluşmaktadır. Ayrıca alışveriş merkezinin yer seçimine yönelik kriterler ile kent içerisindeki alışveriş merkezlerinin ulaşımına ve erişilebilirliğine (yaya geçitlerinin düzenlenmesi, otopark kullanımının kısıtlanması gibi) ilişkin öneriler getirilmiştir.

Anahtar sözcükler: D-100 karayolu; İstanbul; trafik yoğunluğu; trafik akımı.

ABSTRACT

Shopping centers of different sizes and structures are emerging with the diversification of their functions and increasing turnover from shopping centers in the world and in Turkey. These shopping malls generally choose places on the highway sides or inter-sections which expansion potential, accessibility and power of attraction are high. However, Shopping malls are vehicle-oriented designed uses with large parking facilities. Therefore, shopping malls turn into uses that negatively affect traffic on the city's main transportation axes. In this context, the research was built on the hypothesis that "shopping malls increase the traffic density on the main transportation routes". The aim of this study is to determine the effect of shopping centers on the main transportation corridor on this route. While doing this, the traffic density around the shopping centers has been observed with the "İBB Guiding" application. The matrix was prepared to examine the relationship between the location, type and retail structure of shopping centers and traffic density. With the "manual traffic count", the traffic flow generated by shopping centers was calculated, and the effects of regional and mixed-use shopping centers on the route were discussed. The findings obtained from this study, average 20% of the traffic flow from the D-100 Highway was formed due to the shopping center. In addition, the criteria for the location selection of the shopping center and suggestions regarding the transportation and accessibility of the shopping centers in the city (arrangement of pedestrian crossings, restriction of the use of parking lots) were brought..

Keywords: D-100 highway; İstanbul; traffic density; traffic flow.

Geliş tarihi: 14.01.2020 Kabul tarihi: 04.11.2020

Online yayımlanma tarihi: 16.02.2021

İletişim: Gülay Kayadibi

e-posta: kayadibigulay@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

Trafik yoğunluğu, büyük kentlerin çözülmesi gereken en önemli sorunlardan biridir. Ancak otomobil sahipliğini teşvik eden durumlarla birlikte otomobil kullanımına neden olan etkenlerin doğru tanımlanması gerekmektedir. Bu etkenlerden en önemlisi, arazi kullanım ile ulaşım planlamasındaki entegrasyonun sağlanamaması sonucu kentlerin siyasi ve politik kararların etkisinde plansız ve kontrolsüz gelişmesidir. Bu nedenle alışveriş merkezi, hastane, ofis, rezidans gibi geniş otopark alanlarına sahip yapılaşmalar, kentin ana ulaşım güzergahlarında ve kavşak noktalarında yer seçmektedir. Ancak bölgedeki araç ve yaya trafiğinin artması ile taşıt yollarının hizmet seviyesi düşmekte ve trafik tıkanıklığı artmaktadır.

Günümüzde yer seçim kriterleri göz ardı edilen ve kontrolsüz bir şekilde gelişen yapılaşmalardan biri de alışveriş merkezleridir. Son yıllarda alışveriş merkezleri, ulusal ve uluslararası gayrimenkul şirketleri için en yüksek kârlılığa sahip yatırımlardan biridir. Ancak alışveriş merkezleri, tüketicinin farklı amaçlarla ziyaret ettiği ve yeme-içme, alışveriş gibi günlük ihtiyaçlarını karşıladığı “yardımcı alışveriş” konumlarıdır (Nelson, 1958: 45-49). Bu nedenle ticaret merkezleri büyüdükçe hız seviyesi yüksek olan ulaşım bağlantıları üzerinde yer seçmesi gerekmektedir (Ersoy, 2015). Özellikle 100.000’den fazla kişiye hizmet veren bölgesel alışveriş merkezleri, kentin dışında ve otoyol, çevre yolu gibi hız seviyesi yüksek ana ulaşım arterleri üzerinde konumlanması gerekmektedir (Tablo 1). Bu tür alışveriş merkezleri, genellikle 40.000 m²’den fazla kiralanabilir alana¹ ve ikiden fazla çapa mağazasına² sahiptir (Kramer, 2008).

Muğan’a (2015) göre alışveriş merkezleri; “tüketim kültürünün geçirdiği dönüşümün mekâna yansımış hali”dir. Bu nedenle farklı toplumsal gruplar tarafından erişilebilir ve kullanılabilir yaşam alanlarına dönüştürülmesi gerekmektedir (Muğan, 2015: 45). Bu nedenle Ünlükara’ya göre, Alışveriş Merkezleri ve Perakendeciler Derneği’nin “taşıt yolu hiyerarşisi”, “trafik akımı” ve “yaya trafiği”ne yönelik standartlar oluşturmalıdır. Özellikle alışveriş merkezi çevresindeki taşıt yollarının sayısı, türü ve genişliği ile birlikte bu yolların trafik kapasitesine, sirkülasyon kurgusuna, trafik öğeleri ve kavşak noktaları ile ilişkisine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır (Ünlükara, 2017: 6). Örneğin,

bir araştırma ile alışveriş merkezlerinin oluşturduğu yolculuk çekim oranlarını tahmin etmek amacıyla merkezlerin fiziksel özellikleri (taban alanı, park yeri, mağaza sayısı, giriş sayısı, çalışan sayısı) ile yolculuk çekim oranı ilişkilendirilmiştir. Bu yolculuk çekim oranı, hafta içi ve hafta sonu en yoğun saatlerde (her 15 dakikalık zaman diliminde) alışveriş merkezine giren kişi ve araç sayısı ile tespit edilmiştir (Javed ve diğerleri, 2020).

Başka bir araştırma ile alışveriş merkezinin ürettiği trafik hacmi tahmin etmek için bir model geliştirilmiştir. Bu modelde, alışveriş merkezlerinin türü ve yapısı ile birlikte müşterilerinin cinsiyet dağılımı, sosyal-demografik yapısı (öğrenci, çalışan gibi), seyahatin başlangıç noktası, seyahat süresi ve mesafesi, ulaşım tercihleri değerlendirilmiştir (Szczuraszek & Karwasz, 2018). Alışveriş merkezlerinin ulaşım talebine etkisini araştıran bir çalışmada, sadece motorlu taşıtlarla yapılan yolculuklar ile alışveriş merkezlerine gelen ya da gelebilecek trafik hacmi tahmin edilmiştir (Haldenbilen, Ceylan & Menekşe, 2014).

Diğer araştırmalardan farklı olarak bu çalışma, “alışveriş merkezleri, ana ulaşım güzergahlarındaki trafik yoğunluğunu artırmaktadır” hipotezi üzerine oluşturulmuştur. Araştırma hipotezi, günümüzde sıklıkla bahsedilen bir sorunu ispatlamak üzerine kurgulanmıştır. Bu nedenle yapılan çalışma, “güncel problemlere yönelik çözüm yollarını irdeleyen” uygulama araştırma türüdür (Kaptan, 1998: 48). Araştırma konusu ve hipotezi çerçevesinde “trafik yoğunluğu” ile “alışveriş merkezlerinin konumu, türü, perakende yapısı” arasındaki ilişki irdelenmiştir. Nitel değişkenler üzerinden yapılan incelemeleri, sayısal olarak ifade etmek için “trafik akımı oranı” hesaplanmıştır.

Bu araştırmanın literatüre en önemli katkısı, alışveriş merkezlerinin ana ulaşım güzergahlarındaki trafik yoğunluğuna ve trafik akımına etkisini ortaya koyarak alışveriş merkezlerinin planlamasına ve yönetimine ilişkin öneriler getirilmiştir.

2. Yöntem ve Veriler

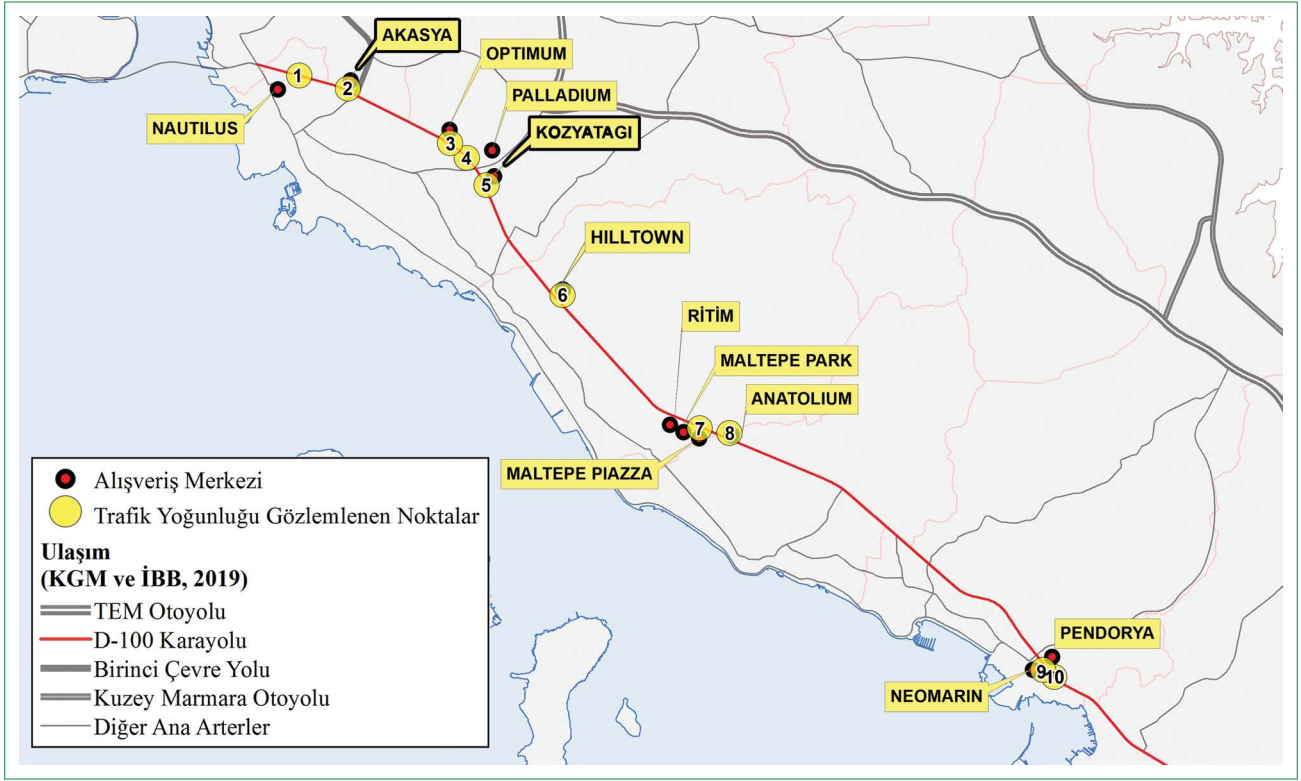
Trafik yoğunluğu, trafik akış kalitesinin önemli bir ölçüsüdür. Karayolu Kapasite El Kitabı’na göre herhangi bir karayolu şeridindeki araç sayısı, genellikle kilometre başına araç veya şerit başına araç olarak ifade edilir (National Research Coun-

Tablo 1. Alışveriş merkezlerinin hizmet ettiği nüfus

Tür (Coleman, 2007)	Hizmet edilen nüfus	Tür (Ersoy, 2015)	Hizmet edilen nüfus
Bölgesel	100,000’den fazla	Büyük kent merkezleri	300,000’den fazla
Semt/ilçe	40,000’den fazla	Orta büyüklükteki kent merkezleri	100.000–300.000
Mahalle	10.0000’den fazla	Küçük kent merkezleri	10.000–100.000

¹ Kiralanabilir alan; bir perakende birimin, ürünlerini ya da hizmetlerini satması ve sergilemesi için kullandığı alanın (iç taban alanı) ölçüsüdür (ICSC, 2015).

² Çapa (anchor) mağazalar, bir alışveriş merkezi içinde ya da yanında yer alan büyük mağazalardır. Alkaş’a (2019) göre çapa (anchor) mağazalar, 1000 m² üzerindedir. Genellikle ziyaretçi sayısını arttıran bir ya da daha fazla çok katlı mağazalar (department store) ile özel ürün satışı yapan mağazalardır (Konishi & Sandfort, 2002: 1).

Şekil 1. Araştırma alanı.

cil, 2000). İBB Yol Gösteren Uygulaması ile belirli bir yoldaki trafik yoğunluğu,³ “serbest”, “açık”, “akıcı”, “yoğun” ve “çok yoğun” olarak temsil edilmektedir (Dilek ve diğerleri, 2020).

Trafiğin türetilmiş değişkenlerinden biri olan akım oranı, “belirli bir yol kesiminden veya noktasından bir saatten daha kısa süre içinde (genellikle 10, 15 ve 30 dakika) geçen taşıt sayısının saatlik” olarak ifadesidir (Karayolları Genel Müdürlüğü, 2005:12). Bu çalışmada alışveriş merkezleri çevresinde araç ve yaya trafiğine ilişkin sorunların gözlemlenmesine olanak tanıyan “manuel trafik sayımı” tercih edilmiştir. Sayım yapılması gereken birden fazla taşıt yolu olması nedeniyle süre olarak 10 dakika belirlenmiştir.

Trafik yoğunluğu analizinde araştırma evreni, İstanbul Anadolu Yakası D-100 karayolu ile doğrudan bağlantılı alışveriş merkezleri ile sınırlandırılmıştır. Bu bölgenin seçilme sebebi; alt ve üst ölçek plan kararları ile D-100 Karayolu’nun ulaşım sistemindeki yerinin değişmesi, taşıt ve yaya trafiğini arttıran ulaşım güzergahlarının (Avrasya tüneli, metrobüs gibi) ve yapılaşmaların (ofis, hastane, rezidans gibi) yer alması, son yıllarda farklı tür ve büyüklükte alışveriş merkezlerinin açılması, D-100 Karayolu ile doğrudan bağlantılı alışveriş merkezlerinin olmasıdır. Trafik akım analizi için Akasya Acıbadem ve Kozya-

Tablo 2. İstanbul’da alışveriş merkezlerinin metro ve metrobüs ile ilişkisi

Metro/metrobüs yürüme mesafesi (süresi)	AVM sayısı	Oran
400 metre (5 dak.)	49	32
800 m (10 dak.)	9	6
1000m (12 dak.)	14	9
1600m (20 dak.)	21	14
1600m’den fazla (20 dak. fazla)	62	40
Toplam	155	100

tağı (İçerenköy) Carrefour alışveriş merkezlerinin seçilme sebebi; konumu (hem köprü çıkışında hem de kavşak noktasında yer alması), farklı dönemlerde inşa edilmesi ve farklı fiziksel özelliklere (arsa büyüklüğü, otopark yapısı gibi) sahip olması nedeniyle karşılaştırılmıştır.

İBB Yol Gösteren uygulaması ile trafik yoğunluğu gözlemlenen noktalar⁴ (Şekil 1) ve zirve saat aralığı⁵ belirlenmiştir. Alışveriş merkezlerinin açılış saati (10.00) baz alınarak iki saatlik aralıklar ile homojen bir trafik yoğunluğunun olduğu görülmüştür. Bir hafta boyunca belirlenen gözlem noktaları, İBB Yol Gösteren uygulaması ile gözlemlenmiştir. Belirlenen zaman dilim-

³ Bu ifadeler; yol segmenti için hesaplanan trafik hızı ile segmentin Hizmet Seviyesi göz önünde bulundurularak belirlenmektedir (Dilek ve diğerleri, 2020).

⁴ Alışveriş merkezlerinin D-100 Karayolu ile bağlantılı kurduğu güzergahlardır.

⁵ İstanbul ili genel trafik yoğunluğu analizine göre, hafta içi 18.00–20.00 ile hafta sonu 15.00–17.00 arasında trafik yoğunluğunun yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3. Trafik yoğunluğu analizi

Gözlem yapılan nokta - AVM adı	Tür	Konum (çevre yollarına yakınlık)	Perakende yapısı (5.000 m ² den büyük ticari birimler)	Hafta içi (gün ve saat)							Hafta sonu (gün ve saat)						
				Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar							
1	Tepe Nautilus	Bölgesel	I. çevreyolu	CarrefourSA													
2	Akasya	Süper bölgesel ve Karma kullanımlı	I. ve II. çevreyolu I. ve II. çevreyolu	Vakko, Starbucks, Kidzania, Akasya Kültür Sanat Merkezi													
3	Optimum Outlet	Özel/outlet	II. çevreyolu	Media Markt, Koçtaş													
4	Palladium	Bölgesel ve karma Kullanımlı	I. ve II. çevreyolu	Yok													
5	Kozyatağı Carrefour	Bölgesel Bölgesel	II. çevreyolu	Boyner, Carrefoursa, Bauhaus, Mudocity													
6	Hilltown	Semt	II. çevreyolu	Yok													
7	Ritim İstanbul	Semt	II. çevreyolu	Köfeci Yusuf ile Decathlon													
	Maltepe Park	Bölgesel ve karma	II. çevreyolu	CarrefourSA													
	Maltepe Piazza	Bölgesel ve karma	II. çevreyolu	Yok.													
8	Anatolium Marmara	Kullanımlı	II. çevreyolu	İKEA, Agora													
9	Neomarin	Semt	II. çevreyolu	CarrefourSA													
10	Pendorya	Semt		Köfeci Yusuf, Eskidji Bazaar ve Media Markt													

■ Çok yoğun ■ Yoğun ■ Akıcı ■ Seyrek

Şekil 2. Akasya Acıbadem alışveriş merkezi.

leri çerçevesinde trafik yoğunluk şeması oluşturulmuştur. Bu zaman dilimi içerisinde trafik yoğunluğu, bazı gözlem noktalarında değişkenlik gösterdiği görülmüş ve homojen olan trafik yoğunluğu kabul edilmiştir. Bu nedenle Akasya Acıbadem ve Kozyatağı Carrefour (Şekil 1) alışveriş merkezleri çevresinde trafik akım analizi yapılarak sayısal bir veri elde edilmiştir.

3. Bulgular

İstanbul'da ulusal ve uluslararası ulaşım yatırımların (E-5, TEM, Marmaray, metro hatları) etkisi ile kent gelişmiş ve arsa değerleri artmıştır. Arsa değerlerinin artması ile yasal kullanımlar (konut, ticaret, sanayi gibi) değişmiştir. Bu değişimin en belirgin örneği, D-100 Karayolu ve çevresinde yaşanmıştır. Bu aks çevresinde hastane, ofis, alışveriş merkezi gibi çekim gücü yüksek kullanımlar ortaya çıkmıştır. Bu kullanımlarla birlikte D-100 Karayolu'nun yol yapısı ve niteliği değişmiştir.

D-100 Karayolu; kentin kısmi erişim kontrollü karayoludur. Aynı zamanda metrobüs, otobüs, metro gibi toplu taşıma ile entegre olan kent içi ulaşım aksıdır. Son yıllarda İstanbul'daki alışveriş merkezlerinin büyük bir kısmının, D-100 karayolu ile TEM otoyolu çevresinde yer seçmektedir. Ayrıca İstanbul'daki alışveriş merkezlerinin %32'si metro ya da metro-

büs duraklarına, 5 dakikalık mesafede (yaklaşık 400 m) yer almaktadır (Tablo 2). Alışveriş merkezlerinin %60'ı, metro ve metrobüs duraklarına yaklaşık 20 dakikalık yürüme mesafesinde yer almaktadır. İstanbul'daki yaya geçitleri, trafik durumu ve kaldırımlar nedeniyle bu sürelerin daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Son yıllarda Anadolu Yakası D-100 Karayolu çevresinde geleneksel ve özel amaçla tasarlanan bölgesel ve karma kullanımlı alışveriş merkezleri⁶ yer seçmektedir. Bu merkezler, sahip olduğu özelliklerinin yanı sıra yeme-içme, eğlence, dinlenme gibi işlevleri ile çekim gücü yüksek kullanımlardır. Özellikle birinci ve ikinci çevre yolu arasında kalan Akasya, Palladium, Kozyatağı Carrefour ve Optimum alışveriş merkezlerinin D-100 Karayolu üzerindeki trafik yoğunluğuna etkisi, diğer alışveriş merkezlerine göre daha yüksektir. Bu alışveriş merkezlerinin konut ve çalışma alanlarına yakın olması, toplu taşıma duraklarına ve kent merkezlerine (Kadıköy, Beşiktaş gibi) yakın olması ve perakende yapısı nedeniyle özel araçları ile ziyaret eden müşteri sayısı fazladır. Özellikle kente ve kentin bir bölümüne hitap eden işlevlere (Kidzania gibi) ve ticari birimlere (Bauhaus gibi) sahip Optimum, Kozyatağı Carrefour ve Akasya Acıbadem alışveriş merkezlerinin D-100 Karayolu'ndaki trafik

⁶ Palladium ve Akasya Acıbadem alışveriş merkezlerinin gayrimenkul türü ve yapısı göz önüne alındığında, bu yapılar da yaşayanların otomobil sahipliği yüksektir. Örneğin; 35.000 metrekareden oluşan karma kullanımlı bir alışveriş merkezi, yaklaşık 120 daire ve 40000 metrekare ofis alanı sahip olduğunu düşünelim. Otopark Yönetmeliği'ne göre; alışveriş merkezi için 1000, konutlar için 120, ofis alanı için 1000 adet otopark yeri olmak üzere 2120 adet otopark yeri bulundurulması gerekmektedir.

Tablo 4. Akasya Acıbadem alışveriş merkezi - trafik akım oranı (taşıt sayısı)

Sayım yapılan zaman dilimi	Şubat ayı (18.02.2019–24.02.2019)						
	Hafta içi (18.00–20.00)					Hafta sonu (15.00–17.00)	
	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar
Sayım noktası							
1	1590	1332	1248	1260	1338	1440	1500
2	252	168	186	258	300	264	336
3	498	426	402	306	390	660	720
4	180	168	264	240	258	240	300
5	342	282	162	96	162	462	462
6	42	30	24	48	66	72	66
7	12	12	12	12	12	6	6
8	18	18	18	24	24	24	24
9	18	18	18	18	18	24	24
Oran (%)							
Sayım noktası (5)/(1)	22	21	13	8	12	32	31

yoğunluğuna etkisi, diğer alışveriş merkezlerine göre daha fazladır (Tablo 3). Bu nedenle Optimum ve Akasya Acıbadem alışveriş merkezlerinde otopark kullanımına ilişkin düzenlemeler getirilmiş ve Kozyatağı Carrefour'una ait arsa içerisinde katlı otopark inşaatı başlamıştır.

Maltepe Park, Ritim İstanbul, Anatolium Marmara, Neomarin ve Pendorya alışveriş merkezleri, sahip olduğu perakende yapısı (E- Bebek, Köfteci Yusuf gibi) nedeniyle çekim gücü yüksek alışveriş merkezleridir. Yarı açık yarı kapalı dolaşım alanları ile Hilltown ve Maltepe Piazza, hafta içi ve sonu yoğun kullanılan merkezlerdir. Ancak bu alışveriş merkezlerinin konumu nedeniyle D-100 Karayolu'ndaki trafik yoğunluğuna etkisi görece düşük kalmaktadır.

Akasya Acıbadem alışveriş merkezi ve çevresindeki yaya alanları, taşıt yolları çevresindeki kaldırımlar ve yaya geçitleri ile kısıtlı kalmaktadır. Bu kaldırımlar, özellikle toplu taşıma sistemi ile gelen ziyaretçilere hizmet etmektedir. Metro ve metrobüs ile gelen ziyaretçiler, 1 nolu taşıt yolu (Şekil 2) üzerindeki yaya geçidi ile üst geçidi kullanmaktadır. Aynı zamanda bu yol üzerinde, kısa süreli araç park edilmektedir. Bu durum, bu yoldaki araç sayısının artmasına ve D-100 Karayolu ile bağlantılı yan yolun üzerinde trafiğin durmasına neden olmaktadır. 18/02/2019 ve 24/02/2019 tarihleri arasında alışveriş merkezi çevresinde yapılan trafik sayımına göre, hafta içi D-100 Karayolu'ndan gelen trafik akımının ortalama %20'si ile hafta sonu ortalama %30'u, alışveriş merkezinden dolayı oluşmaktadır (Tablo 4).

Kozyatağı Carrefour Alışveriş Merkezi'nde (Şekil 3) 1 nolu yolun yapısı ve trafik ışıklarının olması, trafik yoğunluğunu arttıran en önemli faktördür. Aynı zamanda bu yol üzerindeki (1) yaya geçidi ile 2 numaralı taşıt yolundaki kaldırım arasında yoğun yaya⁷ hareketi bulunmaktadır. 18/02/2019 ve 24/02/2019 tarihleri arasında yapılan trafik sayımına göre D-100 Karayoluna dönen toplam araç sayısı (5), diğer yollara göre fazladır. Ataşehir ve D-100 Karayolu yönünden dönen toplam araç sayısının %45'ten fazlası, alışveriş merkezine giriş yapmaktadır (Tablo 5).

4. Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda alışveriş merkezleri, hizmet alanını arttırmak için konut, kültürel tesisler, ofis ve restoran gibi kullanımlar ile entegre edilmektedir. Çünkü karma kullanımlı alışveriş merkezleri, sürekli gelişen ve değişen kentlerin arazi ve ulaşım planlamasında bir esnek planlama aracı olarak görülmektedir (Urban Hub, 2018). Batı Avustralya'da büyük alışveriş merkezleri ile entegre edilen başarılı transit merkezleri bulunmaktadır. bölgesel alışveriş merkezlerinin büyüklüğü ve tasarımına bağlı olarak otopark paylaşımı, park et-devam et rotaları, bisiklet park yerleri oluşturularak kentlerin otopark ihtiyacını destekleyen alanlara dönüştürülmektedir.

Benzer şekilde İstanbul'daki alışveriş merkezlerinin %50'den fazlası, erişim hızı yüksek olan D-100 karayolu ile TEM otoyolu çevresinde ve erişim hızı yüksek olan metro ve metrobüs duraklarının yürüme mesafesinde yer almaktadır. Özellikle minibüs, dolmuş, özel taksi, servis araçları ile ulaşılabilirliği

⁷ 2 numaralı taşıt yolundaki kaldırım, yaklaşık 1–1.5 metre genişliğindedir. Yapılan bir sayımda 5 dakika içerisinde 60 kişi, AVM'ye giriş-çıkış yapmaktadır. Zirve saatlerde bu sayı artmaktadır.

Şekil 3. Kozyatağı Carrefour alışveriş merkezi.

Tablo 5. Kozyatağı Carrefour alışveriş merkezi - trafik akım oranı (taşıt sayısı)

Sayım yapılan zaman dilimi	Şubat ayı (18.02.2019–24.02.2019)						
	Hafta içi (18.00–20.00)					Hafta sonu (15.00–17.00)	
	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar
Sayım noktası							
1	510	480	582	486	582	738	756
2	240	258	270	300	270	462	420
3	144	120	258	138	126	90	210
4	318	330	378	276	378	390	402
5	1068	1002	1080	210	1080	1062	1074
Oran (%)							
Sayım noktası (3)/(5)	13	12	24	66	12	8	20
Sayım noktası (2)/(1)	47	54	46	62	46	63	56

arttırılmaktadır. Ancak alışveriş merkezlerine ait arsanın yapısı, yapılaşma koşulları, yaya geçitleriyle ilişkisi ile birlikte arsa çevresindeki taşıt yollarının niteliği nedeniyle araç trafiği artmakta ve yaya trafiği zorlaşmaktadır. Özellikle birinci ve ikinci çevre yolu arasında yer alan Akasya, Palladium, Kozyatağı Carrefour ve Optimum alışveriş merkezleri ve çevresindeki trafik yoğunluğu, diğer alışveriş merkezlerine göre yüksektir. Kozyatağı Carrefour ve Akasya Acıbadem çevresinde yapılan trafik sayımları ile D-100 Karayolu'ndan ayrılan trafik akımının %20'sini, alışveriş merkezlerinin oluşturduğu tespit edilmiştir. Akasya Acıbadem ve Kozyatağı Carrefour alışveriş merkezleri ve çevresinde yapılan alan çalışması ile bu alışveriş merkezlerinin arsa alanı ve sahip olduğu diğer işlevler nedeniyle “geçiş bölgesi” haline geldiği gözlemlenmiştir. Ayrıca metro, metrobüs gibi hızlı toplu taşıma güzergahları olması nedeniyle

“otopark alanına” dönüşmüştür. Bu nedenle İstanbul'daki yerel yönetimin, kentin ana ulaşım aksları üzerinde yer alan alışveriş merkezlerinin trafik yoğunluğuna etkisini azaltmak amacıyla gerekli önlemleri alması ve planlama ilkeleri oluşturması gerekmektedir. Öncelikle mevcut alışveriş merkezlerini ziyaret eden, çalışan ve yaşayan nüfusun otopark kullanımına ilişkin detaylı analizler yapılmalı ve yasal düzenlemeler geliştirilmelidir. Otopark ücretleri arttırılarak toplu taşımaya yönlendirilmelidir. Aynı zamanda İstanbul'daki alışveriş merkezlerinin otopark kapasiteleri (alışveriş dışındaki kullanımları da gözetilerek) standartlarla karşılaştırılmalı ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Alışveriş merkezlerinde “bisiklet park yerleri” oluşturulmalı, yasal düzenlemeler ile otopark paylaşımına yönelik standartlar tanımlanmalıdır. Anadolu D-100 Karayolu üzerinde, küçük değişiklikler (şerit azaltarak bisiklet yolu

yapılması, otobüs güzergahlarının hafif raylı sistemlere dönüşmesi gibi) yapılarak trafik hızı ve yoğunluğu azaltılmalıdır.

Son olarak, Dünya’da ve Türkiye’de internet üzerinden alışveriş yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle kent içerisindeki ve alışveriş merkezlerinde yer seçen mağazalarının çeşitliliğini, büyüklüğünü ve sayısını etkilemektedir. Bu konuya ilişkin araştırmalar ile alışveriş merkezi kavramı ve yer seçimine yönelik planlama ve tasarım ilkeleri yeniden gözden geçirilmeli ve düzenlenmelidir.

KAYNAKLAR

- Alkaş, A., (2019), Research and Selection of Tenants [PowerPoint slides]. ICSC European Retail Property School. Retrieved from https://www.icsc.com/uploads/event_presentations/ResearchAndSelectionOfTenants_AviAlkas.pdf
- Coleman, P. (2007). Shopping Environments: Evolution, Planning and Design (Second Edition). UK, USA: Architectural Press.
- Dilek, E., Kurt, Y., Öztürk, S., Erşahin, M. & Özcan, Ö. (2017). “İBB Yol Gösteren” ile Akıllı Hareketlilik. Retrieved from <https://uym.ibt.gov.tr/documents/library/%C4%B0BB-Yol-Gosteren-Makale.pdf>.
- Ersoy, M. (2015). Kentsel Planlamada Standartlar. İstanbul: Ninova Yayıncılık.
- Haldenbilen, S., Ceylan H. & Menekşe, Y. (2014). Alışveriş Merkezlerinin Ulaşım Talebine Etkisinin Araştırılması: Denizli Örneği. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/237705196>
- ICSC, (2015), Asia-Pacific Shopping Centre Classification Standard. Retrieved from https://www.icsc.com/uploads/research/general/Asia-Pacific_Shopping_Centre_Classification_Standard.pdf
- Javed, S.A., Debnath M., Nadim, H., Anwar, A. & Chowdhury, S. (2020). Estimation of Trip Attraction Rates and Models for Shopping Centers in Dhaka City, Journal of Transportation Systems, 5 (1), 28-34.
- Kaptan, S. (1998). Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, Ankara: Teknisk Web Ofset Tesisleri.
- Karayolları Genel Müdürlüğü. (2005). Karayolları Tasarım El Kitabı. Ankara.
- Konishi, H. & Sandfort, M., (2002). Anchor Stores. Retrieved from <http://fmwww.bc.edu/ec-p/wp516.pdf>, 26 Nisan 2019.
- Kramer, A., (2008). Retail Development. Retrieved from https://gradstudents.wpcarey.asu.edu/sites/default/files/uli_retail-development.pdf.
- Muğan, G. (2015). Alışveriş Merkezi (AVM) Tasarımlarında Erişilebilir, Kullanılabilir ve Yaşanabilir Tasarım Yaklaşımları. TMMOB Mimarlar Odası, 36, 43-51.
- National Research Council (2000). Highway Capacity Manual, Retrieved from https://sjnavarro.files.wordpress.com/2008/08/highway_capacity_manual.pdf
- Nelson, R. L. (1958). The selection of retail locations. F.W. Newyork. Dodge: Corporation.
- Szczuraszek T. & Karwasz M. (2018). Transport Attractiveness of Shopping Malls, Technical Transactions, 7, 101–112.
- Urban Hub. (2018). Mixed-Use Buildings: Make The Most of Your Building. Retrieved from <http://www.urban-hub.com/buildings/mixed-use-buildings-for-diversified-sustainable-sites/>.
- Ünlükara, T. (2017). Alışveriş Merkezi Yer Seçimi Kriterleri ve Kullanıcı Memnuniyetinin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kadına Yönelik Şiddetin, Şiddeti Uygulayan ve Mekân Bağlamında İncelenmesi: Katledilmiş Kadınlar Örneği

*Investigation of Violence Against Women in the Context of Enforcer and Place: Example of Murdered Women*Ayşegül Akgül,¹ Örgen Uğurlu²¹Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Kocaeli²Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kocaeli

ÖZ

Kadına yönelik şiddet edimi bio-psikososyal süreçlerle açıklanmaya çalışılsa da, hala çözümü bulunamamış en önemli evrensel sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet düzeninin erkeği kadınlardan üstün tuttuğu toplumlarda şiddet, hem toplumsal cinsiyet eşitsizliğini devam ettirmekte hem de erkek iktidarının sürmesini sağlamaktadır. Türkiye, ataerkil toplum olmanın tüm olgularını sunan bir coğrafya olarak yıldan yıla artan kadına yönelik şiddet ve katledilme olaylarına tanıklık etmektedir. Kamuoyundan gelen baskılar ve yükselen kadın hareketinin etkisiyle Türkiye 1985 yılında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)'ni imzalamıştır. Bu sözleşmeyi takip eden yıllarda, uluslararası hukukta kadına karşı şiddet ve aile içi şiddet konusunda yaptırım gücü olan, bağlayıcı ve bağımsız bir denetim mekanizması kurulmasına yer verilen ilk sözleşme niteliği taşıyan Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi 2011'de İstanbul'da imzalanmıştır. Bu sözleşme tarihinden bu yana meydana gelen şiddet olayları incelendiğinde, kadınlar; kocaları, babaları, sevgilileri, eski kocaları, kardeşleri gibi birçok fail tarafından evlerinde; tarla, arazi gibi kırsal mekânlarda; otel, kafe, restoran, sokak gibi kamusal mekânlarda; adliye, hastane, belediye gibi kamu kuruluşlarında şiddetin birçok türüyle karşı karşıya geldikleri görülmektedir. Peki, kadınlar en çok hangi mekânlarda ve kim tarafından şiddete uğramakta, daha da ötesi, katledilmektedir? Bu sorudan hareketle hazırlanan çalışmada, Türkiye'nin ilk imzacısı olduğu İstanbul Sözleşmesi sonrasında, basının iki ulusal gazetesinde, kadına yönelik yer alan cinayet haberlerinden yola çıkarak, kadınların en çok eşleri tarafından ve en güvenli yer olması beklenen özel mekânda yani evlerinde katledildikleri görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Kadına yönelik şiddet; mekân; şiddet.

ABSTRACT

Although the act of violence against women is tried to be explained by bio-psychosocial processes, it still appears as one of the most important universal problems that could not be found any solution. In societies where the gender order prevails men over women, violence both maintains gender inequality and maintains male power. Turkey as a geography offers all cases being patriarchal society, has witnessed increasing violence and murder of women for the event from year to year. Pressure from the public and the rising women's movement against In 1985, Turkey was signed the convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW). In the following years of this Convention, in 2011 the European Council Convention on the Prevention and Combating of Violence against Women and Prevention of Domestic Violence, which is the first agreement in international law to establish a binding and independent control mechanism which has the power to enforce violence against women and domestic violence was signed in Istanbul. When the violent incidents that have occurred since the date of this Convention are examined, women have faced with the violence many perpetrators such as their husbands, fathers, lovers, ex-husbands, siblings; in different areas such as rural areas; public places such as hotels, cafes, restaurants, streets; It is seen that they face many kinds of violence in public institutions such as courthouses, hospitals and municipalities. So, in which venues and by whom are women most often subjected to violence and, moreover, they are slaughtered? The study, prepared in light of this question, Turkey's first post-signatory is the Istanbul Convention, then in two national newspapers, based on their Located murder news for women is that women by their most wives and safest places to be expected special place that it is seen that massacred in their homes.

Keywords: Femicide; space; violence.

Geliş tarihi: 08.09.2019 Kabul tarihi: 06.11.2020

Online yayımlanma tarihi: 18.02.2021

İletişim: Ayşegül Akgül

e-posta: aysgl.akgul86@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Tarihten bugüne tartışılabilen şiddet olgusu, en önemli evrensel sorunlardan biri olmakla birlikte, hala çözüm üretilemeyen karmaşık bir kavramdır. Şiddetin nedenleri, türleri, yaşanma sıklığı gibi birçok konuda farklı araştırmalar yapılarak, bu sorunla başa çıkma amacıyla ülkeler ulusal ve uluslararası düzeyde eylem planları hazırlamakta ve yasal düzenlemeler oluşturmaya devam etmektedir.

Her ne kadar Hannah Arendt, Engels'ten ödünç aldığı yaklaşımla şiddetin iktidar, güç ve kuvvetten farklı olarak daima araçlara muhtaç olduğunu belirtse de (2014: 10), şiddet olgusu yalnızca fiziksel içerik taşımaz. Psikolojik, ekonomik ve cinsel gibi farklı türleri olan şiddet olgusu, yoğunluklu olarak "saldırgan" davranış biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle şiddet: Baskı ve güç uygulayarak, kişilerin bedensel veya ruhsal yönden zarar görmesine neden olan bireysel ya da toplu davranışların tümü olarak tanımlanmaktadır (Dişsiz ve Hotun Şahin, 2008: 50).

Erkek egemen toplumsal yapının etkisiyle oluşan toplumsal cinsiyet temelli şiddet, kadını baskı altında tutarak, kadının üzerinden toplum gözünde üstünlük kurmayı amaçlamaktadır. Toplumsal cinsiyet düzeninin erkeği kadından üstün olarak gördüğü toplumlarda şiddet, hem erkeğin iktidarını sürdürmesinde hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini devam ettirmede kullanılan bir eylemdir (Acar, 2013: 196; akt. Akkaş ve Uyanık, 2016: 37).

Walby, bazı bireysel sorunlar veya bazı psikolojik sorunlara dayalı olarak ortaya çıktığı varsayılan erkek şiddetini, genel kanının aksine ataeril sistemi oluşturan temel yapılardan biri olarak ele almaktadır. Kadına yönelik şiddet yapısı itibarıyla bireysel sorunlara indirgenemeyen duygusal, ekonomik, fiziksel ve cinsel şiddet biçimlerinde erkeğin kadın üzerindeki gücünün ortaya konulmasıdır. Dolayısıyla bu gündelik güç pratiğinin kadınların eylemlerini belirlemedeki rolü büyüktür. Walby, kadına yönelik şiddetin devlet müdahalesinin yetersizliği halinde yapıldığını ve eyleme göz yummanın bir anlamda bu durumu devlet eliyle meşrulaştırmak anlamına geldiğini ifade etmektedir (Walby, 1989; akt. Lordoğlu, 2018: 199).

Günümüzde her üç kadından biri, yaşamının herhangi bir döneminde, en az bir kere fiziksel, cinsel, ekonomik ya da duygusal-psikolojik şiddet yaşamaktadır (Dündar ve Demiray, 2016: 72). Ayrıca şiddete ilişkin yapılan araştırmalarda bireyler mahremiyet algısı, korku, utanma gibi farklı nedenlerle ev içi şiddeti saklama eğilimi sergilemekte ve yaşanan şiddetin boyutu tam olarak ortaya konulamamaktadır. Yine de kentleşme oranındaki artışla beraber kadınların kamusal alanda görünür-lüğünün artması yani özel alanın dışına çıkmaya başlayan kadının toplumsal mekânları da daha yoğun bir şekilde kullanmaya başlamasıyla şiddet olgusu da daha görünür bir hal almıştır.

Kadının kamusal mekânda görünür-lüğünün artması ile daha önce kapalı ve mahrem olan özel alanda, kapalı kapılar ardında yaşanan ve gizlenip örtülen şiddet, toplumun gözleri önünde yaşanan bir hale bürünmüş ya da kadının özel alan sınırlarının dışına çıkma ısrarı ona yönelik şiddeti türlendirerek artırmıştır. Göz önünde olanın fark edilir olması, kuşatılmış eril yönetimler, yargılamalar ve anlayışlar içinde çok da hızlı gerçekleşme de pek çok bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Örneğin 1977'de İngiliz sosyolog Jalna Hanmer tarafından yazılan ve bu araştırma alanının kurucu metinlerinden biri olarak sınıflandırılabilir makale bu sorunun öncülüğünü yapmıştır (Hanmer, 2012). Makale, erkeklerin kadına yönelik şiddetlerinin, kadınlar üzerinde uyguladıkları sosyal kontrolün bir yöntemi olarak kavramsallaştırılmasını önermiştir. Toronto Üniversitesi'nden Carolyn Strange (2003) ise, 1890–1920 yılları arasında Avustralya'da eşi ya da sevgilisi olan erkek tarafından katledilen 64 kadının katlediliş ve eril adalet eliyle erkeklerin aldıkları cezayı araştıran çalışması, tam da bu kamusallaşma dönemine bakmaktadır.

Eril adalet yalnız ceza verirken değil, yargılarken de ve yargılama sırasında dayanağını oluşturan yasaları koyarken de eril halini korumaktadır. Delphine Lacombe, 2012 yılında yayımlanan çalışmasında 1979–1996 yılları arasında Nikaragua'da yaşanan kadına yönelik şiddet ve katledilme olaylarını incelediği araştırmasında kadına yönelik erkek şiddetini gizleme araçlarını ifşa ederken görünür-lüğünü sağlamanın yollarını tartışmaktadır. Savaşların ve siyasi rejimlerin kadına yönelik şiddeti nasıl yaygınlaştırdığını anlatan çalışma, bu şiddetin yetkililerce, hiç değilse kınanması gerektiğini, aksi halde kadınların sesinin duyulmamacasına, bunun da eylemi meşrulaştıracığını savunmaktadır. Bu çalışmasının ardından Lacombe, 2018 yılında ilkinin devamı niteliğinde olan ikinci çalışmasını kaleme alır ve toplumsal cinsiyete dayalı cinayetlerin yasalar eliyle nasıl meşrulaştırıldığını yine Nikaragua örneği üzerinden, bu kez 1990–2017 yılları arasında yaşanan şiddet olaylarına odaklanarak aktarır. Şiddeti meşrulaştırma araçlarından birine de Christelle Hamel ve Alice Debauche kadına yönelik şiddeti konu alan çalışmalarında yer vermektedirler (2013: 6). Çalışmada şiddet olgusunun, özellikle aile içinde yaşandığında, bunun "aile dramı" şeklinde topluma sunulmasının yaşanan şiddeti "dram" sözcüğü ile örtmeye çalışmak olduğunu vurgulanmaktadır.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte haberleşmeyi kolaylaştırıp yaygınlaştıran yazılı ve görsel basın da kadına yönelik şiddetin hem bir mücadele hem de yeniden üretme aracı olmuştur. Bu çalışmanın kapsamı yazılı ve görsel basında yer alan haberlerin söylem analizini içermese de, toplumsallaşmamızın en önemli unsurlarından biri olan ve kamusal alan etkinliği olarak da tanımlanabilen kitle işim araçlarının yönetiminden haberin kurgusuna, sunumuna kadar eril olduğu bir sır değildir. Haber, erkek gözüyle, erkekler hakkında ve onlar tarafından oluşturulan bir kurgu ve olgudur. Bu eril yapı haberi yapan, derleyen

ve sunan kişi ya da kurumları aşarak haberin genel söylemini dahi belirlemektedir (Dündar ve Demiray, 2016: 76).

Yazılı ve görsel basının kullandığı eril dilin kadına yönelik şiddeti meşrulaştıran bir tutum içinde konuyu ele aldığı da söylenebilir. Şiddeti meşrulaştıran tutuma ilişkin olarak Türkiye’de Radyo Televizyon Üst Kurulu ile Televizyon Yayıncıları Derneği arasında imzalanan Yayıncılık Etik İlkeleri Sözleşmesinde; “şiddeti teşvik etmemeye ve meşrulaştırmamaya özen göstermek, kadınların sorunlarına duyarlı olmak ve kadınları nesneleştirmekten kaçınmak, yayınlarda cinsiyet ayrımcılığına, aşağılama ve önyargılara yer vermemek” temel ilkelerden bir olarak kabul edilmiş ve Medya Derneği’nin hazırladığı etik ilkeler belgesinde “haberler, hiç bir şekilde kışkırtıcı veya ayrımcı bir dil kullanmamalıdır” maddesi yer almıştır. İlk anda olumlu adımlar olarak görülebilecek bu iki metnin dili, konuya yaklaşımın bile hala eril bakış ve dil-den sıyrılınmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Metin o kadar erildir ki, sorunu bile “kadın sorunu” olarak görmekte, kadına ait kılınan soruna karşı erkek medya duyarlı olmaya davet edilmektedir. Metin kendi özünde kadını nesneleştirip sorunu cinsiyetleştirirken ayrımcılığa, aşağılama ve önyargılara yer verilmemesini ifade eden cümleleri metnin amacı ile çelişmektedir. Kişi ve kurumların zihinlerin ataerkil ideoloji ile çepeçevre kuşatıldığını gösteren bu metinler, işaret ettikleri soruna ilişkin çözümü belki farkında olmadan, yarattıkları bu algı ile zorlaştırmaktadırlar (Görgün Baran ve diğerleri, 2017: 113).

Yazılı ve görsel basının bu eril dil ve yaklaşımı yeni olmamakla birlikte ilk kez 1995 yılında Pekin’de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansında gündeme alınmıştır. Kadınların dengeli ve klişeleşmiş olmayan görüntülerinin yaygınlaştırılması, aşağı konumda ve cinsel obje olarak sunulmasından kaçınılması, kadına ve çocuğa yönelik şiddeti önlemek için yasaların çıkartılması stratejik birer hedef olarak kabul edilmiştir. Yapılması gerekenler konusunda ise hem hükümetler ve hem de kadının ilerlemesine ilişkin oluşturulan ulusal mekanizmalar sorumlu tutulmuştur (TBMM, 2019).

Yazılı ve görsel basında yer alan kadınların bir erkek tarafından katledilişine ilişkin haberler, eril kurgusuna karşın ve kimi zaman bu kurguyu da incelemeye alarak gerek yabancı ülkelerde gerekse Türkiye’de yapılan çalışmalarda araştırma konusu olmuştur. Örneğin Sutherland ve diğerleri 2019 yılında yayımlanan “Avustralya’da Ana Akım Haberlerde Kadına Yönelik Şiddetin Haberleştirilmesi (Mediated representations of violence against women in the mainstream news in Australia)” başlıklı makalelerinde Avustralya’daki ana akım medyanın kadına yönelik şiddeti, şiddet oranlarının azaltılması ve bunun sonucunda ortadan kaldırılmasında taşıdıkları önemi araştırma konusu yapmışlardır.

Avustralya’nın üç eyaletinde dört ay boyunca toplanan kadına yönelik şiddet haberleri gazetelerden, televizyon ve radyo ya-

yınlarından ve çevrimiçi haber sitelerinden alınmıştır. Haber bültenlerinde toplumdaki kadına yönelik şiddetin yerini güçlendiren veya bunlara karşı duran sosyal ve kültürel normların değiştirilmesine yönelik ilerlemenin ölçülmesinin önemli bir gösterge olduğunu savunan çalışma, ana akım medya tarafından kadına yönelik şiddetin haberleştirilmesinin kapsamı ve niteliği ile ilgili tablolar oluşturmuştur. Şiddetin türü ve işleniş şekli ile birlikte haberlerin sayfanın neresinde (ana sayfa, köşe yazısı gibi), kaç satır ile sunulduğu, aynı konunun kaç ajansta yer aldığı gibi veriler ışığında yürütülen tartışmada kadınların en çok fiziksel şiddete uğradıkları, ekonomik şiddetin daha nadir görüldüğü ve şiddetin temelinde ise erkeklerdeki kadın düşmanlığının yattığı ortaya konulmuştur. Haberlere yönelik içerik analizlerinin yapıldığı çalışmada şiddetin yaşandığı mekâna yer verilmezken haberlerde şiddete uğrayan kadınların nereden yardım alacağı konusunda bilgilerin nadiren yer aldığı bulgular arasındadır. Şiddeti yaşayanların, şiddet karşıtı aktivistlerin ve diğer uzmanların his ve düşüncelerinden çok, eril bakışın yansıması sonucu yasalara, siyasi ve cezai adalet bakış açılarına orantısız bir vurgu yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Sutherland ve diğerleri, 2019).

Kadına yönelik şiddet ve kadınların bir erkek tarafından katledilmesi çeşitli çalışmalara konu olmasına karşın bu katledilmenin gerçekleştiği mekânlar üzerine odaklanan çalışmalar son derece kısıtlıdır. Barbara Spinelli (2011) tarafından hazırlanan “Kadın Cinayetleri ve Avrupa’da Kadın Katliamı. Kadınların Flört Şiddeti Sonucunda Toplumsal Cinsiyet Nedenli Öldürülmeleri (*Femicide and Feminicide In Europe. Gender-Motivated Killings of Women as a Result of Intimate Partner Violence*)” adlı çalışmasında kadınların kaç yaşındaki bir katil tarafından, hangi şekilde, hangi silahla, nerede öldürüldükleri ya da intihara sürüklendikleri araştırılmıştır.

Türkiye’de yıldan yıla kadın cinayetlerinin artıyor olması ve gerek yazılı, gerekse görsel basında daha çok yer bulmasına karşın bilimsel araştırmalardaki sayıca düşüklük, bu araştırmanın temel itkilerinden olmuştur. Ayrıca Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programında yer alan Toplumsal Cinsiyet ve Mekân dersi kapsamında yürütülen konu odaklı tartışmalarda alana ilişkin çalışmalarda kadına yönelik şiddet ve kadınların katledilmesinin farklı açılardan incelendiğini buna karşın şiddetin hangi mekânlarda daha sıklıkla işlendiğinin, bir diğer anlatımla şiddetin mekânlarının ana konu olarak incelenmediğini, ancak tali konu olarak kimi çalışmalarda yer aldığını gördük. Bunu fark etmemiz üzerine böyle net bir mekân ya da mekânları tanımlamanın mümkün olup olmadığı sorusunu sormaya başladık. Bu sorunun yanıtını arayışımızla ortaya çıkan çalışmamızda temel amacımız kadına yönelik şiddetin, şiddeti uygulayan ve şiddetin uygulandığı mekân bağlamında incelenmesidir. Katledilmiş kadınlar örneği üzerinden yapılan bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Kadına yönelik cinayet haberlerinde yıllara göre artış yaşanmakta mıdır?
2. Kadına yönelik cinayetler çoğunlukla hangi mekânlarda işlenmektedir?
3. Failler açısından ele alındığında kadınlar en çok kimler tarafından katledilmektedir?
4. Kadınların yaşları incelendiğinde şiddete maruz kalma düzeyleri arasında bir farklılık var mıdır?

Çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yapılmıştır. Doküman analizine ait aşamalar izlenerek, öncelikle araştırma soruları geliştirilmiş, araştırmaya dâhil edilecek gazeteler tespit edilmiş, elde edilen veriler araştırma sorularıyla ilişkilendirilerek analiz edilmiş, yorumlanmış ve raporlaştırılmıştır. Çalışmada veri analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Süren bu çalışmada bulgular İstanbul Sözleşmesi'nin imzaya açılmış olduğu 11.05.2011 tarihi başlangıç alınarak 31.01.2019 tarihine kadarki haber içeriklerinin değerlendirilmesinden elde edilmiştir. Söylem analizi bu çalışmada kapsam dışında tutulmuş olup ilerleyen aylarda haber taramalarının 2011 yılından da geriye götürülmesi hedeflenmektedir.

1. Kadına Yönelik Şiddet

Çalışmanın giriş bölümünde de kısaca tanımlandığı üzere şiddet, kişi ya da kişilerin, kendi isteklerini ve çıkarlarını başkalarının varlığına ve direncine karşın hedef olan kişi ve kişileri sindirmek, baskı altına almak, mal ve mülklerine bilinçli olarak zarar vermek amacıyla bedensel, duygusal ve ruhsal olarak zarar vermeye yönelik bireysel ya da toplu saldırgan davranışların tümü şeklinde tanımlanabilir. Amaç, eylem ve sonuçları itibarıyla şiddet psikolojik sindirme, korkutma, bedensel yaralama, siyasal açıdan baskı altına alma, ekonomik açıdan sömürme, mal ve mülke zarar verme ya da öldürme ile sonuçlanabilir (Dündar ve Demiray, 2016: 73). Şiddet kavramı ile bağlantılı olarak kadına yönelik şiddet ise: Cinsiyete dayanan, kadını inciterek onun zarar görmesine neden olan, fiziksel, cinsel, duygusal hasarla sonuçlanabilen, özel yaşamında veya toplum içerisinde kadına baskı uygulanması ve özgürlüklerini keyfi olarak kısıtlamaya neden olan her türlü davranıştır (Yetim ve Şahin, 2009: 49; Akkaş ve Uyanık, 2016: 39).

Dünyada 1970'lerden itibaren önem kazanan ve feminist hareketin öncelikli tartışma konularından biri olan kadına yönelik şiddet, 1980'lerin ortalarına doğru ülkemizin gündeminde yer almıştır. 17 Mayıs 1987 tarihinde gerçekleştirilen "Dayağa Hayır" yürüyüşü, Türkiye'de kadınların şiddete karşı ilk toplu hareketidir.

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Meclisinin 1993 yılında kabul ettiği "Kadına Yönelik Şiddetin Yok Edilmesi Bildirgesi"nde kadına yönelik şiddet: "ister kamusal isterse özel yaşamında meydana gelsin kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar

ve ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayalı bir eylem, uygulama ya da bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama ya da keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma" şeklinde tanımlanmaktadır. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi 19 Sayılı Genel Tavsiye Kararında ise kadına yönelik şiddet: "Şiddet, kadınların erkeklerle eşit bir şekilde en temel hak ve özgürlüklerini kullanmaya ilişkin kapasitelerini ciddi bir şekilde engelleyen bir ayrımcılık türüdür. Şiddet nerede meydana geldiğine bakılmaksızın fiziksel, ruhsal ya da cinsel açıdan kadına zarar veren veya acı çekmesine neden olan, zarar vermeye yönelik tehditler, zorlama ve özgürlükten mahrum bırakma gibi eylemleri ve aile içerisinde veya kişilerarası ilişkilerde yaşanan veya Devlet ya da devlet organları tarafından uygulanan ya da göz yumulan şiddeti içerir." olarak tanımlanmıştır. İstanbul Sözleşmesi de kadına yönelik şiddeti BM ile benzer bir şekilde tanımlarken, şiddetin kadınlara karşı bir insan hakkı ihlali ve ayrımcılık doğurduğunu ve toplumsal cinsiyete dayalı olduğunu vurgulamaktadır. CEDAW'ın kadına yönelik şiddet tanımı önemli unsurlar içermektedir. Komite, kadına yönelik şiddeti, kadın ve erkek arasındaki biyolojik ve toplumsal eşitsizliğe dayalı iktidar ilişkisinin sonucu olarak görmektedir. Kadına yönelik her türlü ayrımcılığın önlenmesinden bahsederken, kadın ve erkeğin yasal düzlemde aynı koşullara sahip olmalarının ötesinde maddi temelde eşit insan haklarından yararlanmalarını amaçlamaktadır. Ayrıca ilk kez yasal düzlemde "ev içi şiddet" tanımı yapılarak, öncesinde aile içi bir mesele olarak yorumlanan şiddetin toplumsal cinsiyet rolleri ve eril gücün sürdürüldüğü bir iktidar alanı olduğu ortaya konulmuştur.

Kadın hareketinin kazandığı ivme ile devletleri yasal düzenlemeler yapmaya götüren bu süreç 1986'da BM'in 8 temel sözleşmesinden biri olan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)'la başlamış, 1993 BM Kadına Yönelik Şiddete Karşı Bildirge ile devam etmiştir. 1993 BM Kadına Yönelik Şiddet Bildirgesi'nin kadına yönelik şiddeti tanımlarken "özel" ve "kamusal" alan ayrımı yapmış olması, her geçen yıl artmakta olan şiddet olaylarının önünü alamamış; şiddet, kadınların hem özel hem kamusal alanda karşılarına çıkan en önemli güvenlik kaygılarını oluşturmaya devam etmiştir. Bu süreçle birlikte devletlerin iç hukukunda kültürel ve toplumsal normlardan bağımsız hareket edemediği gerçeği, yeni hukuksal düzenlemelere gitmeyi zorunlu kılmıştır. Türkiye'nin ilk imzacısı olduğu ve Türkiye'nin Avrupa Konseyi Dönem Başkanlığı'nda imzaya açıldığı için İstanbul Sözleşmesi olarak da bilinen "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi" gelinen noktada kadına yönelik şiddete ilişkin yapılan en kapsamlı yasal düzenlemedir. İstanbul Sözleşmesi ve buna bağlı olarak iç hukukta düzenlenen 6284 Sayılı yasa ile kadınları her türlü şiddetten koruma, kadına yönelik şiddeti ve aile içi şiddeti önleme, yerel ve uluslararası düzeyde işbirliği ve politikalar oluşturmaya yönelik bütüncül bir yaklaşımın gerekliliği belirtilmiştir (Mor Çatı).

Şiddet olgusuna bütüncül bir yaklaşımın getirilmesi için öncelikle şiddetin ve türünün tanımlanması gerekmektedir. Kadına yönelik şiddet denildiğinde akla ilk olarak fiziksel şiddet gelmektedir. Öyle ki, görsel ve yazılı basın haberleri de ağırlıklı olarak fiziksel şiddeti içerdiğinden insanların zihninde kadını dövme, yaralama, öldürme gibi eylemler şiddetin göstergesi olarak oluşmaktadır. Bununla birlikte şiddet olgusunu eril tahakkümün aracı olarak ele aldığımızda, kadının psikolojik olarak örselendiği, sözel hakaretlere uğradığı, toplumsal cinsiyet rolleriyle birlikte evin reisi ilan edilen erkeğin tüm iktisadi hareketleri yönetimine aldığı, kadının bedeni üzerinde mülkiyet iddiasında bulunup erkeklik inşası yaptığı gibi durumlar göz önüne alındığında cinsiyete dayalı şiddetin birden çok türüyle karşı karşıya kalmaktayız. Buradan hareketle şiddet türlerini yalnız fiziksel şiddet olarak değil, duygusal (psikolojik ve sözel), ekonomik ve cinsel şiddet olmak üzere dörde ayırarak incelemek mümkündür.

Kaba kuvvetin kadına yönelik yaptırım, korkutma ve sindirme aracı olarak kullanılması **fiziksel şiddet** olarak tanımlanmaktadır. Dövme, iteleme, tekmeleme, yumruk atma, boğmaya çalışma, ısırma, eşya fırlatma, yaralama gibi davranışlarla son nokta olan öldürme fiilini içermektedir. Fiziksel şiddetin, pasif değil aktif, dışsal, kasti ve acı verici özellikleri dışarıdan daha kolay gözlemlenmesine olanak verir (Halıcı, 2007: 43). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırmasında kocanın gündelik hayatı denetimiyile ilgili bölümde kadınların %34’ünün eşleri tarafından en az bir kere fiziksel şiddete maruz bırakıldığı sonucu bulunmuştur (Altınay ve Arat, 2007).

Kadının duygularının ve duygusal gereksinimlerinin aşağılamak, cezalandırmak, zorlamak, gerginlik ve öfke boşaltmak amacıyla, kadına baskı uygulayabilmek için tutarlı olarak istismar edilmesi, bir tehdit ve yaptırım aracı olarak kullanılması **duygusal şiddet** olarak tanımlanmaktadır. Duygusal şiddet kadının kendine olan güvenini yitirmesine neden olmakta, görüş ve düşüncelerini açıklamasını engelleyerek kendini ifade etmesinin önüne geçmekte ve karar verme süreçlerine zarar vermektedir. Şefkat, ilgi ve sevgiden yoksun bırakma, dili, dini, etnik kökeni gibi değer ve inanç sistemlerini aşağılama, hakaret etme, kadının sevdiği bir kişi ya da nesneye zarar vermek, duygusal destek alabileceği kişi ve yerlerden yoksun bırakma gibi davranışları içerir (Yetim ve Şahin, 2009: 49; Akkaş ve Uyanık, 2016: 38). Türkiye’de kadınların %44’ü hayatının herhangi bir döneminde duygusal istismarı yaşamıştır (Hacettepe Üniversitesi, 2009).

Paranın ve diğer ekonomik kaynakların kadın üzerinde bir kontrol, yaptırım ve tehdit aracı olarak kullanılması **ekonomik şiddet** olarak tanımlanmaktadır. Kadının çalışmasına engel olmak, kadının gelirine el koymak, evin giderleriyle ilgilenmemek, çok kısıtlı bir bütçeyle kadının birçok ihtiyacı karşılamasını beklemek gibi davranışları içermektedir (Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği). 2009 yılında Hacettepe

pe Üniversitesi’nin yürüttüğü Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet araştırmasında kadınların %23’ü eşleri veya partnerleri tarafından çalışmalarının önüne geçildiğini ifade etmiştir.

Cinselliğin, kadını sindirme, korkutma ve bir tehdit aracı olarak kullanılması **cinsel şiddet** olarak tanımlanmaktadır. Kaba güç kullanarak cinsel ilişkiye girmek, cinsellikle cezalandırmak, kadına cinsel bir obje gibi davranmak, zorla pornografik yayınlar izletmek, kadını istemediği sayıda çocuk doğurmaya veya kürtaj olmaya zorlamak, taciz ve tecavüz gibi davranışları içermektedir. Cinsel şiddet kadına yönelik işlenen suçlar arasında çok yaygın bir orana sahip olmakla birlikte adli makamlara yansıtılma oranı çok düşüktür. Toplumun cinsel suç mağduruna bakış açısı, damgalanma ihtimali, adli süreçlerin travmayı sürekli yeniler biçimde yürütülmesi, cinselliğin başlı başına mahrem bir konu olması gibi durumlar nedeniyle kadınlar yaşadıkları cinsel şiddeti saklama eğilimindedir. Bununla birlikte kız çocukları da yetişkin kadınlar kadar cinsel şiddete maruz bırakılmaktadır. Türkiye’de 15 yaşından küçük kız çocuklarının cinsel istismara maruz kalma oranı %7’dir. Dünya’da ise her yıl 5 ile 15 yaş arasında olan iki milyon kız çocuğunun fuhuş sektörüne sokulduğu istatistikler arasındadır (Kadın ve Kadın STK’larının Güçlendirilmesi Projesi).

Kadına yönelik şiddetin gerçekleştirildiği eylemlerin çok geniş bir yelpazeye yayıldığı göz önüne alındığında, şiddetin uygulandığı mekânlarında çeşitlilik gösterebileceği yönünde bağlantı kurulabilir. Nasıl ki ev içi şiddetten bahsederken kadınlar utanma, korkma gibi reflekslerle şiddeti saklama eğilimi göstermekte ise, bir erkeğin de linç edilme gibi çekincelerle tecavüz fiilini kalabalık bir kentsel mekânda gerçekleştiremeyeceği, özel alan veya kullanılmayan arazi, orman gibi kamusal alanları seçmesi yordanabilir. Bir erkeğin özel alan olan evde fiziksel şiddet uyguladığı kadına, kamusal mekân olarak restoranda fiziksel şiddet değil psikolojik şiddet uyguladığı gözlemlenir. Kamuda çalışan kadınların bazıları, işyerlerinde tacizle veya psikolojik şiddetle karşılaştıklarını ifade etmektedir. Buradan hareketle ev, sokak, ormanlık alan, park, pazar, restoran, akademi gibi birçok yer şiddetin herhangi bir türünün gerçekleştiği mekân olarak karşımıza çıkabilir.

Kadına yönelik şiddetin türü, gerçekleştirildiği mekân ile ilişkili olarak çeşitlenmekle birlikte, şiddet eylemi, bir kadın cinayeti olarak sonlandığında da failler ile cinayetin gerçekleştiği mekân arasında da bir ilişki kurulabilir. Gazioğlu’nun (2013: 92) Diana E.H. Russell’dan yaptığı aktarıma göre kadın cinayetleri kavramı (*femicide*) ilk kez 1801 yılında İngilizce bir yayında, “bir kadının öldürülmesi” olarak kullanılmış, kavramın hukuken tanınması ise 1848 yılında gerçekleşmiştir. Russell’a göre femicide kavramı kadınların kadın oldukları için öldürülmeleri şeklinde tanımlanabilir. Her ne kadar alan yazınında kadınların bir erkek tarafından katledilmesine ilişkin araştırmalar kavramın işaret ettiği olgunun cinayetin faili, işlenme

nedeni, işlenme biçimine göre farklılaşması gerektiğini öne sürse de, genelde ortaklaşılan nokta, kadınların toplumsal rolleri ile bağlantılı nedenlerle, örneğin namus, tutku, homofobi, ırkçılık, pedofili, kadın sünneti gibi töresel nedenlerle öldürülmeleridir (Gazioğlu, 2013, 93). Adalet Bakanlığının 2009 yılında açıkladığı rakamlara göre 2002–2009 yıllarında işlenen kadın cinayetleri %1400 artış göstermiştir (NTVCNBC, 24 Kasım 2009). Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformunun resmi internet sayfasında paylaştığı rapora göre yalnızca 2018 yılında 440 kadın erkekler tarafından öldürülmüştür.

Sonuç olarak tüm ayrılan ve birleşen yönleri ile kadın cinayetleri bir kadına yönelik olarak bir erkek tarafından işlenen cinayetler olarak karşımıza çıkar. Bu erkek, kadının yakın aile ilişkilerinden (örneğin koca, baba, oğul, kardeş, akraba gibi) biri olabileceği gibi, hiç tanımadığı biri de (örneğin bir minibüs şoförü, seks işçiliği yapan bir kadının müşterisi) olabilmektedir. Erkeğin kim ve hangi yakınlıkta olduğu şiddetin yaşanacağı mekânı da kısmen belirlemektedir.

2. Kadın ve Mekân İlişkisi

Mekân, insanın insanla, insanın nesnelerle ve nesnelerin nesnelerle olan ilişkilerinin, aralıklarının ve uzaklıklarının üç boyutlu bir anlatımıdır (Erdönmez ve Akı, 2005: 69). Locke'a göre mekân, bireyin görme ve dokunma duyusuyla kazanımıdır (Güleç Solak, 2014: 54). Bu tanımlar beşeri coğrafyada 1930'ların sonundan 1950'lerin başına kadar hâkim olan Kartezyen yaklaşım paradigmasıyla örtüşmektedir. Bu yaklaşıma göre "mutlak mekân" kavramı fiziksel-coğrafi mekanla ilişkilendirilerek basit düzeyde, uzaklık bakımından ölçülebilir anlamında kullanılmaktadır (Peet: 1998; akt. Yüceşahin, 2016: 78). Bununla birlikte coğrafyaya özgü mekânsal anlayışın "doğal", "inşa edilmiş" ve "sosyal-toplumsal" biçimindeki ortamlarla ilişkili olması 1950'ler itibarıyla "görelilik" kavramını karşımıza çıkarmıştır. Mutlak mekânın aksine görelilik mekân, Öklid mesafesine dayandırılmak yerine zaman ve maliyet sorgulamalarında olduğu gibi metrik olmayan bir anlayışa dayandırılarak "uzaklık ve lokasyon" kavramlarını çeşitli ilişkileri temel alan bir biçimde tanımlamaktadır (Abler, Adams ve Gould: 1971; akt. Yüceşahin, 2016: 79).

Lefebvre, kenti ve onun toplumsal süreçlerle etkileşimini mekânın somut bir ifadesi olarak almıştır. Mekân, edilgen bir geometri değil, aksine hem toplumun ürünüken hem de toplumu sürekli dönüştürmekte olan bir mekanizmadır. Üretilir ve yeniden üretilir, dolayısıyla mücadele alanının temsildir (Lefebvre, 2014: 21–30). Bu nedenle yaşam deneyimimizin önemli parçalarını oluşturan mekânlar, siyasi ve stratejik anlamlar taşıyan toplumsal ürünlerdir (Güleç Solak, 2014: 55–56). Harvey (2003: 11) ise mekânın alanı, yönleri, hacmi gibi birçok özelliği olduğundan basitçe tanımlanamayan bir kavram olduğunu ifade eder. Ona göre mekân, insan tarafından biçimlendirilirken insanı da biçimlendiren toplumsal bir boyuttur ve her toplumsal faaliyet biçimi de kendi mekânını tanımlamaktadır.

Özel ihtiyaçlarımız için dahi ortak yer ve amaç için diğer insanlarla ortaklaşa kullanılan mekânlar "kamusal mekân ve toplumsal mekân" olarak tanımlanırken bireylere ait olan, özel ihtiyaçlarımızı karşıladığımız mekânlar "özel mekânlar" olarak nitelenmektedir. "Kamusal" terimi kullanıldığı bağlama göre birçok farklı anlama sahip olmakla birlikte, "ev ve devletten bağımsız etkinlik ve etkileşim" biçimlerine işaret etmesiyle ortaklaşır. Mekân kavramına ilişkin doğrudan bir vurgu içermemekle birlikte "devlet ve ekonomiden ayrı ve genel olarak bunlara eleştirel duran bir alan" olması nedeniyle kamusal alan kavramı üzerine yoğunlaşmıştır (Duncan: 1996; akt. Tuncer, 2015: 34). Kamusal mekânlarını özel mekânlardan ayıran en önemli unsur: Bireysel mülkiyet alanı olmanın tersine kamusal alanın herkesin kullanımına açık olmasıdır (Erdönmez ve Akı, 2005: 73–74).

Kamusal alan kavramının bilimsel alan yazınında tek bir tanımla bulunmamakla birlikte, "herkesin gidebildiği yer" anlamında geniş bir ifadeyle açıklanabilir (Neumann, 1997: 225; akt. Aytaç, 2007: 206). Arendt'in ifade ettiği şekliyle kamusal alan, özel olarak bize ait olandan ayrı olarak hepimiz için müşterek olan bir dünyayı anlatmaktadır. İnsan eseri olan bu dünya müştereklerini hem birbirine bağlamakta hem de ayırmaktadır (Arendt, 2016: 95). Habermas ise kamusal alan ve özel alanın birbirinden ayrılan yönlerine vurguda bulunmakta, kamusal alanı düşüncelerin ve tartışmaların dramatize edildiği bir tiyatro sahnesi gibi sembolize ederek, söylemsel bir ifade alanı gibi nitelenmektedir (Habermas, 1997; akt. Aytaç, 2007: 206). Peters-Cmiel gerçekte, kamusalın, "görülebilir, açık, herkesin rahatlıkla gidebildiği, kolektif" olduğunu, özel alanın ise "görünmeyen, kapalı, bireysel ve yasak bölgeler" olduğunu ifade eder (1997: 259–260; akt. Aytaç, 2007: 206).

Bu bağlamda kentsel mekânlar, kamusal alanın tam olarak ortasında yer almaktadır. Her kesime açık olması, sınırlandırılmanın azlığı veya olmaması, toplumsal temsile açık olması gibi özellikleriyle kentsel mekânlar, "kamusal mekân" olarak nitelendirilebilir. Müzeler, tiyatrolar, kitabeveleri, kahvehaneler, kafeler, restoranlar, barlar, oteller gibi daha sayılabilecek birçok mekân kentin kamusal mekânlarını oluşturmaktadır. Bu mekânların her biri kent kamusuna seslenerek, onlara sosyal temsiliyet alanı vadetmekte, kentli yurttaşların yaygın kullanımıyla gündelik yaşamda önemli bir yer kaplamaktadır (Aytaç, 2007: 206).

Sosyal mekânı oluşturan şeylerin tamamıyla toplumsal ilişkilere dayanıyor olması, mekânı statik ve politik değerlendiren önceki anlama biçimlerinden uzaklaştırır (Massey: 1994; akt. Yüceşahin, 2016: 82). Marksist yaklaşımlar da (Lefebvre 1973, 1976; Castells 1972; Harvey 1973) mekânın yeniden üretim süreçlerinin iktidar ve politikayla olan ilişkisini kurarak "toplumsal bir ürün" olduğu önermesini sürmüşlerdir. Bununla birlikte bu önermenin, cinsiyetçi süreçlerin toplumsal-mekân çözümlemelerinde ileriye götüreceği bir kavrama olması beklenirken yaklaşımın patriyarkayı dışarıda bırakarak kapitalist üretim ilişkilerine ve sınıfsal çelişiklere odaklanıyor olması,

cinsiyetlendirilmemiş bir anlayış sunarak daha derin bir kavramanın önüne geçmiştir (Alkan, 2009: 14).

Kent çalışmaları alan yazınına bakıldığında, toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisine dair sınırlı bir birikim bulunmakta; mekânı diğer tüm toplumsal asimetriklerle birlikte cinsiyet faktörünün de etkilediği gerçeği ihmal edilmektedir. Aynı durum cinsiyetsiz bir sınıf mücadelesi olarak ele alınan kentsel toplumsal hareketler alan yazını için de geçerlidir. Oysaki mekân, kültürel ve sosyal yapının birlikte ürettiği formlarla anlam kazanarak, cinsiyetlerin toplumsal yaşamla kuracağı ilişki örüntülerini belirlemektedir (Aktaş, 2017: 89).

Mackenzie (2002: 13)'ye göre toplumsal cinsiyet kavramıyla birlikte çevre kuramı da yeniden tanımlanmıştır. İnsan kavramı ampirik olarak iki cinsiyetten oluşmakla birlikte cinslerin mekânı ne şekilde kullandıklarından öte toplumsal cinsiyetin biçim ve değişimiyle çevrenin biçim ve değişiminin ilişkisini ortaya koyma gerekliliği, cinsler üzerinden analiz etmenin yetersizliğini ve bu noktada tarihsel olarak özgül ve değişebilir olan toplumsal cinsiyet kavramının kullanılmasının doğruluğunu önümüze sermiştir. Çevre, insan yaratısıdır ve bu oluşumdaki temel parametrelerden biri olan toplumsal cinsiyet kategorilerinin üretimi ve dönüşümü ile diyalektik olarak yeniden üretilip dönüşmektedir.

Feminist coğrafyacılar mekân ve toplumsal cinsiyete ilişkin bölünmeleri araştırıp sorgularken, mekân ve toplumsal cinsiyetin karşılıklı ilişkisini ve bu ilişkinin bu kadar yaygın kabulündeki doğallığı sorunsallaştırmaktadır. Kadın ve erkeğin mekânı ne şekilde deneyimleyip, pratiklerine nasıl yansıttığı ve toplumsal cinsiyetin mekâna nasıl yansıdığı ilişkisel mekân çerçevesinde feminist coğrafyanın temel konusudur (McDowell: 1999; akt. Yüceşahin, 2016: 85).

Yerin kimliği ile bireylerin yaşadıkları çevrelerde toplumsal ilişkiler üzerinden inşa ettikleri kimlikler arasında bağlantı vardır. Bu bağlantı sayesinde mekânın içindeki insan kimliğiyle, kişilerin mekâna ait duyumsadıkları kimlikler karşılıklı inşa olur. Feminist coğrafyacılar ise bu konuyu toplumsal cinsiyet pratikleri üzerinden, cinsler ile özel-kamusal mekân arasındaki ikiliklere bakarak okuma yapar. Hiyerarşiyi temsil eden bu ikiliklerle birlikte değerlendirme, özel-kamusal ayrımında evin dış ve yerel olarak özel mekânı temsil ederken kamusal mekânın eril ve güçlü kılınmasını sorunsallaştırmıştır (Yüceşahin, 2017: 84–86).

Mackenzie (2002: 11)'nin “Bölünmüş Kent” olgusundan bahsederken de sorun olarak ortaya koyduğu temel, kadın çevre etkileşimindeki sınırlılığın tek başına mekânın fiziksel sorunlarından kaynaklanmadığı, bunun ötesinde mekânı erkeğe “ekonomik ve kamusal”, kadına ise “sosyal ve özel” olarak tasarlayan toplumsal kökenin varlığıdır.

Mekân ve toplumsal cinsiyet ilişkileri, karşılıklı bir şekilde ve sürekli birbirini inşa eden, çeşitlenip farklılaşırken birbirin-

den bağımsız olarak değerlendirilemeyen süreçleri içermektedir. Bu ikili arasındaki ilişkileri görebilmek ve mekân üzerinden inşa edilen eşitsiz güç ilişkilerini açıklayabilmek için mekânın nasıl tarif edildiği önemlidir (Lordoğlu, 2018: 16).

Mekânın bir ürün olduğu hipotezinden yola çıkıldığında, üretilmiş bir mekânın düşünceye ve bununla birlikte eyleme de hizmet ettiği dolayısıyla üretilmiş bir araç olmanın yanı sıra bir denetim yani güç ve tahakküm aracı olduğu söylenebilir. Mekânsal pratik, toplumsal pratiğin tüm yön ve parçalarının ayrılarak alana yansımaları içermektedir. Bu yansımanın oluşumu toplumun politik pratiklerinin dâhilinde gerçekleştiğinden devlet iktidarının genel denetimine tabidir (Lefebvre, 2014: 39–56).

Bourdieu (2015)'ya göre, eril tahakküm kamusal alan ile ev arasındaki ayrım içinde, kadına bedeni ve bedeniyle kurmuş olduğu ilişkiyi öğrettiği süreçler üzerinden anlaşılabilir. Nasıl ki beden ve bedenle kurulan ilişki toplumsal mücadele alanı olan sokak ve caddelerde ataerkil örüntüler olarak yansıyor; ev ve kamusal ayrımı “dış özel dünya” ve “eril kamusal alan” şeklinde karşılığını bulmaktadır (Aktaş, 2017: 93).

Kadının dış dünya ile ilişkisi kamusal mekân deneyimlerini anlamamızı sağlarken, bu deneyimlerin hem kamu hem özel hayat meselesi olduğu göz ardı edilmemelidir. Kadınların kamusal alanla ilişkisi, toplumsal cinsiyet rolleri üzerine inşa edilen davranış pratikleri nedeniyle olumsuz çağrışımlar içermektedir. Çünkü “kamu” ve “özel alan” bu roller üzerine düzenlenmiştir. Kadınların “özel” alanın dışında olması toplumsal düzene ilişkin bir tehdit olarak algılanmaktadır. Kadın-mekân etkileşiminin en belirgin şekilde somutlaştığı alan “özel-kamusal” ayrımıdır (Tuncer, 2015: 31–48).

Kentin kamusal alanları, kişinin formal ve informal olarak kurduğu sosyal ilişki ağlarına dayanır. Bu ağlar kentin kültürünün aktarımını sağlayıp ekonomik ve sosyal ilişkileri güçlendirirken kadın ve erkek için başka işlemektedir. Çünkü kadının evi ile kurmuş olduğu ilişkilerden çıkıp toplumsal alana ulaşmasında birçok eşitsiz koşul hüküm sürmektedir. Kadının bilinçlenmesi, sosyal alana çıkması kadın hareketinde dillendirilirken kadınların kamusal alanda yaşamış oldukları zorluklar (taciz, tecavüz, şiddet vb.) kadın adına dışlayıcı etmenleri oluşturmaktadır (Aktaş, 2017: 102).

Patriyarkal sistem içerisinde özel mekândaki kadın ev içi yeniden üretim sorumluluğunu üstlenirken erkek, kadının mekânsal hareketliliğini sınırlandırmaktadır. Bu sınırlandırma erkeklerin partnerlerinin yaşamlarını kontrol altına alarak kendi güçlerine dair pozisyonlarını garantiye almalarını sağlamaktadır. Patriyarkal sistemin romantize ettiği evin nosyonları derine inildiğinde evi empati ve nostalji mekânı olmaktan çıkarmakta; birçok kadın için ev, özellikle erkek şiddeti karşısında bastırılmanın, suiistimal ve taciz edilmenin yerini almaktadır (McDowell: 1999; akt. Yüceşahin, 2016: 87–94).

3. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı: Gazetelerde yer alan kadın cinayeti haberlerinin incelenerek yaşanan şiddetin türü, mekânı, fail ile kadın arasındaki bağ, kadının yaşı gibi faktörlere ait verilerin saptanması ve bu veriler üzerinden kadına yönelik şiddet olgusunun ataerkiyle ilişkisini tartışmaktır.

Nitel araştırma olan bu çalışmanın ana yöntemini, 11.05.2011 tarihi ile 31.01.2019 tarihleri arasında ülke genelinde tiraj sayısı göreceli olarak diğer gazetelerden yüksek olan ve haber arşivlerine erişimin ücretsiz olduğu Hürriyet ve Milliyet gazetelerinde yer alan haberlerin taranması sonucu erkekler tarafından katledilmiş 497 kadına ilişkin haber içeriklerinden yapılan doküman analizleri oluşturmaktadır. Doküman analizine ait aşamalar izlenerek, öncelikle araştırma soruları geliştirilmiş, elde edilen veriler araştırma sorularıyla ilişkilendirilerek analiz edilmiş, mekân, yaş, şiddeti uygulayan boyutlarıyla oluşturulan tablolar yorumlanarak raporlaştırılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen soru formu ve veri analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır.

Başlangıç tarihinin 11.05.2011 olarak alınması, Türkiye'nin ilk imzacısı olduğu ve uluslararası hukukta kadına karşı şiddet ve aile içi şiddet konusunda yaptırım gücü olan, bağlayıcı ve bağimsız bir denetim mekanizması kurulmasına yer verilen ilk sözleşme niteliği taşıyan Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin İstanbul'da imzaya açılma tarihi olmasıdır.

Nitel veri analizi, somut sosyal gerçeklik içerisindeki bilgilerin, yöntembilim olarak tümevarımla kavranabilmesinin bir aracıdır. Bu temelden hareketle bilgi, araştırmacı tarafından örülerek yeniden yapılandırılmaktadır. Sosyal olay ve olguların bir insan ürünü olduğu ve bu ürünlerin tarihsel düzlemde kolektif emeğin işe koşulmasıyla yaratıldığı düşünüldüğünde, bilginin inşa edildiği sosyal gerçekliğin insan zihninden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir (Özdemir, 2010: 339). Dolayısıyla bu çalışmada yer alan bulgu ve sonuçlar, çalışma kapsamında kullanılan örnekleme aittir ve tüm evrene genellenememektedir.

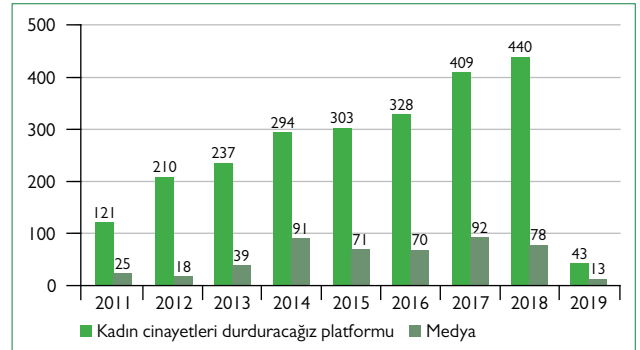
4. Bulgular

İstanbul Sözleşmesi'nin imzaya açılmış olduğu 11.05.2011 tarihi başlangıç alınarak 31.01.2019 tarihine kadarki haber içeriklerinin değerlendirilmesinden elde edilen sonuçlara göre eril şiddet 497 kadının katledilmesine neden olmuştur. Ayrıca katledilmiş olan 497 kadının 27'si (%5,4) yabancı uyruklu, 5'i (%1,0) trans bireydir.

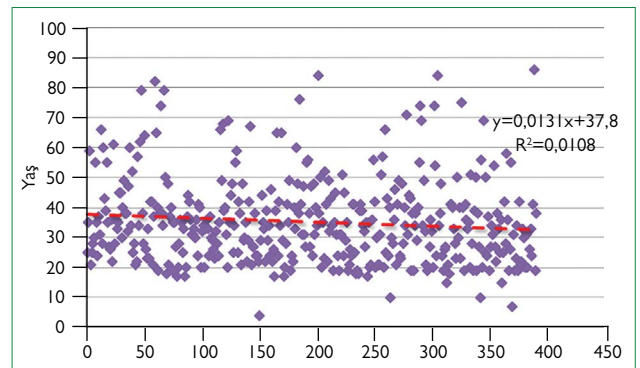
Şekil 1'de görüldüğü üzere 2011–2019 yılları arasında basın da yer alan kadın cinayeti haberlerinin %5,0'inin 2011 yılına,

%3,6'sının 2012 yılına, %7,8'inin 2013 yılına, %18,3'ünün 2014 yılına, %14,3'ünün 2015 yılına, %14,1'inin 2016 yılına, %18,5'inin 2017 yılına, %15,7'sinin 2018, %2,6'sının 2019 yılına ait olduğu belirlenmiştir. Medyada yer alan kadın cinayetlerine ilişkin haberler, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun yıllık raporlarıyla karşılaştırıldığında, katledilen kadınların medyada gerçekte var olduğu haliyle yer bulamadığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte medyada yer alan haberler her ne kadar gerçek veriyi sunmasa da, medya verilerinin de tıpkı kadın cinayetleri gibi yıllar içerisinde giderek arttığını da göstermektedir.

Şekil 2'de görüldüğü üzere katledilen kadınların yaşları Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği yaş dilimlerine göre değerlendirildiğinde kadınların %2,2'si ergen (18 yaş altı), %74,2'si genç (18–65 yaş), %3,2'si orta yaş (66–79 yaş), %0,8'i yaşlı (80 yaş ve üzeri) yaş kategorisindedir. Haber içeriklerinden kadınların %19,5'inin yaşına ilişkin herhangi bir veri elde edilememiştir. Bununla birlikte katledilmiş kadınların yaşlarına göre bir grafik oluşturulduğunda, kadın cinayetlerinin 30–39 yaş aralığında (%24,9) yoğunlaştığı belirlenmiştir. Serpil Dünder ve Emine Demiray'da çalışmalarında şiddete maruz kalan kadınların %31,4'ünün 19–34 yaş aralığıyla ilk sırada genç kadınların yer aldığı bulgusunu vermişlerdir (2016: 100). Verilere ilişkin yaş dağılımın 4 yaşından başlayıp 86 yaşa kadar geniş bir aralığa yayılıyor olması aslında şiddetin cinsiyete dayalı olduğunun önemli bir göstergesidir.

Şekil 1. Kadın cinayetlerinin yıllara göre dağılımı.

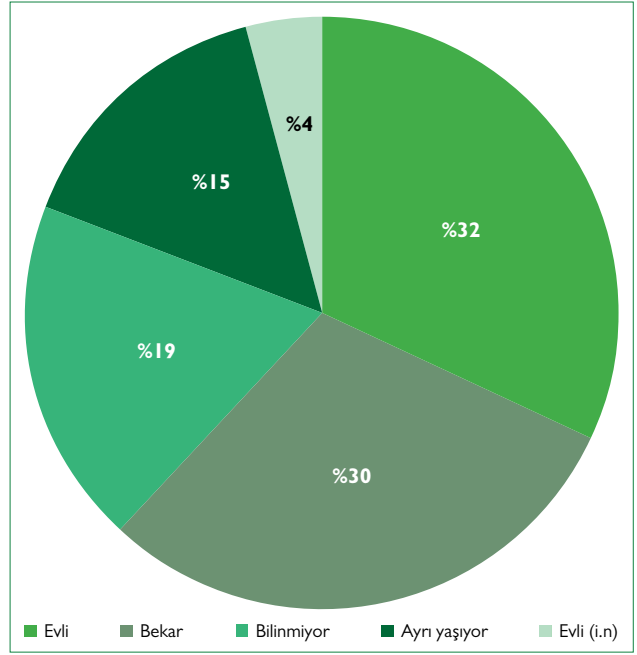
Şekil 2. 2011–2019 yılları arasındaki cinayet haberlerindeki kadınların yaşlarına göre dağılımı.

Şekil 3'te görüldüğü gibi katledilmiş kadınların medeni durumları değerlendirildiğinde; %32,0'sinin evli, %30,0'unun bekâr, %15,0'inin boşanma davaları devam edip eşlerinden ayrı yaşadıkları, %19,0'unun medeni durumuna ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiş, %4'ünün imam nikâhlı birliktelik sürdürdüğü belirlenmiştir. Resmi ya da dini nikâhlı kadınları, boşanma süreçlerine bakmaksızın değerlendirdiğimizde katledilen kadınların %51,0'lık bir kısmını evli kadınlar oluşturmaktadır. Bu değer, kadınların medeni durumlarının katledilmelerinde önemli bir etken olduğunu göstermekle birlikte bekâr kadınların %30,0'luk bir oranı temsil etmeleri de göz ardı edilmemelidir.

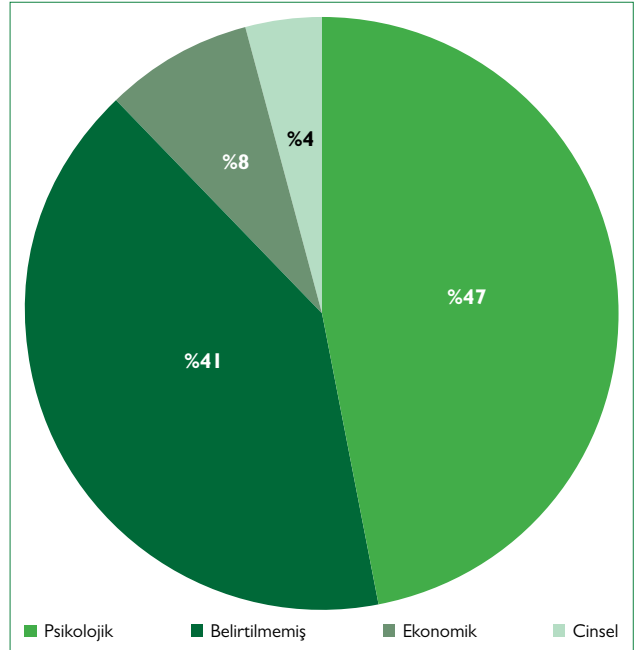
Şekil 4'te görüldüğü gibi fiziksel şiddetin en uç biçimi olarak katledilen kadınların, bu fiil öncesinde maruz kaldıkları diğer şiddet türleri değerlendirildiğinde %47,0'sinin psikolojik, %8,0'inin ekonomik, %4,0'ünün cinsel şiddete uğradıkları saptanmıştır. Kadınların %41,0'inin ise katledilmeden önce başka bir şiddet türüne maruz kalıp kalmadıkları haberlerde belirtilmemiştir. Haber içeriklerinden kadınların yarısından fazlasının şiddetin herhangi bir türüyle karşı karşıya kaldıkları belirlenmiştir. Elde edilen veriler aslında şiddetin bir piramit değil bir sarmal olarak devam ettiğinin, kadınların aynı anda şiddetin başka türleriyle de yüz yüze geldiklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Şekil 5'te görüldüğü gibi 2011–2019 yılları arasında hemen hemen Türkiye'nin tüm illerinden kadın cinayeti haberleri medyaya yansımıştır. Kadın cinayetlerinin en yoğun yaşandığı iller arasında %18,3 ile İstanbul, %8,0 ile Adana, %5,8 ile İzmir, %5 Ankara, %4,6 ile Antalya, %3,8 ile Gaziantep, %3,6 ile Bursa, %2,6 ile Konya, %2,4 ile Şanlıurfa, %2,4 ile Manisa, en az yaşandığı iller arasında ise %0,2 ile Erzincan, Çanakkale, Kırklareli gibi iller olduğu belirlenmiştir. Serpil Dünder ve Emine Demiray'ın Kadına Yönelik Şiddetin Ulusal Basının İnternet Sitelerinde Yer Alışı üzerine yaptıkları çalışmada kadına yönelik şiddetin %44,5 oranıyla büyükşehirlerde yaşandığı bulgusu benzer sonuçlar göstermektedir (2016: 100). İllere göre cinayetlerin dağılımı illerin nüfuslarıyla doğru orantılıyken, bu verilerden yordanabilecek önemli bir diğer sonuç ataerkinin bölgesel olmadığı, eril şiddetin bir tahakküm aracı olarak varlığını sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun her yerde sürdürdüğüdür.

Şekil 6'da görüldüğü gibi haber içeriklerinin değerlendirilmesinden elde edilen verilere göre kadınların şiddete uğradığı yani katledildiği mekânlar; özel alanlar, kamusal alanlar ve yarı kamusal alanlar olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Kadınların katledildiği mekânların başında %50,3 oranı ile özel alan (ev, köken ev) karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir sonuç Barbara Spinelli tarafından 2011 yılında hazırlanan araştırma raporunda da elde edilmiştir. Bu araştırmaya göre kadınlar flörtleri tarafından en çok evlerinde katledilmiştir (2011: 16). Bizim çalışmamızda da evden sonra en çok %20,1 ile kalabalık kamusal alan (sokak, park, otel, market, mağaza, durak, plaj, kafe, restoran, plaj, gar, eczane, spor salonu, gece kulübü vb.),

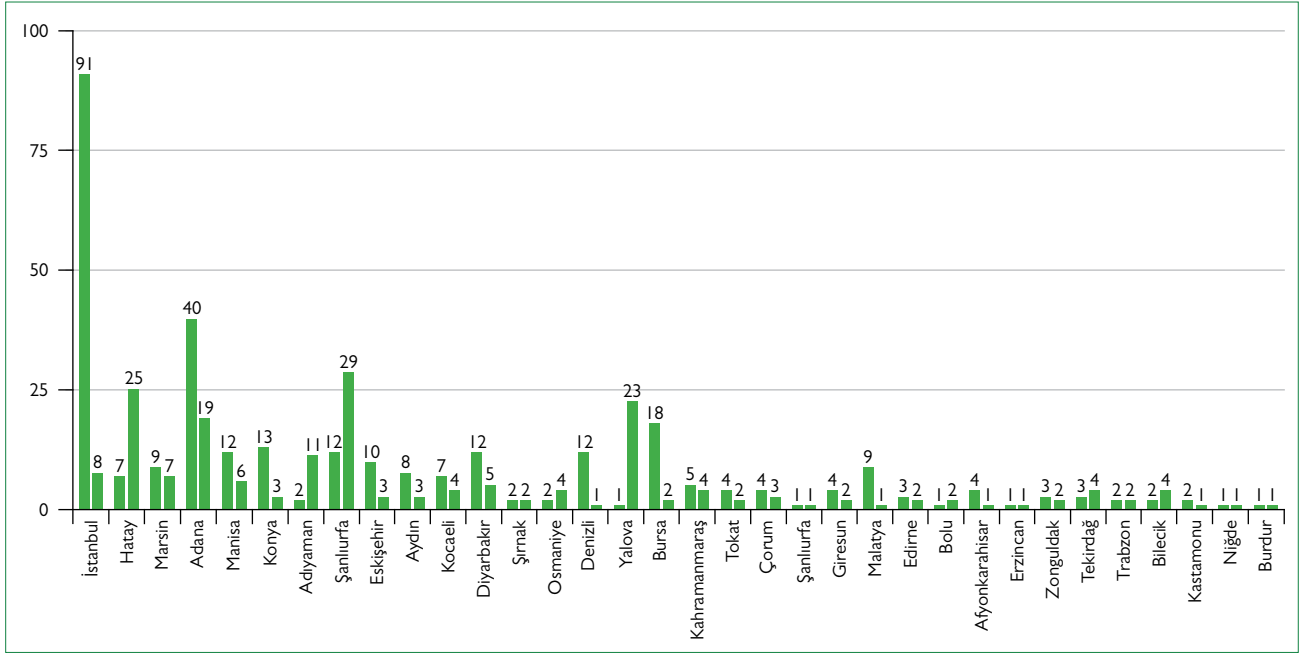

Şekil 3. Medyada yer alan katledilmiş kadınların medeni durumlarına göre dağılımı.

Şekil 4. Medyada yer alan haberlere göre kadınların katledilmeden önce maruz kaldıkları şiddet türleri.

%7,0 ile ıssız kamusal alan (orman, çamlık, karayolu, dere yağı vb.) %4,6 ile özel araç, %3,8 ile iş yerleri (fabrika, büro, mandıra), %2,8 ile yarı özel alan (apart, bina girişi), %2,6 ile kamu kurumları (adliye, belediye, hastane, okul), %2,2 ile açık özel mülk (tarla, bağ, bahçe), %0,4 ile toplu taşıma araçları gibi mekânlar şiddetin yaşandığı mekânlardır. Bununla birlikte değerlendirilen haber içeriklerinden kadınların %6'sının

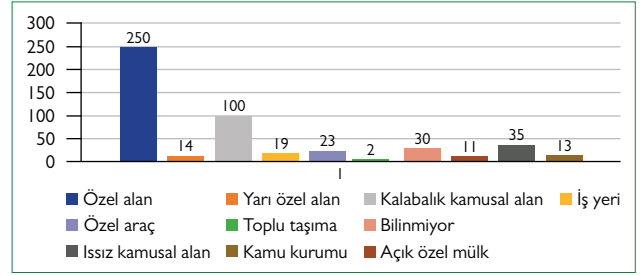

Şekil 5. Medyada yer alan cinayet haberlerinin illere göre dağılımı.

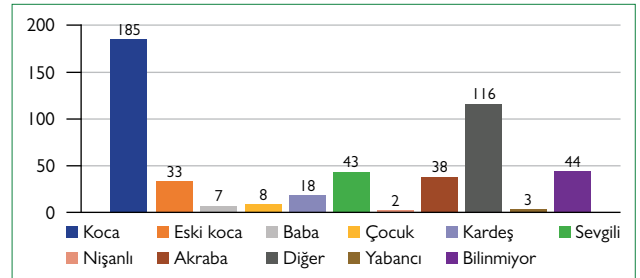
katledildiği mekânlar tespit edilememiştir. Mekânlara ilişkin bulgular göstermektedir ki, güvenlik mitiyle karşımıza çıkan “ev” mekânı tanımlandığı haliyle “sıcak, huzurlu yuva” olmaktan öte kadınların en çok şiddete maruz kaldığı alandır. Yine bulgulardan edinilebilecek bir diğer önemli sonuç özel alanın dışındaki mekânların da genellikle kadınların “korku mekânı” olmadığı hatta kadını “makbul” tanımı içerisinde kapsayan, akışkanlığı olan kamusal mekânlar olduğudur.

Şekil 7’de görüldüğü gibi haber içeriklerinin faille göre değerlendirilmesinden elde edilen verilerde %37,0’sinin koca, %23,3’ünün diğer (komşu, iş arkadaşı, eski sevgili, eski nişanlı), %8,7’sinin sevgili, %6,6’sının eski koca, %7,6’sının akraba (enişte, damat, kayınpeder, amca), %3,6’sının kardeşinin fail olduğu bulunmuştur. Baba, nişanlı, çocuk ve yabancılar oransal değerleri küçük olmakla birlikte diğer failer arasındadır. Bununla birlikte katledilmiş kadınların %8,9’unun failinin kim olduğu bilinmemektedir. Çalışmasında Avrupa Konseyi 2002 tarihli *Kadının Şiddete Karşı Korunması Tavsiye Kararı*’ndan yararlanan Elif Gazioğlu, öldürülen kadınların %40 ila %70’inin yakın ilişkide olduğu erkeklerce katledildiğini belirtmiştir (2013: 96). Nitekim çalışmamızda elde ettiğimiz benzer veriler bizlere kadınların yoğunluklu olarak gerek nikâh gerekse kan bağıyla akrabalık ilişkisi olan veya diğer tanımla aslında kadınların sosyal hayatında bir şekilde tanıyıp iletişimde olduğu kişiler tarafından katledildiğini, şiddetin kadın üzerindeki hegemonyanın sürdürücüsü olduğunu göstermektedir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi kadınlar en çok, en güvenli yer olması beklenen evlerinde kocaları tarafından katledilirken kocaları tarafından katledikleri ikinci mekân sokak, park,

Şekil 6. 2011–2019 yılları arasındaki cinayet haberlerinin mekânlara göre dağılımı.

Şekil 7. Medyada yer alan kadın cinayetlerinin faille göre dağılımı.

kafe vb. gibi kalabalık kamusal alanlardır. Bu durum eski kocaları, babaları, çocukları, sevgilileri, diğer ve bilinmeyen failer için de geçerlidir. Açık alan özel mülkte işlenen kadın cinayetlerinin faileri genellikle kardeş ve akrabalar iken ıssız kamusal alanlarda işlenen kadın cinayetlerinin faileri genellikle bilinmemektedir.

Şekil 8’de görüldüğü gibi katledilen kadınların medeni durumları ve faileri değerlendirildiğinde bekâr kadınların fa-

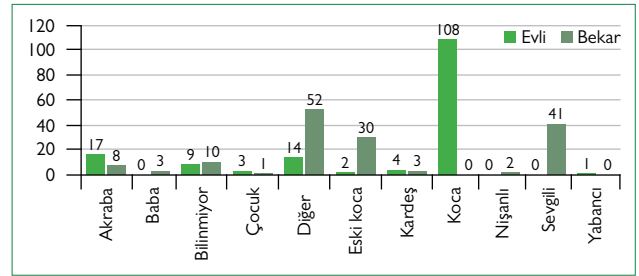
Tablo 1. Kadınların faillerine göre katledildiği mekânların dağılımı

	Kadınların katledildiği mekânlar										
	Açık alan özel mülk	Bilinmiyor	İssız kamusal alan	İş yeri	Kalabalık kamusal alan	Kamu kurumu	Özel alan	Özel araç	Toplu taşıma araçları	Yarı özel alan	Genel toplam
Fail											
Koca	1	3	5	6	37	3	116	9	2	3	185
Eski koca	—	2	3	2	13	—	10	2	—	1	33
Baba	—	2	—	—	1	—	4	—	—	—	7
Çocuk	—	—	1	—	—	—	7	—	—	—	8
Kardeş	2	2	2	1	1	1	8	1	—	—	18
Sevgili	1	4	2	2	9	—	17	4	—	4	43
Nişanlı	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2
Akraba	2	3	4	2	3	—	23	1	—	—	38
Diğer	4	11	9	5	25	9	43	5	—	5	116
Yabancı	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	3
Bilinmiyor	1	3	8	1	8	—	21	1	—	1	44
Genel toplam	11	30	35	19	100	13	250	23	2	14	497

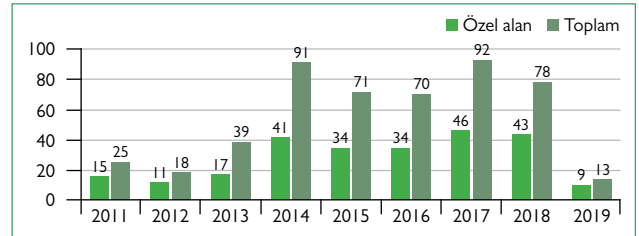
illeri %34,7 ile diğer, %27,3 ile sevgili, %20 ile eski koca, %5,3 ile akrabalarıdır. Evli kadınların failleri ise %68,4 ile koca, %8,9 ile diğer, %10,8 ile akrabalarıdır. Bekâr kadınların %6,7'sinin, evli kadınların ise %5,7'sinin failinin kim olduğu bilinmemektedir. Medeni durumlara göre faillerin dağılımı her ne kadar yasalarda “namus” kavramına ilişkin bir atfa yer verilme de evli kadınlarda kocanın, bekâr kadınlarda sevgilinin yoğunluğu toplumsal yaşamda bu olgunun devam etmekte olduğunu göstermektedir.

Şekil 9'da görüldüğü gibi işlenen kadın cinayetlerinin yıllara göre dağılımı ve bu cinayetlerin ne kadarının özel alanda işlendiği karşılaştırıldığında; 2011'de işlenen cinayetlerin %60,0'ı, 2012'de işlenen cinayetlerin %61,1'i, 2013'de işlenen cinayetlerin %43,6'sı, 2014'de işlenen cinayetlerin %45,1'i, 2015'de işlenen cinayetlerin %47,9'u, 2016'da işlenen cinayetlerin %48,6'sı, 2017'de işlenen cinayetlerin %50'si, 2018'de işlenen cinayetlerin %55,1'i, 2019'da işlenen cinayetlerin %69,2'sinin özel alanda işlendiği belirlenmiştir. İstanbul Sözleşmesi içerdiği hükümlerle aile içi şiddete dair ciddi yaptırımlar içermekle birlikte ev mekânında işlenen kadın cinayetlerinin yoğunluğu, uygulamaların yetersizliğini ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi noktasında asıl problemin yasal düzenlemelerden öte ataerkil toplum yapısı olduğunu göstermektedir.

Şekil 10'da görüldüğü gibi işlenen kadın cinayetlerinin yıllara göre dağılımı ve bu cinayetlerin ne kadarının failinin koca olduğu karşılaştırıldığında 2011'de işlenen cinayetlerin %56,0'sı, 2012'de işlenen cinayetlerin %50,0'si, 2013'de işlenen cinayet-

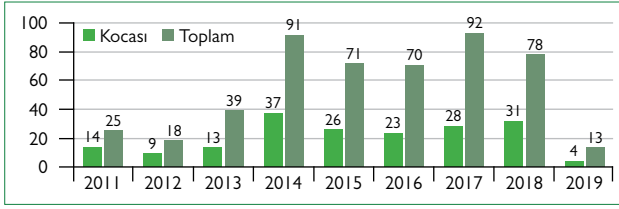

Şekil 8. Katledilmiş kadınların medeni durumlarına göre cinayet failinin dağılımı.

Şekil 9. Mekân olarak özel alanda katledilen kadınların katledildikleri mekânların genel toplamına göre dağılımı.

lerin %33,0'ü, 2014'de işlenen cinayetlerin %45,1'i, 2015'de işlenen cinayetlerin %36,6'sı, 2016'da işlenen cinayetlerin %32,9'u, 2017'de işlenen cinayetlerin %30,4'ü, 2018'de işlenen cinayetlerin %39,7'si, 2019'da işlenen cinayetlerin %30,8'inin failinin koca olduğu belirlenmiştir. Faillerin ciddi bir bölümünü kocaların oluşturması, evlilik bağının aynı zamanda erkeğin kadın üzerinde mülkiyet hakkı iddiasını ve kendi tahakkümünü sürdürebilmek adına eril şiddeti bir araç olarak kullanmaktan

Şekil 10. Kocası tarafından katledilen kadınların diğer faillerce katledilen kadınlara göre dağılımları.

çekinmediğini belgeler niteliktedir. 6284 sayılı yasa Aile İçi Şiddetin Önlenmesi olarak bilimsel alan yazınında yer bulsa da kadınların yaşam hakkı en çok aile içerisinde ellerinden alınmaya devam etmektedir.

Sonuç

Kadına yönelik şiddet olgusu geçmişten bugüne varlığını sürdüren önemli sorun alanlarından biridir. Ataerkil ideolojilerin hâkim olduğu toplumlarda, cinsiyete dayalı şiddet de hegemonyanın devamı için bir araç konumundadır. Nitekim erkek, kendi hâkimiyetinin devamı için kendinden olmayanı sömürme, yok sayma, aşağılama, ele geçirme, zarar verme ve son olarak öldürmekten geri durmamaktadır. 2011'den günümüze kadarki süreçte sadece medyada yer alan haberler itibarıyla 497 kadının erkekler tarafından katledilmiş olduğu bulgusu eril şiddetin yoğunluğunun göstergesidir. Kaldı ki bu sayı, tüm kadın cinayetlerini içermemektedir. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu ile çalışma kapsamında yararlanılan basın organlarında çıkan haber sayısı farkı karşılaştırıldığında (Şekil 1) bu sayının çok daha fazla olduğu görülmüştür.

Araştırma kapsamında kadına yönelik şiddet mekân, şiddeti uygulayanın yakınlık derecesi, kadının yaşı boyutlarında ele alındığında verilerin göstermiş olduğu çeşitlilik, bir tahakküm aracı olan eril şiddetin varlık alanı olarak her yerde ve her yaş grubunda yaşandığını göstermektedir.

Tarihten bugüne en mahrem, kendimize ait ve güvenlik çağrışımıyla hatırladığımız, özel alan olan evlerimiz kadınların en yoğun katledildiği mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle evin, kadınların bir başkasından yardım alma olasılığının en kısıtlı olduğu mekân olması düşünülebilir. Buna karşın şiddetin en yoğun yaşandığı ikinci mekân olarak kamusal alan olan sokağın karşımıza çıkması, aile ve aile kurumunun yüceltilen değeri olan çocuklarla ilişkilendirip anımsadığımız parklarda da şiddetin en uç boyutuna rastlanması veya kendi güvenlik güçlerini içerisinde barındıran hastane, adliye gibi resmi devlet kurumlarında da şiddetin gerçekleşmesi, kadının hiçbir mekân ve alanda güvende olmadığını, her zaman şiddetle yüz yüze gelebildiğinin açık bir göstergesidir.

Kadınlar en çok tanıdıkları tarafından şiddete maruz bırakılmaktadır. Koca, baba, akraba, kardeş, tanıdık, sevgili gibi uza-

yıp gitmekte olan failer, kadının özel veya sosyal yaşamında bir şekilde ilişkide olduğu kişilerdir. Buradan hareketle cinsiyetçi şiddetin bir tahakküm aracı olarak kullanıldığı ileri sürülebilir.

Şiddeti bir tahakküm aracı olarak karşımıza çıkaran başka bir boyut da şiddete maruz kalan kadınların yaşlarına dair verilerdir. Elde edilen bulgular katledilen kadınların 4 ila 86 yaş aralığında değişmesi ve her yaş grubundan kadının şiddete maruz kalabiliyor olması şiddetin cinsiyete yönelik olduğunun açık bir ifadesidir. Bununla birlikte şiddetin en yoğun olarak 20–40 yaş aralığındaki kadınlara uygulanıyor olarak karşımıza çıkması, eril ideolojinin, bedensel, ruhsal ve ekonomik yönden kendi hayatını idame ettirebilme olgunluğundaki kadınlara tahammülünün olmadığını bir göstergesidir.

İster özel, ister kamusal olsun, her mekânda özgürce varlık gösteren erkek iktidar, makbul kadın tanımlamasıyla kadına özel alanı yani mahremi olan evini işaret ederken, gerçekte kadınlara yaşam alanı tanımamakta ve kadınlar dışarıdan gelecek tehditler karşısında kendilerini güvende hissetmeleri beklenen özel alanlarında şiddetin pek çok türünü yaşamakta ve en çok da bu mekânda katledilmektedirler. Kadına yönelik şiddet olgusu, ataerkil ideolojilerin hâkimiyetinin sonlanmadığı, tüm ifade edilen kimlikler için toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmadığı, devletlerin kanunları uygulamadaki boşlukları giderilmediği sürece erkek hegemonyasının kendi varlığını koruyup devam ettirdiği bir tahakküm biçimi olarak karşımızda duracaktır.

KAYNAKLAR

- Akkaş, İ. ve Uyanık, Z. (2016). Kadına Yönelik Şiddet. Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1): 32-42.
- Aktaş, G. (2017). Kadınların Kent Yaşamında Karşılaştığı Sorunlara İlişkin Bir Alan Çalışması: Denizli Örneği. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz (27): 85-114.
- Alkan, A. (Ed.) (2009). Cins Cins Mekan. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Altınay, A. G. ve Arat, Y. (2007). Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet. İstanbul. Erişim Tarihi 17 Şubat 2020 http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/11/Ay%C5%9Fe-G%C3%BCl-Alt%C4%B1nay-Ye%C5%9Fim-Arat-turkiyede_kadina_yonelik_siddet_2007.pdf
- Arendt, H. (2014). Şiddet Üzerine (8. Baskı). Bülent Peker (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Arendt, H. (2016). İnsanlık Durumu (8. Baskı). Bahadır Sina Şener (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Aytaç, Ö. (2007). Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2): 199-226.
- Dişsiz, M. ve Hotun Şahin, N. (2008). Evrensel Bir Kadın Sağlığı Sorunu: Kadına Yönelik Şiddet. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 1(1): 50-58.
- Dündar, S. ve Demiray, E. (2016). Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetin Ulusal Gazetelerin İnternet Sitelerinde Yer Alışı. İstanbul Journal of Innovation in Education, 2(2): 71-103.
- Erdönmez, M.E. ve Akı, A. (2005). Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi e-Dergisi, 1(1): 67-87. <https://www.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-21939-ARTICLE-ERDONMEZ.pdf>
- Gazioglu, E. (2013). Kadın Cinayetleri: Kavramsallaştırma ve Sorunlu Yaklaşımlar. Sosyal Politika Çalışmaları, 13 (7): 89-99.
- Görgün Baran, A., Sarıtaş, C. T. ve Şahin Kütük, B. (2017). Medyada Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin İçerik ve Sunum Açısından Analizi: Beyazgazete.Com Örneği. Sosyoloji Konferansları, 55 (2017-1): 107-132.
- Güleç Solak, S. (2014). Mekân-Kimlik Etkileşimi ve Kentsel Mekândaki Tezahürleri. (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2009). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Rapor. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü
- Halıcı, C. (2007). Gazete Haberlerinde Kadına Yönelik Şiddet: Posta ve Takvim Gazetelerinde Kadına Yönelik Şiddet Haberleri Üzerine Bir Araştırma. (Doktora tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hamel, C. ve Debauche, A. (der.) (2013). Violences contre les femmes. Nouvelles Questions Féministes, 32(1): 1-9.
- Hanmer, J. (2012 [1977]). Violence et contrôle social des femmes. In Questions
- Harvey, D. (2003). Sosyal Adalet ve Şehir. Mehmet Morali (Çev.). İstanbul:Metis.
- Feministes, 1977-1980, Syllepse: 94-115, Paris.
- Kadının İnsan Hakları- Yeni Çözümler Derneği, KİHEP Grup Yönlendiricisi El Kitabı
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Genel Tavsiye Kararları 1986-2013. Erişim Tarihi 12 Haziran 2019 http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/292_1.pdf
- Lacombe, D. (2012). Visibilité et occultation des violences masculines envers les femmes au Nicaragua (1979-1996). Dans Problèmes d'Amérique latine, 2 (84): 13-39
- Lacombe, D. (2018). Légiférer sur les « violences de genre » tout en préservant l'ordre patriarcal. L'exemple du Nicaragua (1990-2017). Droit et société, 2 (99): 287-303.
- Lefebvre, H. (2014 [1974]). Mekânın Üretimi. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel.
- Lordoğlu, C. (2018). İstanbul'da Bekâr Kadın Olmak. İstanbul: İletişim.
- Mackenzie, S. (2002). Kentte Kadınlar. Ayten Alkan ve Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti içinde (s.249-283). Ankara: İmge Yayınevi.
- MOR ÇATI (2019). Türkiye'de Kadınların Yasal Kazanımları. Erişim Tarihi 8 Haziran 2019, <https://www.morcati.org.tr/tr/8-mor-cati-kadin-siginagi-vakfi/462-turkiye-de-kadınların-yasal-kazanımları>
- NTV (2009). Kadın Cinayetleri Yüzde 1400 Artış Gösterdi. Erişim Tarihi 28 Mayıs 2019, <https://www.ntv.com.tr/yasam/kadin-cinayetleri-yuzde-1400-artist-gosterdi,8pIUWARJ06jRXMTN8T1A>
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1):323-343.
- Sargın, A. (2010-2012). Kamu Kurumları ve Kadın Sivil Toplum Örgütleri İçin Kadına Yönelik Şiddet İle Mücadele ve Şiddete Uğrayan Kadınlara Destek Mekanizması. Kadın ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi Projesi. Erişim Tarihi 23 Ocak 2020, https://www.gapcatom.org/wp-content/uploads/2014/09/siddet_kitapcik.pdf
- Spinelli, B. (2011). Femicide and Femicide In Europe. Gender-Motivated Killings of Women as a Result of Intimate Partner Violence, United Nations (UN) Expert Group Meeting on gendermotivated killings, New York.
- Strange, C. (2003). Masculinities, Intimate Femicide and the Death Penalty in Australia, 1890-1920. British Journal of Criminology, 43: 310-339.
- Sutherland, G. (2019). Mediated representations of violence against women in the mainstream news in Australia. Sutherland et al. BMC Public Health, 19(502): 1-8. Erişim Tarihi 14 Haziran 2019, <https://doi.org/10.1186/s12889-019-6793-2>
- TBMM, Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge. Erişim Tarihi 8 Haziran 2019, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/kadina_karsi_siddet/
- TBMM, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu. Erişim Tarihi 11 Haziran 2019, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf>
- Tuncer, S. (2015). Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusala Feminist Bir Saha Hikâyesi. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2(2): 30-58. Erişim Tarihi 19 Haziran 2019, <https://doi.org/10.17572/mj2015.2.3058>
- Yüceşahin, M. M. (2016). Toplumsal Cinsiyet ve Mekânın Karşılıklı İlişkisi: Patriyarkanın Sosyal Mekânı Örgütleyişine Dair Bir Tartışma. Kadın/Woman 2000, 17(1): 73-101.
- Yetim, D. ve Şahin, E. M. (2009). Aile Hekimliğinde Kadına Yönelik Şiddete Yaklaşım. Aile Hekimliği Dergisi, 2(2): 48-53.